

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

ANUL XXVIII Nr. 1-2
IANUARIE - FEBRUARIE
1969

Redacția și Administrația: Sectorul Cultural-Social al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Sectorul V

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

Prea Fericitul Părinte
JUSTINIAN
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICEPREȘEDINȚI :

P. S. Dr. **ANTIM**
Episcopul Buzăului

P. S. **CHESARIE**
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. Dr. **ANTIM ȚIRGOVIȘTEANUL**
Episcop vicar patriarhal

P. C. Pr. **ALEXANDRU IONESCU**
Vicar mitropolitan

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. **PETRE F. ALEXANDRU**
Consilier cultural mitropolitan

C U P R I N S U L

Pag.

† ANTIM, Episcop, vicar patriarhal, <i>Vizita în India și Etiopia a Prea Fericitului Patriarh Justinian</i>	5
---	---

ANIVERSĂRI

REDACTIA, <i>Intru mulți ani Stăpîne!</i>	13
---	----

INDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Arhim. JUSTINIAN FLOREA, <i>La Sfântul Ioan Botezătorul</i>	17
Diac. ȘT. GH. MILEA, <i>La Sfinții Trei Ierarhi</i>	20
I. VESA, <i>La Intîmpinarea Domnului</i>	24
Pr. DUMITRU SOARE, <i>La sîmbăta lăsatului sec de carne (Sîmbăta morților)</i>	28

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

REDACTIA, <i>Acțiuni în slujba păcii (ianuarie-februarie)</i>	31
G. B., <i>Știri ecumenice</i>	39

ARTICOLE ȘI STUDII

Pr. AL. N. CONSTANTINESCU, <i>Sfînta Liturghie și Cartea Psalmilor</i>	49
Pr. Prof. PETRU REZUȘ, <i>Invățămîntul teologic ortodox român și dezvoltarea sa în ultimii douăzeci de ani</i>	54
Pr. Prof. ENE BRANIȘTE, <i>Aspecte și momente din activitatea Sfîntului Ierarh Calinic de la Cernica</i>	61
PARASCHIV V. ION, <i>Confesionalism și ecumenism</i>	74
Pr. COLOTELO MIHAI, <i>Liturghiile de rit alexandrin</i>	92
Dr. OVID SACHELARIE, <i>Moștenirea monahilor în vechile noastre orînduiri</i>	

DOCUMENTARE

PAVEL CHIHAIA, <i>Cetatea și Schitul lui «Negru Vodă» de la Cetățeni-Muscel</i>	111
Pr. GH. I. DRĂGULIN, <i>Biserica din satul Meteleu-Lipănescu (Buzău) și slujitorii ei</i>	131
ȘTEFAN ANDREESCU, <i>O biserică din secolul al XV-lea: Dragomirești</i>	149
Diac. GEORGE DINCĂ, <i>Figuri de ierarhi și preoți în trecutul Bisericii Ortodoxe Române</i>	160
Pr. VIRGIL GODEANU, <i>Note și reflexii despre pastorul Martin Luther King. Probleme moral-sociale în lumea creștină de azi</i>	169

VIATA BISERICESCA IN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ASISTENT, <i>Sărbătorirea hramului Institutului și Seminarului teologic din București</i>	173
ARHIM. JUSTINIAN FLOREĂ, <i>Aspecte noi în mănăstirile Eparhiei</i>	177
ASISTENT, † <i>Preotul Alexandru Popescu-Doamna</i>	182
„ † <i>Preotul Nicolae Gheorghe</i>	185
„ † <i>Nicolae A. Popescu</i>	185

EPISCOPIA BUZĂULUI

Pr. GABRIEL COCORA, <i>Viața bisericească în cuprinsul Eparhiei Buzăului</i>	186
--	-----

REVISTA REVISTELOR

LECTOR, <i>Un volum dedicat centenarului Bibliotecii Academiei</i>	194
Prof. KURT ALAND, <i>Semnificația și limitele edițiilor moderne ale Noului Testament</i> , traducere și prezentare de PARASCHIV V. ION	210

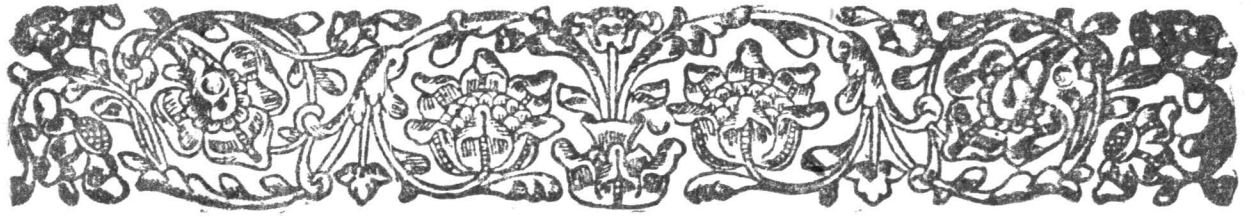
R E C E N Z I I

Mircea Tomescu, <i>Istoria cărții românești</i> , de N. S.	221
Radu Crețeanu, <i>Bisericile de lemn din Muntenia</i> , București, Editura Meridiane (colecția «Monumentele Patriei noastre»), 1968, 88 p., de Pr. I. ST. CRISTACHE	232
Mircea Păcurariu, <i>Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII</i> , Teză de doctorat în teologie, Sibiu, 1968, 204 p. + 36 planșe (Extras din revista «Mitropolia Ardealului», XIII, (1968), nr. 1—3), de Asist. ȘTEFAN C. ALEXE	235
Günther Linde și Edmund Brettschneider, <i>Înainte de venirea omului alb (Africa își descoperă trecutul)</i> , trad. de C. Ianculescu, Editura Științifică, București, 1967, 392 p. + schițe, hărți, de P. I. DAVID	238

Ă N E X Ă

Prof. NICOLAE LUNGU, <i>Compoziții bisericești</i> ,	I—XX
--	------

VIZITA ÎN INDIA ȘI ETIOPIA A PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN

În intervalul de la 3—25 ianuarie 1969, Prea Fericitul Patriarh Justinian; însoțit de I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului, I.P.S. Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului și P.S. Episcop Antim Nica Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, avînd ca interpret de limbă engleză pe Arhimandritul Bartolomeu Anania, au făcut o vizită Bisericii Siriene din India și Bisericii Etiopiene. Vizita în India s-a făcut la invitațiile repetate ale Catolicosului Baselius Augén I, precum și ale unor Ierarhi ai acelei Biserici, care au vizitat România în cursul anilor trecuți. În Etiopia, vizita a fost urmare a invitației, atît a Patriarhului Etiopiei Basilios I, cît și a Împăratului Haile Selassie I. În cursul lunii noiembrie 1968, Biserica Ortodoxă Română a fost vizitată de o delegație a Bisericii Etiopiene, în frunte cu Abuna Theophilos, locțiitor de patriarh.

La plecare, la aeroportul Băneasa, Prea Fericirea Sa a fost salutat de membri ai Sfîntului Sinod, de consilierii Patriarhiei și Arhiepiscopiei Bucureștilor, de preoți din Capitală. A fost de față Secretarul General al Departamentului Cultelor, Dl. Prof. Dumitru Dogaru.

La Cairo, unde a avut loc o escală mai lungă, delegația a fost întîmpinată de Ambasadorul României, de reprezentanți ai Patriarhiei Copte din Egipt și ai Patriarhiei grecești din Alexandria.

P.S. Episcop Samuel, delegatul Patriarhiei Copte, aducînd salutul Patriarhului Kiryllos al VI-lea, a rugat pe membrii delegației să se considere oaspeți ai Sanctității Sale, pînă la plecarea spre India.

În acest răstimp, s-a făcut o vizită Patriarhului Kiryllos al VI-lea, la reședința sa, și au fost cercetate cîteva instituții bisericești și vechiul cartier al capitalei egiptene.

Contactul cu Sanctitatea Sa Patriarhul și cu ceilalți Ierarhi ai Bisericii Copte s-a desfășurat într-o atmosferă de sinceră prietenie.

Continuîndu-și drumul spre India, Prea Fericitul Patriarh Justinian a sosit la Bombay în dimineața zilei de duminică 5 ianuarie 1969. Acolo a fost întîmpinat de un grup de preoți, în frunte cu Mitropolitul Mar Coorilos, care l-a salutat în numele Catolicosului Bisericii Siriene din India.

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI
--

ASISTENT, <i>Sărbătorirea hramului Institutului și Seminarului teologic din București</i>	173
ARHIM. JUSTINIAN FLOREA, <i>Aspecte noi în minăstirile Eparhiei</i>	177
ASISTENT, † <i>Preotul Alexandru Popescu-Doamna</i>	182
„ † <i>Preotul Nicolae Gheorghe</i>	185
„ † <i>Nicolae A. Popescu</i>	185

EPISCOPIA BUZĂULUI

Pr. GABRIEL COCORA, <i>Viața bisericească în cuprinsul Eparhiei Buzăului</i>	186
--	-----

REVISTA REVISTELOR

LECTOR, <i>Un volum dedicat centenarului Bibliotecii Academiei</i>	194
Prof. KURT ALAND, <i>Semnificația și limitele edițiilor moderne ale Noului Testament</i> , traducere și prezentare de PARASCHIV V. ION	210

RECENZII

Mircea Tomescu, <i>Istoria cărții românești</i> , de N. S.	221
Radu Crețeanu, <i>Bisericile de lemn din Muntenia</i> , București, Editura Meridiane (colecția «Monumentele Patriei noastre»), 1968, 88 p., de Pr. I. ST. CRISTACHE	232
Mircea Păcurariu, <i>Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII</i> , Teză de doctorat în teologie, Sibiu, 1968, 204 p. + 36 planșe (Extras din revista «Mitropolia Ardealului», XIII, (1968), nr. 1—3), de Asist. ȘTEFAN C. ALEXE	235
Günther Linde și Edmund Brettschneider, <i>Înainte de venirea omului alb (Africa își descoperă trecutul)</i> , trad. de C. Ianculescu, Editura Științifică, București, 1967, 392 p. + schițe, hărți, de P. I. DAVID	238

ANEXĂ

Prof. NICOLAE LUNGU, <i>Compoziții bisericești</i> ,	I—XX
--	------

VIZITA IN INDIA ȘI ETIOPIA A PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN

În intervalul de la 3—25 ianuarie 1969, Prea Fericitul Patriarh Justinian, însoțit de I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului, I.P.S. Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului și P.S. Episcop Antim Nica Tirgovișteanul, vicar patriarhal, avînd ca interpret de limbă engleză pe Arhimandritul Bartolomeu Anania, au făcut o vizită Bisericii Siriene din India și Bisericii Etiopiene. Vizita în India s-a făcut la invitațiile repetate ale Catolicosului Baselius Augén I, precum și ale unor Ierarhi ai acelei Biserici, care au vizitat România în cursul anilor trecuți. În Etiopia, vizita a fost urmare a invitației, atît a Patriarhului Etiopiei Basilius I, cit și a Împăratului Haile Selassie I. În cursul lunii noiembrie 1968, Biserica Ortodoxă Română a fost vizitată de o delegație a Bisericii Etiopiene, în frunte cu Abuna Theophilos, loçtiitor de patriarh.

La plecare, la aeroportul Băneasa, Prea Fericirea Sa a fost salutat de membri ai Sfîntului Sinod, de consilierii Patriarhiei și Arhiepiscopiei Bucureștilor, de preoți din Capitală. A fost de față Secretarul General al Departamentului Cultelor, Dl. Prof. Dumitru Dogaru.

La Cairo, unde a avut loc o escală mai lungă, delegația a fost întîmpinată de Ambasadorul României, de reprezentanți ai Patriarhiei Copte din Egipt și ai Patriarhiei grecești din Alexandria.

P.S. Episcop Samuel, delegatul Patriarhiei Copte, aducînd salutul Patriarhului Kirylos al VI-lea, a rugat pe membrii delegației să se considere oaspeți ai Sanctității Sale, pînă la plecarea spre India.

În acest răstimp, s-a făcut o vizită Patriarhului Kirylos al VI-lea, la reședința sa, și au fost cercetate cîteva instituții bisericești și vechiul cartier al capitalei egiptene.

Contactul cu Sanctitatea Sa Patriarhul și cu ceilalți Ierarhi ai Bisericii Copte s-a desfășurat într-o atmosferă de sinceră prietenie.

Continuîndu-și drumul spre India, Prea Fericitul Patriarh Justinian a sosit la Bombay în dimineța zilei de duminică 5 ianuarie 1969. Acolo a fost întîmpinat de un grup de preoți, în frunte cu Mitropolitul Mar Coorilos, care l-a salutat în numele Catolicosului Bisericii Siriene din India.

Cu o cursă aeriană internă, delegația Bisericii Ortodoxe Române a plecat spre orașul Cochin, din statul Kerala. Aici, Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost întâmpinat cu bucurie de Mitropolitul Mar Theophilos și de numeroși credincioși. Îndată după aceasta, s-a îndreptat spre localitatea Ernakulam, unde a asistat la serviciul religios duminical.

În după-amiaza zilei, delegația a plecat cu mașinile spre Kottayam, orașul de reședință al Catolicosului. Cu această ocazie, s-a organizat în oraș o impunătoare procesiune religioasă, la care au luat parte și credincioși din regiunea respectivă și care s-a desfășurat pe o întindere de aproape doi kilometri. Delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost continuu ovaționată călduros de masa celor prezenți, în număr de peste 30.000 de persoane.

După serviciul religios de întâmpinare de la Catedrală, a urmat un miting, la care Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost salutat de Catolicosul Augen I și de alte persoane oficiale.

Sederea la Kottayam a durat 5 zile. În acest timp, pe lângă vizita la Catolicos și la așezămintele bisericesti din localitate, au fost cercetate mai multe centre eparhiale. Pretutindeni, delegația a fost întâmpinată cu mare însuflețire, în fiecare localitate organizându-se adunări bisericesti și rostindu-se cuvântări ocazionale. Cu acest prilej, Prea Fericitul Sa a adus salutul clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a descris aspecte din viața Bisericii noastre și a poporului român. În răspunsul lor, reprezentanții diferitelor instituții locale au salutat pe Înălțătătorul Bisericii noastre, ca pe un pelerin al ecumenismului, care și-a dat osteneala să aducă în India mesajul de apropiere și unitate a Bisericii creștine.

În cursul vizitei sale în Kerala, Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost solicitat să inaugureze deschiderea noului local al Academiei teologice din Kottayam, precum și alte instituții de învățămînt superior și secundar, de sub patronajul Bisericii. Este de menționat că Biserica Siriană din India se află angajată într-o largă acțiune de sprijinire a școlilor de toate gradele, ca și a asistenței sociale și medicale.

Au fost vizitate și un număr de mînăstiri.

Printre altele, Prea Fericitul Sa a vizitat și un seminar teologic romano-catolic, împrejurare în care a expus pozițiile ecumeniste ale Bisericii Ortodoxe Române.

În încheierea călătoriei sale în Kerala, Prea Fericitul Patriarh Justinian a vizitat orașul Alwaye și Eparhia Mitropolitului Mar Theophilos, unde i s-a făcut o mare manifestare de simpatie. Au participat proeți din toată regiunea, însoțiți de grupuri mari de credincioși, cu drapelul, lozinci și cinci elefanți. După o apreciere aproximativă, au fost de față peste 50.000 de oameni. Și de astă dată, printre participanți s-a remarcat un mare număr de membri ai altor confesiuni creștine și ne-creștine, care au omagiat în cuvântări însuflețite prezența delegației Bisericii Ortodoxe Române.

Prea Fericitul Patriarh Justinian s-a întreținut cu membrii Sfîntului Sinod și cu profesorii de teologie ai Bisericii Ortodoxe din India, purtînd discuții asupra căilor și perspectivelor de apropiere dintre cele două

Biserici. Poziția Bisericii Ortodoxe Române a fost expusă de Prea Fericirea Sa, iar în numele ierarhilor și a teologilor Bisericii Ortodoxe Siriene, a făcut o expunere profesorul preot Paul Verghese, decanul Academiei teologice.

La sfârșitul acestei vizite, Conducătorii celor două Biserici — în urma discuțiilor care au avut loc — au semnat un comunicat comun. Acest comunicat subliniază că vizita a fost un prilej pentru dezvoltarea relațiilor dintre cele două Biserici și a preocupărilor lor comune, printre care figurează participarea la activitatea mișcării ecumenice, nevoia de a reface comuniunea dintre cele două familii de Biserici Ortodoxe, după o despărțire de 15 secole și sarcina tuturor de a căuta pacea însoțită de dreptate pentru întreaga omenire. S-au scos în relief elementele de apropiere între cele două Biserici și s-a preconizat constituirea unui grup de studii, alcătuit din cîte trei teologi din cele două Biserici, care să examineze problemele dogmatice și alte aspecte, în vederea realizării comuniunii depline. Cei doi Conducători de Biserici sînt ferm convinși că asemenea vizite oficiale contribuie mult pentru crearea unei atmosfere de simpatie reciprocă și de înțelegere a tradițiilor popoarelor respective. S-a propus ca pe viitor să se facă schimb de profesori și studenți teologi, vizite de ierarhi și să se introducă în învățămîntul teologic un loc mai mare cunoașterii reciproce a celor două Biserici.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a invitat pe Catolicosul Bisericii Siriene să facă o vizită în România. Acesta a acceptat, cu mențiunea că efectuarea vizitei depinde și de starea sănătății sale, avînd vîrsta de 84 de ani.

Părăsind Kerala, delegația Bisericii Ortodoxe Române a vizitat cîteva orașe principale din India și anume Madras, New Delhi și Bombay. La Madras, delegația a putut vedea locurile de martiriu ale apostolului Toma și bisericile din localitate.

La New Delhi, delegația a fost primită, la aeroport, de Ambasadorul român Aurel Ardeleanu și de reprezentanți ai Ministerului de Externe al Indiei, bucurîndu-se de la început de o atenție deosebită, fiind considerată ca invitată oficială a Președintelui Indiei, Dr. Zâkir Hussain.

În aceeași zi, Președintele Indiei a primit delegația Bisericii Ortodoxe Române. În cadrul unei convorbiri amicale, acesta și-a exprimat mulțumirea pentru vizita Prea Fericirii Sale și pentru dezvoltarea multilaterală a relațiilor dintre India și România, subliniind totodată că Biserica Siriană din India este o Biserică în plin progres.

La New Delhi, delegația a vizitat biserica indiană ortodoxă «Sfînta Maria» și a depus o coroană la mormîntul lui Mahatma Gandhi.

A doua zi, delegația a fost primită, în numele guvernului indian, de Ministrul Învățămîntului, Dr. Triguna Sen. Discuția s-a desfășurat într-o atmosferă cordială. Ministrul indian s-a interesat de relațiile dintre Biserică și Stat și despre problema educației religioase în România.

În toate împrejurările amintite, delegația a fost însoțită de Ambasadorul român Aurel Ardeleanu.

A urmat vizita la Ambasada Română din New Delhi și în oraș. Seara, la hotel, au venit reprezentanți a două ziare importante din localitate, care au luat un interviu Prea Fericirii Sale cu privire la impresiile culese din Kerala, la situația Bisericii Ortodoxe Române și relațiile ei cu Statul.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit, de asemenea, la hotel, vizita primului secretar al nunciaturii romano-catolice din New Delhi, care a adus salutul nunțiului apostolic (care lipsea din localitate), precum și al Cardinalului Gracias din Bombay.

Călătoria în India s-a încheiat cu vizitarea orașului Bombay, unde Prea Fericitul Patriarh Justinian a mers la biserica ortodoxă indiană «Sfânta Maria» și la alte monumente.

*

În după-amiaza zilei de 15 ianuarie 1969, delegația a sosit pe aeroportul din Addis-Abeba, unde a fost întâmpinată de locțiitorul de Patriarh Abuna Theophilos, însoțit de 8 ierarhi ai Bisericii Etiopiene. De asemenea, era de față primul ministru al țării, ministrul de interne, ministrul de externe, ministrul palatului și ministrul pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Etiopiene. Reprezentanți Bisericii și ai Împăratului au adus cuvinte de salut oaspeților Bisericii Ortodoxe Române.

Delegația a fost condusă și găzduită, pe timpul șederii în Addis-Abeba, la palatul imperial «Prințul Mäkonin». În aceeași zi, delegația a făcut o vizită oficială Sanctității Sale Patriarhului Bisericii Etiopiene, Abuna Baselios I, la reședința acestuia, în asistența unor membri ai Sfântului Sinod. A avut loc un schimb de saluturi între Conducătorii celor două Biserici. Patriarhul Bisericii Etiopiei, deși bolnav de câțiva ani și lipsit de vedere, își exercită atribuțiile — ajutat fiind de Abuna Theophilos, acceptat ca patriarh locțiitor.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a conferit insemnele Patriarhiei Române Întistătătorului Bisericii Etiopiene. Sanctitatea Sa, emoționat până la lacrimi, a mulțumit, subliniind că apreciază darurile ca un simbol al dragostei vii ce unește cele două Biserici.

În dimineața zilei de 16 ianuarie 1969, a fost vizitată Catedrala Imperială «Sfânta Treime», condusă de L. S. Habte Mariam Workineh, șeful afacerilor bisericești din Cabinetul particular al Împăratului. Acesta a fost în țara noastră, în cursul anului 1968.

În aceeași zi, a avut loc vizita oficială la Împăratul Haile Selassie I, la Palatul Jubiliar. La primire, au fost de față primul ministru etiopian, ministrul afacerilor externe și ministrul palatului. De menționat, că Împăratul Etiopiei poartă din anul 1965, printre altele, și titlul de «Apărător al credinței creștine», acordat de Conferința Bisericilor Ortodoxe Orientale, întrunită la Addis-Abeba, în acel an. Prea Fericitul Patriarh Justinian a rostit un cuvânt de salut, la care Împăratul a răspuns că poporul român se bucură în toată lumea de un nume bun. El a precizat că, pentru Etiopia, România este cunoscută «nu numai în vremuri bune,

ci și în vremuri grele, precum arată faptele trecutului». Etiopia și România sînt totodată apropiate avînd aceeași credință ortodoxă. «Noi etiopienii sîntem legați de Biserica Ortodoxă Română, fiindcă dorim unirea cu aceasta. Prea Fericirea Voastră poate contribui la realizarea acestui sfînt ideal. Nu numai noi sîntem bucueroși, ci tot poporul nostru este bucueros de vizita aceasta a Prea Fericirii Voastre», a continuat Împăratul, rugînd pe Prea Fericitul Patriarh să transmită salutul său întregului popor român. «Legăturile dintre popoarele noastre nu vor putea fi slăbite niciodată, fiind bazate pe elemente trainice ale istoriei».

Prea Fericitul Patriarh Justinian a oferit Împăratului Etiopiei darurile aduse din țară : filmul vizitei Majestății Sale Împăratului în România, un album cu vederi din mînăstirile române, o cădelniță în email, o icoană și alte obiecte de artă.

Împăratul a mulțumit pentru toate acestea, după care s-a întretinut cu delegația, discutîndu-se printre altele și asupra schimbului de studenți. Prea Fericitul Patriarh Justinian a propus Majestății Sale ca studenții etiopieni, în număr de cinci, fiind pe cale de absolvire a cursurilor de licență ale institutelor noastre teologice, ar putea eventual să-și continue studiile la doctorat în România, iar în locul acestora să fie trimiși alți 5 studenți. Împăratul și-a exprimat satisfacția pentru grija Bisericii Ortodoxe Române față de tinerii teologi etiopieni și consideră aceasta ca un aport la întărirea legăturilor dintre cele două țări și Bisericile respective, adăugînd că este bucueros totodată să primească în Etiopia cîțiva studenți teologi români. Prea Fericitul Patriarh Justinian a remarcat că aceste schimburi ar putea fi dezvoltate chiar și la nivelul profesorilor și al ierarhilor. Împăratul a fost de acord și cu această propunere.

În aceeași zi, după-amiază, au avut loc convorbiri cu membrii Sfințitului Sinod al Bisericii Etiopiene, la sediul Patriarhiei. A fost de față la această întrunire și Ministrul pentru Afacerile Bisericii Ortodoxe Etiopiene, Nabure Aed Dimetrios. Prea Fericitul Patriarh Justinian și Abuna Theophilos, locțiitor de Patriarh, au prezentat referate, în care s-au subliniat posibilitățile de apropiere și colaborare între cele două Biserici.

Delegația a avut prilejul să participe la sărbătorirea Bobotezei (Epifania), declarată în Etiopia sărbătoare națională și care se desfășoară astfel de peste 1600 de ani. Sărbătorirea începe încă din ajun (18 ianuarie stil nou) și durează 3 zile. La vecernia Bobotezei a fost prezent însuși Împăratul. Prea Fericirea Sa a stat alături de Împărat. Asistența era de peste 100.000 de persoane.

În ziua Bobotezei (19 ianuarie), slujba s-a desfășurat în același loc, cu un număr la fel de mare de credincioși. Era de față guvernul, armata, corpul diplomatic și aproape întreaga populație a orașului. Cu această ocazie, Prea Fericitul Patriarh Justinian a citit Evanghelia și a rostit crezul în limba română. Apoi, Conducătorul Bisericii Etiopiene l-a invitat pe Prea Fericirea Sa să stropească cu apă sfințită pe Împărat și oficialitățile prezente. De asemenea, Prea Fericitul Patriarh

Justinian a ținut o cuvîntare în fața întregii adunări, în care a adus salutul Bisericii Ortodoxe Române și al poporului român la această tradițională sărbătoare. Totodată, a omagiat virtuțile spirituale ale poporului etiopian și personalitatea Împăratului și a urat Bisericii și poporului etiopian prosperitate și fericire.

După terminarea slujbei religioase, a urmat procesiunea de întoarcere spre centrul orașului, la care delegația română, împreună cu Împăratul, au mers pe jos, în aclamațiile mulțimii, răspîndită pe întregul traseu.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române, intrînd în altarul Catedralei «Sfînta Treime», a fost impresionată de frescele de acolo, reprezentînd episoade ale eliberării Etiopiei de sub cîmpăcitorii fasciști. Printre acestea, se remarcă momentul cînd Împăratul Haile Selassie I susținea cauza poporului său la Liga Națiunilor, în ședința prezidată de Nicolae Titulescu.

La 20 ianuarie, delegația Bisericii Ortodoxe Române a asistat, alături de Împărat, la sărbătoarea nunții de la Cana Galileii, oficiată la biserica Sfîntului Arhanghel Mihail, fiind de față sute de mii de oameni.

La prînz, în sala Marelui Palat Imperial, delegația a fost invitată la un dejun oficial oferit de Împărat. Cu această ocazie, Prea Fericirea Sa s-a întreținut cordial cu Împăratul Haile Selassie I.

Delegația a vizitat apoi așezăminte monahale, institutul teologic și un spital de orbi. La spitalul de orbi, delegația din nou s-a întîlnit cu Împăratul, care, după cît se spune, se interesează direct de așezămintele de asistență socială, ia uneori masa cu pensionarii acestora și le acordă mult sprijin.

La 21 ianuarie, Prea Fericitul Patriarh Justinian a făcut o vizită de rămas bun Împăratului Etiopiei. Prea Fericirea Sa a adus mulțumiri pentru înalta ospitalitate și a asigurat că Biserica Ortodoxă Română va sprijini întotdeauna eforturile Majestății Sale pentru o conlucrare rodnică între popoarele și Bisericile noastre.

Împăratul Haile Selassie I a conferit Prea Fericitului Patriarh Justinian înalte distincții: Ordinul «Sfînta Treime» cu colan, o mantilă imperială țesută în fir de aur, o cîrjă arhipăstorească și o cruce. De asemenea, au fost distinși și ceilalți membri ai delegației, cu diferite ordine.

În cuvîntul său adresat Prea Fericitului Patriarh Justinian după decorare, Împăratul Etiopiei a reamintit bunele impresii ce păstrează vizitei sale în România și s-a referit la colaborarea dintre Biserică și Stat, considerînd că acestea au datoriat să conducere armonios. «Dragostea poporului român pentru Etiopia a fost adînc manifestată în timpul ocupației noastre de fasciști, într-o vreme cînd nimeni nu a făcut mai mult pentru Etiopia decît România. Vizita Patriarhului Justinian aduce o contribuție la întărirea vechilor relații statornicite între popoarele și Bisericile Etiopiei și României. Simpatia conducătorilor români din timpul invaziei fasciste asupra Etiopiei, în 1936, a fost ceva pe care eu personal și poporul Etiopiei nu le vom uita niciodată».

Delegația a vizitat apoi o serie de biserici și instituții publice din Addis-Abeba, printre care biserica «Sfânta Maria» cu mormintele familiei Împăratului Menelik II, predecesorul actualului Împărat, Palatul Uni-tății Africane, Palatul municipalității și altele.

În după-amiaza zilei de 21 ianuarie 1969, delegația Bisericii Orto-doxe Române a plecat într-o călătorie prin țară, vizitând vechile capitale ale imperiului etiopian, Lalibela și Axum, precum și orașele noi Bahar-Dar și Asmara. Primire prietenească s-a făcut delegației pe întregul parcurs, fiind întâmpinat de cele mai înalte oficialități bisericesti și de stat.

Încheindu-se, în ziua de 24 ianuarie 1969, vizita în Etiopia, dele-gația s-a îndreptat cu avionul spre patrie, făcând escale la Cairo, Atena și Sofia.

La Cairo, din nou a fost întâmpinată de Ambasadorul român și de reprezentanții Patriarhiei Copte; la Atena de Arhiepiscopul Ieronim, Primatul Greciei, iar la Sofia de Patriarhul Kiril al Bulgariei și membrii Sinodului Permanent, precum și de șeful Consiliului de Stat pentru problemele bisericesti.

Prea Fericirea Sa a informat atît pe Arhiepiscopul Ieronim, cit și pe Patriarhul Kiril despre scopul și desfășurarea vizitei făcute Biseri-cilor Vechi-Orientale din India și Etiopia.

*

Delegația a sosit la București în ziua de 25 ianuarie 1969, orele 16, fiind întâmpinată de membri ai Sfintului Sinod, în frunte cu I.P.S. Mi-tropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, de consilieri patriarhali și preoți. A fost prezent Ambasadorul Indiei la București, precum și reprezen-tantul Departamentului Cultelor, Directorul General I. N. Bărbulescu.

La Catedrala Patriarhiei s-a oficiat un Te-Deum de mulțumire, la care Prea Fericirea Sa a împărtășit celor de față o parte din impresiile sale din această lungă călătorie.

În încheiere, se poate arăta că vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian corespunde spiritului ecumenic actual, care manifestă interes pentru apropierea și unitatea Bisericilor creștine, și se încadrează în preocupările recentelor conferințe pan-ortodoxe.

Călătoria aceasta poate fi considerată cu atît mai importantă, cu cit este prima făcută de un conducător al unei Biserici Ortodoxe unor Bi-serici Vechi-Orientale, după separarea intervenită cu ocazia Sinodului din Calcedon. Ea deschide perspective pentru noi pași de apropiere cu aceste Biserici. Totodată, ea are meritul de a atrage atenția și celorlalte Biserici Ortodoxe asupra necesității strîngerii relațiilor cu creștinii orientali.

Bisericile Vechi-Orientale au apreciat în chip deosebit această vi-zită și au dovedit o înaltă sensibilitate și atenție pentru Biserica Orto-doxă Română, sentimente care și-au găsit expresie și în primirea căl-duroasă făcută.

Dar ce este mai important, este că această vizită a dat posibilitatea de a ne verifica părerile noastre anterioare cu privire la Bisericile Orientale vizitate. Cu toate vicisitudinile istorice prin care au trecut, aceste Biserici păstrează tradiția apostolică a credinței și învățaturii creștine, manifestă viabilitate și posibilități de progres. Clerul acestora este legat de popor, de nevoile și aspirațiile lui materiale și spirituale. Se observă eforturile făcute de ele pentru ieșirea din izolarea seculară și pentru intrarea lor în circuitul vremii noastre, în mișcarea ecumenică. Ele au mărețe locașuri de cult și monumente istorice valoroase, pe care le păstrează cu grijă, au institute de învățămînt teologic pentru pregătirea clerului, au ierarhi și teologi destoinici, dovedesc un spirit deschis de apropiere față de Bisericile Ortodoxe Răsăritene. Ele nu se mai recunosc monofizite și resping ca eretic pe Eutihie, întemeietorul monofizitismului.

Dorința acestora, exprimată îndeosebi de Catolicosul Augen I, este să se convoace o conferință a Conducătorilor celor două familii de Biserici Ortodoxe, care să examineze căile de apropiere și comuniune între ele:

Delegația a constatat multe asemănări, atît în manifestările cîltice, cît și în formele de organizare bisericească.

Întreaga vizită a constituit o prezență prietenească a Bisericii noastre în lumea creștină din afară, deschizînd perspectiva unor noi contacte cu Bisericile creștine orientale. Ea a dat prilejul unor manifestări de prețuire și simpatie pentru țara noastră atît din partea maselor, cît și a conducătorilor statelor vizitate.

După cum s-a arătat, la manifestările organizate în cinstea delegației Bisericii Ortodoxe Române, au fost prezenți și credincioși ai altor confesiuni creștine, și de alte religii. În cuvîntările Sale, Prea Fericitul Patriarh s-a referit și la libertatea religioasă din România și la posibilitățile de colaborare ale Bisericii Ortodoxe Române cu toate cultele creștine și necreștine.

† ANTIM NICA TÎRGOVIȘTEANUL
Episcop, vicar patriarhal

A N I V E R S Ă R I

INTRU MULȚI ANI STĂPINE!

Aniversările zilelor mari din viața celor dragi ai noștri, sînt prilej de bucurie și pentru noi. Te simți și tu în sărbătoare, cînd aceștia își serbează o astfel de zi. Prietenii tăi, rudele, frații, părinții tăi trăiesc și mai intens aceste zile festive cînd, la bucuria lor, se fac părtași cît mai mulți din cei apropiați de sufletul lor. Comuniunea aceasta de simțiri are darul de a mări strălucirea zilei respective.

Dacă acest fapt are valoare pentru cercul nostru restrîns de prieteni și rude apropiate, el are aceeași valoare cînd este vorba de părinții noștri sufletești, de conducătorii noștri, de cei cărora le datorăm mult pentru ceea ce aceștia însemnează pentru instituția pe care o conduc, ca și pentru toți cei pe care ei îi conduc.

Sîntem fii ai Bisericii noastre și sîntem slujitori ai acestei Biserici. Înconjurăm cu respect pe cei care se străduiesc ca Biserica să-și îndeplinească rostul și menirea sa. Înconjurăm cu respect și nețarmurită dragoste filială pe părinții noștri sufletești, pe marii noștri ierarhi, care și-au închinat viața Bisericii lui Dumnezeu, idealurilor ei sfinte și slujirii poporului nostru. Și, dacă — după cum am spus — luăm parte la bucuriile prietenilor și celor apropiați nouă după trup, cum să nu luăm parte la zilele de popas sărbătorește ale părinților noștri sufletești, ale ierarhilor noștri ?

Un astfel de prilej de bucurie duhovnicească au în fiecare an, în ziua de 22 februarie, clerul și credincioșii noștri, cînd arhiepiscopul lor, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, își sărbătorește ziua de naștere.

Ziua de naștere a fiecăruia dintre noi nu trebuie să se reducă numai la o obligație de a mulțumi lui Dumnezeu pentru darul zilelor îngăduite pînă în prezent, ci, o dată cu aceasta, trebuie să se facă și o confruntare a vieții de pînă acum cu idealul de muncă pe care ți l-ai făurit, ea trebuie să fie un bilanț al acestei munci, pus față în față cu ceea ce mai ai încă de împlinit în viața și rostul pe care ți l-a rînduit Dumnezeu.

*

Și în anul acesta, la 22 februarie, Centrul Eparhial al Arhiepiscopiei Bucureștilor a sărbătorit, alături de celelalte instituții centrale bisericești,

ziua de naștere a Părintelui său sufletesc, — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian împlinind în acea zi 68 de ani de viață bogată în realizări cunoscute de clerul nostru.

La ora 12, în Paraclisul Palatului Patriarhal, un sobor de preoți și diaconi de la Catedrala Patriarhală, condus de P. S. Episcop Valerian al Oradiei, a săvârșit Te-Deum-ul de mulțumire. Au luat parte la această sfântă slujbă, înconjurind pe Înaltul sărbătorit, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, PP. SS. Episcopi Teofil al Clujului, Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, vicari patriarhali, P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, Directorul Administrației Patriarhale și Directorul Casei de Pensii B.O.R., Consilierii Administrației Patriarhale și cei ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, Inspectorii bisericești de la Administrația Patriarhală și Arhiepiscopia Bucureștilor, Rectorul și Prorectorul Institutului teologic din București, Directorul Seminarului teologic din București, P. C. Pr. N. Goranov superiorul Bisericii Bulgare din București, stareți și starețe de la minăstirile din cuprinsul Arhiepiscopiei Bucureștilor, șefii de serviciu de la Cancelariile Administrației Patriarhale și Arhiepiscopiei Bucureștilor, P. Cuv. Arhim. Bartolomeu Anania, Directorul Cancelariei Episcopiei Misionare Ortodoxe Române din America și P. C. Pr. Prof. Gh. Moisescu, superiorul Bisericii Ortodoxe Române din Viena, care, întâmplător, se găseau în acea zi în București.

După săvârșirea Te-Deum-ului, toți cei prezenți au trecut în Cabinetul de lucru al Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, unde a avut loc festivitatea de prezentare a felicitărilor Înaltului Arhipăstor. Festivitatea a început printr-un moment emoționant pentru toți cei de față: P. C. Pr. I. Găgiu, Directorul Administrației Patriarhale, a prezentat Prea Fericitului Părinte Patriarh primele exemplare din noua ediție a Bibliei, tipărită în limba română. Emoționată a fost întreaga adunare, emoționat a fost și sărbătoritul, care a conceput, a dorit și s-a străduit pentru tipărirea Sfintei Scripturi într-o nouă ediție românească.

Apariția unei ediții noi a Bibliei, în orice limbă și în orice Biserică creștină, este un eveniment; de împlinirea acestui eveniment al Bisericii noastre ne-am bucurat și noi în acea zi și de el se va bucura întreaga Biserică românească și toți fiii săi, alături de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

Prezentînd sărbătoritului, care este deci inițiatorul și primul ostenitor al acestei sfinte tipărituri, noua Biblie, în numele comisiei de revizuire și corectare a textului, formată din: P. C. Pr. I. Găgiu, Dl. Prof. Teodor Popescu, Dl. Prof. D. Radu — Directorul Administrației Patriarhale a spus:

«La acest fericit popas aniversar, ostenitorii care au lucrat și lucrează sub conducerea și îndrumarea Prea Fericirii Voastre, au marea bucurie să Vă prezinte cele dintii exemplare din noua ediție a Bibliei în limba română. Noi socotim că Biblia încununează multele și marile înfăptuiri săvârșite în timpul celor peste douăzeci de ani de cînd Bunul Dumnezeu V-a învrednicit să conduceți Biserica Ortodoxă Română.

Mulțumindu-Vă pentru încrederea și cinstea ce ne-ați acordat de a lucra împreună cu Prea Fericirea Voastră la realizarea acestei mari opere, în numele nostru și al tuturor celor ce se vor bucura să aibă și să cunoască bogăția descoperirilor divine din această «Carte a cărților», Vă

rugăm să primiți pentru ziua de astăzi respectuoase urări de sănătate, depline puteri de muncă și împliniri tot mai multe pentru binele și propășirea Bisericii și țării noastre, Bunul Dumnezeu învrednicindu-Vă să ajungeți vârsta patriarhilor biblici și să Vă bucurați, ca altă dată Sfinții Apostoli ai Mântuitorilor, de lupta cea bună a unei vieți bogate în învățături și fapte din cele mai alese».

În continuare, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului a prezentat Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian cele mai calde și respectuoase urări de viață îndelungată, plină de roade tot mai bogate. «Îngăduiți-mi — a spus I. P. S. Sa — ca, în numele membrilor Sfântului Sinod, care ne aflăm aici, și acelor care, din binecuvântate pricini, nu sînt aici, în numele ostenitorilor din jurul Prea Fericirii Voastre, de la Administrația Patriarhală, Arhiepiscopia Bucureștilor, Institutul teologic de grad universitar din București și Seminarul teologic și al celor ce ne găsim aici adunați, să Vă prezentăm, în această zi de aniversare, smeritele noastre omagii pentru tot ceea ce reprezentați Prea Fericirea Voastră în Biserica Ortodoxă Română, în ecumenismul creștin contemporan și în nobila activitate de interes obștesc, desfășurată în țară și peste hotare». După ce I. P. S. Sa a arătat grija și strădania de douăzeci de ani a Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru Biserica noastră și turma cuvîntătoare încredințată de Dumnezeu Prea Fericirii Sale, Păstorul cel bun, care, într-adevăr își pune sufletul pentru oile sale, a continuat: «Pentru această neobosită purtare de grijă pe care am simțit-o permanent, Vă aducem cuvînt de adîncă recunoștință și cinstire, dorind, împreună cu iftreaga suflare creștinească de pe cuprinsul țării, să fiți încă mult timp în putere, ca să culegeți deplin roadele muncii Prea Fericirii Voastră, spre binele Prea Fericirii Voastre, dar mai ales spre binele Bisericii și al Patriei noastre. Desigur, nu este în puterea noastră să cunoaștem dinainte vârsta oamenilor, însă noi cerem Bunului Dumnezeu ca să înmulțească anii Prea Fericirii Voastre. Sîntem încredințați că Dumnezeu va asculta această rugăciune, căci mult poate rugăciunea cea fierbinte a celor ce se apropie de El».

Tuturor le-a răspuns sărbătoritul, care — printre altele — a spus: «*Într-adevăr, astăzi am încercat una din cele mai mari bucurii — apariția unei ediții a Bibliei în limba română... Dorința Noastră cea dintîi a fost aceea de a tipări o Biblie; nu numai pentru că aceasta ar fi fost o tradiție mai veche a înaintașilor Noștri, care au căutat să-și încununeze munca și realizările lor cu tipărirea Bibliei, ci și pentru că ea era absolut necesară, corespunzînd unei cerințe arzătoare a poporului nostru drept-credincios. Este, într-adevăr, una din realizările de seamă, la care Bunul Dumnezeu Ne-a ajutat să ajungem cu prilejul împlinirii a douăzeci de ani de strădanie depuse în conducerea Bisericii Ortodoxe Române. A tipări Biblia, care cuprinde Cuvîntul lui Dumnezeu și care, împreună cu Sfînta Tradiție, constituie izvoarele și temelii credinței și a vieții creștine, a fost una din inițiativele și dorințele Noastre cele mai arzătoare».*

Adresîndu-Se ostenitorilor cu tipărirea Bibliei celei noi, Prea Fericirea Sa a spus: *Vă asigur că mi-ați făcut nu o surpriză, ci o mare bucurie. Mă întorc cu mulțumire către colaboratorii care m-au ajutat la această*

operă, dar și cu multă recunoștință către Departamentul Cultelor și către Conducerea de Stat care Ne-au înlesnit să o tipărim».

Prea Fericirea Sa a adus apoi mulțumiri «Societății Biblice Britanice» care a făcut Bisericii Ortodoxe Române acest dar atât de mare și prețios, întreaga hîrtie necesară, adusă la noi acasă, pentru această ediție de 100.000 exemplare. «*Este acest dar, unul din rezultatele legăturilor ecumenice pe care Biserica noastră le-a creat cu celelalte Biserici creștine, este mina lui Dumnezeu care lucrează prin vasele Sale alese și care Ne-a ajutat să împlinim acest lucru atât de bun și necesar, precum Ne-a ajutat în toate strădaniile Noastre în cei douăzeci de ani de arhipăstorie».*

După aceea, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a mulțumit I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului pentru sentimentele exprimate în numele Sfintului Sinod și al tuturor celor de față.

Ca un adevărat părinte și cu modestia care îl caracterizează, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, și de data aceasta, a ținut să elogieze activitatea tuturor colaboratorilor Prea Fericirii Sale și să spună că realizările strădaniilor Sale se datoresc într-o mare măsură acestor colaboratori care l-au înțeles și au depus la rîndul lor toate eforturile pentru ca astfel, prin împlinirea cu prisosință de către fiecare a rosturilor sale, Biserica noastră să propășească și prestigiul ei, în fața celorlalte Biserici creștine, să sporească neîncetat.

Cu aceasta, festivitatea s-a încheiat, toți cei prezenți plecînd — după ce au semnat în Cartea de aur de la Secretariatul Cabinetului Patriarhal.

*

Ziua de 22 februarie a acestui an a fost deopotrivă, atât prilej de mărturisire a celor mai calde sentimente de dragoste și de deosebită prețuire a noastră, a tuturor față de marele nostru Ierarh și Părinte, cît și sărbătorirea celei mai noi realizări a Prea Fericirii Sale, de proporții impresionante: apariția celei mai mari ediții a Bibliei românești, cu tirajul cel mai mare în care a apărut vreodată o Biblie în limba română: 100.000 exemplare. Este o realizare a Înalțului nostru Ierarh și pe care istoria Bisericii noastre le înscrie în cronică sa.

La confruntarea bilanțului celor 68 de ani de viață cu programul ideal de muncă pe care Înalțul nostru sărbătorit și l-a întocmit, noi toți, martorii vieții și activității Prea Fericirii Sale putem răspunde cu mîndrie: viața și realizările Patriarhului nostru sînt pildă de urmat pentru noi toți în munca și viața noastră.

Îndreptățiți sîntem deci să ne rugăm cu cuget curat: «Pentru lbinele Bisericii și pentru propășirea patriei noastre, pe Patriarhul nostru Justinian, Doamne îl păzește întru mulți ani!»

REDACTIA

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

LA SFINTUL IOAN BOTEZĂTORUL

Am încheiat ciclul sărbătorilor de iarnă, prilejuite de Nașterea Domnului Hristos, de Anul nou și de Botezul Domnului.

Am trăit împreună un șir întreg de bucurii duhovnicești, izvorite din taina și frumusețea acestor sărbători creștine. Ne-am bucurat de Nașterea minunată din ieslea Betleemului și ne-am luminat sufletele, când Iisus a primit în apele Iordanului botezul, ascultând mărturisirea lui Dumnezeu-Tatăl: «Acesta este Fiul meu cel iubit, întru care bine am voit» (Matei III, 17).

Astăzi am sărbătorit, cu deplină cucernicie și evlavie, pomenirea Sfântului Ioan Botezătorul, acela care, prin predica și exemplul vieții lui, a pregătit calea venirii Domnului Hristos, mergând înainte ca un luceafăr plin de lumină, pentru a vesti pe Soarele Dreptății.

După datele cunoscute și stabilite de tradiția creștină, era ziua de 24 iunie, în anul de la zidirea Romei 747, când în casa bătrînului preot Zaharia, din Hebronul Iudeii, a fost o zi de bucurie mare, prin nașterea Înaintemergătorului Domnului Hristos. O dată cu Zaharia și cu dreapta Elisabeta s-au bucurat vecinii și rudeniile, trăind cu duhul că sfintele făgăduințe, date de Dumnezeu strămoșilor, prin glasul proorocilor, încep să se împlinească.

Bătrînul preot Zaharia, tatăl celui născut, plin de Duh sfânt, va vesti lumii de mai înainte, despre împărăția ai cărei zori se vor arăta în curînd și despre misiunea ce va îndeplini cel născut din el.

— «Iar tu pruncule, prooroc al Celui Prea Înalt te vei chema, că vei merge înaintea feții Domnului, ca să gătești căile lui, să dai poporului său cunoștința mîntuirii, întru iertarea păcatelor, din îndurările și din milostivirea Dumnezeului nostru, cu care ne-a cercetat Răsăritul cel de sus, ca să luminezi pre cei ce ședeau în întuneric și în umbra morții și să îndrepteze picioarele noastre în calea păcii» (Luca I, 76—79). Și Sfântul Evangelist Luca încheie capitolul: «Iar Pruncul creștea și se întărea cu duhul».

Sfântul Ioan a crescut sub îngrijirea și educația părinților săi, pînă ce Dumnezeu l-a chemat la slujirea sa profetică. El s-a ridicat în aspră

ucenicie și totală izolare de valurile și plăcerile ușoare ale lumii, trăind ca un pustnic în sărăcie deplină și abținere totală, înfrățindu-se cu cărțile sfinte moștenire de la tatăl său, sorbind literă cu literă și înțelegând printr-o iluminare lăuntrică mai mult decât scrisul putea să-i arate. Își făcuse din abnegație și pocăință un crez de viață, înfrinându-și trupul pînă la mortificare. Hrana lui erau lăcustele și mierea sălbatecă, iar îmbrăcămintea aspră, din păr de cămilă. Avea carnea de pe trup străvezie și uscată de post și nevoită; avea însă spiritul din el viu și neobosit. Avea fața și chipul aspru, însă plin de seninătate; ochii adânciți în orbite, însă arzători de patimă sfântă; vocea aspră și gravă, însă duioasă; mersul sigur și plin de măreție ca un trimis al cerului. Era lipsit de falsele maniere ale lumii mari; însă cunoștea masca plină de ipocrizie, mocirla decadenței morale și putregaiul spiritual în care zăcea această lume copleșită de proopia ei agonie.

Era aspru cu păcatul și neîngăduitor față de fărădelegile veacului său. El nu învățase la școlile rabinice, cu mării dascăli al legii, care de multe ori rătălmăceau vechea învățătură a lui Moisi și a vechilor profeți după placul și interesele lor — cunoștea însă legea și profeții mai bine ca toți doctorii legii; îi întrecea în logica argumentelor și-i lăsa mult în urmă în expunerea cu care își exprima convingerile.

El a trăit în pustiu cu îngerii și cu Dumnezeu, se înfrățise cu lipsurile și cu asprimea vieții, îi crescuse însă puterile spirituale ca unui adevărat trimis al lui Dumnezeu. Privea în extaz lumina zorilor și urmărea ca pe o taină mersul stelelor, așteptînd ziua cea mare a mîntuirii lui Israel.

Acolo de malurile Iordanului, Sfîntul Ioan pregătea lumea pentru împărăția cea nouă a lui Dumnezeu și nu avea prieteni decît pe aceia care se pregăteau pentru această împărăție.

Cuvîntul lui era puternic și răscolitor de suflet, iar icoana vieții lui avea strălucirea de sfințenie. Ioan pregătea poporul pentru ziua cea mare, cînd oamenii vor fi chemați să intre în împărăția lui Dumnezeu. El era acela despre care proorocul Isaia vestise cu veacuri mai dinainte: «Glasul celui ce strigă în pustie; pregătiți calea Domnului, drepte faceți căile Lui» (Isaia XL, 3; Matei III, 3); iar un alt prooroc spunînd: «Iată, Eu trimit îngerul Meu înaintea feții tale, care va pregăti calea Ta» (Maleahi III, 1; Marcu I, 2).

Împărăția pe care o pregătea înaintemergătorul, era o împărăție spirituală, cu o lume nouă și un conducător nou. Pentru primirea acestui nou conducător, trebuiau pregătite căile spirituale ale poporului și credințele lui. El a propovăduit botezul pocăinței, adică lepădarea de tot ceea ce este vechi și putregăit în ființa omenească. Pocăința Sfîntului Ioan cerea o schimbare structurală a ființei umane, o transfigurare a sufletului, scuturînd de pe dînsul orice umbră de păcate și spălînd prin pocăință mocirla oricărei fărădelegi morale și sociale.

La întrebările ce i se puneau, de cei ce veneau să-l asculte la amvonul lui de predicare de pe malurile Iordanului, el le răspundea la toți cu o limpezime, ce numai trimișii lui Dumnezeu pot să aibă. Așa spunea poporului: «Cel ce are două haine, să dea una celui ce nu are nici una, și cel ce are ce mînca, asemenea să facă» (Luca III, 11).

«Cînd vameșii îl întrebau: Învățătorule, noi ce trebuie să facem? Profetul le răspundea: Nimic mai mult decît vă este rînduit să faceți; iar cînd veneau și ostașii și-l întrebau, ei ce să facă, Înaintemergătorul îi învăța și pe aceștia: «Nu asuprați pe nimeni, nu năpăstuiți pe nimeni și fiți mulțumiți cu solda voastră» (Luca III, 12—14).

Cuvintele sale erau ca niște axiome morale. Învățătura sa era scurtă și lapidară ca o poruncă, puternică și răscolitoare de suflete, ca o trîmbiță ce vestește răsăritul unei lumi noi, deschizînd inimile oamenilor clornici de alte orizonturi.

Profet și învățător neînfricat pentru adevăr, el se ridică cu putere de tunet contra claselor stăpînitoare din Israel. Condamnă fără de cruțare, nedreptățile sociale și cruda ticăloșie ce se cuibărise chiar în casa regelui Irod, care, cu sfidarea totală a celor mai elementare reguli de morală, luase de soție pe femeia fratelui său, Irodiada. Sfîntul Ioan demască falsa religiozitate de la templu, unde adevărata învățătură a Vechiului Testament era de multe ori răsălmăcită după interesele personale ale unor farisei și cărturari.

În cauza îndărătniciei acestor farisei, care nu voiau să vadă în persoana Mîntuitorului Hristos pe adevăratul Mesia, cel vestit de profeți, Sfîntul Ioan le adresează cea mai aspră și crudă muștrare:

«Pui de vipere, cine v-a arătat să fugiți de mînia ce va să fie? Faceți doar roade vrednice de pocăință, și să nu vi se pară că puteți zice în sine: Părinte avem pe Avraam. Căci iată și securea la rădăcina pomilor zace; deci, tot pomul care nu face roadă bună, se taie și-n foc se aruncă» (Matei III, 7—10). Cu alte cuvinte, nu este deajuns, ca cineva să se creadă că dacă este fiul lui Avraam — părintele poporului iudeu — dacă cunoaște toată legea și proorocii, poate să se mintuiască. Puterea lui Dumnezeu, poate să ridice fiii lui Avraam și din pietrele pustiului.

Pentru primirea lui Mesia, trebuie să se facă adevărate fapte de pocăință, căci tot pomul, care nu face roade bune, se taie și în foc se aruncă.

«Eu vă botez pe voi cu apă, spre pocăință, iar cel ce vine după mine, mai tare decît mine este, căruia nu sint vrednic să-i duc încălțămîntea. Acesta vă va boteza cu Duh Sfînt și cu foc. A cărui lopată este în mîna lui și va curăți aria sa și va aduna grîul în jîtnița sa, iar pleava o va arde — în foc nestins» (Matei III, 11—12).

Botezătorul Domnului Hristos, prin predica sa, a pregătit astfel căile morale ale mulțimilor, pentru primirea adevăratului învățător, care vine după el și căruia — din smerenie, el a spus că nu-l este vrednic să-i deslege nici cureaua de la încălțămîntea.

El a strălucit ca o făclie luminoasă, la sfîrșitul Vechiului Testament și la începutul Noului Testament, fiind numit chiar de Domnul Hristos ca cel mai mare născut din femeie. Viața, învățătura, faptele și sfîrșitul său pentru triumful adevărului, pentru condamnarea ticăloșiei și a nedreptății îl face pe bună dreptate ca să fie una dintre cele mai luminoase figuri din catapeteasma sfinților Bisericii creștine.

Astăzi, cînd ne-am învrednicit să-i facem din nou pomenire, am ținut ca să reamintim cîteva fapte din viața sa plină de har. Icoană luminoasă, închinată Soarelui dreptății Hristos, să fie pentru noi toți pildă vrednică

de urmat ; făclie de lumină duhovnicească, să ne călăuzească pașii pe drumurile întortochiate ale acestei vieți. Smerenia, curătenia vieții, lupta sa plină de bărbăție contra nedreptăților sociale și a tot ce este rău în sufletul omenesc, să ne facă mai buni, mai apropiați față de nevoile și necazurile aproapelui nostru, cu stăruințe sporite de a avea mai multe roduri duhovnicești în viața noastră de mărturisitori a lui Dumnezeu și de fii credincioși ai Bisericii Lui.

În această zi de cucernică pomenire pentru Biserică, este bine să ne gândim și la toți aceia care poartă cu cinste numele Sfântului Ioan Botezătorul. În fruntea tuturor acelora, pentru noi slujitorii Sfintei Biserici și nu mă îndoiesc că și pentru toți credincioșii, este Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care prin taina Sfântului Botez a avut numele de Ioan. De aceea, împreună cu toți, să rugăm pe Dumnezeu ca să dea Prea Fericitului Patriarh Justinian sănătate deplină, îndelungată arhipăstorie, cu realizări mărețe în grădina spirituală a Bisericii Domnului Hristos. Să se întoarcă cu bine acasă, din lunga călătorie făcută în duhul păcii și al înfrățirii tuturor acelora care mărturisesc pe Hristos, pentru a fi cu toți una, adunați într-o singură Biserică, cu un singur Păstor, care să fie Hristosul cel veșnic.

În același timp, rog pe Dumnezeu ca să dea tuturor acelora, care poartă numele Sfântului Ioan, multe bucurii duhovnicești, sănătate deplină, împlinirea idealurilor scumpe, liniște, pace și bună înțelegere în casele lor.

Cu toți să ne rugăm împreună sfântului: «De sus priviți acum, fericite, păzește-ne cu rugăciunile tale pre noi, cei ce urmăm Dumnezeieștile tale propoveduiri, Prea Fericite, și umblăm, înaintemergătorule, întru dumnezeieștile tale învățături» (Peasna 8) Amin !

Arhim. JUSTINIAN FLOREA

LA SFINȚII TREI IERARHI

Sfinții nu se mulțumeau numai să enunțe un adevăr creștin, ci îl și trăiau. Și îl trăiau astfel, încît la un moment dat ei se confundau cu el, devenind ei înșiși un adevăr. Ei proiectau acest adevăr în conștiința lor pentru a-l verifica printr-o experiență subiectivă.

Prin această capacitate a lor ei trăiau realitățile unei lumi de dincolo de lume, ei vedeau înțelesul ascuns al lucrurilor, ei interpretau în ființa lor taina vieții trăite în Duh, ei compensau prin asceza lor eroică, toate scăderile și căderile morale ale veacului în care trăiau, ei dominau prin intuiție sintetică cugetarea analitică, ridicîndu-se astfel, peste fenomenal și întîmplător, peste relativ și imperfect, în lumea echilibrului și a perfecțiunii, în lumea în care idealul este o realitate și spiritualitatea o formă de existență normală.

Sfinta noastră Biserică le prăznuiește pomenirea, pentru că prin tot ceea ce au fost și au făcut ei, ea poate ilustra în chip superior și plastic personalitatea creștină.

Că perfecțiunea spirituală e posibilă, priviți la sfinți, spune ea. Ei au realizat această perfecțiune spirituală. Ei au intrupat idealul. L-au experimentat. L-au trăit intens.

Mai mult: Ei au acceptat moartea, pentru ca idealul lor să trăiască. De aceea moartea lor a fost întotdeauna o biruință și o consacrare a idealului lor.

Pe trei dintre acești sfinți, i-a ales astăzi Sfinta noastră Biserică să-i prăznuiască, pentru darurile minții lor, pentru frumusețea conștiinței lor, pentru opera lor scrisă, dar mai ales pentru capodopera trăită a vieții lor și anume pe cei Trei Sfinți Mari Dascăli și Ierarhi Vasile cel Mare, Grigore, de Dumnezeu Cuvântătorul și Ioan Gură de Aur.

Născuți și crescuți în secolul al IV-lea, secolul de aur al Bisericii noastre, ei au putut să se bucure de florile curat mirositoare ale virtuților creștine. Educația ce o primesc ei în copilăria fericită din provinciile Capadociei și Siriei, în care au trăit și au muncit părinții lor, poartă pecetea nepieritoare a unor mame evlavioase ca înțeleapta văduvă Antuza, mama lui Ioan, venerabila Nonna, mama Sfintului Grigorie și virtuoasa Emilia, mama Sfintului Vasile. Mame sfinte, care alăptează și cresc viitori sfinți, după chipul și asemănarea lor. Lor le datoresc cei trei sfinți seriozitatea adâncă în fața vieții, maturitatea în gând și în faptă. Ele dau primele noțiuni religioase copiilor lor, ele îi poartă de mână la biserici și-i învață să se roage. Influența lor rămîne trainică toată viața.

Scolile elementare din Cezareea Capadociei, din Arianz și din Antiohia, nu-i mulțumesc pe cei trei tineri, care uimesc cu învățătura lor pe dascălii lor. De aceea ei sînt atrași de luminile orbitoare ale celor mai mari universități din vremea lor : Atena, Alexandria, Antiohia și Constantinopolul. Dar ei nu se mulțumesc numai cu o singură universitate și cu un singur profesor. Ei frecventează și alte cetăți universitare și alte orașe unde găseau cite un retor vestit ca : Libanius, Thespesius, Himerius, Prohaeresius, Andragathius și alții. Dar ei nu se mulțumeau numai cu retorica : ei urmează și filozofia și matematicile și astronomia. Ba mai mult : Vasile urmează și medicina, iar Grigore era un dialectician și un literat fără pereche.

Nimic nu le-a rămas necunoscut. Înțelepciunea veacului, condensată în Platon și în Aristotel, le era cunoscută. Capodoperele clasice ale literaturii lirice, epice și dramatice erau studiate în profunzime. De la poezii și prozatorii antici, învață ei să minuiască un stil perfect, necesar predicatorului. O cunoaștere aprofundată a disciplinelor felurite, o stăpînire fără greș a cunoștințelor caracterizează pe acești tineri, care vor ști să cearnă grîul de neghină și să pună acest tezaur de cunoștințe în slujba lui Dumnezeu și a credincioșilor.

Dar și în privința vieții de student ei sînt de neîntrecut. Ei sînt modelul studentului teolog : dornic de cunoaștere, sîrguincios și serios, respectuos față de profesori și față de colegi, fervent credincios și cercetător al bibliotecilor și cursurilor. Ei nu cunoșteau decît drumurile care duceau la biserică, la bibliotecă și la școală.

Astfel pregătiți, ei se întorc în provinciile lor, în sinul familiilor lor gata de a pune în slujba binelui obștesc toate cunoștințele lor. Dar își dau seama în curînd că sînt neîndestulătoare acestea și atunci încep să se adape la izvoarele de înțelepciune ale unor sfinți episcopi cu renume, ca: Meletie, Flavian și Diodor de Tars, dascălii lui Ioan Gură de Aur, și Theodor de Thyana, dascălul lui Grigore de Nazianz, ori se izolează în pustiiile Siriei — ca Ioan Gură de Aur și Tebaidei, ca Vasile cel Mare și prietenii său Grigorie, unde vor urma pe marii asceți și pustnici ai vremii: Antonie cel Mare, Pahomie cel Mare, Macarie cel Tânăr, Sfinții Isidor, Hieraz, Iosif din Panefi și Pafnutie. Aici, în singurătatea pustiiului cei doi prieteni scriu Filocalia.

Ducînd o viață ascetică, ei au devenit în curînd faruri strălucitoare pentru provinciile în care viețuiau. Așa după cum ca studenții uimeau pe profesorii lor cu știința lor adîncă, tot așa acum, în noua lor viață, ei devin maștri ai viețuirii creștine și dascăli ai ei. Viața lor se aureolează cu nimbul sfințeniei. Ceea ce i-a făcut să strălucească atîta nu a fost numai geniul inteligenței ci și al rugăciunii. Ei au avut această aptitudine de a-și lărgi inima lor prin iubire, atît de mult, încît ca să atingă desăvîrșirea.

Să ai toată știința vremii tale și în același timp și toate desăvîrșirile morale, pe care le poruncește și le realizează Sfînta Evanghelie, iată o armonizare, într-o superioară sinteză, a două lumi de valori spirituale și pe care cei trei sfinți Ierarhi și Dascăli au întrupat-o, în chip strălucit, în propria lor personalitate.

Totuși ei nu și-au închinat viața lor unor idealuri abstracte, sau unor himere. Ei nici o clipă nu se despart de semenii lor. Ei nu au rupt-o cu veacul lor. Ei i-au cunoscut toate durerile și toate năzuințele, toate decepțiile și toate speranțele și pe toate, ei au căutat să le ajute, să le mîngie, să le susțină.

Ei au iubit pentru Dumnezeu, pe toți săracii vremii lor și pe cei lipsiți de hrana gîndului și pe cei lipsiți de hrana trupului.

Predica lor a fost o acțiune, pentru că iubirea lor a fost o realitate. Ei nu au vorbit numai despre milostenie, ci au și făcut milostenie. Ei nu au vorbit numai despre sărăcie, ci au și ajutat-o. Ei, spre deosebire de mulți alți, întîi au făcut ei înșiși ceea ce povățuiau pe alții să facă, întîi au lucrat și după aceea au vorbit. Și dacă predica lor avea răsădit, era pentru că Biserica în care o țineau, era plină de ecoul vieții și faptelor lor zilnice. Predica lor era plină de realitatea unei vieți întregi, de toată adîncă ei experiență morală. Cînd credincioșii aplaudau predicile hrisostomice, ei nu subliniau prin aplauze numai frumusețea dicțiunii sau armonia ritmică a frazei, ci, mai ales, desăvîrșita potrivire între viața și predica celui ce vorbea. Cuvîntul lor, fie scris, fie vorbit, era, ca și toată viața lor, un apostolat, care implica mari și grele răspunderi. Așa se explică de ce eparhiile încredințate lor au fost bine gospodărite, inaugurînd instituții de caritate socială: orfelinate, azile și spitale, promovînd viața duhovnicească a păstoriților lor prin exemplu viu și faptă.

Cezarcea, Sasima, Nazianzul, Antiohia și Bizanțul vor avea în persoanele acestor trei sfinți nu numai trei mari ierarhi, ci și trei mari păstori, conducători de suflete. Ei nu au dat Bisericii lor numai aurul înțelepciunii lor, ci și smirna rugăciunilor și jertfelor preacurate înaintea sfintului altar. Cu toate acestea nici unul dintre ei, nu s-a simțit o clipă vrednic de slujba preoției. Sfântul Grigore și Sfântul Ioan Gură de Aur au încercat chiar să-i ocolească și harul și răspunderile, prin fugă.

Într-o vreme de îmbulzire zgomotoasă și violentă a tuturor celor lipsiți de conștiința limpede a datorțiilor, pe care le impune o chemare de răspundere în societatea omenească, intransigența față de sine și de competența personală, este un exemplu care ar trebui să fie nu numai cunoscut în chip teoretic, ci și urmat de fiecare, în viață.

Cei trei sfinți, mari dascăli și ierarhi, au descoperit aspirația esențială a vremii lor și i-au închinat, fără preget, tot devotamentul marilor lor inimi.

Pe ei nu-i puteau «mîngîia decît dispariția tuturor păcatelor vieții exterioare într-o viață nouă, interioară, înlăturarea acestei contradicții, scandaloase, pentru cugetul lor drept și pentru credința lor adîncă între ceea ce omul pare a fi și ceea ce este în realitate, între misiunea pe care și-o atribuie el însuși, numai pentru persoana sa». Fără să facem aprecieri lirice asupra lor, «rareori o viață, un grai și un scris au fost mai strîns unite într-o personalitate de respectul tuturor timpurilor», cum a fost viața, graiul și scrisul, unite în personalitatea marilor sfinți la ale căror icoane vii prin tot ceea ce ne înfățișează și ne exemplifică, noi ne închinăm cu evlavie azi.

Ei au legat pămîntul cu cerul și pe păstoriți cu Dumnezeu.

Coborînd idealul desăvîrșirii în realitățile vieții, ei au ridicat viața la ideal, fiind pentru veacul lor și pentru veacurile toate, ceea ce și noi trebuie să fim, imitîndu-i, inspirații și inspiratorii tuturor acelor frumuseți și desăvîrșiri, pe care le visează pentru sine și pentru alții, orice suflet curat și adevărat, în trecerea lui prin această lume.

A face o alegere între ei, a socoti pe unul mai mare decît celălalt, a scoate unuia în evidență o însușire, iar altuia alta, este un lucru foarte greu, ei fiind la fel de mari din toate punctele de vedere. Cînd lauzi zborul de vultur al oratorului inspirat, care a fost Sfântul Ioan Gură de Aur, nu poți trece cu vederea nici adîncimea învățăturilor lui teologice aflate în omiliile și comentariile lui ; cînd lauzi geniul poetic al Sfîntului Grigore Teologul, nu poți trece cu vederea nici predicile lui, adevărate bijuterii ale literaturii teologice, de o mare profunzime doctrinară; în sfîrșit, cînd lauzi calitățile de organizator ale Sfîntului Vasile, nu poți trece cu vederea capodoperele literare care i-au pecetluit numele în istoria literaturii patristice. Ei sînt egali în viețile lor, egali de adînci teologi, egali de mari practicieni ai carității creștine ; de aceea sînt unici.

Toți trei au fost mari teologi; toți trei au fost mari predicatori ai vieții creștine, îmbinînd într-un tot armonios teoria cu practica. Toți trei au fost păstori de suflete ce și-au pus sufletul pentru credincioșii lor,

apărându-i contra represaliilor imperiale chiar cu riscul vieții lor, suferind înțemnițări, exiluri și chiar moartea, cum a fost Sfântul Ioan Gură de Aur. Toți trei au fost adevărați învățători ai turmei lor cuvântătoare, lăsând capodopere nepieritoare cum sînt numeroasele lor omilii, tratate, comentarii, scrieri literare și scrisori.

Toată viața lor nu au urmărit decît un singur țel: acela de a se pune în slujba lui Dumnezeu și a omului. Pentru acest țel s-au pregătit în tinerețea lor și acestuia și-au sacrificat toată viața lor.

De aceea cu drept cuvînt ne putem întreba astăzi: «Cu ce cununi de laudă vom încununa pe cei trei aleși ai Treimeii, florile cele mirositoare, și prea frumoase ale grădinei celei nesticăcioase?»

Cine dintre noi va putea să-i cinstească după vrednicie, pe cei trei luceferi ai Ortodoxiei, care strălucesc ca razele soarelui celui înțelegător și luminează pămîntul cu dumnezeieștile lor străluciri?

Cu ce podoabe de cîntări vom încununa pe purtătorii de Dumnezeu, adîncurile înțelepciunii Duhului, pe mîrgăritarii cei străluciți, turnurile cele mari ale Bisericii și stîlpii bunei credințe?

Singurul omagiu ce li-l putem aduce este să le urmăm viața. Ei ne pot fi pilde de evlavie, de credință, de dragoste pentru aproapele și mai ales de jertfelnicie pentru oameni fără deosebire.

Să ne unim deci glasul cu cel al Bisericii și să zicem: «Ca cei ce ați fost întocmai la obicei cu Apostolii și lumii învățători, Stăpînului tuturor rugați-vă pacc lumii să dăruiască și sufletelor noastre mare milă». Amin!

Diac. ȘT. GH. MILEA

LA ÎNTÎMPINAREA DOMNULUI

Sfînta noastră credință creștinească ne învață că Iisus Hristos, Mîntuitorul nostru, a fost în același timp și Dumnezeu adevărat și om adevărat. Fiu adevărat al Părintelui celui ceresc, născut din Tatăl mai înainte de toți vecii, Iisus Hristos, Cuvîntul lui Dumnezeu a fost și rămîne mereu Dumnezeu, a doua persoană din Sfînta Treime, căreia i se cuvine aceeași slavă și închinăciune ca și Tatălui. Acest Cuvînt al lui Dumnezeu, care e veșnic ca și Tatăl, s-a făcut om în timp, pentru ca prin patimile Sale cele sfînte să ne izbăvească pe noi din păcate; cu alte cuvinte veșnicia s-a cuprins în vremelnicie, pentru ca pe cel ce căzuse în robia păcatului și a morții să-l redea raiului, cerului și fericirii fără capăt.

Înomenirea lui Dumnezeu, întruparea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos din Sfînta Fecioară Maria am prăznuit-o cu toată bucuria și cu toată căldura sufletului nostru în ziua de 25 decembrie la luminatul praznic al Nașterii Mîntuitorului, zi în care prin lucrarea peste fire a Duhului celui Sfînt și prin smerenia Maicii Sfînte lumea a primit cel mai mare dar: pe Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu făcut om. S-au mi-

nutat cetele cele cerești și s-au bucurat cele pămîntești de minunea mare a întrupării Cuvîntului celui dumnezeiesc, căci minte zidită de Dumnezeu, îngerască sau omenească, nu poate pătrunde taina minunată a Nașterii Domnului, pe care numai bucuria sufletului celui dreptcredincios o mărturisește cu toată tăria și convingerea.

Născut în Betleemul Iudeii în staul, adorat de sfinții Săi părinți, de Maica sa Maria și de cel ce l-a purtat de grije, bătrînul Iosif, slăvit de cetele îngeresti și vestit lumii, închinat și dăruit cu daruri — după puțință — de către păstori și magi, intrat în această lume a pămîntenilor ca să o sfințească, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos și-a ascuns strălucirea dumnezeirii sub smerenia robului, sub chipul omului, supunîndu-se — în general — rînduieilor firii, afară de nerînduiala păcatului. Născut din fecioară de neam evreu, El s-a supus cu toată osîrdia rînduieilor omenești și mai ales datorințelor legilor lui Dumnezeu adică prescripțiilor legii lui Moisi, prin care Dumnezeu se descoperise lui Israel, poporului celui ales, în muntele Sinai.

La opt zile de la naștere a fost tăiat împrejur și I s-a dat numele de Iisus, nu după judecata oamenilor, ci după sfatul și porunca lui Dumnezeu. Acest lucru l-am prăznuit la 1 ianuarie. Nașterea, ca și tăierea împrejur au avut loc în Betleem. Astăzi prăznuim o altă împrejurare din copilăria Mîntuitorului și anume ducerea Lui la templu la 40 de zile după naștere, precum și curățirea Maicii Sale Sfinte și întîmpinarea Lui în templu de către dreptul Simeon împreună cu proorocița Ana, sau cum i se spune mai pe scurt : Întîmpinarea Domnului.

Din ziua în care în robia Egiptului îngerul Domnului ucisese pe toți cei întii născuți ai egiptenilor, cruțînd pe copiii evrei unde după porunca lui Moisi ușciorii casei fuseseră stropiți cu singele mielului pascal, toți băieții evrei întii născuți aparțineau de fapt lui Dumnezeu și la 40 de zile de la naștere, trebuiau duși la templu din Ierusalim, ca de acolo să fie răscumpărați. Iar femeia după ce timp de 40 de zile era obligată să stea acasă, la 40 de zile de la nașterea pruncului trebuia să se înfățișeze la templu, pentru ca să primească curățirea prin rugăciunea preotului. Pentru curățire ea trebuia să aducă preotului la ușa templului «un miel de un an, ca ardere de tot și un pui de porumbel sau o turturea, ca jertfă pentru păcat», iar dacă «mamei pruncului nu-i va da mîna să aducă un miel, atunci să aducă două turturele sau doi pui de porumbel» (Lev. XII, 6—8).

Voind să plinească «toate după legea Domnului» (Luca II, 3, 9), Sfînta Fecioară și cu logodnicul ei Iosif, în ziua a 40-a de la naștere au luat pe pruncul Iisus și s-au dus în templul din Ierusalim pentru a-l închina Domnului și a-l răscumpăra și pentru a plini cele rînduite pentru curăția Sfîntei Născătoare. Fiind oameni săraci, ei au dus pentru curăție, jertfa celor săraci : două turturele sau doi pui de porumbei.

În Ierusalim trăia un om «drept și temător de Dumnezeu» pe nume Simeon. Acesta, bătrîn în vîrstă, aștepta mîngîierea lui Israil, fiind plin de Duhul Sfînt. El avusese făgăduința să nu guste moartea pînă nu va vedea pe unsul lui Dumnezeu. Văzînd pe Iosif și pe Maria cu pruncul în

brațe și recunoscînd în acest prunc nevinovat pe Mesia cel așteptat de neamuri, l-a luat în brațe și bucuros de a purta în mîinile sale slăbite de bătrînețe și vlăguite de vreme pe Cél ce ține cu mina Sa lumea, dreptul Simeon dă slavă lui Dumnezeu și cîntă cu duh profetic cîntarea: «Acum slobozește pe robul Tău, Stăpîne, după cuvîntul Tău în pace; căci văzură ochii mei mîntuirea Ta care ai gătit-o înaintea feței tuturor popoarelor, lumină spre descoperirea neamurilor și slavă poporului Tău, Israil». În puține cuvinte, dar de o frumusețe negrăită el arată rosturile pruncului dumnezeiesc în lume: Lumină pentru ca neamurile să cunoască pe Dumnezeu. Acest prunc va fi pus «spre căderea și spre scularea multora din Israil», adică mulți se vor mîntui prin El, dar mulți se vor pierde, necrezînd în El, și «ca semn căruia i se va zice împotriva». Într-adevăr cîți nu L-au hulit, cîți nu L-au batjocorit, cîți nu L-au dușmănit pe Iisus Hristos în acești aproape două mii de ani de la venirea Sa în lume? Iar Sfintei Fecioare i-a vestit durerile care o așteaptă, sabia care va trece prin sufletul ei, prevestind oarecum patimile Fiului ei.

Alături de dreptul Simeon L-a mai întîmpinat pe Domnul o femeie sfîntă, proorocița Ana, fata lui Fanuel, din neamul lui Aser. Aceasta, în vîrstă de 84 de ani, după ce trăise cu bărbatul său numai șapte ani, rămasă văduvă «nu se depărta de biserică ziua și noaptea slujind cu posturi și rugăciuni». Și ea, văzînd pe Maica Sfîntă cu Pruncul în brațe și recunoscînd în El pe răscumpărătorul lumii, a lăudat pe Domnul și a grăit despre dînsul celor ce așteptau mîntuirea în Ierusalim».

După ce au plinit toate acestea Iosif, Maria și cu Pruncul s-au întors în Galileia la Nazaret, în orașul lor.

Acestea sint împrejurările sau evenimentele pe care le sărbătorim la acest praznic împărătesc. Ce învățătură putem noi scoate din toate acestea ?

Făcut om asemenea nouă, Mintuitorul nostru Iisus Hristos, cu excepția zilei cînd s-a schimbat la față pe muntele Taborului și cu excepția zilelor cînd săvîrșește minuni, și-a ascuns strălucirea dumnezeirii Sale și atotputernicia Sa sub chipul și sub slăbiciunea omului. Cu excepția acestor momente El s-a supus pe deplin, fără șovăială și fără cîrtire legilor țării Sale și mai ales legilor lui Moisi, învățîndu ne și pe noi prin vorbele spuse: «Pildă v-am dat vouă, ca precum am făcut Eu, să faceți și voi asemenea». Creștinul adevărat a plinit și plinește totdeauna legile țării sale din convingere și cu toată conștiințiozitatea, după îndemnul Sfîntului Apostol Pavel, care zice: Supuneți-vă mai marilor voștri. Dar el trebuie să plinească cu mult mai desăvîrșit, cu cea mai mare dragoste și cu toată osîrdia porunca și legea adusă în lume de Acela pe care astăzi Simeon L-a primit în brațe : legea dragostei, a înfrățirii în Hristos și a păcii, legea lui Hristos al cărui jug e bun și a cărui povară e ușoară. Nu poate fi creștin acela care nu este supus mai marilor lumești, acela care în loc să muncească cinstit seamănă în jurul său vrajbă, neîncredere, dezbinare ; după cum nu poate fi creștin adevărat acela care nu-și însușește prin învățătură și nu urmează în întregime legea Evangheliei. Să ne facem datoria prin urmare în toată forma, după învățătura Mintuitorului: Să dăm celui cu darea, dare, și cele lui Dumnezeu lui Dumnezeu, și aceasta

să o facem din inimă, voioși și cât se poate de desăvârșit, pentru ca în ziua judecății să dobîndim și noi plata slugilor celor credincioase.

Dreptul Simeon și proorocița Ana L-au dorit pe Mîntuitorul cu mare dor, cu dorința de o viață îndelungată; ei l-au căutat pe Mesia și s-au învrednicit a-l afla prin rugăciunea lor caldă și mai ales prin trăirea lor curată, evlavioasă și sfîntă. Și Domnul i-a învrednicit nu numai să-L vadă, dar în bunătatea Lui nemărginită s-a lăsat purtat în brațele lor sub chipul Pruncului divin.

La fel și Zaheu, mai marele vameșilor, a dorit să-L vadă și să-L cunoască pe Iisus și nu s-a sfiit să se urce în sicomor numai ca să-L poată vedea fie chiar și în treacăt. Și dorința i-a fost împlinită: el s-a învrednicit nu numai de a primi pe Mîntuitorul în casa sa, ci mai ales de a-l primi în casa sufletului său prin credința în dumnezeirea Lui și prin întoarcerea de la viața păcătoasă, egosită și hrăpăreață, la viață dreaptă, altruistă și cinstită. Așa a fost și așa este întotdeauna: sufletul care-L caută pe Domnul, sufletul care aleargă cu gînd curat și bun spre Mîntuitorul Iisus Hristos, sufletul care se înalță prin curăție, prin simțire și mai ales prin trăire spre Ziditorul a toate, îl află totdeauna și gustă nu numai bucurie, împăcare și fericire, dar află și izbăvire de slăbiciuni, ridicare și îndreptare din patimi și putere de a birui țărîna din sine și de a se ridica spre culmile înșorite ale frumosului, binelui și virtuții. Mîntuitorul Iisus, împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfînt numai în acele suflete nu vin, unde nu sînt doriți, chemați, poftiți. «Plăcerea mea e să fiu cu fiii oamenilor», a zis-o Mîntuitorul unui suflet ales. Venind în casa sufletului nostru prin credință, trăind în noi prin iubire, prin rugăciuni și prin faptele legii creștine, El ne înalță gîndirea, ne purifică simțirea, ne îmbunătățește trăirea.

Să-L dorim mereu pe Mîntuitorul Iisus Hristos: *în casa noastră*, în familia noastră, cinstindu-I icoana Lui sfîntă și prețuindu-I învățătura; *în casa sufletului nostru*, primindu-L mai des în sfînta taină a împărtășaniei și însușindu-ne cât mai temeinic învățătura Lui sfîntă și sfîntitoare; și mai ales să-L dorim în viața noastră de fiecare zi, de fiecare ceas, năzuindu-ne să-L realizăm în noi înșine, imitînd întru toate pilda vieții Sale sfînte.

Așa făcînd, la capătul acestei vieți pămîntești scurte și trecătoare, vom putea cînta și noi cu dreptul Simeon imnul de izbăvire: «Acum slobozește pe robul Tău, Stăpine, în pacc, ca să vadă ochii mei de-a pururi pe Izbăvitorul meu»; și deschizînd iarăși ochii sufletului în împărăția cerească să ne învrednicim a-L avea pururea pe Mîntuitorul și Dumnezeu nostru în sufletele și în inimile noastre și de a-L lăuda pentru veșnicie în fericirea raiului ceresc cu toți cei ce aici pe pămînt L-au dorit, L-au căutat, L-au iubit și L-au slujit. Amin !

I. VESA

LA SÎMBĂTA LĂSATULUI SEC DE CARNE (SÎMBĂTA MORȚILOR)

«Astăzi, săvirșind pomenirea tuturor morților celor din veac, anume : a celor ce întru credință au viețuit creștinește, să lăudăm pe Mîntuitorul și Domnul și să cerem cu de-a-dinsul ca ei să dea un răspuns bun în ceasul judecării...
(Triod).

Cu aceste cuvinte sfînta noastră Biserică ne îndeamnă să împlinim una din cele mai sfînte îndatoriri creștinești: purtarea de grijă față de cei adormiți, care s-au despărțit de lumea celor vii, sălășluindu-se dincolo de hotarele vieții pămîntești. Acest lucru apare ca o cerință firească a vieții creștine, dacă ne gîndim că moartea, deși ne desparte de prezența fizică a celor dragi, totuși nu ne poate despărți de dragostea care ne-a legat de ei în această lume, întrucît această dragoste se continuă și dincolo de mormînt, ca una care «niciodată nu piere» (I Cor. XIII, 8). Adevărul acesta îl verificăm în chip deosebit astăzi, cînd dragostea față de cei ce au plecat din mijlocul nostru ne-a adunat în sfîntul locaș de închinare al Domnului spre a ne ruga laolaltă — cu sporite puteri — pentru iertarea păcatelor și fericita sălășluire în rîndurile celor drepți a tuturor celor morți «întru nădejdea învierii și a vieții veșnice», din toate timpurile și din toate locurile.

Care sînt însă rațiunile care au dictat Bisericii Ortodoxe instituirea cultului morților — pe temeuri specifice spiritualității creștine —, ce rost au soroacele de pomenire și, în general, rugăciunile pentru cei morți ?

Sfînta noastră Biserică învață că toți creștinii — atît cei vii cît și cei morți — alcătuiesc o mare familie : un trup tainic, al cărui cap este Mîntuitorul Iisus Hristos (Rom. XII, 5). Nu numai cei ce trăiesc, ci și cei ce au murit în credință creștină stau într-o strînsă legătură cu Hristos. Acest lucru îl arată limpede Sfîntul Apostol Pavel, cînd spune : «Căci dacă trăim, pentru Domnul trăim; și dacă murim, pentru Domnul murim. De aceea, fie că trăim, fie că murim, ai Domnului sîntem» (Rom. XIV, 8). Deci nu numai cei vii sînt membri ai Bisericii, ci și cei morți. Despre acest lucru ne încredințează și Fericitul Augustin, care spune: «Sufletele credincioșilor care au murit nu sînt despărțite de Biserică; ele sînt mădulare ale lui Hristos (De Civitate Dei, X).

De aici rezultă că cei vii au datoria să rămînă în neîntreruptă legătură cu cei morți, așa cum sînt mădularele trupului, care nu pot sta despărțite unele de altele (I Cor. XII, 26). Legătura care unește pe membrii Bisericii este iubirea vie, lucrătoare. Iar față de cei morți, această iubire se arată — în primul rînd — prin rugăciunile în care cerem lui Dumnezeu iertarea păcatelor lor.

Știm că, potrivit învățaturii creștine ortodoxe, atunci cînd moartea desparte sufletul de trup, trupul se desface în pămîntul din care a fost alcătuit — pînă la obșteasca înviere — iar sufletul merge îndată la judecată» (Evrei IX, 27). Această judecată, pe care Dumnezeu o face fiecărui suflet în parte, se numește *judecata particulară*. Spre deosebire de *jude-*

cata obștească sau universală — care se va face la toți deodată, la sfârșitul lumii, după învierea trupurilor — judecata particulară nu este deplină, nici definitivă. Nu este deplină, pentru că la această judecată ia parte numai sufletul. Numai el primește acum răsplata faptelor săvârșite în timpul vieții pămîntești.

Sfînta Scriptură ne încredințează că răsplata veșnică și pedeapsa deplină vor avea loc numai la a doua venire a Domnului, la sfârșitul lumii, cînd și trupurile morților vor învia. În acest interval, care durează de la judecata particulară și pînă la judecata obștească, este cu putință să intervină o schimbare în starea celor adormiți. Dar pentru că sufletul nu-și mai poate ajuta sieși nimic după ce s-a despărțit de trup, căci după moarte nimeni nu mai poate lucra pentru sine, această schimbare se poate face numai prin rugăciunile celor vii și prin faptele lor de milostenie săvârșite în memoria celor răposați. Despre acest lucru ne încredințează atît Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, cît și Sfînta Tradiție.

Din Vechiul Testament aflăm că pentru cei morți se făcea plîngere mare, timp de 7 zile (Facere L, 10), se țineau posturi (II Samuel I, 12) și se împărțea milostenie (Tobie IV, 17). Toate acestea erau însoțite de rugăciuni speciale pentru ușurarea păcatelor celor morți, așa cum întîlnim, de exemplu, în cartea lui Baruh, unde se spune: «Doamne atotțitorule, Dumnezeul lui Israil, auzi rugăciunea celor ce au murit ai lui Israil... Nu îți aduce aminte de nedreptățile părinților noștri» (III, 4—5). Tot în Vechiul Testament se amintește că Iuda Macabeul și luptătorii săi, descoperind după o bătălie mai mulți care muriseră, avînd asupra lor lucruri închinete idolilor — ceea ce era oprit de legea mozaică —, «s-au rugat pentru păcatul ce s-a făcut, ca de tot să se șteargă», apoi au trimis la templul din Ierusalim drept jertfă două mii de drahme, socotind că «sfînt și cucernic gînd a fost că a făcut curățire pentru cei morți ca să se slobozească de păcat» (II Macabei XII, 39—46).

În Noul Testament întîlnim numeroase mărturii despre binefacerile pe care le au rugăciunile unora pentru alții. Mintuitorul însuși a tămăduit pe anumiți bolnavi datorită intervenției altora. Astfel, El a împlinit rugăciunea hanaanencei, vînedîndu-i fiica bolnavă (Matei XV, 2—28). Tot așa, pentru rugăciunea și credința altora, a vindecat pe sluga sutașului (Matei VIII, 5—10), pe slăbănogul din Capernaum (Marcu II, 3—12), pe copilul mut (Marcu IX, 17—27) și pe mulți alții. De asemenea, Domnul a făcut minuni și asupra celor morți, înviind pe fiica lui Iair, la rugămintea acestuia (Luca VIII, 41—42), și sculînd din morți pe Lazăr, în urma rugăciunii surorilor lui (Ioan XI, 21—22, 32). El ne-a asigurat că tot ce vom cere cu credință în rugăciuni ni se va da (Matei XXI, 22; Marcu XI, 24).

Sfîntul Apostol Pavel îndeamnă la rugăciuni și cereri pentru toți oamenii (I Tim. II, 1). Sfîntul Apostol Iacob scrie în epistola sa sobornicească: «Rugați-vă unul pentru altul, ca să vă vindecați; că mult poate rugăciunea cea fierbinte a dreptului (V, 16). Iar Sfîntul Evanghelist Ioan ne îndeamnă să ne rugăm pentru iertarea celor ce au păcătuit (I Ioan V, 16). Deci dacă rugăciunile sînt de mult folos semenilor noștri vii, e ușor de înțeles că ele folosesc și celor morți, întrucît aceștia sînt morți numai cu trupul, dar sufletul lor trăiește.

Sfinții Apostoli au învățat pe creștini că e de datoria lor să se roage pentru cei adormiți. În Liturgia Sfântului Apostol Iacob — care e cea mai veche liturghie creștină — găsim rugăciuni speciale pentru cei morți. La fel, întâlnim rugăciuni pentru odihna și iertarea păcatelor celor morți în Liturgiile Sfinților Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur. Acesta din urmă ne îndreptățește că aducerea jertfei liturgice pentru cei morți a fost rînduită chiar de Sfinții Apostoli: «Nu degeaba au rînduit Apostolii să se facă asupra Tainei celei înfricoșate pomenirea celor morți» (Omilia a 3-a la Filipeni). Tot Sfântul Ioan Gură de Aur, tilcuind capitolul IX din Faptele Apostolilor și capitolul XV din epistola I Corinteni, ne îndreptățește că «rugăciunea, milostenia și jertfa cea fără de sînge pot mult pentru soarta păcătosului de dincolo de mormînt». Aceeași învățătură o găsim la cei mai mulți dintre Sfinții Părinți.

Iată de ce, începînd chiar cu slujba utreniei de astăzi, ne-am rugat lui Dumnezeu: «Cel ce stăpînești peste cei morți și peste cei vii, ca un Dumnezeu, odihnește pe robii Tăi în locașurile aleșilor Tăi; că de au și greșit, Mîntuitorule, dar nu s-au depărtat de la Tine» (Luminînda). Una din datorile dragostei creștinești este aceea de a ne ruga pentru cei morți și a face fapte bune în numele lor. E drept că noi nu putem cunoaște hotărîrea lui Dumnezeu cu privire la aceștia. Biserica se roagă însă în mod stăruitor pentru ei, nădăjduind în mila și bunătatea lui Dumnezeu, înaintea căruia rugăciunile celor de pe pămînt se împletesc cu glasurile sfinților din cer. Înseși cîntările pe care imnologii le-au alcătuit pentru ziua de astăzi — cînd în chip deosebit ne rugăm pentru toți morții din toate locurile și din toate timpurile — sînt străbătute de impresionante accente de rugă stăruitoare: «Odihnește pe robii Tăi în laturile celor vii, Doamne, dc unde s-a depărtat durerea, întristarea și suspinarea; iartă-le, ca un iubitor de oameni, celor ce în viață au greșit; că Tu singur ești fără de păcat și Stăpîn al celor morți și al celor vii» (Slava de la Luminîndă).

Rugăciunile Bisericii sînt o dovadă vie a iubirii lucrătoare, iar unde este iubire, acolo este Dumnezeu. Biserica a rînduit ca rugăciunile pentru cei morți să fie împreunate cu sfînta liturghie, întrucît de cîte ori se săvîrșește Taina Sfîntei Euharistii se continuă în chip tainic și nesfîngeros jertfa prin care Mîntuitorul Iisus Hristos a răscumpărat păcatele întregului neam omenesc.

Rugăciunile stăruitoare, însoțite de jertfa sfîntei liturghii și urmate de fapte de milostenie sînt deci cele mai potrivite mijloace prin care putem cere lui Dumnezeu ușurarea și iertarea păcatelor celor morți. Să nu rămînem departe de împlinirea îndatoririlor ce ne revin față de memoria celor răposați, ci să ne rugăm pentru ei cît mai stăruitor, activînd astfel dragostea creștină care unește cele vremelnice cu cele veșnice.

Cu deosebire la popasul duhovnicesc de astăzi, rînduit în amintirea tuturor celor morți, să ne alăturăm, cu adîncă reculegere sufletească, la îndemnul rugăciunilor pe care Biserica le înalță stăruitor către Dumnezeu, zicînd: «Făcînd astăzi pomenirea tuturor celor ce au murit în dreapta credință din veac, Doamne, cu deadinsul strigăm Ție: pe toți odihnește-i cu sfinții Tăi» (Canonul utreniei, cîntarea a 5-a). Amin!

Pr. DUMITRU SOARE

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

ACȚIUNI ÎN SLUJBA PĂCII

(ianuarie — februarie)

URARI DE PACE ȘI PROSPERITATE PENTRU NOUL AN. — Cu prilejul Noului an, 1969, Domnul Nicolae Ceaușescu a rostit o cuvîntare la posturile de radio și televiziune.

După ce a făcut, mai întii, un bilanț al muncii rodnice depuse în anul 1968 de către oamenii muncii de pe întreg cuprinsul patriei, D-Sa a adresat felicitări tuturor celor care și-au depus întreaga lor capacitate pentru înflorirea scumpei noastre patrii, — Republica Socialistă România.

Referindu-se, în continuare, la aspecte ale vieții internaționale, vorbitorul a subliniat că «anul care a trecut a intrat în istoria zbuciumată a umanității atât prin noi succese ale forțelor păcii, cât și prin evenimente care au întunecat orizontul vieții internaționale. Războiul din Vietnam cât și conflictul din Orientul Mijlociu, impun eforturi energice din partea tuturor popoarelor pentru destindere, pentru pace în întreaga lume. Numai așa vor triumfa respectul dreptului fiecărui popor de a-și hotări singur soarta, principiile independenței și suveranității naționale, ale egalității în drepturi între toate statele.

România va milita și în viitor cu toate forțele sale pentru instaurarea unui climat de încredere și înțelegere între popoare pentru excluderea definitivă a războiului din viața popoarelor.

Fie ca Anul nou — a spus Domnul Președinte — să aducă poporului român satisfacții tot mai mari în împlinirea aspirațiilor sale de fericire și prosperitate, să marcheze victorii noi în lupta popoarelor pentru pace și progres».

În încheierea cuvîntării, Domnul Nicolae Ceaușescu, a adresat tuturor tradiționala urare strămoșească : «La mulți ani».

«SPRIJINIM LUPTA POPORULUI NOSTRU PENTRU BIRUINȚA PĂCII ÎN LUME». — Sub titlu, revista *Pentru Apărarea Păcii*, publică în primul său număr din anul 1969, telegramele expediate pe adresa Comitetului Național pentru Apărarea Păcii, cu prilejul adunărilor eparhiale întrunite

la sfîrșitul lunii decembrie, de șefi și reprezentanți ai cultelor din România.

În telegrame se exprimă atașamentul și adeziunea deplină a tuturor slujitorilor și credincioșilor acestor culte față de politica de pace a conducerii noastre de stat.

În telegrama semnată de Întiiștătătorul Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Justinian, președintele Adunării Naționale Bisericești, se spune: «Exprimînd sentimentele sale de aleasă considerație față de Comitetul Național pentru Apărarea Păcii, Adunarea națională bisericească a Bisericii Ortodoxe Române întrunită în sesiune anuală de lucru asigură și cu acest prilej că ierarhii, preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române vor sprijini cu tărie și entuziasm toate inițiativele și acțiunile menite să aducă o contribuție temeinică la instaurarea păcii în lumea întreagă».

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Dr. Nicolae Mladin al Ardealului, a semnat tot cu acest prilej următoarea telegramă: «Membrii adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu, întruniți în sesiune de lucru în frunte cu ierarhul lor, dau expresie hotărîrii nezdruincinate a clerului și credincioșilor de a sprijini cu tot entuziasmul lupta poporului nostru pentru biruința păcii în lume, pentru promovarea relațiilor de prietenie și colaborare între popoare, pe temeiul principiilor independentei, suveranității, egalității, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, pentru ca omenirea să-și poată făuri cu o zi mai devreme viața îmbelșugată, liberă și fericită pe care o dorește».

Astfel de telegrame au mai fost trimise pe adresa Comitetului Național pentru Apărarea Păcii de Arhiepiscopia Iașilor, Arhiepiscopia Timișoarei, Episcopia Rîmnicului și Argeșului, Episcopia Dunării de Jos, Episcopia Aradului, etc.

IN SEMN DE PRIETENIE ȘI COLABORARE. — La 8 ianuarie a.c., Comitetului U.N.E.S.C.O. pentru artă și educație din Japonia, cu sprijinul Asociației de prietenie Japonia-România, a organizat la Tokio «*Expoziția de fotografii, peisaje și tipuri din România*». La ceremonia de deschidere au fost de față reprezentanți ai Comitetului U.N.E.S.C.O., Asociației de prietenie Japonia-România, oameni de artă și cultură, etc.

Sînt expuse imagini cu realizări ale economiei românești, obiecte de artizanat, costume naționale, — realizări ce oglindesc munca unui popor harnic, iubitor de pace.

COOPERARE CU TOATE ȚĂRILE LUMII. — La lucrările celei de a VII-a sesiune a Consiliului de administrație al Programului Națiunilor Unite pentru dezvoltare (P.N.U.D.), desfășurate la New York, problema centrală au constituit-o recomandările administrației P.N.U.D. pentru acordarea de noi proiecte de asistență tehnică unui număr de aproximativ 60 de țări.

În cuvîntul rostit cu acest prilej de șeful delegației române la sesiune, ambasadorul Gheorghe Diaconescu, s-a subliniat aportul programelor de asistență tehnică ale O.N.U., la sprijinirea eforturilor țărilor membre în

vederea dezvoltării lor economice. Activitatea organizațiilor internaționale în domeniul economic și social, — a arătat în continuare vorbitorul —, oferă cadrul unei cooperări internaționale valoroase, stimulează progresul și înțelegerea între națiuni. România participă activ la activitățile pe linia asistenței tehnice ale Națiunilor Unite, pornind de la principiile promovării consecvente a cooperării economice, tehnice și științifice cu toate țările lumii.

Programul națiunilor unite pentru dezvoltare — a subliniat în continuare reprezentantul permanent al țării noastre la O.N.U., «ar avea mai mult de câștigat dacă s-ar crea condițiile necesare pentru a se permite participarea la activitățile lui a tuturor țărilor interesate».

Aceasta ar constitui totodată «un important act de echitate și de respect pentru universalitatea Națiunilor Unite».

SOLIDARITATE CU LUPTA POPOARELOR COLONIALE PENTRU ELIBERARE NAȚIONALĂ. — La Khartoum s-a deschis, simbătă 18 ianuarie a.c., Conferința internațională de solidaritate cu lupta de eliberare națională a popoarelor din coloniile portugheze și Africa de Sud. La lucrările Conferinței au participat 200 de delegați din aproximativ 50 de țări din Asia și Africa, reprezentanți ai mișcărilor de eliberare națională, fruntași ai vieții publice din Europa și S.U.A. Din partea României a participat o delegație a Ligii române de prietenie cu popoarele din Asia și Africa și a Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din Republica Socialistă România.

În cadrul lucrărilor s-a dat citire mesajelor mai multor șefi de state. Secretarul general al Consiliului Mondial al Păcii, Ramesh Chandra, a prezentat, în continuare, un raport asupra situației din Africa de Sud și din coloniile portugheze. Conducători ai mișcărilor africane de eliberare au prezentat conferinței informații asupra stadiului luptei împotriva rasistilor sud-africani și colonialiștilor portughezi.

ÎN INTERESUL PROGRESULUI ȘI PACII ÎN LUME. — La 20 ianuarie 1969, a fost semnat la Paris, Acordul privind înființarea Comisiei mixte guvernamentale româno-franceze de cooperare economică, științifică și tehnică. Din partea guvernului Republicii Socialiste România, Acordul a fost semnat de Manea Mănescu, președintele Consiliului economic, iar din partea guvernului Republicii Franceze, de Francois Xavier Ortoli, ministrul economiei și finanțelor, asistat de Jean de Lipkowski, secretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe.

Prima sesiune a Comisiei mixte guvernamentale româno-franceze de cooperare economico-științifică și tehnică a examinat realizarea acordurilor și a altor înțelegeri de cooperare româno-franceze.

Părțile au subliniat totodată rezultatele pozitive ale acestor acorduri, spiritul de înțelegere deplină dintre reprezentanții celor două țări, faptul că se concluează pe baza principiilor egalității, respectului mutual, avantajului reciproc și neamestecul în treburile interne. Reliefând cu satisfacție faptul că în 1968 volumul schimburilor reciproce a fost de aproape două ori mai mare decât în 1965, părțile au relevat existența unor largi

posibilități de dezvoltare a acestei cooperări în viitor. Ea corespunde relațiilor tradiționale de prietenie dintre popoarele român și francez, precum și hotărârile celor două țări de a promova în lume buna-înțelegere și cooperarea pe baza independenței, suveranității și respectului reciproc.

Lucrările comisiei mixte guvernamentale româno-franceze de cooperare economică, științifică și tehnică au constituit un prilej de manifestare a dorinței celor două părți de a promova în continuare cooperarea multilaterală în «interesul celor două popoare al cauzei generale, a colaborării internaționale, a progresului și păcii în lume».

IN LEGĂTURA CU SĂRBĂTORIREA CELEI DE A XXV-A ANIVERSĂRI A O.N.U. — La 24 ianuarie 1970 se va sărbători a 25-a aniversare a Organizației Națiunilor Unite. Cu acest prilej s-a instituit un Comitet care a fost însărcinat cu pregătirea festivităților acestei aniversări. Referitor la acest eveniment Secretarul General al O.N.U., U. Thant, a făcut următoarele propuneri: Organizația Națiunilor Unite să-și sărbătorească cea de a 25-a aniversare prin adoptarea unei «declarații cu valoare istorică», care să reflecte rezultatele obținute de înaltul for internațional în diferite domenii de activitate; — Sărbătorirea să aibe loc pe plan internațional printr-o reuniune specială a Adunării Generale, iar pe plan național, prin festivități, care să aibe drept scop apropierea oamenilor «de Organizația și Carta O.N.U., care a fost redactată în numele oamenilor de pretutindeni».

«ZIUA INTERNAȚIONALĂ DE SOLIDARITATE CU POPOARELE ARABE» — În întreaga lume s-a sărbătorit la 25 ianuarie a. c., ziua de solidaritate cu popoarele arabe, eveniment ce corespunde în acest an cu inaugurarea la Cairo a lucrărilor celei de a doua Conferințe internaționale de solidaritate cu popoarele arabe, la care participă delegați din peste 70 de țări.

În ultimele decenii a avut loc procesul de cucerire a independenței de stat de către aproape toate țările arabe, țări angajate apoi în lupta pentru combaterea neocolonialismului, pentru afirmarea independenței și suveranității lor. Poporul român alături de toate forțele progresiste și iubitoare de pace din lume, urmărește cu simpatie eforturile popoarelor arabe, și sprijină aspirațiile lor de progres și libertate.

Ca expresie a relațiilor de prietenie dintre România și țările lumii arabe, cu ocazia zilei de solidaritate cu popoarele arabe, a avut loc în Capitală, sub egida Ligii de prietenie cu popoarele din Asia și Africa și a Comitetului Național pentru Apărarea Păcii, o adunare festivă. Au fost de față Moustapha Moukhtar, ambasadorul Republicii Arabe Unite la București și membri ai ambasadei.

Deschiderea adunării a fost făcută de Dl. Prof. Dr. Docent Stanciu Stoian, secretarul general al Ligii române de prietenie cu popoarele din Asia și Africa, membru al Comitetului Național pentru Apărarea Păcii. Cu acest prilej d-sa a exprimat sprijinul și simpatia poporului român față de lupta popoarelor arabe pentru dezvoltarea lor de sine stătătoare, pentru progres și prosperitate. În continuare Dl. Prof. Dr. Docent Tudor

Popescu, membru în conducerea Ligii române de prietenie cu popoarele din Asia și Africa, a prezentat o expunere referitoare la tradiția legăturilor dintre popoarele român și arab. Vorbitorul a relevat relațiile multilaterale, schimburile economice, culturale, dintre România socialistă și țările arabe, exprimând convingerea că aceste relații se vor întări continuu în «interesul și avantajul reciproc, spre binele cauzei păcii și securității generale».

CONTRIBUȚIE LA DESTINDEREA ȘI COLABORAREA INTERNAȚIONALĂ.

— La invitația ministrului afacerilor externe al Republicii Socialiste România, Corneliu Mănescu, Dr. Ahmed Laraki, ministrul afacerilor externe al Regatului Maroc, a făcut o vizită oficială în România, între 20—25 ianuarie 1969.

În timpul șederii în România, oaspeții au vizitat întreprinderi industriale și agricole, obiective social-culturale din orașele București și Brașov, bucurându-se peste tot de o primire caldă, prietenească.

Dl. Dr. Ahmed Laraki, ministrul afacerilor externe al Regatului Maroc, a avut convorbiri oficiale cu omologul său, Dl. Corneliu Mănescu. În cadrul discuțiilor care s-au desfășurat într-o atmosferă cordială, au fost abordate probleme de interes reciproc, precum și probleme ale situației internaționale.

Părțile și-au exprimat, cu acest prilej, convingerea că extinderea continuă a colaborării economice, politice și culturale dintre cele două țări servește intereselor lor, cauzei păcii și securității internaționale. La baza acestei colaborări stă respectarea principiilor independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, egalității în drepturi și avantajului reciproc.

În cadrul convorbirilor referitoare la problemele internaționale, miniștrii afacerilor externe ai celor două țări, au subliniat că cerința primordială pentru salvagardarea păcii în lume o constituie «respectarea riguroasă de către toate țările a înaltelor principii de justiție și echitate internațională, cuprinse în Carta Națiunilor Unite, recunoscute de toate statele membre». A fost subliniat totodată rolul important al Organizației Națiunilor Unite în stabilirea unor relații normale între state, în apărarea păcii și securității în lume. În acest scop Organizația Națiunilor Unite trebuie «în primul rând, să devină universală».

În legătură cu situația din Orientul Apropiat și din Vietnam, cei doi miniștri și-au exprimat speranța că se va găsi o soluție de rezolvare a acestui conflict, în interesul păcii și securității internaționale.

Prin rezultatele sale, vizita în Republica Socialistă România a ministrului afacerilor externe al Regatului Maroc, a constituit un pas important la întărirea relațiilor dintre cele două țări și popoare, a contribuit la destinderea și colaborarea internațională.

SAPTĂMÎNA INTERNAȚIONALĂ A SOLIDARITĂȚII CU LUPTA POPORULUI VIETNAMEZ. — Desfășurarea între 27 ianuarie și 3 februarie a.c. a săptămânii de solidaritate cu lupta poporului vietnamez a constituit un prilej de manifestare a sprijinului de care se bucură Vietnamul eroic în lupta sa pentru independență și pace.

Dind dovadă de o nețărmurită dragoste pentru libertate, pentru cererile sale, poporul vietnamez prin loviturile date agresorilor, demonstrează cu prisosință că un popor care luptă pentru apărarea libertății, independenței și ființei naționale, nu poate fi înfrint.

În lupta sa pentru o cauză dreaptă, poporul vietnamez se bucură de sprijin internațional acordat de către toate popoarele progresiste și iubitoare de pace.

Manifestarea acestui sprijin îmbracă aspecte diferite: tineri americani își rup ordinele de incorporare, înalță drapelul Frontului Național de Eliberare pe Catedrala Notre Dame; zeci de mii de oameni participă la acțiuni menite să încurajeze poporul vietnamez în lupta sa; în diferite țări ca Anglia, Franța, Japonia, la Conferințe internaționale ca acelea de la Montreal și Stockholm se cere retragerea trupelor străine din Vietnamul de sud, condiție indispensabilă stabilirii păcii în această parte a lumii.

PENTRU O PACE DURABILĂ. — În seara zilei de 28 ianuarie a.c., în cadrul unei conferințe de presă, secretarul general al O.N.U., U Thant, a abordat aspecte ale situației internaționale actuale.

Referindu-se la negocierile în problema vietnameză d-sa a declarat că deși acestea vor fi lungi și dificile «perspectivele păcii în Vietnam sînt mai bune ca oricînd în trecut».

«Cred, a spus U Thant, că Națiunile Unite trebuie să participe activ la căutărilor care vizează restaurarea unei păci trainice în Orientul Apropiat». Din acest punct de vedere esențială este cooperarea între marile puteri, în găsirea unei păci durabile și echitabile, cooperare ce trebuie să se realizeze în cadrul Națiunilor Unite.

VIZITA ÎN ȚARA NOASTRĂ A PREȘEDINTELUI R. S. F. IUGOSLAVIA, IOSIP BROZ TITO. — În zilele de 1 și 2 februarie 1969 la invitația Domnului Nicolae Ceaușescu, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Domnul Iosip Broz Tito, președintele Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, a făcut o vizită de prietenie în țara noastră. În timpul vizitei, înaltul oaspete iugoslav a fost primit cu multă căldură de oamenii muncii din județul Timiș.

La Timișoara, între cei doi șefi de state au avut loc convorbiri.

În cursul convorbirilor desfășurate într-o atmosferă de prietenie, cordialitate și înțelegere reciprocă — după cum subliniază Comunicatul dat publicității cu acest prilej —, cei doi președinți au constatat cu satisfacție că relațiile de prietenie și colaborare dintre cele două state, se dezvoltă cu succes în toate domeniile în spiritul unei încrederi depline, stime și înțelegeri reciproce. Întărirea continuă a colaborării dintre popoarele română și iugoslav «constituie o contribuție activă la întărirea păcii și la dezvoltarea colaborării internaționale».

În cadrul schimbului de păreri cu privire la situația actuală internațională, părțile au constatat identitatea sau apropierea punctelor lor de vedere, în principalele probleme discutate. Cei doi șefi de state au reafirmat hotărîrea Republicii Socialiste România și Republicii Socialiste Federative Iugoslavia «de a continua eforturile pentru apărarea și întă-

rirea păcii, pentru instaurarea unei atmosfere de înțelegere și de largă colaborare internațională, subliniind importanța deosebită pe care o are în acest scop respectarea consecventă în relațiile dintre toate statele a principiilor Cartei O.N.U. și, în primul rind a principiilor independenței, egalității depline în drepturi și neamestecului în treburile interne».

Stabilirea și dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare egală în drepturi cu toate forțele progresiste și democratice, constituie «un factor important pentru asigurarea păcii și progresului în lume».

PREZENȚE ROMÂNEȘTI PESTE HOTARE. — Consecventă principiului de a menține relații de prietenie cu toate popoarele, România își aduce aportul său la cauza păcii.

— În Finlanda, Institutul muncitoresc social-politic, împreună cu Asociația de prietenie Finlanda-România, a organizat la 14 februarie 1969, la Helsinki, o seară culturală, dedicată României. Cu acest prilej a fost deschisă expoziția «*Peisaje și tipuri din România*», și prezentate filmele documentare: «Delta Dunării» și «Tradiții maramureșene». Dl. Mircea Bălănescu, ambasadorul român în Finlanda, a făcut o expunere despre realizările țării noastre în cei 25 de ani de la eliberare.

— La Viena a avut loc, vineri 14 februarie a.c., o seară festivă de muzică româncască organizată de Asociația Austria-România și Academia de Muzică. În prima parte a programului soliștii români au executat arii din opere și piese pentru pian din muzica lui George Enescu și Paul Constantinescu. Partea a doua a constituit-o un concert de muzică populară românească.

— La Havana, primul număr din acest an al revistei «Union», a fost dedicat unei veritabile antologii a poeziei și prozei românești. Culegerea realizată sub îngrijirea poetului Dărie Novăceanu, este prima de acest gen, tipărită în limba spaniolă. Ea cuprinde fragmente din operele a 54 de poeți și prozatori de la începutul acestui secol și până în zilele noastre.

«O ÎNTILNIRE MONDIALĂ PENTRU PACE». — În cadrul unei conferințe de presă ce a avut loc la Berlin la 17 februarie 1969, Romesh Chandra, secretar general al Consiliului Mondial al Păcii, a vorbit ziariștilor despre întâlnirea din zilele de 16, 17 februarie a. c. de la Berlin, dintre reprezentanții a 20 de organizații internaționale și 27 de organizații naționale pentru pace, precum și personalități care luptă pentru pace.

La această consfătuire s-a stabilit ca întâlnirea mondială pentru pace să aibă loc la Berlin între 21 și 24 iunie a. c. Participanții la consfătuire au lansat un apel către organizațiile și asociațiile care luptă pentru pace de a lua parte la o consfătuire pregătitoare a întâlnirii, consfătuire ce va avea loc în mai la Berlin.

PENTRU O RODNICĂ COOPERARE INTERNAȚIONALĂ. — La sediul Organizației Națiunilor Unite din New York, s-au deschis, la 17 februarie 1969, lucrările sesiunii a XX-a a Comisiei pentru dezvoltarea socială.

Reprezentantul țării noastre, conf. univ. Dr. Ovidiu Bădina, directorul Centrului de cercetări pentru problemele tineretului, a fost ales vicepreședinte.

România a dezbătut raportul U.N.E.S.C.O, referitor la «Rolul educației în dezvoltarea economică și socială».

În cuvîntul său delegatul român a făcut o largă expunere asupra experienței dobîndite de țara noastră în ultimii douăzeci de ani, în domeniul instrucției și educației. D-sa a subliniat grija statului român pentru educația și formarea tinerei generații. Referindu-se la raportul U.N.E.S.C.O. vorbitorul a subliniat rolul acestei organizații internaționale în perfecționarea activității în domeniul educației. Printre observațiile și sugestiile prezentate, delegatul român a subliniat că este oportun să se studieze și să se realizeze schimburi de experiență între diferite state sau organisme specializate pe problemele în discuție, pentru o mai rodnică activitate de informare și cooperare internațională.

Țot în cadrul acestor dezbateri a mai prezentat un raport și Conferința miniștrilor responsabili cu protecția socială. În cuvîntarea rostită cu acest prilej, reprezentantul român, conf. univ. dr. Ovidiu Bădina, după ce a făcut aprecieri cu privire la rolul schimbului de opinii și experiențe prilejuit de această reuniune internațională, s-a referit la rolul cooperării internaționale în domeniul dezvoltării sociale. D-sa a precizat că, cooperarea internațională «este o formă concretă a coexistenței și dezvoltării pașnice a tuturor națiunilor, fie ele mari sau mici, fără deosebire de orînduire social-politică, limbă sau deosebire de rasă».

• PENTRU CUNOAȘTEREA RECIPROCĂ ȘI APROPIEREA ÎNTRE POPOARE.

— O delegație economică guvernamentală japoneză condusă de dl. Kogoro Uiemura, președintele Federației organizațiilor economice din Japonia, în cadrul unui turneu prin mai multe țări europene a făcut, pe la mijlocul lunii martie, o vizită în țara noastră. Cu această ocazie dl. Kogoro Uiemura, a acordat un interviu, cu privire la scopul și perspectivele colaborării dintre cele două state. Oaspetele nipon a declarat că în ultimii ani, relațiile româno-japoneze au cunoscut o evoluție ascendentă și că în cadrul dialogului purtat la București au fost conturate posibilități noi de lărgire a acestei colaborări bilaterale.

Subliniind importanța colaborării economice între state indiferent de orînduirea lor, pentru o mai bună cunoaștere și apropiere între popoare, pentru asigurarea păcii în lume, d-sa a subliniat că, numai cooperînd în domeniul economic și în cel cultural se poate spune că vom avea cadrul pentru asigurarea înțelegerii internaționale.

REDAȚIA

ȘTIRI ECUMENICE

— Cu ocazia prăznuirii aniversării a două decenii de la întronizarea Prea Fericitului Patriarh ecumenic de Constantinopol, Atenagora I, Mitropolitul Iacob, conducătorul Arhidiecezei ortodoxe grecești din America de Nord și Sud, a săvârșit, la 26 ianuarie a.c., în catedrala Sfintei Treimi din New York, o «Doxologie ecumenică», participînd la ea și reprezentanți ai Bisericii Romano-Catolice și protestante (*Soepi*, 2, 1969).

— Academia duhovnicească din Leningrad a conferit Prea Fericitului Patriarh Chiril al Bulgariei titlul «honoris causa» pentru lucrările sale teologice științifice.

— Patriarhul Alexei al Moscovei a acordat conducătorului Bisericii Romano-Catolice din Letonia, Nunțiu apostolic în dieceza de Riga și Lepaja, Episcopul Iulian Waiwods, cu ocazia împlinirii a cinci decenii de slujire la altarul Bisericii, ordinul: «Sfintul Vladimir». Înminarea înaltului ordin s-a făcut în biserica «Toți Sfinții» din Riga de către Arhiepiscopul Leonid de Riga și Letonia.

— Un grup de credincioși din Austria a vizitat recent Biserica Ortodoxă Rusă.

— Episcopul ortodox francez din Paris, Pierre de Korsun a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă, de care ține.

— Dr. Gleen Williams, Secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene a fost oaspetele Patriarhiei Ortodoxe Ruse.

— «Mesagerul ortodox» este numele unei noi reviste care apare la Lwow în limba ucraineană. Redacția revistei este dirijată de Arhiepiscopul Nicolae de Lwow și Tarnopol (*St. Or.*, I, 1969).

— Vaticanul pregătește o sesiune extraordinară a «Sinodului episcopilor» care să stabilească o mai bună colaborare și contacte mai utile între centru și periferie.

— «Profesorii germani de Teologie dogmatică și fundamentală» s-au întrunit în ianuarie 1969 în a doua lor sesiune. Tema primei sesiuni — ianuarie 1967 — a fost: Valorificarea rezultatelor Conciliului în dogmatică. Sesiunea a doua a avut ca temă: Hristologia de la Niceea-Chalcedon și exegeza modernă ca sarcină pentru dogmatica de astăzi». În patru referate principale tema a fost expusă sub raport teologic biblic, istorico-dogmatic și sistematic.

— «Comitetul pentru texte liturgice» (romano-catolic) a făcut apel la toate Bisericile creștine pentru a colabora la fixarea textului definitiv al simbolului apostolic.

— Mai mulți episcopi romano-catolici africani și-au exprimat dorința ca să se înființeze un «Consiliu episcopal pan-african» în vederea unei colaborări mai strânse între episcopi (H.K., 2, 1969).

— Eugen C. Blake, secretarul general al Consiliului ecumenic al Bisericilor a fost în audiență la Papa Paul VI, remițându-i cu această ocazie un exemplar legat în piele cuprinzând lucrările celei de a patra Adunări Generale a Consiliului ecumenic de la Upsala. În decursul audienței s-a discutat și despre participarea Bisericii Romano-Catolice la Comisiunea «Credință și Constituție» a Consiliului ecumenic (*Soepi*, 2, 1969).

— Comitetul «Congresului iudaic mondial», din care fac parte un număr mare de asociații și organizații iudaice, s-a întrunit în ianuarie 1969 la Roma. Punctul cel mai însemnat din ordinea de zi a fost: Atitudinea Bisericilor creștine față de iudaism (H.K., 2, 1969).

— La Institutul teologic din Bossey (Elveția) se tratează anul acesta, între altele, și temele următoare: Teologia și serviciile divine ortodoxe; responsabilitatea creștinilor pentru pace într-o lume revoluționară; pacifismul — și mai departe?; Învierea Mîntuitorului; Omul-administratorul puterii; libertate și structuri sociale în lumina Evangheliei; alternativele războiului; hotăriri bisericești — piatră de încercare pentru Mișcarea ecumenică; viitorul Bisericii.

— Alianța mondială a societăților biblice organizează o serie de conferințe avînd ca temă: «Probleme în legătură cu traduceri biblice», precum și o serie de seminarii pentru traducători ai Bibliei.

— Consiliul ecumenic al Bisericilor organizează conferințe cu tema: «Colaborarea dintre bărbat și femeie în Biserică, familie și societate», «Citadinizarea și trăirea împreună a sexelor în lumea modernă».

— La Atlanta (S.U.A.) va lua ființă «Centrul nădejzii» care va cuprinde un «Institut pentru studiul schimbărilor sociale pașnice» și un «Institut pentru studii afro-americane». «Centrul nădejzii» ia ființă în amintirea pastorului Martin Luther King.

— Majoritatea pastorilor ținînd de «Uniunea baptistă suedeză» s-a declarat pentru unirea «Bisericilor libere» din Suedia.

— Sinoadele provinciale din Canterbury și York ale Bisericii anglicane au hotărît, fiecare separat, ca prima fază a planului de unire cu Biserica metodistă să se pună în aplicare dacă va fi aprobat de cel puțin 75% din numărul total al preoților Bisericii din Anglia. Arhiepiscopul Dr. Michael Ramsey, primatul Bisericii anglicane, în cuvîntarea rostită la deschiderea Sinodului provincial din Canterbury a recomandat călduros «planul unional», menționînd că neacceptarea lui ar putea duce la o «schismă bisericească» făcînd imposibilă o «atitudine ecumenică unitară» din partea Bisericii anglicane.

— Congresul Bisericii evanghelice germane are anul acesta ca temă: «Forme de dreptate». Temele ultimilor trei ani au fost: «A trăi în conflicte»; «A trăi în pace» și «Pacea este între noi». Dreptatea este interpretată aici ca temelia oricărei organizații umane. Ea nu-i numai o pro-

blemă din domeniul moralei, ci ține de «subsistența nemijlocită» a omului. Unde lipsește dreptatea, lipsește ceea ce este necesar pentru «a fi om».

— Alianța luterană mondială își va ține Adunarea generală la Porto Alegre (Brazilia).

— Cu ocazia «săptămîinii rugăciunii pentru unitatea creștină», organizată în Anglia, Mitropolitul ortodox de Thyatira a predicat în catedrala romano-catolică Westminster; Arhiepiscopul romano-catolic de Westminster a predicat într-o biserică metodistă; Arhiepiscopul anglican de Canterbury a predicat într-o biserică congregaționistă.

— Patriarhia Ortodoxă din Moscova organizează o conferință pentru «Colaborare și pace între națiuni» la care să participe toate cultele religioase din Uniunea Sovietică (*O. P. D.*, 1, 1969).

— În apropiere de Ierusalim, pe șoseaua ce duce spre Betleem, s-a pus piatra fundamentală a clădirii noului «Institut ecumenic internațional din Ierusalim». Din «Consiliul academic» al Institutului fac parte teologi din toată lumea și anume: nouă romano-catolici, șase ortodocși, trei luterani, 4 anglicani, doi vechi-orientali (necalcedonieni), un vechi-catolic și cinci de diferite nuanțe protestante.

— «Asociația ecumenică internațională» recent înființată în Elveția, și-a ținut adunarea generală la Gwatt, pe malul lacului Thuner (Elveția), alegîndu-și prezidiul și comitetul executiv. Președinte al «Asociației» a fost ales pastorul benedictin anglican Dom Robert Petitpierre (Anglia), vicepreședintă monahia romano-catolică Martha Reimann, secretară generală Miss Flora Glendonhill (romano-catolică, Anglia). Comitetul executiv are 11 membri, dintre care 4 femei. În conducerea Asociației se află reprezentanți ai Bisericilor ortodoxă, romano-catolică, veche-catolică, luterană, reformată olandeză și baptistă. «Asociația ecumenică internațională» voințe să fie o platformă, pe care membrii tuturor Bisericilor și grupelor creștine să discute în mod neoficial probleme teologice ecumenice și prin rugăciune și activitate intensivă. lămuritoare să lucreze pentru unitatea Bisericii, -- totodată «Asociația» voințe să coordoneze activitatea asociațiilor ecumenice existente. La Gwatt s-au discutat subiectele: «Liturgia anglicană», «Scopul creațiunii» și «Revelația mării divine». În conferințele anilor viitori, se vor trata subiecte axate pe tema: «Prezența lui Dumnezeu în viața creștină».

— Preotul Dr. Augustin Podolak a fost hirotonit recent la Utrecht (Olanda) Episcop al Bisericii vechi-catolice din Cehoslovacia. Actul hirotoniei l-au săvîrșit Dr. Andreas Rinkel, Arhiepiscop vechi-catolic de Utrecht și primat onorific al Bisericii vechi-catolice, Episcopii vechi-catolici G. A. van Kleef din Haarlem (Olanda), P. I. Jans din Deventer (Olanda), Josef Brinkhues din Bonn (R.F. a Germaniei) și Episcopul anglican John Boys. Episcopul Podolak este urmașul decedatului Alois Paschek, primul episcop al Bisericii vechi-catolice din Cehoslovacia, constituită în 1919 și care azi are cca. 5.000 de credincioși. Episcopul Podolak a fost preot romano-catolic și profesor de drept bisericesc și filozofie la Facultatea teologică din Olmatz (Cehoslovacia). Este căsătorit (*AKID*, 150—151, 1968).

— *Augustin Cardinal Bea*. — În frumoasa vîrstă de 87 de ani a încetat din viață la Roma Cardinalul Bea, inițiatorul și primul președinte al «Secretariatului Vaticanului pentru promovarea unității creștinilor», ceea ce i-a și adus numele de «cardinalul umanității». Într-adevăr, Cardinalul Bea — fost consilier intim al Papei Ioan XXIII, ajutîndu-l să construiască «Biserica Conciliului» — a făcut cu hotărîre pasul frățesc din partea Bisericii Romano-Catolice spre celelalte Biserici, militînd stăruitor pentru înlăturarea barierelor dintre Biserici, pentru înțelegere și pace în lume. Misiunea Bisericii — spunea Cardinalul Bea — este de a sluji omenirii și de a îndemna mereu credincioșii să slujească «familiei umane».

Ultima rugăciune a Cardinalului Bea a fost pentru unitatea creștinilor și pentru pace în lume.

— La invitația Patriarhului ecumenic, Atenagora I, o delegație a Bisericii Romano-Catolice germane (R.F. a Germaniei), sub conducerea Arhiepiscopului de München, Julius Cardinal Döpfner, a făcut o vizită oficială la Constantinopol. S-au discutat probleme de ordin teologic.

— În cadrul pregătirilor pentru reluarea tratativelor unionale între Biserica Veche-Catolică și cea Ortodoxă, Dr. P. I. Maan, profesor la seminarul teologic vechi-catolic din Amersfoort (Olanda), a făcut o călătorie de informare în Grecia. Profesorul Maan, care a fost observator oficial al comunității bisericești vechi-catolice la Conciliul Vatican II și este membru al comisiei teologice vechi-catolice internaționale pentru tratativele unionale cu Bisericile ortodoxe, a discutat la Atena cu primatul Bisericii Ortodoxe Grecești, Arhiepiscopul Ieronim, cu exarhul Patriarhiei ortodoxe din Ierusalim, Hrisant, cu ierarhi ai Patriarhiei din Alexandria și, firește, cu profesorii facultății teologice din Atena. Rostul călătoriei profesorului Maan a fost «adîncirea precontactelor comisiei unionale vechi-catolice cu partenerii ei ortodocși și întărirea prezenței vechi-catolice în spațiul bisericesc ortodox».

— Profesorul universitar Dr. Urs Küry din Berna (Elveția), episcop al Bisericii catolice creștine (vechi-catolică) din Elveția, a făcut o vizită oficială Patriarhului Chiril al Bulgariei. S-a discutat problema reluării discuțiilor unionale între Biserica Ortodoxă și cea Vechi-Catolică.

În continuare, Episcopul Küry a fost și oaspetele Bisericii Ortodoxe Sirbe, vizitînd biserici, mînăstiri și școlile ei teologice. Cu profesorii facultății teologice de la Belgrad a discutat probleme privind unirea Bisericii vechi-catolice cu cea ortodoxă.

Episcopul Küry a mai făcut o vizită la Zagreb Episcopului Vilim Huzjak al Bisericii vechi-catoice din Croația.

— Preotul Dr. Ernst Kreuzeder (vechi-catolic) din Viena a fost ales președinte al Consiliului ecumenic al Bisericilor din Austria și vicepreședinte a fost ales Arhimandritul Dr. Mesrob Krikorian, preot al Bisericii apostolice armene (Ecimiadzin) din Austria.

— Calendarul bisericesc pe 1969, publicat de frăția ortodoxă conservativă «Sotir» din Atena, ocupîndu-se într-un articol de reunirea creștină, conține afirmația «O unitate reală, statornică și sinceră va fi posibilă numai prin întoarcerea Bisericilor despărțite la învățătura apostolilor și a moștenirii Bisericii celei una, sfîntă, catolică și apostolică din veacul

prim pe care o mărturisește și Biserica Ortodoxă». Aceași afirmație din partea Bisericii vechi-catolice o publică Anuarul vechi-catolic german pe anul 1969 (AKID, 148/949, 1968).

— La «Conferința Lambeth» (a Bisericii anglicane) din vara anului 1968 s-a afirmat că drumul cel mai bun pentru a-i aduna pe toți creștinii este: «Înfăptuirea ecumenismului în fiecare localitate». Da, am zice, dacă așa ceva ar fi realizabil! Parohiile din diferite localități nu pot doar desconsidera conducerea lor ierarhică.

Dar tot la «Conferința Lambeth» s-a mai spus: «Recunoaștem principiul că toate Bisericile să colaboreze împreună pretutindeni unde nu se simt silite din motive de conștiință să acționeze separat. Deci ?!

— Parohiile evanghelic-luterane din Manchester și Sheffield (Anglia) și-au ales ca pastor pe d-na Gundula Meyer. Este prima femeie-pastor în Anglia.

— «Asociația docenților Sfintei Scripturi», care cuprinde pe profesorii romano-catolici din Argentina, avînd ca președinte pe profesorul Dr. Croatto, s-a ocupat în sesiunea sa din anul 1968 de «Eshatologie». Au participat ca invitați și teologi luterani și reformați (*Mitteilungen aus dem kirchlichen Aussenamt*, nr. 3, 1968, Frankfurt a. Main).

— Comisia de studii papală pentru «Dreptate și Pace» și-a ținut a treia Adunare generală, care a lucrat în patru grupe. Prima grupă a cerut elaborarea unei teologii a păcii și dezvoltării, ținîndu-se seama de problemele de ordin economic, sociologic, antropologic și etic. În acest scop s-a instituit în comisie un «comitet permanent», avînd a se ocupa și de relația teologică între clădirea unei lumi mai bune și între venirea «Împărăției lui Dumnezeu»; asemenea să se ocupe cu problemele revoluției, ale dezvoltării economice și ale creării unor noi structuri sociale. Grupa a doua s-a ocupat cu problema colaborării mondiale în ajutorarea țărilor slab dezvoltate. Grupa a treia a discutat tema: pacea și comunitatea internațională, stăruind pentru o mai bună înfăptuire a drepturilor omului. Grupa a patra a discutat problema coordonării acțiunilor de ajutorare din cadrul Bisericii, precum și despre colaborarea comisiei pentru «Dreptate și Pace» cu UNESCO.

— «Consiliul mirenilor» (romano-catolic) și-a ținut la Roma a patra sa adunare generală. Pe ordinea de zi au figurat și problemele: adîncirea teologică a problemelor privitoare la mireni și la situația lor în Biserică și în lume; problema tineretului; discutarea ecoului și consecințele enciclicei «*Humanae vitae*»; colaborarea consiliului mirenilor la reforma dreptului bisericesc; conlucrarea cu Consiliul Ecumenic al Bisericilor.

— Cardinalul Franz König (Viena) a dat publicității Documentul despre «Dialogul cu necredincioșii». Dialogul acesta este necesar — spune autorul — în urma intensificării relațiilor interumane, a structurii pluraliste a societății și în urma conștiinței despre «majoratul și libertatea creștinilor». Toți creștinii sînt îndemnați să practice acest dialog, care apare în trei forme: a) întîlnire interumană, b) căutarea adevărului, c) cale pentru colaborarea practică, păstrîndu-se părerile fundamentale deosebite. Drept condiții ale dialogului sînt indicate căutarea sinceră a adevă-

rului, recunoașterea libertății partenerilor de discuții, competența partenerilor (H. K, 11, 1968).

— Asociația internațională «Una voce» critică schimbările introduse în liturghia romano-catolică, afirmând că cel de al doilea Conciliu Vatican a fost mult depășit prin reformele liturgice aprobate de Papa Paul VI. «Una voce» obiectează că autorii schimbărilor liturgice au «îmbogățit» canonul liturgic în felul lor, introducând în el, în mod discret o nouă teologie și anume «teologia realității pământești», care ar putea fi numită și «teologia pneumatică a Euharistiei». După propria mărturisire a autorilor ar fi vorba aici de o «creațiune» și de ceva nou. Prin faptul acesta este însă mult depășit Conciliul al doilea Vatican, care voia numai o «restaurare a riturilor liturgice».

— Recent s-au adunat la Seminarul St. Luzi din Chur (Elveția) 70 profesori de liturgică (romano-catolici), discutând probleme de ordin teologic-liturgic.

Iar la Hohenheim, lângă Stuttgart (R.F. a Germaniei) s-au întrunit reprezentanți ai societăților biblice romano-catolice cu reprezentanți ai societăților biblice protestante, discutând despre posibilitatea unei colaborări în răspîndirea Bibliei. Totodată s-a discutat organizarea unei «Duminici biblice ecumenice» (B. u. L., 6, 1968).

— Într-o clinică din München a încetat din viață, după o lungă suferință, în vîrstă de 83 de ani, bine cunoscutul teolog și filozof religios (romano-catolic), *Romano Guardini*, născut la Verona (Italia). Ca teolog și filozof, Romano Guardini a interpretat persoana și opera lui Hristos, precum și ființa Bisericii, — fenomenele vieții religioase privindu-le totdeauna în legătură cu structura fundamentală a vieții umane. S-a ocupat mult cu interpretarea lui Plato, Augustin, Bonaventura, Dante, Pascal, Hölderlin, Rilke și Dostoevski. A fost și un renumit predicator de pe amvon. «Mișcarea liturgică» a primit din partea lui Guardini multe sugestii și îndemnuri. Teologul romano-catolic Karl Rahner l-a caracterizat — la împlinirea vîrstei de 80 de ani a lui Guardini — drept un «înnoitor liturgic, care nu are egal», precum și ca «exeget sistematic, filozof de frunte și interpret al marilor poeți și gînditori». Un merit deosebit al lui Guardini este și faptul afirmă Rahner că «predica și meditația trăiesc azi la catolici iarăși din plin din Biblie». Între 1948—1964 a ocupat, la Universitatea din München, catedra creată special pentru dînsul, cu titlul «Conceptia creștină despre lume». În 1952 a primit «Premiul păcii» acordat de «Cartea germană» și în 1962 premiul «Erasmus» pentru merite deosebite pentru «spiritul și cultura europeană». Din lucrările sale menționăm: *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft*, Münster, i. w. 1922; *L'esprit de la liturgie*, Paris, 1930; *Das Bild von Jesus Christus im Neuen Testament*, Rothenfels, a. M. 1936; *Der Herr* 1937, 1940 ș. a.

— Mitropolitul Iacob, conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Grecești din America de nord și sud a sfințit la Mexico City prima Biserică ortodoxă în Mexic.

— La invitația așezămîntului «Pro Oriente» din Viena, Mitropolitul Meliton de Chalcedon, decanul Sfîntului Sinod al Patriarhiei ecumenice din Constantinopol, a participat la un simpozion. Cu această ocazie Mitropolitul Meliton s-a pronunțat pentru primirea Bisericii Romano-Cato-

lice în Consiliul ecumenic al Bisericilor. Mișcarea ecumenică, fiind o mișcare creștină colectivă, trebuie să devină centrul de aderare al tuturor puterilor creștine. Colaborarea crescândă dintre Consiliul ecumenic și Biserica Romano-Catolică va birui dificultățile existente încă, pentru ca Biserica Romano-Catolică să facă parte din mișcarea ecumenică, căci, în definitiv, trebuie să existe numai un unic ecumenism creștin. Mitropolitul Meliton a apreciat drept «constructivă» contribuția teologică a delegațiilor ortodocși și a «observatorilor oficiali» ai Bisericii Romano-Catolice la Adunarea Generală de la Upsala a Consiliului ecumenic al Bisericilor. Upsala a arătat necesitatea unei «innoiri teologice». Ecumenismul are nevoie azi de o teologie, care să redescopere concepția părinților vechii Biserici neîmpărțite, o teologie a întregii creațiuni, care nu face deosebire între dimensiune verticală și orizontală, care uită notele polemice și cultivă elementele împăcării și unității creștine. «Ori, ne trebuie o ecclesio-logie ecumenică a unității — a accentuat Mitropolitul Meliton — care se bazează pe principiile fundamentale ale Bisericii neîmpărțite, pentru ca împreună să ajungem la conceptul adevărat despre Biserică și despre ființa ei».

— La Geneva s-a întrunit Conferința anuală a secretarilor Alianțelor confesionale mondiale, sub președinția Dr. Andre Appel, secretarul general al Alianței luterane mondiale. Au participat reprezentanți ai Bisericilor ortodoxe, anglicane, vechi-catolice și protestante. Biserica Romano-Catolică și «Sinodul ecumenic reformat» au trimis câte un observator. S-a discutat despre dialogul confesional, relațiile dintre confesiuni și alte chestiuni de ordin ecumenic. Participanții au hotărât să invite și Biserica Romano-Catolică, să colaboreze cu «Secretarii alianțelor confesionale mondiale». P. Jerome Hamer, colaborator al Secretariatului Vaticanului pentru promovarea unității creștine, observator romano-catolic la sesiunea de la Geneva, a cerut o mai strânsă coordonare a discuțiilor interconfesionale regionale și naționale. Mitropolitul Meliton, reprezentantul Patriarhiei ecumenice din Constantinopol, a menționat că Bisericile ortodoxe sînt un partener foarte însemnat în discuțiile interconfesionale, fiindcă au elemente comune și cu romano-catolicii și cu protestanții.

— Cele trei Biserici luterane din Jugoslavia au hotărât să formeze o «Alianță bisericească», avînd un singur episcop, dar fiecare păstrîndu-și autonomia sa. Cele trei Biserici sînt : Biserica creștină evanghelică slovacă de confesiune augsburgică, avînd peste 50.000 de credincioși, Biserica creștină evanghelică de confesiune augsburgică în Slovenia, cu 24.000 de credincioși și Biserica evanghelică din Croația, Bosnia și Herțegovina cu 30.000 de credincioși.

— La Rotterdam (Olanda) s-a inaugurat «Centrul Dr. W. A. Visser't Hooft» — o Academie socială ecumenică internațională. «Centrul» adăpostește o ramură a Institutului etic-social al facultății de teologie de pe lângă Universitatea din Utrecht, valorificînd totodată toate rezultatele obținute de diferitele institute de cercetare pentru pace.

— Alianța mondială a asociațiilor creștine ale tinerelor femei a înființat la Bangkok (Tailanda) o școală pentru tinerele fete care lucrează

— Dr. Ernest Schlieper, președintele Bisericii evanghelice-luterane din Brazilia, a caracterizat drept «invenție înșelătoare și răutăcioasă» căsătoriile ecumenice cu parteneri de confesiune diferită, săvârșite de preoți romano-catolici (*O. P. D.*, 43, 1968).

— Biserica evanghelică luterană din Olanda (membră a Alianței luterane mondiale) și Biserica Romano-Catolică din Olanda au convenit asupra recunoașterii reciproce a Tainei Botezului. Biserica Luterană olandeză a urmat exemplul Bisericii Reformate din Olanda, care în 1967 s-a înțeles în același fel cu Biserica Romano-Catolică. Cu ocazia înțelegerii făcute cu Biserica luterană, Arhiepiscopul Bernard Cardinal Alfrink (Utrecht) a declarat că «aceasta constituie numai un pas pe drumul spre ecumenismul complet, dar înțelegerea confirmă că înstrăinarea dintre cele două Biserici a fost definitiv înlăturată și acum trebuie dat mai multă atenție elementelor comune decât celor ce mai despart încă cele două Biserici».

— Comitetul executiv al Consiliului Mondial al Metodistilor, în sesiunea sa ținută în toamna aceasta la Helsinki, a adresat un apel tuturor Bisericilor metodiste și lumii întregi, ca să participe la lupta împotriva foametei.

— La Conferința pentru drepturile omului, organizată la Paris de UNESCO, Dr. O. Fr. Nolde, directorul Comisiunii pentru problemele internaționale (CCIA) de pe lângă Consiliul ecumenic al Bisericilor, a propus înființarea, în cadrul ONU-lui, a unui comisariat pentru drepturile omului, avînd să coordoneze toate străduințele făcute pentru afirmarea acestora.

— În legătură cu enciclica papală «*Humanae vitae*», care se ocupă de reglementarea nașterilor, episcopii romano-catolici din Anglia susțin că prioritatea trebuie lăsată conștiinței. Nici enciclica aceasta și nici un alt document — spun episcopii — nu pot lua credincioșilor catolici dreptul și datoria de a urma conștiinței lor. Firește, se adaugă, trebuie prevenite urmările catastrofale pe care le poate avea o «morală subiectivă» care nu urmează îndrumărilor Bisericii.

Episcopii romano-catolici din Austria au declarat în legătură cu enciclica papală «*Humanae vitae*» că greșelile împotriva acestei enciclice nu sînt considerate în general de Biserica Romano-Catolică drept «păcate grele». Credinciosul romano-catolic care greșește împotriva acestei enciclice nu trebuie să se considere lipsit de dragostea lui Dumnezeu.

— Mrs. Bena Karefa-Swart, membră a Bisericii episcopale africane, a fost numită consilieră pentru problemele rasiale în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, avînd să se ocupe de aplicarea programului împotriva rasismului, aprobat de a patra adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor ținută la Upsala (*O. P. D.*, 35, 1968).

— Comisia de studii romano-catolică-evanghelică-luterană, «Evanghelia și Biserica», s-a întrunit la Bastad (Suedia), avînd ca temă generală de discuție «Lumea și Biserica sub evanghelie». S-a accentuat că Biserica trebuie să stea în slujba societății.

— Episcopii anglicani din Canada și episcopii Bisericii episcopale protestante din S.U.A. s-au întrunit în conferință la Augusta (Georgia), discutînd probleme sociale comune Bisericilor lor, apoi problema comuniunii

euharistice cu Bisericile neanglicane, precum și relațiile cu Biserica Ortodoxă și Romano-Catolică.

— La deschiderea jocurilor olimpice s-a organizat de către Bisericele Ortodoxă, Romano-Catolică, luterană și cultul ebraic; pe Olympia-Stadion din Mexico-City, un serviciu divin pentru pace.

— La centrul ecumenic din Geneva au fost numiți: Pastorul Daisuke Kitagava, secretarul pentru problemele sociale și industriale, ținând de secția «Misiunea și evanghelizarea». (Pastorul Kitagava aparține Bisericii episcopale protestante din S.U.A.), Pastorul David M. Gill a fost numit secretar al Comisiei «Biserica și Societatea», Wilbert Forkert — metodist irlandez — a fost numit șeful presei și Mr. Bevin Leslie Fitzsimons din Auckland (Neo-Zeelandă), ținând de Biserica anglicană, secretar al «Fondului ecumenic de împrumut» (*Ô.P.D.*, 36, 1968).

— Pastorul Oscar Bolioli din Montevideo (Uruguay) a fost numit director al comisiei pentru tineret de pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor (*Z. d. Z.*, 9, 1968).

Prof. OREST BUCEVSCI

PREOȚI GERMANI ȘI AUSTRIECI DESPRE CELIBAT. — 24.000 de preoți germani și austrieci se vor pronunța în curînd asupra problemei celibatului bisericesc, ca urmare a unei anchete organizate de Asociația preoților din R.F. a Germaniei și din Austria. Rezultatele anchetei vor fi înaintate Conferinței episcopilor germani (*Nuovi Tempi*, nr. 2/12 ianuarie, 1969, p. 2).

COLOCVIU ECUMENIC LA ROMA. — Eugène Carson Blake, secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și pastorul Dominique Micheli, secretar al Comisiei Bisericilor pentru treburile internaționale s-au întilnit la Roma în zilele de 8 și 9 ianuarie cu reprezentanții Secretariatului pentru unitate a creștinilor și ai Comisiei catolice «Dreptate și pace».

Cei doi exponenți ai Consiliului Ecumenic au fost primiți în continuare de papa Paul al VI-lea, cu care au avut un schimb de idei asupra problemelor generale ale colaborării ecumenice.

La sfîrșitul colocviului, Blake și Micheli s-au întilnit cu pastorul Neri Giampiccoli, moderatorul Bisericii Valdenze, cu Mario Sbaffi și cu profesorul Giorgio Peyrot, care sînt membri ai Comisiei pentru afacerile internaționale ale C.E.B.

În timpul reuniunii reprezentanții bisericilor italiene au fost puși la curent cu discuțiile avute la Vatican (*Nuovi Tempi*, nr. 3/19 ianuarie, 1968, p. 2).

PROGRAMUL INSTITUTULUI ECUMENIC DE LA BOSSEY PE 1969—1970. — Institutul ecumenic de la Bossey a publicat programa cursurilor de formare pentru pastori, pentru laici și studenți în teologie. După semestrul care se va termina la 28 februarie 1969, sînt prevăzute, printre altele, un «Seminar asupra cultului și teologiei ortodoxe» condus de prof. Nissiotis de la 30 martie la 13 aprilie; un curs pentru pastori, preoți și

misionari asupra «*Responsabilității creștinilor pentru pace într-o lume revoluționară*» sub conducerea prof. J. C. Weber și A. M. Barkat, de la 28 martie la 11 iunie; un curs pentru laici: «*Dincolo de pacifism?*» de la 21 iulie (Barkat și H. R. Weber).

Semestrul de iarnă 1969—1970, care este un adevărat și propriu curs de perfecționare la nivel academic va avea ca temă: «*Viitorul Bisericii*»; el este rezervat candidaților la licență sau licențiaților și natural în mod special teologilor.

De 22 de ani Institutul de la Bossey desfășoară o bogată lucrare de formație ecumenică în directă dependență de C.E.B. a cărei programă o realizează pe plan educativ și cultural, cu o tradiție de deschidere față de problemele vieții concrete a creștinilor în lume (*Nuovi Tempi*, nr. 3/19 ianuarie 1969, p. 2).

CELIBATUL SACERDOTAL ÎN S.U.A. — Episcopatul Statelor Unite a luat în considerație fenomenul preoților care părăsesc misiunea lor, pentru a se căsători. După cele declarate de episcopul auxiliar din Minneapolis, mgr Shannon, episcopatul a făcut tot posibilul spre a limita proporțiile acestuia și a găsi remedii. A mai spus, între altele, că în fiecare an circa 100 de preoți trec în starea laică, sau cer să li se permită trecerea. Asociația națională pentru reînnoirea pastorală, care luptă pentru abolirea celibatului sacerdotal, afirmă că în fiecare an numărul preoților, ce se lasă de preoție este de circa 700 (*Nuovi Tempi*, nr. 3/19 ianuarie 1968, p. 3).

CONFERINȚA ASUPRA PĂCII LA MOSCOVA. — Sanctitatea Sa Alexei Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Ruse a invitat pe căpeteniile tuturor comunităților religioase din lume să participe la o Conferință asupra problemei păcii, care va avea loc la Moscova de la 1 la 4 iulie anul curent.

Invitația este contrasemnată de capii tuturor comunităților religioase din U.R.S.S. (*Nuovi Tempi*, nr. 3/19 ianuarie, 1969, p. 3).

PREVIZIUNI PENTRU 1969: JOHNSON CATOLIC? — Între previziunile pentru anul 1969 ale mensualului interconfesional american «*Catholic Herald*» este și aceea că ex-președintele Johnson se va converti la catolicism. Nu se explică totuși pentru ce. Periodicul american prevede că în 1969 se va asista la o diminuare a entuziasmului american, la un interes crescut pentru interiorizare și la o mai mică influență a bisericilor în viața publică, mai ales în ceea ce privește chestiunea drepturilor civile și a minorităților de culoare.

În fine, se prevede că alți preoți catolici își vor părăsi bisericile, în parte pentru atitudinea prea autoritară a Curiei papale, în parte pentru crescîndul refuz al celibatului obligator (*Nuovi Tempi*, nr. 3/19 ianuarie, 1969, p. 3).

AL. I. CI.

ARTICOLE ȘI STUDII

SFÎNTA LITURGHIE ȘI CARTEA PSALMILOR

În vorbirea Mîntuitorului Psalmii au fost menționați în mod deosebit : «Și a zis lor : Acestea sînt cuvintele care am grăit către voi, încă fiind cu voi, că trebuie a se plini toate cele scrise în legea lui Moisi și în prooroci și în *psalmi* pentru Mine» (Luca XXIV, 44).

Cartea Psalmilor este și *cartea de rugăciuni* a Vechiului Testament și de aceia Sfinții Părinți au folosit-o așa de mult la compunerea serviciilor divine. În ce măsură au făcut-o, vom exemplifica-o în cele ce urmează, ca cititorul să constate că cel mai important serviciu divin — sfînta liturghie — nu este o... *improvizație* ! De aceia Ortodoxia în-tregă se laudă cu ea !

Binecuvîntarea arhierescă ce se face din fața altarului cu tricherul și dicherul în miini, primul simbolizînd Sfînta Treime și al doilea, cele două firi ale Mîntuitorului — cea dumnezeiască și cea omenească —, constă din două versete ale *psalmistului* : «Doamne, Doamne, caută din cer și vezi și cercetează via aceasta pe care a sădit-o dreapta Ta și o desă-săvîrșește pe ea !» (Ps. LXXIX, 15 și 16).

*

Chiar de la intrarea în biserică, preotul slujitor repetă exact cuvintele *psalmistului* : «Intra-voi în casa Ta, închina-mă-voiu spre Sfînta Biserică Ta, întru frica Ta. Doamne povățuiește-mă întru dreptatea Ta ; pentru vrăjmașii mei, îndreptează înaintea Ta calea mea (Ps. V, 7—8).

Procedînd la îmbrăcarea veșmintelor pentru slujire, rostește tot timpul rugăciuni din Sfînta Scriptură și în deosebi din psalmi, potrivit fiecărui obiect.

Așa pentru stihar redă versetul 10 din cap. LXI, din Isaia. Pentru mînecuța din dreapta rostește versetul 6 din *Cîntarea lui Moisi* (Eșire, XV), iar pentru cea din stînga : «Mîinile Tale m-au făcut și m-au zidit, înțelepțește-mă și mă voi învăța poruncile Tale» (Ps. CXVIII, 73).

La punerea *epitrahilului* rugăciunea o termină cu cuvintele psalmistului : ... «ca mirul pe cap, cel ce se pogoară pe barbă, pe barba lui Aaron, care se pogoară pe marginea veștmintelor lui» (Ps. CXXXII, 2—3). De asemenea la încingerea brîului repetă versetele 35 și 36 din Ps. XVII : «Dumnezeu cel ce mă încinge cu putere...». Clericii cu grade onorifice spun în plus rugăciunea epigonatului, cu cuvintele psalmistului : «Încinge sabia Ta peste coapsa Ta, Puternice, cu podoabe și cu frumusețea Ta ; și încordează și bine sporește și împărătește, pentru adevăr și blîndețe și dreptate și te va povățui minunat dreapta Ta» (Ps. XLIV, 4—6). Apoi la îmbrăcarea felonului : «Preoții tăi Doamne se vor îmbrăca întru dreptate» (Ps. CXXXI, 9).

În timpul cînd are loc spălarea mîinilor, preotul repetă Psalmul XXV, 6—12 : «Spăla-voi între cei nevinovați mîinile mele și voi înconjura jertfelnicul Tău, Doamne, ca să aud glasul laudei Tale și să spun toate minunile Tale. Doamne, iubit-am bunăcuviința casei Tale și locul lăcașului slavei Tale. Să nu pierzi cu cei necredincioși sufletul meu și cu bărbații sîngiuirilor viața mea, întru ale căroro mîini sînt fărădelegile. Dreapta lor s-a umplut de daruri, iar eu întru nerăutatea mea am umblat. Izbăvește-mă Doamne și mă miluiește. Piciorul meu a stătut întru dreptate ; întru adunări (Biserici) bine Te voi cuvînta».

Înainte de a proceda la scoaterea părțicelor celor 9 cete ale Sfinților, slujitorul, scoțînd părțica Maicii Domnului, o așează de-a dreapta agnețului, spunînd ca psalmistul : «De față a stătut Împărăteasa de-a dreapta Ta, în haină aurită îmbrăcată și prea înfrumusețată» (Ps. XLIV, 11) ; ca apoi la acoperirea discului să rostească un întreg psalm (XCII) : «Domnul a împărățit, întru podoabă s-a îmbrăcat...».

La acoperirea Sf. Potir folosește un verset din profeția lui Avacum : «Acoperit-a cerurile bunătatea Lui și de lauda Lui este plin pămîntul» (III, 3), iar la acoperirea *ambelor Sfinte Daruri cu aerul*, rostește între altele și cuvinte din Ps. XVI, 8 : «întru acoperămîntul aripilor Tale mă vei acoperi».

Strana continuă să cînte *Doxologia*, care cuprinde și frumoasele versete din diferiți psalmi.

«Fie Doamne mila Ta, spre noi, precum am nădăjduit întru Tine» (XXXII, 22) ;

«Binecuvîntat ești Doamne. învață-mă îndreptările Tale» (CXVIII, 12) ;

«Că la Tine este izvorul vieții întru lumina Ta vom vedea lumină» (XXXV, 9) ;

«Tinde mila Ta celor ce te cunosc pe Tine» (XXXV, 10) ; iar slujitorii, — dacă este și diacon —, se roagă recitînd *Împărate Ceresc și Cîntarea îngerilor* la Nașterea Domnului (Luca II, 14), precum și întreg versetul 16, din Ps. L : «Doamne buzele mele voi deschide, și gura mea va vesti lauda Ta». După sărutarea Sfintei Evanghelii și a Sfintei Mese, tot cu cuvintele psalmistului se adresează diaconul preotului : «Vremea este a face Domnului» (CXVIII, 126), și preotul rostește *binecuvîntarea*, pe care de atîtea ori o repetă de la începutul săvîrșirii Proscomidiei și care își are originea tot în Cartea Psalmilor : «Binecuvîntat este Domnul

Dumnezeul lui Israil, din veac și pînă în veac, Amin, Amin» (Ps. XL, 13 ; CV, 48 și CXII, 2). Repetarea binecuvîntării este recomandată tot de psalmist : «Binevoiu cuvînta pe Domnul în toată vremea, pururea lauda Lui în gura mea» (XXXIII, 1).

Acum preotul se roagă pentru diacon cu cuvinte din Ps. CXVIII, 133, ca «pașii» să-i fie «îndreptați după cuvîntul Domnului».

Ca orice Sfîntă Taină și Sfînta Euharistic, ce se săvîrșește în sfînta liturghie, se începe cu binecuvîntarea împărăției lui Dumnezeu — Preamărit în Treime : «Că Dumnezeu mare este Domnul și împărat peste tot pămîntul (Ps. XCIV, 3), și «că a Domnului este împărăția și El stăpînește pre neamuri» (Ps. XXI, 33), și «Împărăția Ta este împărăția tuturor veacurilor» (CXIV, 13) ; «Domnul în cer a gătit scaunul Său și împărăția Lui pe toți stăpînește» (CII, 20) «Că este împărat a tot pămîntul Dumnezeu» (XLVI, 7).

Urmează ecteniile, la care poporul răspunde rugîndu-se : «Doamne miluiește», așa cum se ruga neîncetat psalmistul : «Miluiește-mă Doamne» (Ps. VI, 20 ; IX, 13) «Caută spre mine și mă miluiește», (Ps. XXIV, 15) ; «Miluiește-mă Doamne că sînt strîmtorat», (XXX, 9) ; «Iar Tu Doamne miluiește-mă» (XL, 4 și 10) ; «Miluiește-mă Dumnezeule», (L, 1 ; LV, 1 ; LVI, 1) ; «Miluiește-mă Doamne căci către Tine voiu striga toată ziua» (LXXXV, 3).

Un model de felul cum Sfînții Părinți foloseau psalmii la compunerea rugăciunilor este și cîntarea scurtă de la vohodul mic cu Sfînta evanghelic : «Veniți să ne închinăm și să cădem» (Ps. XCIV, 6) la Hristos. «Mîntuește-ne pre noi» (Ps. CV, 46) Fiul lui Dumnezeu, «Cel ce ești minunat întru Sfînți», (Ps. LXVII, 36) pre noi cei ce-ți cîntăm ție Aleluia ? «Cîntați Domnului cîntare nouă, cîntați Domnului tot pămîntul» (Ps. XCV, 1) ; Cîntați numele lui că este bun» (Ps. CXXXIV, 4).

Tot astfel binecuvîntarea dată de preot diaconului la citirea Sfintei Evanghelii, se termină cu cuvintele psalmistului... «Domnul va da cuvînt celor ce binevestesc cu putere multă» (Ps. LXVII, 12) ; ca și sfîrșitul rugăciunii de deslegare pentru cei morți ... Dumnezeu Duhurilor... «Dreptatea Ta este dreptate în veac și cuvîntul Tău adevărul» (Ps. CXVIII, 142).

Cînd diaconul tîmiiază Sfintele Daruri la Proscomidie zice în taină de 3 ori : «Dumnezeule, «curățește-mă» pe mine păcătosul» (Ps. XVIII, 13) ; iar preotul punîndu-i *aerul* pe umeri, rostește versetul 3 din Ps. CXXXIII : «Ridicați mîinile voastre la cele sfinte și binecuvîntați pre Domnul». De asemenea cînd sînt puse, Sfintele Daruri pe Sfînta Masă, după vohodul cel mare, preotul, tîmiiindu-le, rostește de 3 ori ultimele 2 versete din Ps. L : «Fă bine Doamne, întru bunăvoința Ta Sionului și să se zidească zidurile Ierusalimului (v. 19), iar dacă este și diacon, acesta zice : «Atunci vei binevoi jertfa dreptății, prinosul și arderile de tot, atunci vor pune pe altarul Tău viței» (vers. 20).

Înainte de rostirea *Crezului*, mulți slujitori preoți sau arhierei, — pentru frumusețea versetului I din Ps. XVII, — nu-l rostesc în taină, cum se arată în Liturghier, ci îl cîntă : «Iubite-voi Doamne virtutea mea ; Domnul este întărirea mea și scăparea mea și izbăvitorul meu».

După rostirea *Crezului*, preotul (sau diaconul când participă la sfânta liturghie) zice cu ton înalt : «Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte sfânta jertfă cu pace a o aduce», cuvinte pe care le-a strigat arhanghelul Mihail : «Să stăm bine să luăm aminte», către cetele cerești, când Lucifer s-a depărtat de Creator. «A sta bine», explică Sfântul Ioan Hristostom «nu înseamnă alta decât a sta așa, precum se cuvine omului să stea înaintea lui Dumnezeu, cu frică și cu cutremur, cu minte trează și veghetoare» (*Liturgica* de Mitrofanovici (p. 508). Exact cum spunea, cu alte cuvinte, psalmistul : «Să se teamă de Domnul tot pământul și de Dinsul să se cutremure toți cei ce locuiesc în lume» (Ps. XXXII, 8). Într-adevăr momentul este ceresc, când se aduce jertfa, pe care a poruncit-o Mîntuitorul să fie repetată : «Aceasta faceți întru pomenirea Mea» (Luca XXII, 19, și I Cor. XI, 23). Într-o asemenea stare de teamă, de tăcere și de pace în suflete, strana răspunde : «Mila păcii, jertfa laudei». Așa-i place lui Dumnezeu, jertfă de laudă ! «Jertfește lui Dumnezeu jertfă de laudă» (Ps. XLIX, 15) ; «Jertfa laudei mă va slăvi, (vers 24) și versetul 10 din acelaș psalm). Cît privește pacea, aceasta este dată din mila lui Dumnezeu ; aceste două cuvinte nu se pot separa unul de altul : «Dacă mila și adevărul s-au întîmpinat, dreptatea și pacea s-au sărutat» (Ps. LXXXIV, 11). «De mila Domnului este plin tot pământul» (Ps. XXXII, 5) și (CXVIII, 64). «Fie Doamne mila Ta spre noi» (Ps. XXXII, 22). «Auzi-mă Doamne, că bună este mila Ta» (Ps. LXVIII, 19) ; «Mila Ta mă va urma în toate zilele vieții mele», (Ps. XXII, 8) ; «Mîntuiește-mă pentru mila Ta» (Ps. VI, 4).

Dacă ne învrednicim de mila Domnului, avem nu numai pace în suflete, ci și pace pe pământ, atît de dorită de întreaga omenire. «Domnul va binecuvînta pe norodul său cu pace» (Ps. XXVIII, 11). «Cîntă pacea și o urmează pe ea» (Ps. XXXIII, 13).

Nu am menționat aci toți psalmii, care vorbesc despre *milă și pace* ! Amintim numai Ps. CXXXV, că la cele 26 de versete refrenul este : «Că în veac este *mila Lui*».

Sfântul Vasile cel Mare, scrie următoarele despre psalmi : «Cartea Psalmilor, însă, cuprinde în sine tot ce este mai folositor în toate Ea profetizează cele viitoare, face aluzii istorice, dă legi pentru viață, arată ce trebuie să facem și, ce să spunem, într-un singur cuvînt, este o adevărată comoară de învățături bune, punînd la îndemîină fiecăruia după sîrguința lui, tot ceea ce îi este de folos» (*Comentar la Psalmi*, trad. de Pr. Dr. Olimp N. Căciulă, Ps. 1).

Aducîndu-i-se lui Dumnezeu — în Creștinism — *Jertfă de laude*, nu de animale, preotul binecuvîntează poporul cu cuvintele Sfîntului Apostol Pavel : «Darul Domnului nostru Iisus Hristos...», cuvinte cu care apostolul încheie Epistola a II-a către Corinteni.

Urmează imnul triumfal, al cărui început : «Sfînt, Sfînt, Sfînt...» este din profetația lui Isaia (VI, 3), iar urmarea : «*Osana*» întru cei dintru înălțime «bine este cuvîntat cel ce vine întru numele Domnului».

Sfînta liturghie se continuă cu părțile strict evanghelice privind Sfințirea Darurilor : «*Luați mîncăți...*» (Matei XXII, 26) ; «Beți dintru acesta

toți...» (vers. 28); «Ale Tale dintru ale Tale...» (Ioan XVII, 10). *Imnul*: «Pre Tine te laudăm, pre Tine bine te cuvîntăm...» își are originea în Ps. CXLIV: «În toate zilele, bine Te voi cuvînta și voi lauda numele Tău» (vers. 2); «Lauda Domnului va grăi gura mea...» (vers. 22).

După cum vedem, deși ne găsim în domeniul strict al Noului Testament — cu sfințirea Darurilor și prefacerea lor în trupul și singele Domnului —, totuși psalmii nu încetează să fie folosiți!

Și *ecfonisul*: «Și să fie milele marelui Dumnezeu...» își are, în versetul 6 din Ps. XXIV, termenul principal: «Adu-ți aminte de îndurările Tale...».

După împărțirea slujitorilor, cuvintele: «Iată s-a atins de buzele mele» sînt din Profetul Isaia (VI, 7).

De acum sfîrșitul sfintei liturghii este, ca și începutul, plin de versete din psalmi; cînd strana cîntă: «Bine este cuvîntat...», repetă partea a II-a din versetele 24 și 25 din Ps. CXVII. Și cuvintele: «Mîntuiește Dumnezeule poporul Tău...», sînt din Ps. XXVII, 12. De asemenea cuvintele: «Înalță-te peste ceruri, Dumnezeule, și peste tot pămîntul slava Ta», sînt din Ps. LVI, 7, 14 și Ps. CVII, 5. Apoi cîntarea «Să se umple gurile noastre de lauda Ta, Doamne...», este luată din Ps. LXX, 9.

Tot așa în cuprinsul rugăciunii amvonului, frazele următoare sînt luate din *Cartea Psalmilor*: «Mîntuiește poporul tău și binecuvîntează moștenirea Ta» (Ps. XXVII, 12)...; iar cuvintele: «că toată darea cea bună...» sînt din Epistola Ap. Iacob (I, 17). Urmează răspunsul stranei, cu cuvintele psalmistului: «Fie numele Domnului...» (Ps. CXII, 2). Și tot cu cuvintele psalmistului își începe preotul binecuvîntarea poporului: «Binecuvîntarea Domnului preste voi» (Ps. CXXVIII, 8).

În concluzie, putem constata că este impresionantă folosirea *Cărții Psalmilor* în sfînta liturghie.

Pr. Al. N. CONSTANTINESCU

INVĂȚĂMINTUL TEOLOGIC ORTODOX ROMÂN ȘI DEZVOLTAREA SA ÎN ULTIMII 20 DE ANI

Activitatea Bisericii Ortodoxe Române, de-a lungul existenței sale, de la întemeierea și organizarea sa pe plaiurile mioritice ale formării poporului român, s-a desfășurat, multilateral și rodnic, pe toate planurile de manifestare ale credincioșilor săi. Ea a căutat să corespundă nevoilor lor duhovnicești și a folosit mijloacele sale specifice de lucru, pentru propovăduirea cuvântului evanghelic și rodirea lui în sufletele generațiilor din trecut și din prezent. Activitatea sa s-a îngemănat, astfel, cu aspirațiile credincioșilor săi, contribuind la menținerea trează a conștiinței de neam și lege pe aceste meleaguri, la întărirea unității între românii din toate provinciile românești, la realizarea continuității etnice neștirbite în tot decursul istoriei și la dovedirea faptică, prin operele sale nepieritoare, a autohtoniei noastre.

Toate aceste realități spirituale și materiale, la cristalizarea cărora a contribuit Biserica Ortodoxă Română, Biserica-Mamă a generațiilor de credincioși români, alcătuiesc coordonatele activității sale culturale, deci și ale Teologiei ortodoxe românești. În această albie stilistică s-au zămislit și s-au modelat capodoperele Bisericii Ortodoxe Române: locasuri dumnezeiești, dintre care unele au un renume universal, manuscrise neprețuite, dintre care altele împodobesc muzee celebre din lume, icoane de lemn și de sticlă, podoabe bisericesti (ornate, epitafe), odoare care stau cu cinste lângă produsele cele mai de preț ale orfevrieriei, cărți liturgice și cărți de teologie, iconostase, jilțuri și străni, sculptate cu măiestrie, unicate ale artei sculpturale. Și tot din această albie spirituală a Bisericii Ortodoxe Române s-au exercitat influențe hotărâtoare în toate direcțiile culturale de manifestare ale credincioșilor, începând cu folclorul religios, unul dintre cele mai bogate și variate, continuând cu școlile minăstirești și episcopale, care s-au dezvoltat mai întâi sub aripa ocrotitoare a Bisericii, cu pomelnicele de domni și doamne, care stau la temelia letopisețelor, și sfârșind cu cultivarea gustului artistic, muzical, pictural, sculptural și liturgic.

Activitatea religioasă a Bisericii Ortodoxe Române a devenit identică cu a credincioșilor săi, deoarece Biserica a fost învățătoarea, iar fiii săi duhovnicești au fost meșterii și cărturarii, care au dus la expresia maxi-

mă, prin adevărate capodopere de tot felul, învățătura sa. Cercetînd cele mai vechi manifestări culturale ale Bisericii Ortodoxe Române, dăm de întîile tipărituri și manuscrise miniate, care sînt scrise în limba slavonă, datorită folosirii oficiale a acestei limbi în Biserică și în cancelariile domnești¹. Această limbă a fost un puternic factor de legătură a Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe din jur, în special cu Biserica Ortodoxă Rusă și cu Biserica Ortodoxă Bulgară. Se tipăresc, cum este și explicabil, cărți bisericești de slujbă, ca «*Liturgierul slavon*» din 1508, tipărit de călugărul Macarie, sau se copiază Evangheliare, Psaltiri, Mineie și Octoihuri. Este faza inițială de utilare a străinii și a altarului cu cărți mai mult de interes liturgic. Unele manuscrise însă sînt adevărate capodopere de artă tahigrafică.

Altă fază culturală decisivă începe în Biserica Ortodoxă Română cu introducerea limbii românești în Biserică în locul celei slavone, care era o limbă moartă pentru credincioși, ca și greaca și latina clasică. Cele dintîi tipărituri românești se fac în Maramureș în prima jumătate a secolului al XVI-lea, și anume între anii 1530 și 1559, în timpul marelui curent al Reformei lui Luther, care cerea propovăduirea cuvîntului Evanghelic în limba fiecărui popor². Acum apar, dintre tipăriturile mai de seamă, *Psaltirea Șcheiană*, *Codicele Voronețean*, *Catehismul din Sibiu* (1544), tipăriturile diaconului Coresi etc.

Cultura teologică se concentrează, astfel, mai întîi, în jurul cărților de ritual, a traducerii Sfintei Scripturi (*Palia de la Orăștie*, 1582, *Noul Testament al lui Simion Ștefan*, 1648, *Biblia de la București*, a lui Șerban Cantacuzino, 1688 etc.), a Cazaniilor, a Pravilelor (*Pravila de la Govora*, 1640 etc.) și a Păscăliilor. Această cultură teologică era specifică Evului mediu creștin și se deprindea la școlile mînăstirești și episcopale ale epocii, care la început au fost *Școli de grămățici*, la care se învăța cititul și scrisul pentru nevoile strănei, altarului și cancelariei domnești³.

Aceste școli funcționau pe la centrele mînăstirești și episcopale mai importante ale Țărilor Românești. Din aceste școli elementare se dezvoltă apoi *Școala greco-slavo-românească* de la Mînăstirea Putna⁴, întemeiată de Ștefan cel Mare, după modelul școlilor superioare ale epocii sale, care funcționau în Răsărit și în Apus. Din aceste școli mînăstirești superioare au ieșit ucenici de seamă, care pun primele temelii propriu-zise ale unui învățămînt teologic românesc.

Mitropolitul Varlaam tipărește *Cartea românească de învățătură* în Iași, între 1642—1643; Mitropolitul Dosoftei întocmește vestita sa *Psaltire pre versuri*, care a văzut lumina zilei la Uniev, în Polonia, în 1763; Mitropolitul Antim Ivireanul scrie și rostește, între 1709 și 1716, vestitele

1. Vezi N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 5; Al. Piru, *Literatura Română Veche*, București, 1961, p. 13.

2. Al. Rosetti, *Istoria Limbii Române*. IV, V, VI, București, 1966, p. 553.

3. Vezi P. Rezuș, *Școlile de la Mînăstirea Putna*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei». XLII (1966), nr. 7—8, p. 516.

4. Vezi Ștefan Bîrsănescu, *Școala greco-slavo-românească de la Mînăstirea Putna*, în «Revista de Pedagogie», XV (1966), nr. 6, p. 23.

sale «*Didahii*», adevărate pietre de hotar pentru formarea teologică a preoților și învățarea credincioșilor.

Dezvoltarea învățămîntului teologic în Biserica Ortodoxă Română mergea mîna în mîna cu nevoile duhovnicești crescînde ale preoților și credincioșilor. În Moldova și în Muntenia se dezvoltă școlile bisericești de la Suceava, Rădăuți, Neamț, Moldovița, Bistrița, Putna, Tismana, Tîrgoviște, Dealul, București etc. Din școala putneană vor ieși mari maeștri caligrafi ca vestitul Paladie, sau vor funcționa profesori, ca retorul Eustatie (1493), retorul și scolasticul Lucaci (1580), dascălul de rumânie Evloghie (1757—1760) etc.⁵ Personalități proeminente ale învățămîntului teologic din Muntenia vor fi Nicodim de la Tismana, Gavriil Protul din Tîrgoviște și alții.

Aceste școli bisericești fac loc, printr-o dezvoltare organică, primelor școli teologice în Moldova și în Muntenia. În 1641 voievodul Vasile Lupu întemeiază la Iași, cu ajutorul *Mitropolitului Petru Movilă* organizatorul Academiei Movilene din Chiev (1663), pe care o mută la Mînăstirea Brațca, renumitul *Colegiu Vasilian*. Iașul devine un centru ortodox important, căci aici se va ține «*Sinodul de la Iași*» (6 septembrie—27 octombrie 1642), care va dezbate *Mărturisirea Ortodoxă* a Mitropolitului Petru Movilă, condamînd Catehismul pseudolucarian.

Tot în anul 1642 ia ființă în Iași și o «tipografie bisericească», de sub teascurile căreia vor vedea lumina *Cartea de învățătură* a Mitropolitului Varlaam (1643) și *Răspunsul la Catehismul calvinesc* (1645). O tipografie bisericească mai veche funcționa din 1635 și în Muntenia, iar logofătul Udriște Năsturel, cumnatul domnului Matei Basarab întemeiază *Școala de la Tîrgoviște*.

Școlile acestea teologice se conduceau, în predarea învățămîntului, după metodele și sistemul Școlii din Constantinopol, condusă de marele dascăl Teofil Coridaleu, și după metodele și sistemul Academiei Movilene, adaptate la nevoile Bisericii din Țările Românești. Din «Școala de la Tîrgoviște» se va dezvolta, din grija lui Matei Basarab și a postelnicului Constantin Cantacuzino, cunoscuta *Schola graeca et latina*, organizată, în anul 1646, de profesorul Paisie Ligaride⁶.

Ambianța aceasta culturală, creată de școlile acestea și de tipografiile bisericești, este favorabilă activității unor personalități ca Mitropolitul Varlaam, logofătul Udriște Năsturel, logofătul Eustratie, Moxa și alții, dintre care olteanul Moxa tipărește primul text de legi, intitulat *Pravila de la Govora* (1640), iar Eustratie logofătul tălmăcește din slavonește cartea *Șapte Taine* și scrie o *Cronică*.

Ceea ce este demn de observat din această dezvoltare a învățămîntului teologic al Bisericii Ortodoxe Române este legătura organică doctrinară cu celelalte Biserici Ortodoxe și schimburile culturale neîntrerupte cu Biserica din Constantinopol, cu Biserica Ortodoxă a Chievului și a Moscovei, cu Biserica Ortodoxă Sîrbă și cu Biserica Ortodoxă Bulgară, păstrîndu-și specificul său propriu. Această intercomuniune ortodoxă, în-

5. *Ibidem*.

6. Ștefan Pascu, *Centum anni Academiae*, în «Tribuna», X (1966), nr. 40 (505), p. 6.

temeiată pe unitatea de credință și de viață, se va îngemăna organic cu realitățile și necesitățile poporului român, care vor constitui elementele sale proprii de specificitate.

După școlile bisericești evidențiate pînă acum, care erau și pentru mireni și clerici, prima școală teologică superioară, destinată exclusiv pregătirii slujitorilor altarelor, a fost *Academia duhovnicească de la Mănăstirea Putna*⁷, întemeiată în anul 1765 de mitropolitul Iacov Putneanul. Această școală teologică a fost condusă de vestitul cărturar arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul. Programa de învățămînt a acestei școli era mult îmbunătățită, cuprinzînd toate disciplinele teologice. Ea a funcționat pînă în anul 1778, cînd Mănăstirea Putna a căzut sub stăpînirea habsburgică, iar școala a fost desființată.

În locul acestei școli, ia ființă, în anul 1786, Școala clericală *catehicească* din Suceava, condusă de ieromonahul Daniil Vlahovici⁸. Episcopul Isaia Băloșescu, fost elev al Academiei duhovnicești de la Putna, organizează Școala clericală catehicească, transformînd-o în *Institut teologic*, care, în anul 1875, a devenit *Facultate de teologie*, cu dreptul de a conferi titlul de licențiat și de doctor în teologie⁹.

Noua Facultate de teologie ortodoxă a avut un rol deosebit de important în cultura teologică ortodoxă românească. Ea s-a bucurat de o dezvoltare universitară singulară față de celelalte Facultăți de teologie, dintre care Facultatea de teologie din Iași, înființată de domnul Unirii, Alexandru Ioan I, a funcționat numai patru ani, din 1860—1863, iar Facultatea de teologie din București își începe existența abia în anul 1883, organizîndu-se progresiv pînă la starea sa actuală.

În acest timp, învățămîntul teologic superior al Bisericii Ortodoxe Române era reprezentat de Facultatea de teologie ortodoxă din Bucovina, devenită un focar de teologie ortodoxă în întreg sud-estul european. Acum se inaugurează și un spirit nou ecumenist de deschidere față de Bisericile creștine prin luări de contact între profesorii acestei Facultăți cu reprezentanții celorlalte Biserici, prin studii de specializare în centrele romano-catolice și protestante, care are o continuitate organică cu momentul actual ecumenist, cînd sînt trimiși doctoranzii Institutelor de teologie din București și Sibiu la studii de specializare la diferite instituții similare din Răsărit și Apus.

Profesorii de mare prestigiu ai acestei Facultăți de teologie sînt majoritatea dintre ei întemeietori de discipline. Amintim dintre ei, la catedra de Studiul biblic și Exegeza Vechiului Testament, pe profesorul Isidor Onciul (*Introducerea în Vechiul Testament și Arheologia Vechiului Tes-*

7. Petru Rezuș, *Din istoria învățămîntului teologic din Moldova de Nord*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 1—2, p. 18 ș.u.

8. Isidor Onciul, *Ceva despre mersul și dezvoltămîntul culturii teologice și clericale în Bucovina*, în «Candela», II (1883), nr. 1, p. 5.

9. Eusebiu Popovici, *Facultatea teologică din Bucovina între celelalte școli teologice ortodoxe-răsăritene*, în «Candela», III (1884), nr. 9—11, p. 537—540, 603—609, 667—672.

tament) și profesorul Vasile Tarnavski (*Introducerea în Vechiul Testament și Arheologia Vechiului Testament*), la catedra de Studiul biblic și Exegeza Noului Testament de profesorul Vasile Gheorghiu (*Introducerea în Noul Testament*, Ediția critică a Noului Testament în grecește), la catedra de Istorie bisericească universală pe profesorul Eusebiu Popovici (*Istoria bisericească universală* în 4 volume), la catedra de teologie dogmatică pe profesorul Alexiu Comoroșan (*Dogmatica ortodoxă* în 2 volume), la catedra de teologie morală pe profesorul Emilian Voiuțchi (*Teologia Morală*, în 2 volume), la catedra de Teologie fundamentală pe profesorul Vasile Găină (*Curs de Teologie fundamentală*), la catedra de drept canonic pe profesorii Constantin Popovici și Valerian Șesan (*Curs de drept canonic*), la catedra de Teologie practică pe profesorii Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavski (*Curs de Liturgică*), Iuvenal Stefanelli (*Curs de Catehetică*), la catedra de limbi orientale pe profesorul S. O. Isopescu (*Traducerea Coranului în românește*) etc.

Prestigiul acestei Facultăți ortodoxe românești era recunoscut în Țările Românești, în Ardeal și în țările ortodoxe vecine¹⁰. Aici și-au făcut studiile, sau și-au luat doctoratul în teologie, majoritatea profesorilor și ierarhilor din Ardeal, ceea ce a contribuit la consolidarea școlilor teologice și bisericești de aici cu o veche tradiție în conștiința unității noastre ca neam și Biserică. Tot aici și-au continuat studiile profesorii Facultății de teologie din București, ca : profesorul Gherasim Timuș, Al. Mironescu, Pimen Georgescu, Ioan Cornoiu, Badea Cireșeanu, Constantin Chiricescu, Grigorie Pișculescu (Gala Galaction) etc. Din țările ortodoxe din jur amintim, printre foștii studenți ai acestei Facultăți, pe episcopul Nicodim Milaș din Dalmația, pe Prea Fericitul Patriarh Chiril Markov al Bisericii Ortodoxe Bulgare, pe profesorul Ștefan Zankov etc.

Altă Facultate de teologie, care s-a dezvoltat și ea progresiv și a avut un rol deosebit de important pentru învățămîntul teologic românesc, este Facultate de teologie din București¹¹, întemeiată în anul 1883, la care s-au făcut și cursuri speciale de doctorat din anul 1927. Ea a numărat, între profesorii ei, eminente personalități, care au pus, la rîndul lor, temelile unor discipline teologice, ca profesorul Constantin Erbiceanu, Dragomir Demetrescu, Badea Cireșeanu (*Tezaurul liturgic*), Constantin Chiricescu, Dumitru Boroianu, Ioan Popescu-Mălăiești, Nicolae Dobrescu (*Istoria Bisericii Române*), Ioan Mihălcescu (*Curs de teologie fundamentală, Simbolică, Manual de teologie dogmatică, Istoria Religiiilor* etc.), V. G. Ispir, (*Îndrumări misionare*), Petre Vintilescu, Teodor M. Popescu, N. Popescu, Șerban Ionescu, H. Roventța, Grigorie Pișculescu, I. G. Savin etc.

Academiile teologice ortodoxe din Sibiu, Caransebeș, Arad, Oradea și Cluj au contribuit și ele la dezvoltarea învățămîntului teologic româ-

10. *Ibidem*.

11. T. G. Bulat și Al. Ciurea, *75 de ani de la înființarea Facultății de Teologie din București. Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutul Teologic Universitar din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11-12; P. Rezuș, *Prea Fericitul Patriarh și noua îndrumare a învățămîntului teologic*, în «Glasul Bisericii», III (1951), nr. 6-7, p. 9-12.

nesc, mai ales în timpul stăpînirii habsburgice, prin formarea generațiilor de slujitori ai altarelor din Ardeal și Banat și prin tipărirea unor opere valoroase de teologie, aparținînd profesorilor Iuliu Olariu (*Teologic Dogmatică, Teologia pastorală, Comentarii la Evangheliile și Epistole* etc.), Petru Barbu (*Curs de Catehetică*), mitropolitul Nicolae Bălan etc.

În mersul ascendent al învățămîntului teologic ortodox românesc se înregistrează, în anul 1949, înființarea Institutelor teologice de grad universitar din București și Sibiu¹², la care au fost încadrați profesori de la cele două Facultăți de teologie și de la cele cinci Academii teologice, cum și înființarea celor șase Școli de cîntăreți bisericești și Seminarii teologice din București, Mînaștirea Neamț, Cluj, Craiova, Caransebeș și Buzău. Reorganizarea învățămîntului teologic de toate gradele a fost cerută de nevoile Bisericii Ortodoxe Române. Inițiatorul și organizatorul învățămîntului teologic, potrivit directivelor Sfîntului Sinod, a fost Prea Fericitul Patriarh Justinian. Îndrumarea preoților și formarea clerului viitor au trecut sub directă conducere a Bisericii, creîndu-se condițiile favorabile efectuării sale pe temelii solide teologice ale trecutului. Institutelor teologice, Seminarilor și Școlilor de cîntăreți li s-au pus la dispoziție mijloace materiale și spirituale, din grija Sfîntului Sinod și cu îndeaproapea supraveghere a Prea Fericitului Patriarh Justinian, spre a corespunde tuturor nevoilor duhovnicești ale credincioșilor. Bibliotecile Institutelor teologice sînt înzestrate cu literatura teologică românească și cu numeroase publicații și cărți teologice străine, aparținînd celorlalte Biserici creștine.

Aceste noi realități și-au spus cuvîntul lor hotărîtor în dezvoltarea progresivă a învățămîntului teologic ortodox român în ultimii 20 de ani. S-a creat un climat favorabil propășirii tuturor disciplinelor teologice. La Institutul teologic din București s-au creat patru catedre noi la Cursurile de doctorat: Teologia dogmatică, simbolică și fundamentală, Patrologia, Studiul comparat al religiilor și Bizantinologia. S-au alcătuit de colectivele de profesori de la catedrele Institutelor teologice manuale de teologie, la înalt nivel, corespunzătoare necesităților didactice, dintre care s-au tipărit: Studiul Vechiului Testament, Studiul Noului Testament, Patrologia, Istoria Bisericii Universale (2 vol.), Istoria Bisericii Române (2 vol.), Teologia dogmatică și simbolică (2 vol.), urmînd a fi tipărite și celelalte. Un colectiv de profesori, sub îndrumarea Prea Fericitului Patriarh, a alcătuit cartea de *Învățătura de credință ortodoxă*, tipărită în anul 1952.

S-au organizat și s-au înființat reviste bisericești și teologice patriarhale și mitropolitane, care reflectă preocupările Bisericii Ortodoxe Române cu privire la viața și credința clerului și credincioșilor. Patriarhia Română editează revistele: «Biserica Ortodoxă Română», «Ortodoxia», care se ocupă cu problemele interortodoxe și interconfesionale, «Studii

12. Al. Ciurea, *Institutul teologic de grad universitar din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11-12, p. 1213 ș.u.

Teologice», revista Institutelor teologice universitare. Vin la rînd apoi revistele: «Glasul Bisericii», «Mitropolia Moldovei și Sucevei», «Mitropolia Ardealului», «Mitropolia Olteniei», «Mitropolia Banatului», și «Telcraful Român» etc.

Pe lângă aceste reviste care apar periodic, au văzut lumina tiparului opere valoroase teologice, dintre care amintim: *Apostolul social*, în 9 volume (1948—1968), al Prea Fericitului Patriarh Justinian, *Osteneli chiriarihale* de Mitropolitul Sebastian (1954), *Simbolica* de Prof. H. Andrușoș, tradusă de Mitropolitul Justin (1955), *Ziua Domnului* de Profesorul Grigorie Pișculescu (Gala Galaction), *Sectologia* de Profesorul Petru Deheleanu etc. De o grijă deosebită s-a bucurat Sfînta Scriptură, care a fost tipărită în tiraje de masă, apoi cărțile de cult (*Psaltirea*, *Molitfelnicul*, *Triodul*, *Mineele*, *Apostolul*, *Catavasierul*, *Vecernierul*, *Utrenierul*, *Liturghierul*, *Prohodul*, *Tilcuirea Evangheliilor* și *Cazaniile duminicale*, *Viețile Sfinților* etc.¹³.

Învățămîntul teologic românesc cuprinde toate sectoarele vieții și credinței religioase. El este pe linia tradițională de totdeauna a Bisericii Ortodoxe Române, decurgînd din realitățile duhovnicești ale slujitorilor săi, preoți și credincioși, fertilizînd sămînța semănată de Mîntuitorul Iisus Hristos pe pămîntul ei mănos.

Pr. Prof. PETRU REZUȘ

13. Vezi și alte exemplificări în: *L'Eglise Orthodoxe Roumaine*, București, 1962, passim.

ASPECTE ȘI MOMENTE DIN ACTIVITATEA SFINTULUI IERARH CALINIC DE LA CERNICA

Sfântul ierarh Calinic de la Cernica este cel mai apropiat de vremea noastră, dintre cei opt sfinți români canonizați pînă acum de Sfântul Sinod al Bisericii noastre. El s-a născut la 1787 și a murit la 11 aprilie 1868. Latura pur religioasă și bisericească a personalității și activității sale este în general bine cunoscută. Despre calitățile, meritele și realizările lui ca simplu călugăr, ca stareț la Cernica și apoi ca episcop al Olteniei, precum și despre sfințenia sa s-a scris destul de mult pînă acum¹. Mai puțin cunoscute sînt însă activitatea și meritele lui pe teren social-patriotic². A participat în vreun fel marele stareț și episcop, în calitatea sa de român, la evenimentele mai importante din istoria poporului român, căruia el aparține? Prin rîndurile care urmează ne străduim să răspundem la această întrebare.

Cei peste 80 de ani ai vieții Sfântului Calinic (1787—1868) coincid cu una dintre epocile cele mai importante ale istoriei noastre naționale. Este epoca evenimentelor hotărîtoare, care marchează sfîrșitul feudalismului în țările românești și stau la temelie României moderne: sfîrșitul domniilor fanariote, revoluția lui Tudor Vladimirescu și începutul

1. A se vedea Iudeosebl: Monahul Cassian Cernicanul, *Istoriile sfințelor monastiri Cernica și Căldărușani*, București, 1870; Arhim. Atanasie Baldovin, *Istoria Minăstirii Cernica*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. XXII (1898—1899), p. 1008—1046 (publicată de C. Erbeceanu); Episc. Athanasie al Rîmnicului-Noului Severin, *Istoricul Eparhiei Rîmnicului-Noului Severin*, Rîmnic 1906; Athanasie Mironescu, *Istoria Minăstirii Cernica*, Cernica, 1930 (mai ales de la p. 172 înainte); Eron. D. Furtună, *Ucenicia stareșului Paisie în minăstirile Cernica și Căldărușani*, București, 1927; Ic. D. Lungulescu, *Viața și minunile episcopului «Calinic cel Sfînt» al Rîmnicului-Noului Severin*, Craiova, 1930; Pr. Prof. Al. Ciurea, *Sfîntul ierarh Calinic de la Cernica, episcop al Rîmnicului și Noului Severin*, în «Mitropolia Olteniei», an. 1963, nr. 9—10, p. 667—685; Natalia Dinu, *Viața și activitatea Sfîntului ierarh Calinic de la Cernica*, în «Glasul Bisericii», an. 1968, nr. 3—4, p. 297—336; articolele din «Biserica Ortodoxă Română», an. 1968, nr. 3—5, p. 347—415, scrise cu prilejul comemorării de 100 de ani de la moartea Sfîntului; Prof. T. G. Bulat, *Un secol de la moartea Sfîntului ierarh Calinic, episcop de Rîmnic-Noul Severin*, în rev. «Mitropolia Olteniei», an. 1968, nr. 3—4, p. 230—240.

2. Despre acesta scurte indicații la Pr. Prof. Al. Ciurea, *op. cit.*, p. 683 (*Sfîntul Calinic și Unirea Principatelor*) și la Pr. N. Șerbănescu, *Sfîntul ierarh Calinic de la Cernica, episcopul Rîmnicului*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. 1968, nr. 3—5, p. 382—385 (paragrafele: *Sf. Calinic, patriot și Sf. Calinic și evenimentele politice ale vremii*).

domnilor pămîntene (1821), revoluția de la 1848 și unirea Principatelor (1859).

Ce atitudine a avut Sfîntul Calinic față de aceste evenimente de răscruce de la temelie României moderne, cu care el a fost contemporan? A asistat el ca un simplu martor ocular și pasiv, la asemenea acte istorice, care angajau viitorul și destinul Patriei sale? Sau, dimpotrivă, a participat la ele și la evoluția social-politică a neamului său, care își căuta atunci, în vîltoarea istoriei mult frămîntatului secol al XIX-lea, noi forme de viață și de organizare printre popoarele Europei?

Sfîntul Calinic s-a distins mai întîi ca un călugăr preocupat de progresul vieții sale duhovnicești, apoi ca stareț iscusit în gospodărirea unei mari mînăstiri și în cele din urmă ca episcop al uneia din cele mai întinse eparhii. Dar bogata și variata sa activitate și numeroasele sale realizări pe tărîm practic sau gospodăresc ne arată că acestui sfînt cu ochii ațintiți veșnic spre cer nu i-au fost indiferente aspectele vieții materiale și sociale a celor din jurul său³ și că strădaniile sale pentru îmbunătățirea acestei vieți nu s-au mărginit de loc la mînăstirea pe care a stărețit-o ori la eparhia pe care a păstorit-o, ci s-au întins mult mai departe.

Fără îndoială, activitatea patriotică a Sfîntului Calinic este cunoscută mai ales cu prilejul luptei pentru realizarea Unirii Principatelor. Dar înainte de aceasta, vom aminti, cîteva fapte din viața Sfîntului, anterioare Unirii, din care se vede tot atît de bine iubirea lui de Patrie.

1. Între altele, adevăratul patriotism se manifestă și prin iubirea a-dîncă pentru compatrioți, iubire dovedită mai ales în momentele de cumpănă din viața lor, cînd și se cere să faci tot ce e cu putință pentru salvarea lor din primejdii și din moarte. Judecat după acest criteriu, Sfîntul Calinic a fost unul dintre cei mai buni patrioți români din vremea sa. Iubirea sa pentru popor și spiritul său jertfelnic pentru mai binele fraților de neam se ilustrează prima dată în împrejurările dramatice ale *revoluției din 1821*, care îl găsește pe Sfîntul Calinic stareț, de trei ani, la Cernica. În luna mai din acel an, cînd turcii se îndreptau spre București, el salvează de la pieire nu numai pe viețuitorii chinoviei sale, ci și pe miile de băjenari din capitala țării și din împrejurimi, refugiați aci mai dinainte, în căutare de adăpost și de siguranță. În seara memorabilă de 15 mai, cînd turcii din tabăra de la Cățelu îndreptaseră tunurile spre mînăstire, unde li se spusese că se ascund zavergii și revoluționarii, tînărul stareț, prin autoritatea sfințeniei lui, potolește groaza celor refugiați, rugîndu-se fierbinte lui Dumnezeu împreună cu ei; iar a doua zi, scrisoarea trimisă de el pașei de la Cățelu prin monahul Pimen, izbutește să-l convingă că în mînăstire nu sînt răsculați, ci numai oameni nevoiași și lipsiți de apărare, între care mulți bătrîni, bol-

3. Această trăsătură caracteristică a monahismului românesc, reprezentat îndeosebi prin Sf. Calinic, a fost zugrăvită mai ales la Pr. Dimitrie (Stăniloae), *Viața Sfîntului ierarh Calinic dreptar vieții noastre*, în «Glasul Bisericii», an. 1955, nr. 10—11, p. 603—607.

navi, copii și multe femei, încît comandantul turcesc nu numai că renunță la planul său de a distruge mînăstirea, ci trimite și o gardă de ostași turci, care s-o ocrotească de aci înainte de alte atacuri ⁴.

«De-a lungul vieții sale, Sf. Calinic s-a aflat de multe ori alături de norod în luptele și aspirațiile sale, dar pare că niciodată sufletul său nu a vibrat atît de puternic, la unison cu sufletul mulțimii necăjite, ca în acea seară de mai, cînd s-a arătat odată mai mult puterea fără de margini a rugăciunii...» ⁵. Și dacă pentru biografii Sfîntului Calinic fapta sa de atunci este socotită mai mult ca o minune datorită Provi-denței dumnezeiești și puterii excepționale a sfîntului stareț, privită pe plan istoric ea se ridică, fără îndoială, la valoarea unui înalt act de patriotism. Și tot acte de patriotism pot fi socotite și alte fapte din această epocă tulbure, amintite în viața Sfîntului, ca intervenția sa energică și curajoasă pentru apărarea celor slabi și lipsiți de ocrotire, împotriva abuzurilor comise de pașa turc de la Pantelimon; el face aceasta nu atît în numele moralei creștine, cît în calitatea sa de român, cu durere de suflet pentru nenorocirile compatrioților săi lăsați de izbeliște. Prin rugăciunile sale, el salvează atunci pentru a doua oară mînăstirea Cernica de la răzbunarea pașei, iar cu banii pe care acesta voia să-i dea atunci mînăstirii, starețul îl povățuiește să facă fîntina numită «a turcului», care se vede pînă azi lîngă intrarea în mînăstire ⁶.

2. Nu avem documente din care să vedem mai precis ce atitudine a avut Sfîntul Calinic față de cel de al doilea mare eveniment din istoria Țării Românești, petrecut în timpul vieții sale, adică *revoluția din 1848*, și nici dacă a avut legături cu conducătorii ei ⁷. Doar unul dintre biografii și ucenicii săi apropiați, și anume arhimandritul Baldovin, ne spune că starețul său și-ar fi exprimat presimțirea că anul 1848 va fi începutul unei noi epoci ⁸. Precum vom vedea, Sfîntul Calinic și-a însușit idealurile revoluției, care aveau să ducă între altele, la Unirea Principatelor; dar preocupările și îndatoririle sale multiple și grele de cîrmuitor al celei mai mari mînăstiri de călugări din Țara Românească de pe acea vreme, precum și temperamentul său blînd, doritor de liniște și de reculegere interioară, nu-i permiteau să ducă o luptă activă pe baricadele revoluției, cum au făcut alți clerici români contemporani, cu temperamente mai explosive, ca vestitul Popa Șapcă sau ca monahul Iosafat Snagoveanu.

3. Dacă în timpul revoluției de la 1848 Sfîntul Calinic nu și-a putut manifesta sentimentele patriotice sau n-a avut prilejul s-o facă, în schimb, după numirea sa ca episcop al Rîmnicului-Noului Severin (1850), el va juca un rol dintre cele mai active și mai importante în cel de al treilea mare act istoric din viața poporului român: *Unirea Principate-*

4. Amănunte la Athan. Mironescu, *Op. cit.*, p. 176—179.

5. Natalia Dinu, *art. și rev. cit.*, p. 306.

6. Imprejurările istorisite la Athan, Mironescu, *Op. cit.*, p. 179—180.

7. Cp. și Pr. N. Șerbănescu, *Sfîntul ierarh Calinic de la Cernica, episcopul Rîmnicului*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. 1968, nr. 3—5, p. 383.

8. Arhim. Ațan Baldovin, *Op. și rev. cit.*, p. 1019—1020.

lor, la care el ia de astă dată o parte activă, consemnată în documentele vremii.

Însăși alegerea sa la scaunul episcopal vacant al eparhiei Olteniei, constituia o dovadă despre marele prestigiu de care se bucura Sfântul Calinic în ochii contemporanilor și în deosebi ai domnitorului Barbu Știrbei, care l-a cinstit toată viața cu prețuirea și prietenia sa, fiind convins că el va face față onorabilă îndatoririlor cerute de reorganizarea și conducerea unei întinse eparhii, unde activitatea sa pe teren bisericesc trebuia să aibă, în chip firesc, ecouri și urmări și în domeniul vieții sociale din acea parte a țării. Ceva mai mult, îndată după alegerea lui Nifon, a lui Calinic și a lui Climent ca viitori titulari ai celor trei scaune episcopale vacante la 1850 (București, Rîmnic și Argeș), când Adunarea electivă urma ca dintre cei trei aleși să desemneze prin voturi pe viitorul mitropolit al țării, Calinic a întrunit același număr de voturi ca și Nifon și abia la a doua votare Nifon a dobîndit un număr mai mare de «glasuri», fiind deci ales mitropolit, iar Calinic a fost numit episcop la Rîmnic.

Un prim prilej în care noul episcop își dovedește încă odată patriotismul prin caldă sa iubire pentru popor, este punerea în practică a legii învoielilor agricole din anul 1851, când el militează cu tot dinadinsul pentru aplicarea corectă a prevederilor ei, menite să îmbunătățească situația deplorabilă de pe atunci a țăranilor clăcași⁹.

După încetarea domniei lui Barbu Știrbei în Muntenia și a lui Grigorie Ghica în Moldova (1856), s-a publicat, la 27 febr. 1857, firmanul Porții pentru alegerile de deputați în Divanurile ad-hoc, care, conform hotărîrii tratatului de la Paris, trebuia să se constituie în ambele Principate, spre a exprima voința națiunii și a decide asupra viitoarei lor organizări. În aceste adunări reprezentative trebuia să fie și delegați ai clerului (cite 9 în fiecare Divan), ele urmînd chiar să fie prezidate de mitropoliții celor două țări¹⁰. Împreună cu ceilalți ierarhi din Țara Românească, în frunte cu mitropolitul Nifon, episcopul de Rîmnic a întocmit listele alegătorilor care trebuiau să desemneze pe membrii clerici ai viitoarelor Divanuri. În calitatea sa de episcop, Calinic era membru de drept al Divanului ad-hoc pentru Valahia; din partea eparhiei Rîmnicului, alături de el, a fost ales ca deputat al clerului protopopul Constantin, «protonotariul» (adică șeful cancelariei) episcopiei Rîmnicului, un partizan convins al Unirii, ca și episcopul său.

După constituirea Comitetului Unionist din București (3/15 martie 1857), Sfîntul Calinic dispune să se facă în toate bisericile din eparhia sa rugăciuni pentru Unire. Iată textul *pastoralei* (scrisorii circulare) adresată de el în acest scop tuturor *protoiereilor din eparhia sa*, la 15/27 aprilie 1857 :

9. Vezi T. G. Bulat, *Din corespondența episcopului Calinic al Rîmnicului*, Rîmnicu-Vilcii, 1927, p. 50—53.

10. Amănunte în *Istoria României*, publ. de Acad. R.P.R., vol. IV, București, 1964, p. 267. Cp. și A. I. Gonța, *Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc și problema Unirii Principatelor Române*, în vol. *Studii privind Unirea Principatelor*, publ. de Acad. R.P.R., București, 1960 p. 289, 290 și 296.

«Religia ortodoxă fu păstrată cu sîngele părinților noștri; românii își vărsară sîngele pentru credința lui Christos, pentru lățirea adevărului Evangheliei, care a fost și este mîntuirea patriei noastre.

Astăzi Dumnezeu, prin tainele Sale cele nepătrunse, chiamă pe Români ca să-și ceară pe cale legiuită coroana luptelor și a sîngelui vărsat pentru cruce, pentru apărarea Patriei, a bisericilor și a mînăstirilor noastre, de a nu se întemeia, pe sfintele altare, biserici de altă credință.

Astăzi se împlinește cu poporul nostru una din sfintele făgăduieli ale Providenței: *Bate și ți se va deschide, cere și ți se va da.*

Poporul român n-are decît să ceară pe cale legiuită *viața politică și națională, făgăduită creștinilor prin glasul Evangheliei; și spre a cere viața trebuie a se uni într-un cuget și voință. Crucea a fost semnul unirii și înfrățirii Românilor, simbolul libertății Românilor și nădejdea lor în toate primejdiile politice, religioase și naționale.*

Drept aceea, *una din datoriile ce reclamă a noastră poziție în asemenea serioasă împrejurare, fiind de a se înălța rugăciuni Părintelui Ceresc pentru unirea Românilor, într-o singură voință și cuget ca să ceară pe cale legiuită viața Patriei lor,* — scriem dar cucerniciei voastre, ca îndată după primirea acesteia să ostesci¹¹ preoților de pe la toate bisericile din cuprinsul plășilor cucerniciei voastre, precum și tuturor cuvioșilor egumeni de pe la monastiri și schituri, ca să se ție Te-Deum și privigheri prin biserici, citindu-se rugăciunile și moliftele prevăzute în S-ta Leturghie pentru vrăjmași, care în înțelesul lor se cunosc ca foarte potrivite cu împrejurarea de care ne este vorba.

Iar de primirea acesteia întocmai urmare adăstăm fără zăbavă *responsul cucerniciei voastre*»¹².

Cu toată stingăcia exprimării sale, patriotismul luminat al semnatarului pastoral se vede și din această împrejurare¹³. Sf. Calinic afirmă aci, destul de clar, următoarele trei lucruri, demne de reținut:

a) Dreptul firesc și legitim la libertate și independență al românilor, care a fost propovedit creștinilor prin însuși «glasul Evangheliei»;

b) Datoria românilor de a se înfrăți și de a fi una în momentele de răsceure ale istoriei lor naționale;

c) Datoria sa, în calitate de ierarh și deputat totodată, de a înălța rugăciuni, «într-o asemenea serioasă împrejurare, pentru unirea românilor într-o singură voință și un singur cuget, ca să ceară pe cale legiuită viața patriei lor».

11. Adică *să comunici* (în trad. fr. a textului = *communiquer*).

12. Textul publicat înlii în ziarul «Concordia» din 7/19 mai 1857, nr. 26 și reprodus în *Acte și documente relative la Istoria renascerei României*, editate de Episc. Ghenadie Petrescu al Argeșului, Dim. A. Sturdza și Dim. C. Sturdza, vol. IV, București, 1889, p. 445-446.

13. Cp. și N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane*, I, *Istoria Bisericii din România (1850-1895)*, București, 1905, p. 32.

Pastorala episcopului de Rîmnic a avut, ca și cea similară, a lui Filotei al Buzăului¹⁴, un puternic răsunset în rîndurile luptătorilor pentru Unire și a sporit prestigiul și simpatia de care sfîntul ierarh se bucura și pînă atunci în ochii contemporanilor săi. Comitetul Unionist din Craiova îi adresează la 29 aprilie/11 mai 1857 următoarea scrisoare de laudă și de mulțumire pentru actul său :

«Prea Sînte Părinte !

Religiunea și Patria sînt cele mai vechi instituțiuni pe pămînt. Dacă cea dintîi ne leagă, prin credință, cu cerul, cea de a doua ne leagă, prin existența noastră și prin instinctul de dragoste și de simpatie, cu toate generațiile cele mai dinainte de noi și ne arată celor ce vor veni după noi. Ce glorie de a putea zice și următorii despre noi aceea ce noi zicem despre strămoșii noștri : Ei au fost mari pentru că s-au iubit în același Dumnezeu ! Au fost tari pentru că toate puterile lumii au căzut dinaintea lor.

Noi cunoaștem misiunea strămoșilor noștri : ei n-aveau nimic mai sînt și mai prețios decît legea și patria. Cînd ziceau ei : *Pentru Lege și pentru Țară*, tot românul dorea a fi un martir, tot românul era un erou. Altarele și vetrele le-am primit pecetluite cu scump-sîngele lor. Istoria stă martură și ne arată cum mîna lui Dumnezeu, drept răsplătire a jertfelor noastre, ne-a scos deasupra relelor și a necazurilor ce au venit peste noi.

În scurt, Prea Sînte, pietatea și patriotismul sînt două virtuți nedespărțite : cel ce iubește pe Dumnezeu iubește și pe aproapele său ; pentru că cel ce n-ar iubi pe aproapele său, pe care îl vede și cu care trăiește, cum ar putea zice că iubește pe Dumnezeu, pe Care nu L-a văzut ? Însuflețit de aceste nobile simțăminte ați binevoit, Prea Sînte, ca în marea operă de regenerare a poporului român, să dați ordine în toată eparchia ca să se facă rugăciuni și pri-vigheri, ca duhul luminii, al dragostei și al tăriei, să unească inimile tuturor românilor în aceeași dorință și voință pentru binele și fericirea scumpei noastre Patrii. Aceste dorințe sînt cunoscute. Ele sînt simbolul credinței politice a tuturor Românilor.

În numele tuturor compatrioților noștri, vă rugăm, Prea Sînte, ca să primiți recunoștința și respectul turmei ce păstoriți. Ca unui vrednic următor al acelora cu care se fălesce Biserica și națiunea română, noi n-avem să-i aducem laude ; cartea nemuririi va înscrie și numele său între unșii și aleșii Domnului, între păstorii cei adevărați, cari se pun pentru turma lor, între aceia pentru care Evangelhia zice : *Cel ce va face și va învăța, acela mare se va chema în împărăția cerului*» (Urmează semnăturile președintelui și membriilor Comitetului electoral, printre care și aceea a lui Barbu Bălcescu, fratele lui Nicolae Bălcescu)¹⁵.

14. Publicată la Ec. Gh. Ionescu, *Viața și activitatea lui Filotei episcopul Buzăului*, ed. II, București, 1911, p. 139—140 și reprodusă la Pr. G. Cocora, *Episcopul Filotei al Buzăului, luptător pentru Unirea Țărilor Române*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. 1959, nr. 1, p. 45—46.

15. Textul în ziarul «Concordia», nr. 26 din 7 mai 1857, reprodus în *col. cit. de Acte și documente...*, vol. IV, p. 548—519.

Aceleași frumoase aprecieri la adresa ierarhului-patriot le exprimă, peste puțin timp, și Comitetul Central al Unirii din București, în următoarea scrisoare :

«Prea Sfinte Părinte,

Religiunea creștină a exercitat cel mai mare imperiu asupra inimilor și minunile ei au făcut admirarea secolilor. Această religione s-a născut în coliba păcătoșilor, și s-a propagat în mijlocul goanelor. Propagarea Evangheliei a gonit barbaria de pe fața pământului, căci doctrina ei este curată ca lumina, înaltă și profundă ca adevărul, simplă și universală ca dinsul. // Rătăcirea, Prea Sfinte Părinte, s-a propagat totdeauna mai iute decit adevărul, și de aceea, în această epocă însemnată de regenerație a românilor, numai niște frumoase fapte ca acelea ce ați săvârșit Prea Sfinția Voastră, care sînteți păstor adevărat și cu conștiință de sacra misiune ce Dumnezeu v-a încredințat, pot aduce la cunoștință oile rătăcite din turma Mîntuitorului. // Rugăciunile ce prea Sf. Voastră ați poruncit a se face în toate bisericile eparchiei de Rîmnic, pentru isbutirea cauzei naționale, fericirea Țării, este dovada cea mai netăgăduită, că sciți prețui sfințenia misiunii ce aveți a împlini aci pe pămînt, ca credincios apostol al lui Christos, și că nu pierdeți niciodată din vedere binele ce dorește Românilor. // Din timpii cei mai depărtați, Prea Sfinte Părinte, rugăciunea către Dumnezeu în altarele Sale a fost privită ca un mijloc puternic de a înălța sufletul, de a-l întări în bune hotărîri și de a-l mîntui în nenorociri. // Amorul patriei sale este un sentiment adînc întipărit în inima omului. Patria noastră amar chinuită de atîtea rele, ce au trecut peste dînsa, se află în ajunul unui viitor mare, după care a suspinat foarte îndelungat. Prin credința către Dumnezeu, a scăpat de toate nevoile, ce au năpădit asupra-i ; tot prin credința către Dumnezeu va ajunge la limanul dorit. Ispitele și duhul răului ce vrăjmașii binelui și fiii vitregi se silesc a strecura în inimile Românilor, prin această credință tare se vor înfrunța și prin adevărul ce strălucesce ca lumina soarelui. // Comitetul Central al Unirei se socotește fericit de a-și arăta via sa mărturisire către Prea Sfinția Voastră, bunul și adevăratul păstor al turmei lui Christos, pentru frumoasa faptă ce ați săvârșit, îmbrățișînd cu căldură cauza națională»¹⁶.

Lucrările Divanului ad-hoc, care au pregătit Unirea, au avut loc în Muntenia între 30 sept. — 22 dec. 1857. În acest interval, Sfîntul Calinic și-a împărțit grija și timpul între conducerea Eparhiei și lucrările Divanului, făcînd parte din diferitele lui comisii. Astfel, la 2 oct. îl găsim făcînd parte, împreună cu Filotei al Buzăului și cu Climent al Argeșului, din comisia celor 42 membri care aveau sarcina de a redacta regu-

16. Textul în ziarul «Cîncordia», nr. 34 din 11/23 iunie 1857, reprodus în aceeași col. de *Acte și documente...*, vol. IV, p. 930—931.

lamentul intern al Divanului¹⁷, iar la 8 oct. este ales președinte al deputaților clerici din Divan¹⁸.

Cu deosebire grăitoare pentru sentimentele unioniste ale episcopului de Rîmnic este o scrisoare a sa din 2 nov. 1857, adresată «Cinstitei Adunări a Divanului adhoc al României», al căreia început îl reproducem aici :

«Prea cinstiților Părinți și cinstiților domni ai Adunării, eu smeritul, din zioa care am auzit că milostivul Dumnezeu, prin slăvitele Puteri ale Evropei, au binevoit de a-și întinde și cătră noi mila Sa, ca să ne ușureze de multele suferințe care le-am pățimit, și a ne bucura pe viitor de vechile noastre drepturi recunoscute prin tractatul de Paris ; de atunci — zic — și pînă acum *nu am încetat și nu încetez a ruga pe milostivul Dumnezeu*, atît (eu) însumi cît și toate bisericile din eparhia noastră, ca să-și săvîrșească această milă a Sa, *pentru împreunarea într-un singur stat a Moldo-României și subt un singur guvern, după cum se cuprinde în cele patru puncturi ale programului național, ca unii ce sîntem uniți în credința cea către Dumnezeu, drepti slăvitori, fii ai Bisericii Răsăritului, de aceeași limbă și același neam...*».

În continuare, Sfîntul Calinic cere Adunării să se reglementeze ca domnitorii viitorului stat românesc unit să fie creștini-ortodocși. Apoi, luînd atitudine împotriva obișnuinței cosmopolite a deputaților boierimii care vorbeau de obicei franțuzește, el cere ca în cadrul Adunării să se vorbească și să se scrie numai «în înțelesul popular», adică în românește, dînd ca exemplu pentru aceasta pe «frații noștri moldoveni», care «scriu curat în limba Patriei». Se scuză, totodată, că, în ciuda dorinței sale de a fi prezent la toate ședințele, va fi nevoit să mai lipsească uneori, din pricina bătrînețelor și a sănătății sale șubrede¹⁹.

La 10 dec. episcopul de Rîmnic a fost ales într-o altă Comisie a Divanului, care avea să se ocupe cu problema activității pe viitor a acestei Adunări²⁰, iar la 12 dec. 1857, îl găsim printre primii semnatari ai memoriului celor 35 deputați din Divan, adresat președintelui Adunării (mitropolitul Nifon), prin care se cerea să nu se treacă la discutarea reformelor interne, semnatarii declarînd că nu vor mai participa la viitoarele ședințe ale Adunării (care urma să-și reia activitatea la

17. Vezi *Documente privind Unirea Principatelor*, publicate de Acad. R.P.R., Vol. I: *Documente interne*, București, 1961, p. 583 (docum. nr. 727).

18. *Acte și documente...*, vol. VI, part. 2, p. 27 și *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 588 (doc. nr. 735).

19. Textul scrisorii în *Documente privind Unirea Principatelor*, I, p. XXXVIII și 600—601 (doc. nr. 751). — Preocuparea Sfîntului Calinic pentru întrebuițarea unei limbi neaoș românești în corespondența și aclele de interes public se vede și dintr-o scrisoare a sa din 6 iulie 1853, adresată protosinghelului Paftuție, administratorul metehului din Bucurêști al Episcopiei Rîmnicului (Arhiva Episc. Rîmnicului și Argeșului, dosar nr. 2189, f. 10, textul citat la Pr. N. Șerbănescu, *Sfîntul Ierarh Calinic de la Cernica, episcopul Rîmnicului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 3—5, p. 383.

20. *Documente privind Unirea Principatelor*, I, p. 663.

10 ian. 1858), pînă ce dorințele Națiunii, formulate de Comisia instituită de Adunare, nu vor fi admise de Marile Puteri ²¹.

După dizolvarea Divanului ad-hoc, episcopul Calinic face parte, alături de mitropolitul Nifon și de ceilalți doi episcopi ai eparhiilor muntenene (Filotei al Buzăului și Climent al Argeșului), din *Adunarea electivă* care trebuia să aleagă pe viitorul domn al Munteniei și care și-a început lucrările la 22 ian. 3 febr. 1859 ²². În această calitate el participă mai întîi, în dimineața memorabilei zile de 24 ian. 1859, la ședința secretă a membrilor Adunării, în care aceștia se obligă, sub prestare de jurămint, să voteze pentru colonelul Cuza, ales mai dinainte domn al Moldovei; pe actul care consemna în scris acest legămint solemn numele lui Calinic ocupă locul al doilea, după cel al mitropolitului Nifon, președintele Adunării ²³. În după amiaza aceleiași zile Sfîntul Calinic este prezent și la ședința publică, în care alegerea lui Cuza este realizată și prin votul formal al unanimității deputaților ²⁴; iar a doua zi, 25 ian. 1859, Sfîntul își punea din nou semnătura pe mesajul prin care Adunarea Electivă din Muntenia vestea pe Alexandru Ioan I Cuza, domnul Moldovei, că fusese ales domn și al Țării Românești ²⁵.

Prin alegerea lui Cuza ca domn al ambelor țări românești, care de aci înainte trebuiau să constituie unul și același stat, se realizează astfel de fapt Unirea Principatelor; împlinirea acestei sfinte năzuințe a românilor a bucurat și pe Sfîntul Calinic, care, precum am văzut, participase activ la ea. Iar mai tîrziu, dintre cuvîntările prin care clerul român exprima bucuria sa cu prilejul pecetluirii definitive a Unirii, prin recunoașterea ei de către Marile Puteri și prin proclamarea ei de către Cuza, în dec. 1861 ²⁶, ni s-a păstrat, de ex., cea rostită la episcopia de Rîmnic, din inițiativa și cu binecuvîntarea episcopului Calinic ²⁷.

4. *După Unire. Alte acte de patriotism ale Sfîntului Calinic.*

În ciuda divergențelor care au avut loc mai tîrziu între Cuza și înalta ierarhie în cursul cunoscutei «lupte pentru canonicitate» ²⁸, Sfîntul Calinic a continuat să păstreze o atitudine de perfectă lealitate față

21. Textul memoriului și numele semnatarilor în *Documente privind Unirea Principatelor*, I, p. 664—666.

22. Cp. și Mircea Faeuratiu, *Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române față de actul Unirii Principatelor*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. 1967, nr. 1—2, p. 92.

23. Textul actului la Pr. N. Șerbănescu, *Op. și rev. cit.*, p. 384.

24. În această zi, după slujba de mulțumire oficiată la catedrala episcopiei Rîmnicului pentru alegerea lui Cuza, elevii seminarului au cîntat un imn închinat Unirii (publicat în periodical «Biserica», editat de Pr. Jr. Musceleanu, an. II (1963), nr. 11, p. 83—84. De acest imn amintește și bătrînul preot Vasile Constantinescu de la biserica Negustori din Capitală, fost elev al seminarului din Vilcea (1842—1935), în amintirile relatate de el preotului Nic. M. Popescu și consemnate de acesta în vol. *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, p. 203).

25. Cp. Pr. N. Șerbănescu, *Op. și rev. cit.*, p. 385.

26. Amănunte în *Istoria României*, edit. de Acad. R.P.R., vol. IV, p. 331—333 și la Dan Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrșirea Unirii*, în vol. *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 413.

27. Cuvîntarea ținută de preotul D. Brănescu, prof. la seminar, a fost publicată în periodical «Biserica», an. II (1865), nr. 16 din 3 martie, p. 75—76 și nr. 11 din 10 martie, p. 81—83.

28. Amănunte în *Istoria Bisericii Române*, manual pentru Institutele teologice, vol. II, București, 1968, p. 499.

de domnitorul țării și de guvernul său ; atitudinea aceasta, dovedită public și consemnată în documentele vremii²⁹, se explică, fără îndoială, prin adevărată și deplină a Sfântului la reformele democratice și progresiste patronate de Cuza în timpul scurtei sale domnii. La rândul său, episcopul de la Râmnic a continuat să se bucure și el, de același prestigiu și, aceea stimă ca și pînă aci, din partea domnitorului, fapt dovedit mai ales în 1864, cu prilejul exceptării Schitului Frăsinei, ctitoria lui Calinic, de la legea expropriării averilor minăstirești, excepție aprobată de domn, la intervenția lui Calinic³⁰.

Episcopul de Râmnic, își dovedește, și după realizarea Unirii, sentimentele patriotice și interesul pentru marile idealuri de libertate, de progres și de lumină, ale compatrioților săi, contribuind cum putea mai bine la împlinirea lor și la consolidarea Unirii politice și administrative. Grăitoare din acest punct de vedere este mai ales o lungă și frumoasă pastorală, imprimată în tipografia lui de la Vilcea și adresată «duhovniceștilor fii ai smereniei noastre,... preoți de orașe și de sate», la 28 ian. 1863. Aci, Sfântul Calinic îndeamnă pe preoți să se facă pildă credincioșilor în cele religioase și apoi le amintește și datoriile lor patriotice, sfătuiindu-i să respecte Patria și pe conducătorii ei (p. 8), să sacrifice orice interes particular pentru binele obștesc (p. 12) și să «dovedească jertfelnicie pentru dreptate și patriotism» (p. 13).

«Datori sîntem dar, — zicea el — să nu cruțăm nici un interes particular pentru binele obștesc, care este și al fiecăruia în parte. Cînd frații noștri cei de o credință și de singe (...) ne cer ajutor, cînd Patria, care se compune din frații noștri, ne cere jertfa noastră, datori sîntem a o da, Dumnezeu a poruncit : Nimeni n-are mai mare dragoste alta, decît a-și pune sufletul său pentru prietenii săi — Neamul și Patria, se înțelege — a zis însuși Mîntuitorul Hristos³¹.

Duhovniceștilor fii și frați preoți ! A învăța pre oameni să se iubească între dinșii, să-și iubească Patria, să jertfească orice interes pentru fericirea ei viitoare, care este pentru voi și copiii voștri, este datoria noastră, sau mai bine să zic, a voastră. A voastră zic, pentru că trăiți în popor, voi sînteți sufletul societății, voi primiți pre om din pîntecele măicii sale și călătoriți împreună pe calea acestei vieți spinoase, pînă îl duceți în sinul pămîntului, care este maica noastră a tuturor. Voi dar, cunoașteți mai bine ce o apasă, ce duh rău o ispitește pe nație. Mîntuirea ei într-adevăr atîrnă de dînsa, dar atîrnă de voi, pentru că voi sînteți datori a-i arăta pe lupii care prin vicleșug vor să o sfișie în credință și să o împrăștie».

Mai departe, Sfîntul Calinic îi îndeamnă pe preoți să fie și buni patrioți, căci «cine este bun creștin este și bun patriot» (p. 14), să se în-

29. Vezi la Pr. Prof. Al. Ciurea, *Op. și rev. cit.*, p. 677 și la Nat. Dinu, *Op. și rev. cit.*, p. 328.

30. Vezi scrisoarea lui Cuza către Sfîntul Calinic, publicată de Episc. Athanasie, în *Istoricul Eparhiei Rîmniceului-Noului Severin*, p. 161 n. 1.

31. Cp. Ioan XV, 13.

deletnicească cu cititul cărților spre a-și lumina mintea (p. 14) și să fie «liniștiți fii ai păcii»³².

Grija aceasta patriotică pentru binele obștesc se manifestă la Sfântul Calinic și prin intensa lui activitate tipografică, prin care continuă opera culturală a ilustrațiilor săi înaintași de pe scaunul episcopal al Rîmnicului (Antim Ivireanul, Damaschin, Chesarie și Filaret). În tiparnița reorganizată de el la Rîmnic tipărește numeroase cărți pentru luminarea clerului³³, contribuind astfel, indirect, la răspîndirea învățaturii de carte în părțile Olteniei, deoarece preoții și cîntăreții erau, încă și atunci, în mare parte, singurii învățători ai satelor. Prețuirea sa pentru carte s-a concretizat și în biblioteca organizată de el, la Cernica, precum și în prețioasa colecție personală de cărți adunate de el și dăruite apoi Episcopiei din Rîmnic. Iar interesul său pentru răspîndirea învățaturii de carte în mediul sătesc și-o dovedise mai dinainte, prin școala înființată de el în satul *Moara Cernicăi*, într-o clădire a minăstirii, în 1847, pe cînd era încă stareț la Cernica³⁴. Nu mai puțin ne spune, în această privință, și actul de donație, descoperit de curînd, prin care el își exprima dorința ca tipografia înființată de el la Episcopia Rîmnicului să fie trecută, după moartea lui, în stăpînirea orașului Rîmnicu-Vilcea urmînd ca jumătate din veniturile ei să fie destinate ajutorării, cu bani și cărți, a tinerimii studioase, lipsite de mijloace, din acel oraș, «fără deosebire de clasă sau condițiune»³⁵.

Tot ca un act cultural și patriotic poate fi considerată și grija Sfîntului Calinic pentru păstrarea în bună stare a monumentelor religioase ale Țării, a căror însemnătate pentru studiul trecutului nostru istoric și cultural este atât de mult apreciată azi. Minăstirea Frăsinei, recto-rită de el, Schitul Popinzăleștii din Vilcea (metoh al episcopiei Rîmnicului), reparat de el la 1853, refacerea complexului de clădiri ale Episcopiei Rîmnicului (1852—1856), reparațiile de la schiturile Lainici, Sărăcinești, Ezerul, Slătioarele și Flămînda din Argeș, grija sa pentru Minăstirea Ghighiu de lingă Ploiești ca și pentru minăstirile istorice din eparhia sa, restaurate în timpul păstoririi lui (Arnota, Bistrița, Jitia-nul, Tismana și altele) sînt dovezi în acest sens.

Tot din iubirea sa de țară a izvorît gîndul de a reproduce, în ediția Mineiilor tipărite de el la Rîmnic în 1862, prefețele Mineiilor tipărite cu aproape o sută de ani mai înainte, de Chesarie și Filaret, prefețe în care se vorbește despre strămoșii noștri daci și romani, despre primii

32. Am redat citatele din textul Pastoralei în ortografia actuală, pentru ca ideile exprimate aci să fie mai limpezi. Cp. și extrasele citate la Prof. Pr. Al. Ciurea, *op. și rev. cit.*, p. 676, la Pr. N. Șerbănescu, *Op. și rev. cit.*, p. 342—383 și la Prof. T. G. Bulat, *Tipografia și tipăriturile Sfîntului ierarh Kallinik de la Cernica*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. 1968, nr. 1—3, p. 403—404.

33. Amănunte despre activ tipografică a Sfîntului Calinic vezi la: Prof. Pr. Al. Ciurea, *op. și rev. cit.*, p. 573; Pr. N. Șerbănescu, *Op. și rev. cit.*, p. 379—381 și 385; Prof. T. G. Bulat, *Tipografia și tipăriturile sfîntului ierarh Kallinik de la Cernica*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an 1968, nr. 3—5, p. 398—409.

34. Vezi G. D. Iscru, *O facere de bine a sfîntului ierarh Calinic de la Cernica*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. 1963, nr. 3—5, p. 396—397.

35. Textul actului de donațiune la Prof. T. G. Bulat, *Tipografia...*, p. 407—409.

voievozi români și despre diferite momente și figuri strălucite ale istoriei noastre naționale, menite să trezească în cititori sentimentul patriotic și mândria de a fi român ³⁶.

*

În ultimii ani ai vieții Sfintului Calinic se petrece și ultimul eveniment important din istoria noastră națională, la care el este martor, un eveniment cu efecte negative pentru viitorul țării: detronarea lui Cuza și înlocuirea lui cu un domnitor strein (1866). Judecând după simpatia pe care Sfintul a nutrit-o față de popularul domnitor și de reformele lui democratice și progresiste, evenimentul acesta nu l-a putut bucura. De altfel, la puțin timp după aceasta (1867), încărcat de ani și cu puterile slăbite de munca intensă desfășurată continuu la Cernica și la Rimnic timp de peste 50 de ani, Sfintul Calinic își dă demisia din scaunul episcopal de la Vilcea (demisie care însă nu i-a fost aprobată de guvern), retrăgându-se la chinovia sa dragă de la Cernica, de unde continuă să se îngrijească de treburile episcopiei; aci, peste puțin timp se va și stinge din viață și va fi înmormântat († 11 apr. 1868).

«Trăind pînă departe, în timpuri nouă, pe care el nu le mai înțelegea nici măcar pentru a le combate, precum ar fi fost datoria sa, cruțat de dîsele, venerat pentru o vîrstă ca a sa și pentru o astfel de viață, chiar și de cei mai antireligioși din noul curent apusean, care stăpînea Statul cel nou, el încheie cu vrednicie șirul curajilor călugări fără arginți, al ctitorilor de cărți și clădiri de închinare, al sufletelor de arhieriei cari o clipă nu și-au închipuit că fapta ori gîndul lor scapă de supt ochiul privighetor al lui Dumnezeu» ³⁷.

*

Recapitulînd activitatea patriotică a Sfintului Calinic și îndeosebi contribuția lui la realizarea Unirii Principatelor, am putea spune că el este cel mai reprezentativ sfint român dintre cei canonizați pînă acum. Prin tot ce a făcut, el s-a integrat perfect timpului și neamului său, dînd contemporanilor și urmașilor un înălțător exemplu de muncă și de împlinirea datoriei, de virtute, de omenie, și de patriotism. El și-a împletit viața și lucrarea atît de strîns cu societatea și cu vremea în care a trăit, încît cu greu ni l-am putea închipui trăind și activînd în altă lume și în alt veac; el este un sfint român, al veacului al XX-lea. Ne despart numai o sută de ani de la moartea lui, încît peste viața lui, care ne este atît de bine cunoscută, nu s-a așternut încă atmosfera de legendă, care aureolează de multe ori biografiile sfinților mai vechi. Viața aceasta se proiectează, luminoasă, pe fundalul uneia dintre epocile cele mai zbuciumate dar și cele mai glorioase din istoria noastră națională.

36. Pr. N. Șerbănescu, *Op. și rev. cit.*, p. 382.

37. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, ed. II-a. București, 1930, p. 237—238.

Era deja bărbat în floarea vârstei și stareț al Cernicăi, cînd trăiește mai întii, cu bucurie, sfîrșitul umilitoarelor domnii fanariote și începutul domniilor pămîntene, fiind un martor ocular al revoluției lui Tudor Vladimirescu și salvînd de la prăpăd, prin prestigiul, rugăciunile și abilitatea sa politică, nu numai chinovia sa ci și populația refugiată din București, pe care o încurajează, o mîngîie și o hrănește; ceva mai tîrziu vede revoluția din 1848 și apoi participă activ, în calitate de deputat al Bisericii, la Unirea Principatelor, bucurîndu-se de venirea lui Cuza Vodă la cîrma țării unite; în cele din urmă, la o vîrstă înaintată, vede cu mîhnire și detronarea domnitorului iubit de popor și înlocuirea lui cu un domn strein.

Starețul ascet de la Cernica și episcopul înțelept și gospodar de la Rîmnîc a fost nu numai un sfînt venerat încă din timpul vieții lui și recunoscut ca atare prin canonizarea lui oficială de către Biserica noastră (1955), ci și un adevărat patriot, care și-a iubit profund țara și neamul, a împărtășit speranțele, bucuriile și durerile poporului său, luptînd pentru idealurile sale naționale. El a mers astfel pe urmele altor călugări, ierarhi și sfînți români din trecut, ca Daniil Sisastrul, în chilia căruia Ștefan cel Mare găsea nu numai refugiu și consolare în vremuri de înfrîngeri, ci și îndemnuri și puteri noi pentru continuarea luptei împotriva cîmpitorilor țării sale, sau ca sfînții Ardealului românesc din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, care au pierit ca martiri și mărturisitori ai luptei pentru apărarea nu numai a credinței strămoșești, ci și a libertății naționale a fraților lor de credință³⁸.

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE

38. Pr. Prof. Ene Braniște, *La o sută de ani de la moartea Sfîntului Calinic Cernicanul*, în «Glasul Bisericii», an. 1968, nr. 3—4, p. 373.

CONFESIONALISM ȘI ECUMENISM

ATITUDINEA ORTODOXIEI FAȚĂ DE CELELALTE CONFESIUNI CREȘTINE

În timpul vizitării Exarhatului Patriarhiei din Moscova pentru Europa Occidentală, de către o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse condusă de Episcopul Juvenalie de Zaraisk, vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, la 17 martie 1968 a avut loc la Mănăstirea Carmelitelor din Bruxelles o întâlnire a membrilor delegației cu reprezentanți ai vieții religioase și bisericești — ortodocși, catolici, bapțiști și alții — din Bruxelles, în cadrul căreia s-au discutat eforturile teologilor și ale personalităților bisericești pentru înfăptuirea unității de credință.

Discuțiile s-au purtat îndeosebi asupra conferinței susținute în cadrul acestei întâlniri de către Prot. Liveriu A. Voronov, profesor la Academia duhovnicească din Leningrad, cu tema «Confesionalism și ecumenism», vorbind despre atitudinea Ortodoxiei față de celelalte confesiuni creștine.

Pentru importanța și actualitatea acestui material, prezentăm (după textul publicat în «Revista Patriarhiei din Moscova», nr. 8/1968, p. 52—71) în rezumat, ideile dezvoltate în această conferință.

Confesionalismul constă în atitudinea de a socoti Biserica proprie, credința proprie și felul cum ea este acceptată și înșușită ca fiind cu desăvârșire adevărate și juste; în timp ce tot ceea ce este ortodox este socotit și prezentat ca neadevărat, fals, greșit ori cel puțin ca trăind într-o lumină ce se reflectă de la Ortodoxie, dar care lumină nu este și nu poate fi proprie eterodoxiei.

Ecumenismul ortodox constă în atitudinea de a socoti că în chip special Biserica Ortodoxă este Biserica cea una, sfântă, sobornicească și apostolească reprezentând întru totul trăirea cea mai reală și cea mai desăvârșită a credinței exprimate în Simbolul de credință niceoconstantinopolitan; totodată fără a nega, în chip principal, existența în toate celelalte Biserici, confesiuni și comunități creștine a unui grad mai mare sau mai mic de participare, ori măcar de apropiere de participare la viața Bisericii lui Hristos cea una, sfântă, sobornicească și apostolească.

Ecumenismul ortodox al epocii noastre nu constituie o noutate. El are rădăcinile adânc înfpte în teologia patristică din perioada celor șapte Sinoade Ecumenice, în vremea când Biserica creștină era una și nedespărțită.

Pentru aceasta în prezentarea aspectelor generale, care interesează îndeaproape precizarea pozițiilor în epoca noastră, epoca deschisă purtării dialogului intercreștin, vom stărui îndeaproape în prezentarea *primei părți* a conferinței Pr. Prof.

L. Voronov, întrucît această parte prezintă interes deosebit prin analizarea treptelor pe care le-a străbătut dezvoltarea concepției despre aplicarea principiului economiei în raporturile dintre Ortodoxie și eterodoxie în epoca patristică.

Socotind că în raporturile reciproce dintre creștinii de diferite confesiuni în epoca postpatristică și în epoca de după Schisma cea mare de la 1054 nu se mai poate vorbi de o dezvoltare a concepției despre aplicarea principiului economiei, întrucît raporturile între Bisericile și confesiunile creștine au fost purtate de pe pozițiile *confesionalismului* nu de pe pozițiile *ecumenismului*, — Pr. Prof. L. Voronov renunță la urmărirea după Sinodul al VII-lea Ecumenic a dezvoltării concepției despre aplicarea principiului economiei în viața creștină.

În partea a doua a conferinței sale Pr. Prof. L. Voronov prezintă pe scurt caracteristicile esențiale ale *confesionalismului ortodox rus*, și depășirea lui prin integrarea atitudinii Bisericii Ortodoxe Ruse în *ecumenismul ortodox*. În prezentarea acestei părți ne vom mărgini la sintetizarea pozițiilor teologilor ruși reprezentanți ai celor două atitudini.

*

Vremea în care toți creștinii depun sincere eforturi pentru înfăptuirea unității de credință, impune teologiei sarcini noi care pretind de la fiecare teolog să înfățișeze — în duhul celei mai desăvârșite supumeri față de adevăr și în duhul iubirii nefățărnice față de oameni — credințioșia profundă față de principiile statornice ale credinței «dăruite odată pentru totdeauna sfinților» (Iuda 3), urmărind să deosebească ceea ce este neschimbător de ceea ce este trecător, ceea ce este esențial de ceea ce este secundar. Pentru înfăptuirea dorinței de unire a Bisericii este nevoie înainte de orice să fie precizat acel început și acel temel comun tuturor, adică începutul și baza statornică și comună a învățaturii Evangheliei și a celor șapte Sinoade Ecumenice. Adică este nevoie să se precizeze în ce credea atunci Biserica lui Hristos cea nedespărțită în Biserica de Răsărit și de Apus, cînd era *una, sfîntă, sobornicească și apostolească*. O dată precizat acest adevăr el trebuie păstrat nealterat și neschimbat. Pentru aceasta, fiecare are datoria sfîntă, dacă el urmărește în chip sincer slava lui Dumnezeu și nu slava sa proprie, de a îndrepta ceea ce a fost adăugat sau înlăturat în cursul veacurilor, ținînd seama că pentru «stăruința în denaturarea adevărului fiecare își ia asupra-și grea răspundere în fața Scaunului lui Hristos cel ce nu caută la față» (*Pastorală* unui ierarh ortodox, din 1896, în legătură cu Enciclica papii Leon al XIII-lea despre unirea Bisericilor).

De aceea, rămînînd consecvenți acestei atitudini, este folositor și necesar ca din timp în timp să privim înapoi la trecutul istoric, pentru ca să aflăm în experiența de veacuri a raporturilor dintre creștini unele temeluri pentru a birui greutățile, care împiedică astăzi înfăptuirea unității de credință.

Cea dintîi contribuție temeinic argumentată cu privire la eterodoxie a fost făcută de *Sfîntul Ciprian*, episcopul Cartaginei, în legătură cu Schisma lui Novatian și cu certurile despre botezul ereticilor. Apărător convins al unității Bisericii și văzînd în Schisma novatiană o primejdie deosebită pentru Biserica abia ieșită din prigoana lui Deciu, Sfîntul Ciprian s-a împotrivit acestei Schisme cu toată energia care-l caracteriza. El a luat măsuri practice prin diferite sinoade locale, a întreținut o largă corespondență cu diferite Biserici și a precizat în cunoscuta sa operă

Despre unitatea Bisericii învățătura despre Ortodoxie și despre eterodoxie, caracterizată prin ținuta ei retorică și prin intramsigența față de orice separare în Biserică.

După Sfântul Ciprian întreaga lume se împarte în Biserică și cei ce nu aparțin Bisericii — «lumea» — din care fac parte nu numai cei ce nu mărturisesc credința în Hristos (ca iudeii și cei de alte credințe), ci și toți cei ce au căzut de la unitatea Bisericii, adică ereticii și schismaticii.

În acest fel «lumea» reprezintă, după părerea Sfântului Ciprian, domeniul larg al celor ce trăiesc departe de Dumnezeu și se împotrivesc Lui. Iar Biserica reprezintă împărăția lui Dumnezeu, trăirea în comuniune cu Dumnezeu, comuniune în care este concentrat tot ce este trebuitor vieții și ocerniciei și în afara de care nu este mântuire. Ca împărăție a lui Dumnezeu, Biserica este unitate de gândire și unitate de simțire, este pace și înțelegere, este iubire de nezdruccinat. Unitatea de gândire nu se distruge prin libertatea de păreri, îndeosebi prin libertatea de păreri a întiiștătorilor de Biserică în chestiuni de disciplină, dacă sînt păstrate respectul reciproc și pacea bisericească.

Numai Bisericii, ca legătură a păcii, a iubirii și a desăvârșitei unități de gândire, au fost dăruite binecuvîntatele mijloace de sfințire, și numai în Biserică pot fi săvîrșite cu adevărat tainele: «Numai Biserica singură, împreună și unită cu Hristos poate naște, în chip duhovnicesc, prunci... Nașterea de prunci (duhovnicești), și sfințenia botezului aparține numai miresei lui Hristos, care singură ea poate zămislî duhovnicește și naște prunci lui Dumnezeu» (*Scrisoarea către Pompei*, după *Operele Sfântului Ciprian*, traducere în limba rusă, partea I, p. 354—355). De asemenea, «a dezlega păcatele pot în Biserică numai întiiștătorii avînd ca temeî porunca evanghelică și consacrarea Domnului» (*Scrisoarea către Iubaian*, ibidem, p. 336).

Ruperea, din orice pricină, de la unitatea Bisericii constituie cădere de la credința creștină și deci pierderea posibilității de mântuire. Cei căzuți de la unitatea Bisericii «să nu-și pună nădejdea în cuvintele rostite de Mîntuitorul: «unde sînt doi sau trei adunați în numele Meu, și Eu sînt în mijlocul lor» (Matei XVIII, 20), căci cum se pot aduna în numele lui Hristos cei despre care se știe că s-au despărțit de Hristos? Nu cumva, adunîndu-se, ei socotesc că și Hristos se află între ei, cînd în realitate ei se adună în afara Bisericii lui Hristos? Căci chiar dacă unii ca aceștia ar suferi și moartea pentru mărturisirea numelui lui Hristos, păcatul lor nu se spală nici cu sîngele lor. Vina grea și de nereparat a căderii de la Biserică nu se purifică nici chiar prin pătimire. Pentru că cel care nu face parte din Biserică nu poate fi mucenic (*Despre unitatea Bisericii*, în traducerea rusă, partea II, p. 186—188).

Ruperea de la unitatea Bisericii nu constituie numai o simplă nesupunere față de Biserică, ci ea se manifestă neapărat prin protivnicie și ură față de Biserică; iar cel căzut de la unitatea Bisericii este dușmanul lui Hristos (antihrist). Intrucît luptă să împiedice înfăptuirea unității pe care a cerut-o Domnul în rugăciunea Sa arhierescă. De aceea apostazia sînt de fapt tulburători ai păcii, dușmani ai Bisericii și stirpitori ai iubirii: «ce unitate păstrează, ce iubire hrănește sau la ce iubire gîndește cel care, lăsîndu-se cuprins de patima despărțirii, de parte Biserica, distruge credința, tulbură pacea, stîrpește iubirea și întinează Tainele?» (*Ibidem*, partea II, p. 190).

Ruperea de la unitatea Bisericii constituie un păcat cu mult mai grav decât cel pe care «l-au săvârșit cei căzuți (adică cei ce au tăgăduit pe Hristos în vremea prigoanelor, dar care apoi căindu-se imploră pe Dumnezeu cu pocăință satisfăcătoare. De o parte unii caută Biserica și se roagă ei, iar de altă parte alții se împotrivesc Bisericii» (*Ibidem*, partea II, p. 193). Așadar Sfântul Ciprian socotește că *cei căzuți* — spre deosebire de eretici și schismatici — aparțin încă Bisericii, ca membri fără toate drepturile întrucît sînt lipsiți de comuniune în rugăciune și în Euharistie.

După Sfântul Ciprian schismaticii, care dușmănesc Biserica, nu sînt cu nimic mai buni decît ereticii, deși se numesc în chip nepermis creștini, întrucît credința lor este hulire a lui Dumnezeu și armă de luptă împotriva sfințeniei și împotriva adevărului: «Imi ceri, preaiubite frate — scria Sfântul Ciprian către Antonian — să-ți scriu despre ce fel de erezie a introdus Novațian. Să știi că noi nu trebuie să ne interesăm despre învățătura lui, atunci cînd el învață în afara Bisericii. Oricine ar fi el, este *necreștin*, indată ce se află în afara Bisericii lui Hristos» (*Ibidem*, partea I, p. 234). Pentru că «habere jam non potest Deum patrem, qui Ecclesiam non habet matrem» (*Ibidem*, partea II, p. 181).

Despre tainele săvîrșite în comunitățile celor căzuți de la dreapta credință, Sfântul Ciprian se pronunță și mai categoric: «Botezul ereticilor nu este botez, ci numai zadarnică și necurată spălare» (*Scrisoarea către Quintus*, *ibidem*, partea I, p. 326), pentru că în timpul acestui botez «oamenii nu se curăță, ci și mai rău se întinează; nu se curăță păcatele, ci devin și mai grele. O astfel de naștere din nou nu produce fiu lui Dumnezeu, ci diavolului» (*Ibidem*, partea I, p. 185—186). Întrucît «dacă pentru eretici nu poate fi de nici un folos botezul mărturisirii publice (a lui Hristos) și nici botezul singelui, — pentru că «salus extra Ecclesiam non est» —, cu cît mai puțin îi va fi de folos dacă în cine știe ce birlog tilhăresc se va fi afundat în apă întinată, în care nu numai că nu a lăsat vechile păcate, ci și-a luat asupra-și altele noi și mai mari» (*Scrisoarea către Iubaian*, *ibidem*, partea I, p. 346). Deoarece «nu numai erezia, ci și orice fel de schismă nu poate poseda sfințenia botezului mîntuitor» (*Scrisoarea către Pompei*, *ibidem*, partea I, p. 355). Tot atît de categoric se pronunță Sfântul Ciprian și în legătură cu Euharistia săvîrșită în afara Bisericii: «Domnul în Evanghelia Sa dă următoarea poruncă: «Dacă nici de Biserica nu va asculta, să-ți fie ție ca un păgîn și vameș» (Matei XVIII, 17). Iar dacă cei care nu ascultă de Biserica sînt socotiți păgîni și vameși, cu atît mai mult trebuie socotiți între păgîni și vameși tulburătorii și vrăjmașii care născocesc altare *mincinoase*, sfințenie *neingăduită* și jertfe *blasfematoare*» (*Scrisoare către Magnus*, *ibidem*, partea I, p. 361).

Învățătura Sfîntului Ciprian despre eterodoxie poate fi rezumată astfel: granița Bisericii este evidentă și categorică; dincolo de ea se întinde lipsa harului sfințitor, domeniul morții duhovnicești, unde mîntuirea este cu desăvîrșire imposibilă. Această graniță începe acolo unde începe — indiferent din ce pricină — samavolnicia și răzvrătirea împotriva Bisericii lui Hristos: «desparte raze de soare de originea ei, — principiul unității nu admite existența luminii independente; rupe creanga din pom, — creanga pierde capacitatea de a crește; desparte pîrîul de izvorul lui, — pîrîul va seca...» (*Despre unitatea Bisericii...*, partea II, p. 180). «Cei surprinși de moarte în afara Bisericii au murit fără comuniune și fără împăcare» (*Scrisoarea către Ștefan*, *ibidem*, partea I, p. 330).

Cu toate că învățătura Sfântului Ciprian cuprinde în sine un miez adevărat, ea este totuși încărcată de exagerări în concluziile practice. Miezul învățăturii, care constă în afirmația deosebit de importantă a unității bisericii și a comuniunii cu Biserica cea una pentru mântuire, a intrat temeinic și pentru totdeauna în conștiința ortodoxă. Pentru aceasta conștiința ortodoxă socotește că nu numai bunul plac în problemele de credință ci și bunul plac în domeniul disciplinei canonice constituie un păcat grav împotriva Bisericii pentru că distrug legătura de iubire și de pace, și că acest păcat nu rămâne indiferent pentru soarta duhovnicească a celui ce-l săvârșește.

Așadar duhul învățăturii Sfântului Ciprian este în esența lui ortodox și bisericesc. Însă Biserica nu a fost de acord cu exagerările concluziilor lui condiționate de cauze întâmplătoare și trecătoare (îndeosebi legate de primejdia ce ar fi prezentat schismele timpurii) și nu le-a acceptat, deși nici nu le-a condamnat ca păreri personale ale Sfântului Ciprian, care se bucura de o imensă autoritate și de o neprihănită reputație.

Astfel Sinodul de la Arles (Arelate), din anul 314, a precizat limpede că, în rezolvarea problemei despre valabilitatea botezului, săvârșit în comunitățile despărțite, este nevoie să se precizeze natura acestor comunități și anume nu numai să se facă deosebirea schismaticilor de eretici, ci chiar între eretici să se precizeze atitudinea lor față de cele mai de seamă dogme bisericești. Iar prin canonul 8 Sinodul stabilește întrebările ce trebuie puse ereticilor care se adresează Bisericii; în ce fel cred în Sfânta Treime, și dacă cred în chip ortodox, să fie primiți fără a fi rebotezați (V. V. Bolotov, *Curs de istoria Bisericii vechi*, tom. II, p. 387). Precum se vede, Sinodul admite posibilitatea «de a crede ortodox» și în afara Bisericii, ceea ce Sfântul Ciprian nu putea concepe.

Sinodul I Ecumenic a legiferat principiul comportării diferențiate față de comunitățile eterodoxe, stabilind în canonul 19 că botezul și punerea mâinilor săvârșite de cei ce urmează pe Paul de Samosata sînt nevalabile cu toate că ei pronunțau formula botezului invocînd numele Sfintei Treimi; iar prin canonul 8 Sinodul preciza că clericii novațieni care se întorc la Biserică să fie primiți în rangul pe care-l au.

Iar la Sinodul de la Cartagena (348) — ținut sub președinția episcopului Gratus al Cartaginei — s-a întărit hotărîrea Sinodului de la Arles; totodată Sinodul a extins hotărîrea Sinodului I Ecumenic despre primirea în rangul lor a clericilor schismatici novațieni și a clericilor donatiști care se întorc la Biserică (V. Troițki, *Studii de istoria dogmei despre Biserică*, Serghievski Posad, 1912, p. 482; M. E. Posnov, *Istoria Bisericii creștine*, Bruxelles, 1964, p. 322).

*

— *Optat de Mileve* (mort după 384), făcînd cu grijă — în lucrarea *Despre schisma donatiștilor* — deosebirea între erezie, care denaturează conținutul credinței înseși și între schismă, care rupe legătură unității bisericești, fără a denatura credința (V. V. Bolotov, *op. cit.*, p. 420), socotește ca eretici pe cei ce declară că există doi Dumnezeu (vizînd pe marcioniți) și pe cei care în persoana Fiului văd pe Tatăl (vizînd pe sabelieni) și declară că acestora «le sînt străine tainele bisericești» (*Despre schisma donatiștilor*, 1, 5). Însă despre schismaticii donatiști vorbește astfel; «și noi și voi avem o singură atitudine bisericească, și dacă se ciocnesc între ele

părerile omenești, nu se ciocnesc tainele... Noi credem la fel și sintem pecetluiti cu aceeași pecetie și, fiind botezați în același fel, ascultăm aceeași Scriptură dumnezeiască, ne rugăm în același fel unui singur Dumnezeu, iar rugăciunea domnească este aceeași și pentru noi și pentru voi» (*Ibidem*, 3, 9). «Ceea ce ne este comun, voi îl aveți pentru că ați purces de la noi» (*Ibidem*, 5, 1).

Schismaticii sînt separați de Biserică doar prin lipsa unității de păreri cu membrii Bisericii, care se caracterizează «prin înțelegerea curată și adevărată, prin lina (vizînd desigur botezul) preaminunată și preaadevărată și prin unitatea de păreri» (*Ibidem*, 1, 11). Însă cu toate că schismaticii «nu se află în Biserica Ecumenică» (*Ibidem*, 1, 12), totuși separarea lor nu constituie totala rupere de Biserică, pentru că, zice el: «noi sîntem în parte una cu voi... și în parte — însă nu pe deplin — sîntem despărțiți» (*Ibidem*, 3, 9); de aceea asemănarea între schismatici și membrii Bisericii este mare, încît «comunitatea (pars) voastră pare a fi Biserică, însă nu Biserica Ecumenică» (*Ibidem*, 3, 10).

Reiese așadar că *învățătura lui Optat de Mileve* se întemeiază pe hotărîrile Sinodului de la Arles (314), ale Sinodului I Ecumenic (325) și ale Sinodului de la Cartagina (348), fără însă a prezenta lămurit în ce fel pot exista în comunitatea schismatică adevăratul botez și adevărata punere a mîinilor. Legînd unele expresii din lucrarea *Despre schisma donatiștilor* — că: «ereticeilor le sînt străine tainele bisericesti» și că «schismaticii sînt botezați în același fel cu membrii Bisericii» — ar reieși că schismaticilor nu le sînt străine tainele bisericesti. Iar dacă la schismatici continuă să existe adevăratele taine bisericesti, înseamnă că Biserica Ecumenică se extinde — într-o oarecare măsură — și asupra comunităților schismatice, care, după expresia lui Optat de Mileve, s-au despărțit de Biserică «nu pe deplin» (*Ibidem*, 3, 9).

*

Sfîntul Vasile cel Mare se ocupă de comunitățile eterodoxe în can. 1, al cărui cuprins a fost îndeaproape analizat de patriarhul Serghie al Moscovei în lucrarea: *Raportul Bisericii lui Hristos cu comunitățile despărțite de ea* (publicată în «Revista Patriarhiei din Moscova», nr. 2, 3 și 4/1931 și în «One Church», nr. 1—2/1955).

Esența can. 1 al Sfîntului Vasile cel Mare constă în următoarele poziții: în conformitate cu vechea tradiție bisericască este socotit valabil botezul care «nu se îndepărtează cu nimic de la credință»; de aceea pentru a judeca corect botezul săvîrșit într-o comunitate ortodoxă este nevoie să se precizeze ce reprezintă comunitatea respectivă: erzie, schismă sau o grupare samavolnică (nesubordonată). «Părinții au numit eretici pe cei ce s-au rupt definitiv (de Biserică) și s-au înstrăinat de credința ei; au numit schismatici pe cei care s-au separat în părerile despre unele teme bisericesti și în probleme legate de unele practici îngăduitoare (în ceea ce privește reconvertirea); au numit grupări samavolnice adunările formate din preoți, episcopi sau din poporul simplu care nu se subordonează autorității bisericesti, și se conduc singuri».

În privința felului cum pot fi numiți în Biserică cei ce aparțin acestor trei categorii eterodoxe, canonul precizează: «Părinții din trecut au socotit de la început că botezul ereticeilor trebuie categoric înlăturat; botezul schismaticilor, ca nefiînd încă străini de Biserică, să fie acceptat; iar cei ce fac parte din grupări samavolnice să se îndrepte prin pocăință adevărată, să se adreseze Bisericii și să

fie din nou uniți la Biserică», iar «cei care au avut ranguri bisericești (ierarhice) când s-au legat cu cei nesupuși, când se pocăiesc, adesea sînt primiți în același rang».

Deosebit de important în acest canon este faptul că înăuntru categoriei schismaticilor se întrevăd două grupe: a schismaticilor care s-au despărțit datorită unor păreri proprii asupra unor teme bisericești — ca de exemplu catarii datorită disciplinei extrem de aspre în privința pocăinței; și schismaticii care s-au despărțit datorită faptului că nu erau de acord cu metodele prea îngăduitoare folosite în acțiunea de readucere la dreapta credință a «omiusianilor» și a «pnevmatomaților», metode folosite chiar de Sfîntul Vasile cel Mare între 364 și 373 (V. V. Bolotov, *op. cit.*, tom. IV, p. 98).

Prin urmare, după concepția Sfîntului Vasile cel Mare, domeniul Bisericii se poate extinde și asupra schismaticilor, chiar la aceia care greșesc în problemele de credință: «încă nu sînt străini de Biserică» cei care mărturisesc păreri proprii în problemele de credință, păreri care se abat oarecum de la învățătura strict ortodoxă, dar nu denaturează dogmele fundamentale ale Ortodoxiei. Biserica recunoaște de obicei ca valabil botezul săvîrșit în astfel de comunități eterodoxe (în afară de circumstanțe agravante care obligă la pronunțarea unei sentințe speciale care să schimbe practica obișnuită). Iar în anumite condiții — și anume cînd în comunitatea eterodoxă se constată continuitatea succesiunii apostolice — se recunoaște ca valabilă și taina hirotoniei săvîrșite în comunitatea respectivă (deși, în cazul existenței unor importante pricini, Biserica poate lipsi aceste comunități de acest privilegiu, declarînd pe ierarhii lor lipsiți de rangul ierarhic).

*

Intrucît pentru precizarea în continuare a punctului de vedere asupra eterodoxiei prezintă o deosebit de mare importanță învățătura Fericitului Augustin (354—430), care continuă și dezvoltă concepția lui Optat de Mileve, Prot. Prof. L. Voronov prezintă pe larg această învățătură.

Fericitul Augustin afirmă că «creștinii care se află în comuniune cu Biserica pot avea taine bisericești valabile, cu toate că ei se folosesc de aceste taine în chip nelegitim». Aceste taine urmează a fi privite ca furate de la Biserică (*Impotriva lui Cresconiu*, 2, 12, 14, P. L., XLIII, 474), dar ele continuă să rămînă proprietatea ei. După concepția Fericitului Augustin toate tainele păstrează valabilitatea lor în afara Bisericii. El recunoaște ca valabile botezul și punerea mîinilor săvîrșite de donatiști. Pentru că «tainele oriunde rămîn taine» (*Impotriva scrisorii lui Parmenian*, 2, 13, 28, P. L. XLIII, 70) «și sînt sfinte prin ele înșile» (*Despre botez*, 4, 10, 16, 5, 4, P. L., XLIII, 164, 179).

Recunoașterea valabilității tainelor săvîrșite în comunitățile despărțite de Biserică, nu înseamnă — după părerea Fericitului Augustin — că tainele sînt, totdeauna și pretutindeni, de folos pentru cei ce le au: «pentru noi este interesant nu faptul unde se află tainele, ci faptul dacă ele sînt de folos» (*Scrisoarea LXXXVII*, 9, P. L., XXXIII, 301). «Una este să ai tainele, dar este altceva să le ai spre pieire, și altceva să le ai spre folos» (*Impotriva scrisorii lui Parmenian*, 2, 13, 28, P. L., XLIII, 71).

Analizînd aceste afirmații mulți din cercetătorii operei Fericitului Augustin socotesc că recunoșcînd valabilitatea tainelor schismaticilor el neagă în chip cate-

goric acțiunea mântuitoare a tainelor acestora pînă în momentul unirii lor cu Biserica cea adevărată. Între cei care interpretează astfel învățătura Fericitului Augustin se remarcă îndeosebi arhiepiscopul Ilarion (înainte de arhierie, V. Troițki), care scrie: «Botezul schismaticilor nu aduce acestora nici un folos; ba chiar le aduce pagubă, pentru că nu-i duce la viața veșnică, ci la pedeapsa veșnică... Schisma este un foarte greu păcat care lipsește pe schismatici de orice har mântuitor al tainelor... Tainele nu pot mîntui pe schismatici pentru că ei sînt lipsiți de iubire; iar unde nu este iubire și unitate nu este Duh Sfînt; iar fără Duhul Sfînt nu există nici un folos nici de la taine... Nici cel ce nu are iubire și nici cel schismatic nu au nici un folos din botez, cită vreme rămîn în această stare. Pentru cel păcătos, care face parte din Biserică, botezul începe să devină mîntuitor atunci cînd păcătosul dobîndește iubirea, iar pentru cel schismatic abia cînd el se unește cu Biserica... În comunitățile care s-au despărțit de Biserică, oamenii pot primi botezul, însă acel har al botezului — care iartă păcatele celui botezat dacă acesta se află în unire cu Biserica — în cazul schismaticilor devine ca paralizat, încît păcatele celui botezat sînt reținute neputînd fi iertate... Păcatele schismaticilor sînt iertate numai atunci cînd ei prin iubire se unesc cu Biserica» (V. Troițki, *op. cit.*, p. 533—539; Arhim. Ilarion, *Nu există creștinism fără Biserică*, Serghievski Posad, 1915, p. 40—41). Iar despre recunoașterea valabilității tainelor «oriunde ar fi», arhiepiscopul Ilarion socotește că aceasta se explică prin faptul că «în învățătura Fericitului Augustin despre botezul schismaticilor se observă urmele învățăturii despre «opus operatum» (V. Troițki, *op. cit.*, p. 543).

Această înțelegere a concepției Fericitului Augustin nu este lipsită de oarecare ternețe, însă în orice caz cuprinde unele exagerări. Desigur că Fericitul Augustin a fost pe deplin de acord cu teza Sfîntului Ciprian că «în afara Bisericii nu există mîntuire», despre care el spune: «Cine poate nega aceasta?» (*Despre botez*, 4, 17, 24, P. L., XLIII, 170). «Orice poți avea în afara Bisericii, în afară de mîntuire... Poți avea tainele, Evanghelia, credința în Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh și poți să propovăduiești această credință, însă nicăieri, în afara Bisericii Ecumenice, nu se poate dobîndi mîntuirea» (*Cuvînt către poporul Bisericii din Cezareea*, 6, P. L., XLIII, 695).

N. N. Glubokovski (*Fericitul Augustin în reprezentarea istoricului profan*, ŢKDA, 1911, tom. I, p. 147) socotea că pentru Fericitul Augustin «Biserica constituia singura instituție normală și decretată, deschisă nouă pentru primirea de către oameni a voci dumnezeiești determinante pentru mîntuire». Recunoscînd că multe din cele determinante pentru mîntuire aproape totdeauna se află în afara Bisericii (*De civitate Dei*, I, 35, P. L., XLI, 46), Fericitul Augustin afirmă categoric că: «Sfinții, care stau de față în împărăția lui Dumnezeu, nu pot fi în nici un fel despărțiți de Biserică (*Impotriva lui Cresconiu*, 2, 33, 42, P. L., XLIII, 491). Din compararea acestor două locuri se poate trage concluzia că Fericitul Augustin era convins că oricine primește mîntuirea încă în timpul vieții sale pămîntești — chiar pe patul de moarte — intră în Biserică, dacă se află în afara ei.

Așadar Fericitul Augustin era ființial încredințat că mîntuirea poate fi dobîndită numai în sinul Bisericii. Însă una este dobîndirea definitivă a mîntuirii, și altceva este posibilitatea de a se folosi de harul, care ajută la dobîndirea în chip treptat a mîntuirii.

Prima situație (dobîndirea definitivă a mîntuirii) are loc numai în unire cu Biserica, deși este foarte important să subliniem că această unire se poate limita,

În unele cazuri, doar la pură stare lăuntrică a omului: «Dacă cineva are dorința să primească botezul în Biserica Ecumenică însă, datorită împrejurărilor de neînălăturat, nu poate afla un membru al Bisericii care să-l boteze și primește botezul de la cineva care se află în afara unității Bisericii, dacă însă păstrează în suflet comuniunea cu Biserica Ecumenică, chiar dacă va înceta din viață (în această situație), noi îl socotim ca membru al Bisericii... Nu numai că noi nu-l condamnăm pentru ceea ce a făcut, ci în chip sincer îl lăudăm pentru că el păstrând unitatea lăuntrică cu Biserica, a crezut în inima sa lui Dumnezeu care era prezent și nu a vrut să moară fără a fi primit taina botezului, pe care oriunde ar fi dobândit-o el a recunoscut-o ca venind nu de la om, ci de la Dumnezeu» (*Despre botez*, 1, 2, 3, P. L., XLIII, 111).

Fericitul Augustin nu neagă principial și categoric cea de a doua situație, adică posibilitatea de a se folosi în chip mântuitor de har chiar nefiind în comuniune cu Biserica Ecumenică. Este drept că în operele Fericitului Augustin se întâlnesc multe locuri în care se afirmă că în comunitățile schismatice botezul nu aduce folos, ba chiar poate fi condamnat (V. Troițki, *op. cit.*, p. 536—539), însă aceste afirmații nu au fost făcute cu scopul de a întări vreunul din principiile ecleziologice, ci au fost făcute în scop pastoral și pentru necesitățile prezente ale vieții bisericesti de atunci.

În judecarea situației schismaticilor, Fericitul Augustin este condus de ideea fundamentală despre păcatul înstrăinării de Biserică, păcat ce reprezintă starea evidenței insuficiente de iubire. Aproape repetând cuvintele Sfântului Ciprian, el spune: «Cum poate avea iubire cel ce distruge unitatea?» (*Tilcuirea Evangheliei după Ioan*, 6, 14, P. L., XXXV, 1432). «Nimic nu poate fi mai greu ca păcatul schismei» (*Impotriva scrisorii lui Parmenian*, 2, 11, 25, P. L., XLIII, 69). «Voi toți sînțeti vinovați și făcători de rele, din cauza păcatului schismei, din pricina înspăimîntătorului sacrilegiu de care nimeni dintre noi nu este eliberat pînă ce nu se va întoarce la unitatea cu întreg poporul lui Dumnezeu» (*Impotriva lucrărilor lui Pelitian*, 2, 96, 221, P. L., XLIII, 333). «Cei ce trăiesc în despărțire de Biserică, atîta vreme cît sînt porniți împotriva ei (quamdiu contra illam sentiunt), nu pot fi buni» (*Scrisoarea CCVIII*, 6, P. L., XXXIII, 952). Toate aceste locuri și altele asemenea constituie îndemnuri adresate celor ce s-au rupt de unitatea Bisericii și stăruiesc pe toate căile să adîncească ruptura aceasta, așa cum erau donatiștii — asupra cărora apăseau crimole grole săvîrșite de fanaticii călugări ambulanzii cu care donatiștii au fost permanent în comuniune (V. V. Bolotov, *op. cit.*, tom. II, p. 406—408; V. Troițki, *op. cit.*, p. 510), ca și crimele pe care ei înșiși le săvîrșeau cu fanatism sălbatic împotriva Bisericii (vezi la V. V. Bolotov, *op. cit.*, p. 409—410, descrierea acestor crime). De aceea, în împrejurările istorice date, Fericitul Augustin se dovedește păstor înțelept cînd demască pe cei ce se despărțiseră de Biserică și se purtau cu dușmănie față de ea, căutînd să-i «mîntuiască folosind spaima» (Iuda, 23). Amintind permanent schismaticilor că pe calea păgubitoare pe care au apucat, lipsă de iubire de care dau dovadă în comunitățile lor face ca tainele să fie nevalabile, Fericitul Augustin îi îndeamnă să revină la iubire, — situație ce contrazice afirmația arhiepiscopului Ilarion că «este lîmpede totdeauna că schismaticul nu are iubire» (*op. cit.*, p. 541).

De altfel înțelesul frazei din *Scrisoarea CCVIII* — deja citată: «Cei ce trăiesc în despărțire de Biserică, atîta vreme cît sînt porniți împotriva Bisericii, nu pot fi buni», — este că cei care trăiesc din diferite pricini în despărțire de Biserică pot de-

veni buni, dacă încetează a mai fi porniți cu dușmănie împotriva ei. Iar a socoti expresia «atita vreme cât sint porniți împotriva ei» identică cu expresia «pînă ce nu vor restabili unitatea cu Biserica» ar însemna ca în chip arbitrar să se ia, ca axiomă un lucru ce are încă nevoie de demonstrare.

Pentru conștiința ecumenică contemporană a devenit fapt neîndoielnic că a se afla în despărțire nu înseamnă deloc a fi dușmănos față de Biserică. În acest sens este caracteristică afirmația Fericitului Augustin că: «Nimeni dintre cei care sînt împotriva Bisericii nu are Duhul Sfînt» (*Scrisoarea CCLXVIII*, 2, P. L., XXXVIII, 1232), pentru că nu se spune «Cel ce este în afara Bisericii», sau «cel ce nu este în comuniune cu Biserica», ci se spune limpede «cel ce este împotriva Bisericii», ca o indicare nu la simpla stare de despărțire de Biserică, ci ca indicare la starea evidentă și directă de vrăjmășie față de Biserică.

Cînd Fericitul Augustin apără și întemeiază valabilitatea botezului săvîrșit în comunitatea schismatică, amintind că schismaticii în unele lucruri nu sînt împotriva Bisericii, ci sînt împreună cu ea (*Despre botez*, 1, 2, 3, P. L., XLIII, 111) și că ea păstrează ceva din bogăția bisericească, el se întemeia, în parte, pe exemplul și porunca Mîntuitorului către Apostoli, cînd le-a spus despre omul care, nefiind ucenicul Lui, izgonea pe demoni în numele Lui: «Să nu-l opriți, pentru că cine nu este împotriva voastră este pentru voi» (Luca IX, 49—50). Mersul gîndirii Fericitului Augustin pare a fi fost: dacă Hristos a poruncit să nu fie oprit omul care izgonea pe demoni în numele Lui, pentru că, deși acest om se folosea în chip samavolnic de puterea numelui lui Hristos, însă el nu era împotriva lui Hristos, atunci desigur că și Biserica, fidelă vocii Domnului, nu vrea să lipsească de eficacitate (nu numai de valabilitate) tainele furate de la ea de schismatici, dacă desigur cei ce se folosesc de aceste taine nu sînt dușmani declarați ai ei. Prin urmare Fericitul Augustin nu leagă valabilitatea și eficacitatea tainelor numai de corecta săvîrșire a acțiunii rituale rînduite (ceea ce ar fi fost asemănător cu învățătura despre «opus operatum»), ci de exprimarea voinței Bisericii.

În acest chip pare că Biserica lui Hristos, începînd de compătîmire, caută pretextul ca să nu lipsească pe fiii ei rătăciți și nesupuși de posibilitatea de a se folosi măcar într-o oarecare măsură de harul mîntuitor, împărtășit prin taine; și ea găsește acest pretext în bunăvoința schismaticilor care continuă să creadă în capacitatea mîntuitoare a tainelor și care păstrează aceste acțiuni sfinte necesare pentru mîntuire. Avînd puterea de «a lega și dezlega» (Matei XVI, 19), Biserica — imitînd mila Domnului — extinde «neinterzicerea» acțiunilor, săvîrșite (chiar samavolnic) în numele lui Hristos, asupra tainelor furate de la ea, adică asupra celor mai importante și necesare mijloace de împărtășire a harului. Prin însuși faptul că Fericitul Augustin întemeiază valabilitatea tainelor săvîrșite în afara Bisericii pe exemplul și porunca Domnului, confirmă în același timp și eficacitatea acestor taine, — așa cum a fost eficace folosirea numelui lui Hristos de către cel ce izgonea în acest fel demonii, fără a fi ucenicul Lui.

Fericitul Augustin nu excludea în chip categoric posibilitatea acțiunii mîntuitoare a tainelor în comunitățile schismatice, după cum reiese din afirmația lui că: «Biserica naște fii și ea însăși din pîntecele său și din pîntecele roabelor sale, naște prin aceleași taine, din sămînța soțului său. Pentru că nu în zadar spune Apostolul Pavel că Agar și Sara sînt exemple (tipuri)» (*Despre botez*, 1, 15, 23, P. L., XLIII, 110—111). Această comparație dovedește că, în reprezentarea Fericitului Augustin, comunitățile schismatice — lăsînd la o parte situația lor nenaturală — pot sluji

Biserica în acțiunea de împlinire a misiunii sale întrucât ele nasc noi fii lui Dumnezeu, care chiar dacă nu sînt încă învredniciți cu starea desăvîrșită de fii, dar au posibilitatea să dobîndească această stare fie prin unirea cu Biserica, fie — în caz extrem — înlăturînd vrăjmășia conștientă față de ea, prin folosirea tainelor furate de la ea, dacă acești fii ai lui Dumnezeu nu sînt în stare, din cauza nașterii și a educației, să recunoască starea lor nenaturală în schismă. Într-adevăr, dacă botezul schismatic ar rămîne în orice condiții total fără folos sau ar fi primit numai spre pieire, atunci ce sens mai are numirea «copii ai lui Dumnezeu» a credincioșilor născuți din «roabă», adică a celor ce au primit botezul în comunitatea schismatică. Dacă de fapt, în comunitățile schismatice care luptă împotriva Bisericii, credincioșii în majoritate se nasc în realitate «în robie» (Gal. IV, 24), pricina acestei stări se datorește nu faptului că ei sînt născuți «din roabă», ci se datorește împotrivrării lor personale față de Biserică, căci: fiii înșiși se preschimbă în robi, lipsindu-se de binecuvîntata comuniune cu Duhul înfierii (Rom. VIII, 15).

De altfel Fericitul Augustin găsește chiar la Sfîntul Ciprian elemente de atitudine îngăduitoare față de tainele schismatice: «Ce se va întîmpla cu cei care, înainte de aceasta (de interzicerea dată de ei), întorcîndu-se de la erezie către Biserică, au fost primiți în Biserică fără a mai fi botezați?», întrebă Sfîntul Ciprian și tot el răspunde: «Domnul, după mila Sa, poate să le dea iertarea; de aceea cei care au fost primiți în Biserică și s-au sălășluit în Biserică, să nu fie lipsiți de darurile Bisericii Lui» (*Scrisoarea către Iubaian*, 1, ibidem, p. 347), adică să fie socotiți botezați.

Reiese din cele înfățișate mai înainte că Fericitul Augustin, recunoscînd valabilitatea neîndoielnică a tainelor schismatice, este înclinat să admită că aceste taine nu aduc folos în toate cazurile în care există atitudine neprietenoasă și dușmănie față de Biserică. *Iubirea este necesară pentru ca taina să aibă acțiune mîntuitoare asupra primitorului tainei; în schimb dușmănia sau chiar simpla atitudine de răceală față de Biserică cea adevărată sînt păgubitoare și pentru schismatic și pentru membrul Bisericii. În timp ce înclinarea cordială sau chiar lipsa unei împotrivriri fătîșe deschid calea pentru manifestarea acțiunii mîntuitoare a Bisericii, măcar prin tainele furate de la Biserică; «Toți cei care se află cu inima în Biserică, în unitatea corăbiei (lui Noe) se mîntuiesc prin aceeași apă, care luorează spre picirea celor ce se află cu inima în afara Bisericii — fie că ei sînt în realitate despărțiți sau nu» (*Despre botez*, 6, 28, 29, P. L., XLIII, 196—198).*

Nu se poate afirma categoric că starea «de a fi cu inima în Biserică» include și starea de nevrăjmășie față de Biserică înăuntrul schismei incapabile să recunoască necesitatea unirii cu Biserica, însă se poate admite că Fericitul Augustin admitea perspectiva unei asemenea situații.

*

Ultima etapă a dezvoltării atitudinii Bisericii Ortodoxe față de eterodoxie din epoca patristică, pe care o studiază Prot. Prof. L. Voronov, este cea a *Sinodului al VII-lea Ecumenic*.

Importanța excepțională a acestei etape o constituie *adoptarea de către Sinodul al VII-lea Ecumenic a principiului economiei în legătură cu episcopii icono-*

clăști care dovedeau pocăință. În adoptarea acestei hotărâri, rolul de seamă l-a avut patriarhul Tarasie al Constantinopolului.

În acțiunea sa de a rezolva problema luptătorilor împotriva icoanelor, Sinodul al VII-lea Ecumenic a împărțit pe cei ce se despărțiseră de Biserică din pricina atitudinilor iconoclaste în două categorii: *prima categorie* cuprindea pe conducătorii ereziei iconoclaste și pe cei ce se dedicaseră cu tot sufletul luptei împotriva icoanelor, chiar dacă aceștia se manifestau în chip fățarnic ca ortodocși; în *categoria doua* Sinodul a încadrat pe toți ceilalți «eterodocși», între care și pe cei ce se lăsaseră atrași de învățăturile eretice fără însă a se dedica în chip fanatic ereziei, ci doar s-au ținut din pricina nepriceperii de unele păreri neortodoxe, păreri care admit practici îngăduitoare pe calea lămuririi cu răbdare a adevăratului înțeles al învățurii ortodoxe (*Lucrările Sinodului al VII-lea Ecumenic*, ed. Academiei duhovnițești din Kazan, 1873, p. 100—103).

În legătură cu prima categorie, Sinodul al VII-lea Ecumenic a recunoscut obligatorie acțiunea, întemeiată pe principiul *acriviei*, cu toată severitatea nefăcînd nici un fel de îngăduință în privința primirii acestora la Ortodoxie în rangul lor ierarhic, ci privindu-i ca fiind decăzuți din treapta ierarhică.

În legătură cu cea de-a doua categorie, Sinodul s-a condus de dorința de a nu îngreuna în nici un fel practica îngăduitoare prin severitatea fără măsură, ci dimpotrivă, cînd se dovedește a fi folositor să se acționeze după principiul *economiei*, a cărui esență este exprimată de Sfîntul Chiril al Ierusalimului astfel: «Se întîmplă ca uneori prudența să ne oblige ca să aruncăm lucruri nu cu totul trebuitoare, pentru a salva lucrurile cu mult mai necesare... și în astfel de cazuri cînd nu există puțința de a ține seama cu cea mai deplină amănunțime de toate, noi să lăsăm un lucru fără atenție pentru a pierde totul» (*Epistola către Maxim diaconul din Alexandria*).

La Sinod a fost citit de asemenea un fragment — avînd același sens — din altă epistolă a Sfîntului Chiril al Alexandriei (*Epistola către arhimandritul Ghena-die*), în care se exprimă concepția că nu se cade a fi judecați prea sever cei ce deja s-au îndreptat pe calea întoarcerii la unitatea cu Biserica, chiar dacă ei «se rușinează a-și recunoaște păcatul» ori poate chiar mai împărtaşesc încă în parte unele idei neortodoxe (Vezi *Lucrările Sinodului al VII-lea Ecumenic*, p. 98—99).

În cursul Sinodului al VII-lea Ecumenic s-a ivit o împrejurare cu totul nouă și cu totul deosebită de cele cunoscute anterior, datorită căreia adoptarea aplicării principiului economiei a devenit și mai justificată. Dacă, de exemplu pe vremea Sfîntului Atanasie, înșelarea prin necesitate sau acțiunea impusă prin violență erau recunoscute ca pricini vrednice de luat în seamă pentru indulgență față de cei ce trăiseră în erezie, în vremea Sinodului al VII-lea Ecumenic apartenența la o comunitate neortodoxă de multă vreme existentă a fost socotită împrejurare nu mai puțin serioasă pentru indulgență. Astfel cînd grupa episcopilor iconoclaști, amestecați în agitația împotriva Sinodului convocat în anul 786 și care se căiau de purtarea lor, au fost întrebați «dacă au fost înșelați sau dacă au fost supuși la violență», episcopul Ipatie al Niceii și cei împreună cu el au răspuns: «Nu am suferit nici o violență și nici nu am fost înșelați, însă noi ne-am născut în această erezie, în ea am fost crescuți și în ea am fost educați» (*Lucrările Sinodului al VII-lea Ecumenic*, p. 103—104).

Trebuie ținut seama și de faptul că unii din participanții la Sinod căutau calea prin care episcopii iconoclaști care se căiau să poată fi condamnați pe baza aplicării formale a canoanelor deja existente. Episcopii din Sicilia propuneau să se caute analogia cu comunitățile eretice și schismatice din trecut. Alții (diaconul Epifanie și călugărul Ioan) cereau ca să se stabilească gradul de vinovăție a împricinărilor după gravitatea urmărilor nefaste ale ereziilor, adică cu cât mai mare era importanța adevărului negat, cu atât mai mare era vina ereticului și cu atât mai mare era ispita produsă de erezie; iar ca urmare cu atât mai grea trebuie să fie și responsabilitatea celor ce au aparținut ereziei respective.

Patriarhul Tarasie al Constantinopolului a propus însă Sinodului o cu totul altă cale, socotind că identificarea noii erezii cu ereziile vechi este cu totul dificilă: «Noi socotim că nici manihei și marcioniții nu acceptau icoanele, ba chiar uneau firile în Hristos» (*Ibidem*, p. 104). Însă manihei și marcioniții sînt eretici absoluți și sînt primiți (în Biserică) ca și păgînii, iar monofiziții sînt schismatici și sînt primiți prin pocăință. A aranja ereziile în ordine după gradul lor de păcătoșenie și după caracterul lor seducător de asemenea nu poate fi folositor, pentru că «răul și așa tot rău este» — spunea patriarhul Tarasie. Orice cedare dogmatică constituie încălcarea voinței lui Dumnezeu, Care vrea ca toți să se supună Bisericii și să accepte în chip necondiționat de la Biserică învățătura despre adevărurile descoperite de Dumnezeu. Numai însuși Dumnezeu poate judeca cu toată dreptatea un grad sau altul de astfel de încălcare, întrucît numai Lui îi sînt cunoscute tainele sufletului omenească. În timp ce judecata omenească — îndeosebi cînd este făcută formal — totdeauna poate greși. Nici Biserica nu are calitatea de a da sentințe după principiul «suum cuique», în înțelesul că ar putea stabili cu precizie gradul de vinovăție pentru fiecare erezie, «iar în privința dogmelor — declara patriarhul Tarasie — este același lucru dacă se greșește puțin ori se greșește mult» (*Ibidem*, p. 104).

Gîndirea patriarhului Tarasie nu trebuie înțeleasă în sensul că el nu ar fi recunoscut despărțirea dogmelor fundamentale de cele de mai mică însemnătate, întrucît chiar în cele spuse de el se vede că el deosebește între «mare-mult» și «puțin-mic». Gîndirea lui nu trebuie tălcuită nici în sensul negării rînduiei statornicită de canonul I al Sfîntului Vasile cel Mare, care împarte comunitățile eterodoxe în erezii, schisme și grupări samavolnice. Adevăratul înțeles al declarațiilor patriarhului Tarasie, după cît se pare, constă în aceea că «celor cucerii și atrași» la nedreapta judecată — legată cu orice fel de erezie — este nevoie să li se înlesnească, prin toate mijloacele posibile, calea spre «întoarcere» de la răul, la care omul nu poate simplu și ușor să renunțe oricînd.

Sentința severă a Sfîntului Ciprian («orice păcat împotriva unității Bisericii desparte de har») este schimbată la patriarhul Tarasie și la Sinodul al VII-lea Ecumenic, care gîndește la fel cu el, într-o sentință asemănătoare, dar contrarie: orice păcat împotriva unității Bisericii poate fi iertat și poate fi răbdat prin milostivirea lui Dumnezeu în nădejdea întoarcerii celor vinovați. Este drept că rămîne în vigoare dreptul Bisericii de a pronunța sentințe autoritative, trecînd de la principiul iconomiei la principiul acriviei, cînd aceasta este cu adevărat necesar. Însă o astfel de sentință nu trebuie să se întemeieze pe aplicarea formală a principiului că «suum cuique» cu încercarea de a căuta analogii cu fostele erezii din trecut sau de a stabili în chip calitativ greutatea vinei fiecărei erezii; ci jude-

care trebuie făcută ținând seama cu preferință de considerentele folosului Bisericii în momentul dat.

Că încheiere a înfățișării învățăturilor despre atitudinea Bisericii creștine față de eterodocși în epoca patristică. Prof. Prof. L. A. Voronov a socotit necesar să sublinieze următoarea împrejurare de excepțională importanță: cel din urmă Sinod Ecumenic s-a pronunțat în general pentru aplicarea principiului *iconomiei* în rezolvarea problemelor despre primirea în Biserică a rangurilor ierarhice din eterodoxie. Sinodul al VII-lea Ecumenic nu a închis calea pentru folosirea principiului *acriviei*, recunoscându-i importanța în anumite împrejurări. Totodată a pus în gardă în legătură cu aprecierea formal-juridică a canoanelor ca norme neschimbabile care ar paraliza voința chiar a Bisericii și a Sinoadelor ei în problema dată.

Acest fapt excepțional se poate explica prin schimbarea vremurilor: deja fuseseră definite «erezii» fundamentale în înțelesul propriu al cuvântului, ca falsificare a însăși esenței dogmelor; iar dacă alte asemenea răstălmăciri apăruseră după aceea, Biserica avea toate posibilitățile să le identifice fără greutate ca învățături care contraziceau temelurile creștinismului, declarând asemenea comunități eretice ca lipsite de har. Însă erezii tipice care apăruseră se dovediseră a fi erezii de tipul *schismei*, care — după cum a dovedit viața — se răspîndiseră foarte mult (ca nestorianismul, monofizitismul), făcînd în chip practic să fie foarte grea sau aproape cu neputință aplicarea criteriului lui Vincentiu de Lerin. Numeroase «Biserici» eterodoxe prezentau deja o lungă istorie și suferiseră modificări esențiale, adesea în sensul apropierei de Ortodoxie; mase de creștini se născuseră și fuseseră crescuți în sinul acestor comunități eterodoxe.

De aceea leuirea unei astfel de boli trebuia să constea nu atât în ruperea ereticilor-schismatici de la Biserică, ci mai ales în hotărîrea de a ieși în întîmpinarea lor lămurindu-le fără încetare esența adevărată a Ortodoxiei cu hotărîrea de a-i reuni cu Biserica (iar uneori, poate, reunindu-se cu ei pe principiul frățietății) în condiții *ușurătoare*, cu riscul «de a primi în sinul Ortodoxiei elemente de puritate îndoielnică» (după cum se exprimă prof. V. V. Bolotov cînd expune poziția patriarhului Tarasie. — vezi *Lecții*, vol. IV, p. 552—553), însă avînd perspectiva de «a topi în sine răul ereziei» prin acțiunea «forțelor sănătoase ale organismului bisericesc» (*Ibidem*). De la sine înțeles, că totdeauna este nevoie de a dovedi în chip înțelept precauție, care poate fi asigurată prin experiența și înțelepciunea sobornicească, însă nu trebuie uitat că exemple de îndrăzneală aplicare a *iconomiei* pentru «îndreptarea» neputințelor minții teologhisitoare chiar în domeniul învățăturii de credință au dovedit și Sfîntul Vasile și Sfîntul Chiril al Alexandriei și Sinodul al VII-lea Ecumenic.

Principiul *iconomiei* — extins și la marginile domeniului învățăturii de credință ca aplicarea regulii de aur «in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas» — constituie oarecum testamentul lăsat de întreaga epocă a Sinoadelor Ecumenice pentru veacurile ce aveau să vină.

Acest testament constituie — ca o preîntîmpinare a *ecumenismului*, a adevăratului ecumenism ortodox — singura cale reală pentru restabilirea unității bisericești, sfărîmată prin despărțirea Bisericilor.

În partea doua Prot. Prof. L. Voronov prezintă mai întâi *confesionalismul rus «ortodox»* (care poate fi numit ortodox numai pentru că a fost susținut de teologi ortodocși), oprindu-se îndeosebi la atitudinile arhiepiscopului Ilarion Troițki, ale profesorilor A. S. Homiacov, A. F. Gusev și protoiereului E. Acvilonov.

Atitudinea cea mai dur confesionalistă a demonstrat-o *arhiepiscopul Ilarion*, care (în lucrările: *Creștinismul și Biserica*, Serghievski Posad, 1912; *Studii din istoria dogmei despre Biserică*; *Unitatea Bisericii și Conferința mondială creștină*, 1917; *Scrisori despre Apus*, 1915; *Nu există creștinism fără Biserică*, 1915) analizează și combate punctele de vedere ale Sfântului Ciprian, Optat de Mileve, Fericitului Augustin, susținând că «în eterodoxie nu există taine adevărate, ci doar forme deșarte ale tainelor în care, în cazul întoarcerii la Ortodoxie a celui ce le-a primit, se revarsă conținutul haric necesar.

Neînțelegînd că învățătura Fericitului Augustin constituie una din treptele necesare în dezvoltarea gândirii teologice despre aplicarea principiului economiei, arhiepiscopul Ilarion condamnă în chip necritic «augustinismul» și întreaga teologie apuseană, încadrînd-o în general în învățătura scolastică despre «opus operatum».

Ca urmare a acestei atitudini el spune în legătură cu romano-catolicii: «Eu nu pot gândi că Ortodoxia și Catholicismul sînt aproape una și aceeași, că ele ar fi două Biserici creștine locale. Eu mărturisesc că Biserica este una singură, și că pentru mine catolicii nu sînt Biserică, și deci nu sînt nici creștini, pentru că în afara Bisericii nu există creștinism» (*Scrisori despre Apus*, p. 14).

În legătură cu problema valabilității hirotoniilor anglicane, arhiepiscopul Ilarion spune: «Însă de la episcopi care se aflau în afara comunității bisericești, stare în care se găseau episcopii catolici înainte de reforma anglicană, după canonul Sfântului Vasile cel Mare, nu putea fi primit harul, care încetase în catolicism încă din anul 1054» (*Unitatea Bisericii...*, p. 59).

Iar în legătură cu protestanții, arhiepiscopul Ilarion este și mai categoric: «La noi, mulți sînt înclinați să socotească pe protestanți creștini. Este greu să socotești că cei ce gîndesc astfel sînt în toate mințile» (*Nu există Biserică fără creștinism*, p. 57).

Alt reprezentant al confesionalismului rus, fostul profesor la Academia duhovnicească din Kazan, A. S. Homiacov, afirmă că creștinismul apusean «s-a sinucis» și «a încetat de a mai fi creștin de îndată ce a încetat să mai fie Biserică», întrucît după schimbarea samavolnică a Simbolului de credință «în Apus a încetat de a mai exista Biserică» și că «prin voia lui Dumnezeu, după ruperea altor schisme, Biserica s-a păstrat în eparhiile și patriarhiile grecești și deci numai acele comunități care au păstrat unitatea cu patriarhatele răsăritene pot fi recunoscute pe deplin creștine» (*Adunarea tuturor operelor*, ed. III, Moscova, 1886, vol. II, p. 26, 147).

Profesorul A. F. Gusev, alt reprezentant al confesionalismului rus, susține că «toate comunitățile religioase creștine eterodoxe se află în afara Bisericii Ecumenice», și că «adevărata Biserică Ecumenică este numai Biserica de Răsărit» (*Interlocutorul ortodox*, 1904, p. 601—602, 695).

Pe aceeași linie se înscrie și un alt reprezentant al confesionalismului rus, protoiereul E. Acvilonov, susținînd că: «dacă pe pămînt există cu adevărat o re-

ligie și o Biserică creștină, ele există cu necesitate fie numai în Ortodoxie, fie numai în Romano-Catolicism, fie numai în Protestantism. Viața (creștină) adevărată există, iar pentru cei ce o caută ea sau este cu puțință numai într-una din amintirile confesiunii, sau nu există deloc pe pământ» (*Biserica. Definierea științifică despre Biserică și învățătura apostolică despre Biserică ca trup al lui Hristos*, Sanct-Petersburg, 1894, p. 26).

Cu toate acestea, profesorii A. S. Homiacov și A. F. Gusev s-au străduit să diminueze severitatea părerilor lor, refuzând să judece în chip personal pe creștinii eterodocși, lăsând situația lor la milostivirea lui Dumnezeu.

Împotriva acestor păreri dure ale reprezentanților confesionalismului rus, Prot. Prof. L. Voronov înfățișează concepțiile altor teologi ortodocși ruși care se încadrează în atitudinea ecumenismului ortodox față de comunitățile eterodoxe. Dintre aceștia Prot. Prof. L. Voronov se oprește îndeosebi asupra mitropolitului Filaret al Moscovei, profesorului V. V. Bolotov și patriarhului Serghie.

În general și acești adepți ruși ai atitudinii ecumeniste ortodoxe sînt în chip neîndoielnic convinși că Biserica Ortodoxă — pe deplin credincioasă Bisericii Vechi nedespărțite, păstrătoare fără știrbire, întru totul și inviolabil, a tezaurului inițial al credinței descoperite de Dumnezeu — constituie pe pământ Biserica cea una, sfântă, sobornicească și apostolească, Biserica Simbolului ecumenic de credință. Nici imperfecțiunile morale ale unora sau altora dintre membrii ei, nici erorile cu caracter teologic, nu pot înlătura neprihănirea morală a Bisericii Ortodoxe, neprihănirea Miresei curate a lui Hristos, și în nici un caz nu aduc înlăturare purității ei. Biserica sfințită de Duhul Adevărului știe, fără greșală, să deosebească ceea ce porcede de la Capul ei dumnezeiesc și acțiunea harului răspîndit asupra membrilor ei, de ceea ce introduce în viața istorică a trupului bisericesc neputințele și imperfecțiunile omenești.

În chip empiric creștinul individual sau chiar teologul individual nu totdeauna poate percepe corect această deosebire; însă Biserica în calitate de Trup tainic al lui Hristos se cunoaște pe sine în chip desăvîrșit, iar în momentele grele din viața sa prin acțiune sobornicească separă cu înțelepciune și fără greșală «aurul, argintul și pietrele prețioase» de «lemne, fîn și paie» (I Cor. III, 12).

În continuare Prot. Prof. L. Voronov urmărește felul cum se oglindesc ideile ecumenismului ortodox în literatura teologică ortodoxă rusă. În opera sa: *Discuțiile între cei care cercetează și între cei încredințați de Ortodoxia Bisericii Răsăritene greco-ruse*, 1915, mitropolitul Filaret al Moscovei combate confesionalismul antiortodox rus, pornind de la cuvintele: «Cine este mincinos dacă nu cel care tăgăduiește că Iisus este Hristos» (I Ioan II, 22), afirmă: «Eu nu îndrăznesc să numesc mincinoasă nici o Biserică ce crede că Iisus este Hristos. Biserica creștină poate fi ori cu totul adevărată dacă mărturisește învățătura dumnezeiască adevărată și mîntuitoare fără acceptarea părerilor omenești mincinoase și dăunătoare; ori nu cu totul adevărată dacă adăugă părerile omenești mincinoase și dăunătoare la învățătura adevărată și mîntuitoare despre credința în Hristos» (p. 28—29). Nevrednici să poarte numele de Biserică a lui Hristos sînt socotiți a fi doar comunitățile eretice care «resping tainele Treimii și Întrupării» (p. 5—6).

Intemeindu-se pe cuvintele: «Orice duh care mărturisește pe Iisus cel venit în trup, este de la Dumnezeu» (I Ioan IV, 2), mitropolitul Filaret afirmă că atit Biserica de Răsărit cît și Biserica de Apus «sînt în chip egal de la Dumnezeu»,

intrucît în legătură cu această mărturisire «ele au un singur duh, care este de la Dumnezeu» (p. 14). Duhul Bisericii de Răsărit corespunde Duhului lui Hristos și duce pe credincioșii ei la unirea cu Duhul lui Hristos, și face aceasta «pe drum drept și sigur» (p. 15). Vorbind despre Biserica Apuseană, mitropolitul Filaret manifestă o excepțională răbdare, blîndețe și prudentă înțeleaptă: «Credința și dragostea mă împing să fiu rîvnitor pentru Biserica Ortodoxă de Răsărit; iar dragostea, smerenia și nădejdea mă învață răbdarea față de cei ce gîndesc altfel (decît Biserica Ortodoxă)» (p. 132). Într-adevăr Biserica Apuseană «a distrus legea unității fixată de vechea Biserică Ecumenică, după care mărturisirea de credință generală trebuia să fie precizată din cuvintele lui Dumnezeu prin acordul comun al Bisericii Ecumenice», însă «respectarea corectă a învățăturii Bisericii de Răsărit nu poate fi întinsă pînă la judecarea și condamnarea creștinilor apuseni și a Bisericii Apusene» (p. 126—127).

Mitropolitul Filaret era sincer convins că forțele sănătoase interne, care există în eterodoxie, sub acțiunea binefăcătoare a dreptei lecuitoare a lui Dumnezeu vor fi în stare ca treptat-treptat să ducă pe credincioșii care fac parte din Bisericile și comunitățile creștine eterodoxe la binecuvîntată unitate de credință și de viață.

Profesorul V. V. Bolotov a fost un ferm adept al ecumenismului ortodox și în toate operele sale (îndeosebi în *Teze despre Filioque*, 1893) s-a străduit «să înlăture cîte o piatră de pe drumul spre restabilirea unității creștine». Activitatea sa practică și teoretică constituie poziții și directive principiale care pot sluji și estăzi de model pentru studiile și activitatea ecumenistă. Prof. V. V. Bolotov a demonstrat necesitatea diferențierii atente și delimitarea dogmei de teologumenă și de simpla părere teologică, și a stabilit principiile fundamentale ale acestei delimitări. Aplicînd principiile formulate de el la problema «Filioque», prof. V. V. Bolotov a ajuns la convingerea că «Filioque» ca *părere teologică personală* nu poate fi socotit ca «impedimentum dirimens» (pedică insurmontabilă) pentru restabilirea unității între Biserica Ortodoxă și Biserica Veche Catholică» (*Teza* 27).

În legătură cu aceasta, Prot. Prof. L. Voronov spune: «poți fi sau poți să nu fii de acord cu aceste concluzii practice ale Prof. V. V. Bolotov, însă este cu neputință să se nege că numai pe calea unei limpezi delimitări între dogme și teologumene se poate ajunge la rezolvarea problemei despre Filioque ca și a tuturor celorlalte probleme, asupra cărora nu există acord între Ortodoxie și confesiunile eterodoxe».

De principiile ecumenismului ortodox sînt pătrunse operele *patriarhului Serghe* (Starogorodski), îndeosebi *Introducerea la cursul de istoria confesiunilor apusene* (susținut în anul școlar 1899—1900 la Academia duhovnicească din Petersburg).

Prot. Prof. L. Voronov rezumă esența principiilor ecumenismului ortodox în opera patriarhului Serghe astfel :

1. Știința despre confesiunile apusene poate fi numită autocunoaștere bisericăscă. În fața eterodoxiei noi ortodocșii sîntem obligați să ne dăm limpede socoteala cum credem, cum înțelegem mîntuirea și cum înțelegem Biserica noastră. Atitudinea față de eterodoxie stă în strînsă legătură cu atitudinea noastră față de Biserica proprie, constituind într-un fel oarecare piatră de încercare a concepției noastre despre Biserică.

2. Adevăratul fiu al Bisericii Ortodoxe — omul care trăiește în Biserică și nu aparține numai nominal Bisericii — poate avea față de eterodoxie — ca sistem teologic — doar poziție negativă. Păstrînd față de reprezentanții eterodoxiei toată

bunăvoința, el nu va sta la îndoială să recunoască învătătura lor ca rătăcire (În legătură cu aceasta, Prot. Prof. I. Voronov socotește că asprimea acestei afirmații este explicabilă dacă ținem seama de faptul că a fost făcută cu 70 de ani în urmă, când confesionalismul rus era mult mai greu de depășit, decît în epoca noastră).

3. Recunoașterea învătăturii eterodoxe ca rătăcire nu are nimic comun cu fanatismul și este străină de orice fel de ură față de eterodoxie: «Orice reprezentant al eterodoxiei, oricît de departe s-ar afla de Biserică, rămîne totdeauna pentru adevăratul creștin ortodox un obiect de purtare de grijă. Creștinul ortodox este prin fire capabil să se așeze într-un fel în situația eterodocșilor, este prin fire în stare să recunoască și să prețuiască chiar cel mai mic grăunte de adevăr aflat în eterodoxie, pentru ca cu ajutorul acestui grăunte de adevăr să poată atrage la Hristos pe cei ce cred în chip imperfect, sau «să salveze măcar pe unii dintre ei» (I Cor. IX, 22),

4. Creștinul ortodox se bucură în chip sincer de tot ce este frumos în eterodoxie, de fiecare mică sînteie de bine și de adevăr rămase în eterodoxie, ca de ceea ce-i este propriu și iubit.

5. Adevăratul fiu al Bisericii Ortodoxe polemizează cu eterodoxia numai în numele adevărului și numai atîta vreme cît adevărul este negat.

6. Atît conservatorismul fanatic, oît și indiferentismul și particularismul liberal, sînt cu totul străine spiritului adevăratei teologii ortodoxe.

Alte două opere mai tîrzii ale patriarhului Serghie: *Atitudinea Bisericii lui Hristos față de comunitățile despărțite de ea* (publicată în «Revista Patriarhiei din Moscova», 1931) și *Insemnătatea succesiunii apostolice în eterodoxie* (publicată în aceeași revistă, 1935) sînt pătrunse adînc de duhul învătăturii ortodoxe din Biserica veche despre eterodoxie. Patriarhul Serghie a pătruns în gîndirea și simțirea Sfinților Părinți (Sfîntul Ciprian, Fericitul Augustin, Sfîntul Vasile cel Mare, patriarhul Tarasie al Constantinopolului) și de aceea aceste două lucrări ale patriarhului Serghie prezintă o importanță fundamentală pentru oricine se străduiește să pătrundă în esența ecumenismului ortodox din epoca noastră.

*

Trecerea în revistă a diferitelor trepte din dezvoltarea concepției despre aplicarea principiului economiei în atitudinea Ortodoxiei față de eterodoxie a demonstrat strînsa legătură ce există între dezvoltarea gîndirii teologice în Biserica Veche și nedespărțită și între dezvoltarea învătăturii teologice ortodoxe actuale despre eterodoxie.

Așa cum în Biserica Veche gîndirea teologică a Părinților a știut ca, de la doctrina fermă a Sfîntului Ciprian, să se miște în direcția indulcirii extremismului pînă la acceptarea aplicării largi a economiei bisericești, tot așa și astăzi gîndirea teologică ortodoxă contemporană se mișcă de la pozițiile unei aproape totale înstrăinări confesionale spre ecumenismul ortodox strict.

PARASCHIV V. ION

LITURGIILE DE RIT ALEXANDRIN

În timpul primelor două veacuri creștine, domnea o relativă uniformitate în practicarea cultului divin public. Faptele Apostolilor și Didahia ne informează despre unitatea cultului Bisericii, dar și o oarecare libertate ce se acorda episcopului slujitor de a improviza unele rugăciuni și formule de binecuvântare. Această practică e confirmată și de Sfântul Justin Martirul și Tertulian. Istoricul Eusebiu de Cezareea relatează că Sfântul Policarp al Smirnei a slujit la Roma sfânta liturghie cu papa Anicet, ceea ce înseamnă că exista o singură liturghie sau una foarte asemănătoare atât pentru comunitățile creștine din Răsărit, cât și pentru cele din Apus. Prima comunitate creștină din Ierusalim nu putea avea decât o singură liturghie. Această liturghie purta numele Sfântului Iacob, primul episcop al Ierusalimului. Această primă liturghie creștină avea o formă destul de simplă, rezumându-se la rugăciunile sfintei Euharistii și împărtășirea credincioșilor¹.

Începând din secolul al III-lea, cultul creștin, deși păstrează în centrul său aceeași preocupare euharistică, se diferențiază căpătînd alt aspect la Roma, altul în Antiohia și altul în Alexandria. Acest fapt, se datorește, în bună parte, conducătorilor bisericești ai vremii și trebuinței de a dezvolta cultul în noile comunități creștine. Din secolul IV înainte, se continuă procesul de diferențiere a formulelor liturgice, ajungînd să se creeze «familii» sau grupe liturgice, aparținînd Bisericilor din diferite regiuni geografice. Astfel, din liturghia primei comunități creștine din Ierusalim s-au dezvoltat cu timpul următoarele familii de liturghii :

I. Liturghiile de rit antiohian și

II. Liturghiile de rit alexandrin.

Din prima familie s-au diferențiat două grupe mari :

a. Liturghiile siriace și

b. Liturghiile bizantine.

Din familia a doua s-au dezvoltat liturghiile egiptene și etiopiene.

În cele ce urmează vrem să ne ocupăm de acestea din urmă, adică de liturghiile de rit alexandrin.

1. Cf. F. Cabrol, *Liturgie* în «Dictionnaire de Theologie Catholique», tom. IX, Paris, 1926, col. 794 și Eusebiu Renaudot, *Liturgiarum orientalium Colectio Opere et Studio*, Parisis, 1847, *Disertatio de Liturgiarum Orientalium origine et autoritate*, p. VI—VII.

După o tradiție creștină veche, Biserica alexandrină a fost întemeiată de Sfântul Evanghelist Marcu. Din Alexandria credința creștină se răspindește în tot Egiptul și pe vremea Sfântului Atanasie cel Mare trece în Etiopia². Liturghia Bisericii alexandrine, de la primele ei începuturi, a fost atribuită Sfântului Evanghelist Marcu. Manuscrisele care ne-au transmis prima liturghie alexandrină datează din secolele XII și XIII și sînt redactate în limba greacă. Ele se găsesc în Codex Rossamensis, care se păstrează în Biblioteca Vaticanului, Codex rotulus messinensis și codicele descoperite într-o minăstire din muntele Sinai, care conține fragmente din liturghia Sfântului Marcu în limba greacă și în versiunea arabă³. Comparînd liturghia Sfântului Iacob cu cea a Sfântului Marcu, constatăm multe asemănări între ele, ceea ce se explică prin faptul că Biserica alexandrină a luat de la Ierusalim textul liturgic a cărui anafora este deosebit de veche⁴.

Texte liturgice vechi care cuprind diferite fragmente ne arată dezvoltarea liturghiei alexandrine în secolul IV—VII. Astfel avem descrierea unor liturghii în scrierile anonime Testamentum Domini⁵, canoanele apostolice egiptene⁶, Constituții apostolice, cartea VIII, Papirusul Der Balyzeh⁷, fragmentul Borgia și Evhologhiul lui Serapion⁸. Din ele putem deduce cum se oficia sfînta liturghie în Egipt, în veacurile IV—VIII⁹, precum și faptul că liturghia Sfântului Marcu era folosită pretutindeni în Egipt. Rugăciunea euharistică din Evhoghiul lui Serapion este aproape identică cu cea din liturghia Sfântului Marcu, cu mici deosebiri mai ales la cuvintele de instituire. În fragmentul Der Baiyseh găsim unele părți din liturghia Sfântului Marcu și altele din liturghia așa-zisă a Sfântului Grigorie Teologul, folosită și azi de copti.

Fragmentele Borgia, datînd din secolul VII—VIII cuprind texte cu oarecare modificări și dezvoltări a liturghiei Sfântului Marcu și prezintă mari asemănări cu liturghia care este astăzi în uz la copti sub numele liturghia Sfântului Ciril al Alexandriei. Unele rugăciuni din aceste fragmente se aseamănă și cu textul liturghiei Sfântului Grigorie¹⁰.

Anaforaua din «Testamentum Domini» este foarte apropiată de anaforaua liturghiei Sfântului Marcu. Același lucru se poate spune și despre celelalte scrieri

2. Cf. Assemani, *Codex Liturgicus*, tom. VII, Paris, 1902, p. 1. În jurul anului 329, Sfîntul Atanasie trimite pe episcopul Frumențiu în Etiopia, în scopuri misionare. Iar în anul 350, acesta botează pe regele etiopian, Aizana, cf. *Istoria Bisericească Universală*, «Manual», vol. I, București, 1956, p. 189.

3. Cf. Ignace, *Ephrem II, Rahmani: Les Liturgies Orientales et Occidentales*, Beyrouth, 1929, p. 418. Liturghia Sfîntului Marcu a fost editată pentru prima dată în 1585.

4. L. Duchesne, *Origines de Culte Chretien*, Paris, 1925, p. 77; Salaville, *Les Liturgies Orientales*, în *Liturghia*, Enciclopedie, publicé sous la direction de l'Abbé R. Aigrain, Paris, 1930, p. 879—880.

5. Titlul complet al scrierii este: *Testamentum Domini seu verba quae Dominus noster a mortuis resurgens ad Apostolos habuit*. Scrierea este atribuită unui episcop Cosma de Samanoud, a fost tradusă din grecește în limba siriacă de un oarecare Iacob la anul 687, iar în secolul VIII în limba latină. Cf. Fr. Gozman, *Disciplina alexandriană, Copti in codificatione canonica orientale*, vol. VIII, Roma, 1932 p. 49. 6. *Ibidem*, p. 48. 7. Salaville, *op. cit.*, p. 880.

8. În anul 1895, învățatul rus A. Dimitrievschi a descoperit într-o minăstire din muntele Atos un manuscris din secolul al XI-lea care cuprinde texte liturgice și alte rînduiri atribuite episcopului Serapion de Thmunis, prietenul Sfîntului Atanasie cel Mare. Textul a fost editat de Dimitrievschi și de Wobbermin în colecția *Texte und Untersuchungen*, Leipzig, 1898.

9. Le Duchesne, *op. cit.*, p. 77—78. 10. Cf. Rahmani, *op. cit.*, p. 421—425.

cu caracter liturgic amintite mai sus¹¹. Totodată constatăm o evoluție oarecare în redactarea textelor liturgice, în sensul că din unica liturghie a Sfântului Marcu încep să se individualizeze alte liturghii cu rugăciuni mai dezvoltate care vor fi folosite tot mai mult în serviciul bisericesc, iar liturghia Sfântului Marcu, în forma sa inițială, este părăsită¹².

După Sinodul IV Ecumenic de la Calcedon (451), Biserica egipteană s-a împărțit în două ramuri: Biserica ortodoxă, care a primit formula Sinodului IV și monofizită sau coptă, care a respins hotărârile acestui Sinod. Din punct de vedere liturgic, amândouă Bisericile continuă să folosească aceeași liturghie pînă în secolul XII, cînd Biserica ortodoxă din Egipt a adoptat liturghiile de rit bizantin, la stăruința Patriarhiei din Constantinopol¹³.

Biserica coptă a continuat să folosească liturghiile de rit alexandrin pînă în zilele noastre.

Biserica etiopiană, care a primit creștinismul din Alexandria prin secolul IV și care a trăit sub jurisdicția Bisericii copte pînă în anul 1959, a folosit și folosește liturghia de rit alexandrin, foarte asemănătoare cu cea a Sfântului Marcu, denumită de etiopieni «liturghia celor doisprezece Apostoli».

*

În prezent, Biserica coptă întrebuițează patru liturghii. Două dintre ele sînt atribuite Sfântului Vasile cel Mare, fără a fi identice între ele și nici nu se aseamănă cu liturghia Sfântului Vasile din ritul bizantin. Aceste liturghii sînt folosite în majoritatea zilelor din an. Ele se pot folosi fie alternativ, fie cum dispune protosul care slujește. A treia liturghie, despre care am amintit, este pusă sub numele de Sfîntul Grigorie Teologul și se folosește la următoarele sărbători: Bunavestire, Floriile, Sfintele Paști, Înălțarea Domnului, Rusaliile, Nașterea Domnului și Boboteaza. A patra liturghie este atribuită Sfântului Ciril al Alexandriei și se slujește numai în Sîmbăta mare. Liturghia Sfântului Ciril este cea mai veche dintre celelalte, căci se reproduce adeseori cuvînt cu cuvînt textul liturghiei Sfântului Marcu¹⁴. Limba liturgică este cea coptă, iar citirile din pericopele Evangheliei și a Apostolului se fac în versiunile arabă și coptă.

O primă caracteristică a liturghiilor de rit alexandrin de astăzi este lipsa rînduiclii procomidiei și în consecință și a vohodului mare. Sfintele daruri sînt pregătite direct pe sfînta masă în altar. Lipsește de asemenea vohodul mic.

În general, Bisericile au aceeași împărțire în interior ca și cele ortodoxe. Iar sfînta masă trebuie să aibă o formă patrată. Vasele liturgice sînt aceleași ca și la ortodocși, cu mica deosebire că discul are forma unei farfurii adînci¹⁵. Pentru sfînta liturghie se folosește pîinea dospită și puțin vin cu apă. Prescura are forma rotundă și e împărțită în douăsprezece pătrățele, în mijlocul cărora este un patrat mai mare. Fiecare patrat e însemnat cu o cruce. Patratal din mijloc închipuiește pe Mîntuitorul, iar celelalte pe Sfinții Apostoli. Pe marginea prescurii

11. Rahmani, *op. cit.*, p. 430.

12. *Ibidem*.

13. Cf. Rahmani, *op. cit.*, p. 418.

14. Cf. Leclercq, *Alexandrie — Liturgie, art.* în «Dict. d'Archeologie chrétienne et de Liturgie, t. I, Paris, 1924, col. 1904.

15. Arhim. Porfirie Uspenski, *Viroucenie, bogoslujenie, cenopolojenie i pravila jercovnago blagocenia egipetskih hristian (coptov)*, Sankt. Petersburg, 1856, p. 152.

sînt scrise cuvintele : «Sfint, Sfint, Sfint Domnul»¹⁶. Pentru sfînta liturghie, rînduiala nu stabilește exact numărul prescurilor. Unele dispoziții prevăd șapte prescouri, iar altele cinci. Prescurile vor fi coapte numai în ziua cînd se săvîrșește sfînta liturghie, de către un bărbat instruit în acest scop și într-o cameră anume destinată pentru facerea prescurilor. Această cameră se găsește fie în interiorul Bisericii, fie într-o clădire alipită de zidul acesteia.

Sfînta liturghie este precedată de cele șapte laude ca și în ritul bizantin. Ele sînt însă mult mai întinse ca la noi, cuprinzînd numeroși psalmi¹⁷, cîntări și rugăciuni lungi. În cadrul fiecărei «laude» se cîntec pericope evanghelice. Aceeși rînduială o au și etiopienii, de aceea serviciul divin durează la ei aproximativ 8—10 ore.

Pentru slujitorii Bisericii alexandrine se cere aceeași pregătire și aceleași condiții de ajunare și curățenie înainte de a sluji sfînta liturghie ca și în ritul bizantin.

Rînduiala liturghiilor atribuite Sfîntului Vasile cuprinde asemănări de tipic, dar textul și dimensiunile rugăciunilor din cuprinsul lor, se deosebesc. Amîndouă liturghiile încep cu binecuvîntarea «în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh». La începutul liturghiei, ecteniile lipsesc. După binecuvîntare, preotul citește cinci rugăciuni destul de lungi numite «rugăciuni pregătitoare la Sfînta Masă». În liturghia a doua a Sfîntului Vasile, aceste rugăciuni sînt mai scurte și numai în număr de trei, fiind atribuite una Sfîntului Iacob, fratele Domnului, iar celelalte anonime. Toate se adresează Sfîntei Treimi, afară de una, care se adresează Mîntuitorului. În timpul rostirii lor, diaconul îndeamnă pe popor, după fiecare rugăciune «stați la rugăciune» sau «să ne rugăm ca Domnul să ne miluiască pe noi!» Tot în acest timp preotul pune o prescură pe disc, care stă pe Sfînta Masă, fără să o taie și toarnă vin și puțină apă în potir. După aceasta rostește în auz o rugăciune numită «a punerii înainte și aducerii pîinii și a potinului». În textul acestei rugăciuni «rugăm deci bunătatea Ta, iubitorule de oameni : arată fața Ta peste pîinea aceasta și peste potirul acesta, pe care le-am pus înainte pe jertfelnicul acesta al mesei Tale : Binecuvîntează-le (preotul binecuvîntează cu mîna dreaptă), sfințește-le și prefă-le ca să fie pîinea aceasta sfînt trupul Tău, iar cele ce sînt amestecate din potirul acesta, cinstit sîngele Tău, ca să fie nouă tuturor pază și doctorie și mîntuirea sufletelor»¹⁸. După terminarea rugăciunii, preotul acoperă discul și potirul, fiecare cu acoperămîntul său și pe amîndouă cu un procovăț mai mare, fără a zice ceva. Apoi sîrută Sfînta Masă. În ceea ce privește conținutul primelor rugăciuni, ele se aseamănă întrucîtva cu cererile ecteniilor din ritul bizantin. Astfel avem o rugăciune pentru pace, una pentru patriarhul Alexandriei (în liturghia a doua a Sfîntului Vasile), alta pentru iertarea păcatelor și îndepărtarea vrăjmașilor, etc. În timpul acestor rugăciuni se face pregătirea darurilor în modul cel mai simplu, după cum am arătat mai sus, fără scoaterea miridelor, ca în ritul bizantin. Numai ultima rugăciune înainte de acoperirea darurilor amintește rugăciunea punerii înainte din rînduiala proskomidiei, liturghiilor noastre. Trebuie reținut că această rugăciune nu este o

16. M. Jugie, *Monophysite (Eglise copte)*, art. în «Dict. de Theologie catholique», vol X, partea II, col. 2285.

17. De ex. utrenia cuprinde 19 psalmi, ceasul trei are 12 ps., ceasul 6, 12 ps., ceasul 9, 11 ps., vecernia 10 ps., pavecernia 12 ps., miezonoaptea 7 ps.

18. P. Uspenski *op. cit.*, p. 122.

epicleză, deși are puțină asemănare cu sfințirea darurilor, căci ea uneori poate lipsi ca în liturghia a doua a Sfântului Vasile. Adevărata epicleză urmează mai tirziu în locul pe care-l ocupă și în liturghia bizantină.

Acoperind darurile, preotul rostește rugăciunea care are un text destul de lung, către Dumnezeu-Tatăl, ca să-l învrednicească pe liturghisitor «să aducă jertfa înțelegătoare și jertfa cuvântătoare care să fie primită în Sfânta Sfintele»¹⁹. Încă în timpul rostirii, preotul face căderea mică, după rînduiala Bisericii ortodoxe. În timpul cădrii, slujitorul pomenește încă o dată pe episcopul patriarhul Alexandriei și apoi pe credincioșii din biserică.

Începînd cu acest moment liturgic, cele două liturghii copte ale Sfântului Vasile încep să se deosebească. Vom arăta în cele ce urmează numai rînduiala primei liturghii, urmînd ca pe cealaltă să o descriem după aceea.

După cădere, urmează citirea, de către diacon, a unei pericope din epistolele pauline în limba coptă, apoi în limba arabă. Preotul mai rostește o rugăciune după citirea Apostolului, iar diaconul citește din nou o pericopă din epistolele sobornicești, tot în amîndouă limbile. Urmează o rugăciune și diaconul citește a treia oară o pericopă din Faptele Apostolilor. În rugăciunile rostite de preot se vorbește despre convertirea Sfântului Apostol Pavel și despre mila cea bogată a lui Dumnezeu care e invocată asupra comunității credincioșilor. În continuare, preotul rostește rugăciunea înainte de citirea Evangheliei, care, deși e foarte frumoasă, nu se aseamănă cu cea corespunzătoare din liturghiile bizantine. Preotul cădește Sf. Evanghelie, o sărută și o dă diaconului care o scoate în mijlocul bisericii și o citește cu fața spre popor. Înainte de a începe textul ei, diaconul zice: «Sculați-vă», iar preotul continuă: «În numele lui Dumnezeu, cădînd altarul și pe popor. Diaconul zice: «Binecuvintează Stăpine», preotul răspunde «Începutul Sfîntei Evanghelii de la N.» și continuă să cădească stînd pe loc întors cu fața spre Apus. Diaconul, după ce a mai zis «să stați cu frica lui Dumnezeu», citește pericopa respectivă, în limba coptă, apoi în limba arabă. În tot timpul citirii, preotul cădește stînd pe loc în ușile împărătești, îndreptat cu fața spre diacon. Terminînd de citit, diaconul predă evanghelia preotului.

Remarcăm că această parte din liturghia coptă are multe corespondențe în liturghia bizantină, în privința îndemnului adresat poporului «sculați-vă» (în liturghia bizantină «înțelepciune drepti»), în privința poziției și locului ocupat de către slujitor ș.a. După citirea Evangheliei, slujitorii sărută Sfînta Carte urmați de credincioșii prezenți. În timpul citirii Evangheliei, toți stau în picioare, iar bărbații se sprijină pe un băț în formă de T. Rînduiala bisericească prevede ca poporul să îngenuncheze numai la Rusalii²⁰.

După citirea Sfîntei Evanghelii, preotul rostește cîteva rugăciuni mișcător de frumoase, care prin conținutul lor corespund cu cererile din ecteniile întreprinse ale liturghiilor bizantine. Se pomenește ierarhia bisericească, conducerea statului și întreaga «sfîntă apostolească Biserică», apoi se rostește o rugăciune pentru pacea lumii și alta pentru toți credincioșii bolnavi, robiți, călători, cei care se pregătesc pentru botez (catehumenii), iar la urmă pentru cei răposați.

Terminînd aceste rugăciuni, preotul cădește numai altarul și începe să citească o rugăciune pentru întoarcerea la dreapta credință a ereticilor, a idolatriilor

19. *Ibidem*, p. 125.

20. R. Janine, *Les Eglises Orientales et les rites orientaux*, ed. III, Paris, 1935, p. 597.

și cere nimicirea «sfatului celor vicleni»²¹. Rugăciunea se termină cu versetul «să învieze Dumnezeu» ș. cl., după care preotul zice ecfonisul «cu mila și cu îndurările». Poporul răspunde amin și toți rostesc cu voce tare simbolul credinței niceo-constantinopolitan, în timp ce preotul cădește altarul, rostind și el Crezul. După terminare, preotul se spală de trei ori pe mâini și se întoarce către popor, binecuvintează cu crucea și zice «pace tuturor», iar poporul răspunde «și duhului Tău»²². Preotul întorcându-se spre Răsărit, rostește înaintea Sfintei Mese trei rugăciuni scurte intitulate «rugăciunile sărutării păcii», între care una e pusă sub numele Sfântului Apostol Iacob iar două anonime. Rînduiala sărutării nu se mai practică însă nici la popor, nici între clericii slujitori. După aceste rugăciuni urmează anafora atribuită Sfântului Vasile cel Mare, care e aproape identică cu cea din liturghia ortodoxă a Sfântului Vasile. Ea începe cu un dialog între preot și popor, foarte asemănător cu cel din rînduiala bizantină. Pentru exemplificare cităm :

Diaconul : Apropiați-vă, stați bărbaților cu frică și priviți spre Răsărit. Să luăm aminte.

Poporul : Mila păcii și jertfa laudei.

Preotul : Binecuvintează de trei ori cu crucea pe sine, pe clericii coliturghisitori și pe popor și zice : Domnul cu voi.

Poporul : Și cu duhul tău.

Preotul : Sus înălțați inimile voastre !

Poporul : Avem către Domnul.

Preotul : Să mulțumim Domnului.

Poporul : Cu vrednicie și cu dreptate este²³.

Preotul, cu voce tare, citește în continuare rugăciunea euharistică, oprindu-se din cînd în cînd spre a lăsa timp diaconului să rostească «cei ce ședeți sculați-vă», sau «priviți spre Răsărit». La momentul convenit, poporul rostește în cor «Sfînt, Sfînt, Sfînt e Domnul»²⁴. Preotul zice cuvintele de instituire pentru pîine, exact după formula din liturghia ortodoxă a Sfântului Vasile, dar descoperă sfintele vase și ia în mînă prescura în acest moment. Cînd preotul rostește cuvintele : «Mulțumind, binecuvîntînd și sfințind» poporul răspunde de fiecare dată, Amin. Preotul rupe în trei părți prescura, dar nu o desface complet. După cuvintele de instituire, urmează versetul «aceasta să faceți spre pomenirea Mea» iar poporul răspunde din nou Amin. Aceleași răspunsuri au loc la rostirea cuvintelor de instituire pentru potir. Preotul continuă să citească rugăciunea «Căci ori de cîte ori veți mîncă pîinea aceasta și veți bea paharul acesta, moartea Mea veți vesti», etc., iar poporul rostește «moartea Ta o vestim și învierea Ta o mărturisim»²⁵. Preotul continuă cu rugăciunea anamezei, dar fără ecfonisul «ale Tale». Epicleza nu are troparul ceasului trei. Preotul rostește rugăciunea de chemare a Sfântului Duh, cu mîinile ridicate, mai întîi peste pîine, iar pe urmă peste potir. El binecuvintează cu crucea de trei ori atît discul cît și potirul, iar poporul răspunde, Amin²⁶. După sfințirea darurilor, diaconul începe să îndemne pe popor, «rugați-vă», iar preotul pomenește pe episcopul locului, pe coliturghisitori, pe cei ce au adus și pe cei pentru care s-au adus darurile. Se roagă pentru binecuvîntarea

21. P. Uspenski, *op. cit.*, p. 134.

22. *Ibidem*.

23. *Ibidem*, p. 136-137.

24. *Ibidem*, p. 137.

25. *Ibidem*, p. 140.

26. Euseb. Renaudot, *op. cit.*, tom. I, p. 16.

rodurilor pământului, vremuri pașnice ș.a. La care poporul răspunde «Doamne miluiește» de trei ori. Urmează pomenirea Maicii Domnului, a sfinților prooroci, a apostolilor, mucenicilor, cuvioșilor Părinți (între care e pomenit și Dioscur, condamnat la sinodul de la Calcedon) și a sfântului zilei, pentru ale căror rugăciuni, Mântuitorul e rugat să miluiescă pe credincioși. În continuare, diaconul sau preotul citește dipticile. După terminarea dipticilor, preotul ia cu mîna dreaptă Sfîntul Trup și rostește «Trupul Sfînt» apoi înmoaie degetul cel mare în Sfîntul Sînge, îl ridică și însemnează cu el semnul sfintei cruci peste potir, zicînd : «Și scumpul Sînge al Atotputernicului Domnului și Dumnezeuului nostru». În acest moment, slujitorul ridică degetul din sfîntul potir și face cu el semnul sfintei cruci de două ori peste Sfîntul Trup în locul unde a fost frînt²⁷. Terminînd această lucrare, preotul zice : «Pace tuturor» și rostește trei rugăciuni numite «ale sfărîmării», una anonimă, a doua atribuită Sfîntului Vasile, iar a treia Sfîntului Ioan Gură de Aur. Urmează rugăciunea «Tatăl nostru», apoi încă o rugăciune. Diaconul zice către popor «capetele voastre Domnului să le plecați», poporul răspunde «Ție Doamne», iar preotul citește două rugăciuni deosebit de frumoase către Dumnezeu-Tatăl, în cuprinsul cărora pomeneste viii și morții și încheie cu cuvintele «Scrie numele noastre cu cetele sfinților Tăi în împărăția cerurilor, prin Iisus Hristos Domnul nostru»²⁸. Poporul răspunde «Doamne miluiește», iar preotul, închinîndu-se, ia sfîntul Agneț și ținîndu-l deasupra potirului, rostește «Sfintele Sfinților», făcînd de trei ori semnul sfintei cruci peste potir și apoi punînd la loc Sfîntul Trup, face cu potirul semnul sfintei cruci de trei ori peste disc. În acest moment, poporul îngenunchează, deși nu se impune acest act ca o obligație. În continuare, preotul pune două părți din Sfîntul Trup în Sfîntul Sînge și zice : «Binecuvîntat este Domnul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu și Sfîntul Duh, Amin»²⁹.

După aceasta, preotul împarte în miei părțile partea a treia din Sfîntul Trup, din care se împărtașește el și coliturghisitorii în altar, ca și în ritul bizantin, iar cu părțile rămasse, se împărtașesc credincioșii în fața altarului. Înainte de împărtașire, preotul rostește o rugăciune, al cărei text se aseamănă foarte mult cu rugăciunea «Cred Doamne și mărturisesc», din liturghiile bizantine. După împărtașirea clericilor, preotul rostește : «Toată slava, cinstea și închinăciunea se cuvine Sfintei Treimi, Tatălui, Fiului și Sfîntului Duh». Diaconul acoperă potirul și discul, iar preotul își înfășoară mîinile inclusiv palmele cu un acoperămint subțire. Urmează împărtașirea credincioșilor de către preot, care dă cu mîna Sfîntului Trup din disc, iar credinciosul gustă Sfîntul Sînge din potir. Femeilor li se dă Sfîntul Trup pe care preotul pune cîteva picături din Sfîntul Sînge³⁰. În timpul împărtașirii se cîntă un psalm. După împărtașire, se citesc rugăciuni de mulțumire de o frumusețe rară. Nu se citește rugăciunea amvonului, nu se face otpustul, nu se împarte anafora, și nici nu se miruiește. Preotul încheie slujba sfintei liturghii cu o simplă binecuvîntare cu mîna peste popor, rostind în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, Amin, apoi rămîne să potrivească Sfintele Taine.

Urmează să arătăm unele aspecte ale celeilalte liturghii atribuite Sfîntului Vasile cel Mare. Despre ea am vorbit mai sus pînă în momentul citirii Evan-

27. *Ibidem*, p. 19.28. *Ibidem*, p. 22.29. P. Uspenski, *op. cit.*, p. 102, și Renaudot, p. 23.30. R. Janin, *op. cit.*, p. 582.

gheliei. În această liturghie despre care vorbim acum nu se citesc, nici Apostolul, nici Evanghelia, se rostește numai Crezul, apoi se citesc trei rugăciuni numite ale sărutării păcii și are loc sărutarea atât în rîndul clericilor, cît și în popor. (Spre deosebire de prima liturghie a Sfîntului Vasile, în cadrul căreia nu are loc sărutarea). Urmează obișnuitul dialog între preotul slujitor și popor, începînd cu cuvintele «Să stăm bine». La binecuvîntarea poporului, preotul rostește cuvintele: «Domnul să fie cu voi cu toți». După aceasta, începe rugăciunea euharistică, care se aseamănă mult cu cea din liturghia bizantină a Sfîntului Vasile. Preotul face dese întreruperi în citirea acestei rugăciuni pentru ca poporul să răspundă cu «Doamne miluiește» și «Amin». La cuvintele de instituire se spune că Mîntuitorul a gustat din pîine, a binecuvîntat, a sfințit și a dat sfinților Săi Ucenici, zicînd, etc. Restul formulei de instituire este identică cu liturghia bizantină a Sfîntului Vasile, dar amănunțat este aceeași ca în liturghia bizantină a Sfîntului Ioan Gură de Aur³¹. Are loc apoi ridicarea sfințelor daruri cu rostirea cuvintelor «Ale Tale dintru ale Tale». Poporul răspunde «Pe Tine Te laudăm, etc.». Epicleza e asemănătoare cu cea pe care am descris-o, cînd am vorbit despre prima liturghie coptă a Sfîntului Vasile. Dipticele sînt mult mai dezvoltate ca în alte liturghii. Și în timpul citirii lor poporul răspunde mereu «Doamne miluiește» de trei ori³².

Remarcăm că formula de pomenire a Maicii Domnului este exact aceeași ca în liturghia bizantină. Dar ea are loc după pomenirea episcopului și a patriarhului și după rostirea unor rugăciuni pentru Biserică, pentru rodurile pămîntului și pentru credincioșii vii, care sînt de pomenit. După pomenirea Născătoarei de Dumnezeu, se pomenesc și alți sfinți iar la urmă, se citesc dipticele morților³³.

Terminîndu-se dipticele, se citesc trei rugăciuni numite «ale frîngerii pîinii», apoi «Tatăl nostru» și rugăciunile înainte de împărțășire. La cuvintele «Sfintele Sfîntilor», poporul răspunde «Unul Părinte Sfînt, unul Fiul Sfînt. Unul Duhul Sfînt, Amin»³⁴. Urmează rînduiala împărțășirii pe care am descris-o mai sus, apoi cîteva rugăciuni de mulțumire și liturghia se încheie cu un otpust destul de lung în care se pomenește Iisus Hristos și Maica Domnului, fără a se pomeni sfinții.

Trecînd la caracterizarea liturghiei atribuită Sfîntului Grigorie Teologul, vom spune, că nici aici nu întîlnim rînduiala Proscomidiei și nici vohodul mic și mare, ca în liturghiile bizantine. După două rugăciuni pentru «pregătirea sfințului jertfelnic», se citește rugăciunea înainte de Sfînta Evanghelie, apoi Sfînta Evanghelie fără Apostol, după care urmează cîteva rugăciuni lungi și deosebit de frumoase, numite ale sărutării păcii și are loc sărutarea.

În continuare, începe anafora, cu binecuvîntarea preotului «Dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și harul unuia născut Fiului, Domnului și Dumnezeului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos și împărțășirea și darul Sfîntului Duh să fie cu voi cu toți»³⁵. Restul dialogului este ea în liturghiile bizantine. Cuprinsul rugăciunii euharistice este în partea sa a doua, asemănător cu anafora din liturghia bizantină a Sfîntului Vasile cel Mare, avînd și imnul «Sfînt, Sfînt, Sfînt. Domnul

31. P. Uspenski, *op. cit.*, p. 164.

32. P. Uspenski, *op. cit.*, p. 165-166 și I. A. Assemani, *op. cit.*, tom. VII, p. 19.

33. P. Uspenski, *op. cit.*, p. 167-169 și Renaudot, *op. cit.*, p. 25-26.

34. P. Uspenski, *op. cit.*, p. 175.

35. I. A. Assemani, *op. cit.*, tom. VII.

Savaot» etc. După cântarea imnului, preotul citește în auz o lungă rugăciune, care, în linii mari are același cuprins cu rugăciunea corespunzătoare din liturghia bizantină a Sfântului Vasile. Cuvintele de instituire se rostesc cu adaosul «aceasta să faceți întru pomenirea Mea»³⁶. Poporul rostește «Amin» de trei ori. Anamneza e aproape identică cu cea din liturghia Sfântului Vasile. Se rostesc cuvintele «Ale Tale dintru ale Tale» și se intonează imnul «Pe Tine Te lăudăm»³⁷. Epicleza este fără troparul glasului trei, se adresează lui Dumnezeu-Tatăl și invocă pe Sfântul Duh. Textul ei este următorul :

Preotul (cu voce tare) : «Și prefă, adică, pîinea aceasta în Sfântul Trup al Domnului și Dumnezeului și Împăratului a toate, a Domnului nostru Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor și viața veșnică celor ce se vor împărtăși din el». Poporul : «Amin».

Preotul : «Potirul acesta — în sfântul Sînge al Legii celei noi a Domnului și Dumnezeului și Împăratului nostru a toate, Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor și viața veșnică celor ce se vor împărtăși din el»³⁸.

Lipsește pomenirea Maicii Domnului imediat după epicleză. Preotul se roagă mai întâi pentru Biserică, pentru orașe și sate, pentru credincioșii bolnavi, pentru copii și bătrîni, pentru învrăjbiți, întoarcerea ereticilor și altele, iar poporul rostește după fiecare cerere : «Doamne miluiește». În total sînt cincizeci și cinci de cereri (ele au forma unei ectenii). Terminînd aceste cereri, preotul pomenește pe patriarhul Alexandriei, pe episcopul locului, apoi cu voce foarte ridicată, pe Maica Domnului, după formula din liturghia bizantină a Sfântului Ioan Gură de Aur. După Maica Domnului sînt pomeniți Sfîntul Ioan Botezătorul, Sfîntul întiul mucenic Ștefan, Sfîntul Evanghelist Marcu, Sfîntul Grigorie și sfinții a căror pomenire se face³⁹. Diaconul citește dipticile morților, după care preotul începe să citească trei rugăciuni lungi numite ale frîngerii pîinii. Aceste rugăciuni au un cuprins dogmatic, mai ales referitor la dogmele Sfintei Treimi, Întruparea, Învierea, Înălțarea la cer, eliberarea lui Adam din legăturile iadului ș.a. Remarcăm că exprimarea învățăturilor este formulată în chip ortodox, afară de o singură propozițiune referitoare la dogma Întrupării, care are colorit monofizit. Urmează «Tatăl nostru» și obișnuitele rînduieli ale sfărîmării Agnețului și împărtășirii credincioșilor, pe care le-am descris mai înainte.

Liturghia se încheie cu un otupst în care sînt pomeniți sfinții îngerii, cei 24 de bătrîni din Apocalipsă, Sfîntul Ioan Botezătorul, Sfîntul Arhidiacon Ștefan, Sfinții Apostoli, Prooroci, Mucenici și Sfîntul Evanghelist Marcu.

Rămîne să ne ocupăm acum de liturghia atribuită Sfîntului Ciril al Alexandriei, care se slujește numai în sîmbăta mare. Ea este, după cum am amintit cea mai veche dintre liturghiile alexandrine, fiind o «ușoară retușare a liturghiei sfîntului Marcu»⁴⁰. Ea începe cu două rugăciuni pentru pacea lumii, continuă cu rugăciunea sîrutarea păcii și apoi se zice rugăciunea euharistică începînd cu cuvintele «Cu vrednicie și cu dreptate». Această rugăciune nu este lungă și avem impresia că se întrerupe și începe un fel de ectenie lungă rostită de preot cu o mulțime de cereri (33 de cereri) pentru vii, la care poporul răspunde : «Doamne miluiește»⁴¹. La ectenie ia parte și diaconul, dar numai cu îndemnul «să ne rugăm pentru cutare...», iar preotul continuă cererea.

36. *Ibidem*.37. Euseb. Renaudot, *op. cit.*38. *Ibidem*.39. *Ibidem*.40. Ing. Ef. Rahmani, *op. cit.*, p. 418.41. E. Renaudot, *op. cit.*, tom. I.

Terminându-se această ectenie, rugăciunea euharistică se continuă, amintindu-se de «Heruvimii cei cu ochi mulți» și «Serafimii cei cu șase aripi». Poporul intonează de trei ori «Sfint». Preotul continuă cu voce tare rugăciunea, care, în privința textului se apropie mult de cea din liturgia bizantină a Sfintului Vasile. Se rostesc cuvintele de instituire și urmează o anamneză lungă. Rugăciunea de invocare a Sfintului Duh se zice în taină. Ea se adresează lui Dumnezeu-Tatăl și are un text destul de lung. Cuvintele «și prefă, adică, piinea aceasta în Trupul lui Hristos și potirul acesta în cinstitul Sînge al Legii celei noi» se pronunță cu voce tare, iar preotul binecuvintează de trei ori discul și potirul. După aceasta preotul rostește o scurtă rugăciune pentru cei vii care se vor împărtăși și pentru sine însuși. Dipticile lipsesc din acest loc, fiind probabil subînțelese în ectenia aceea lungă din cuprinsul rugăciunii euharistice, despre care am amintit. Slujitorul citește încă patru rugăciuni destul de lungi în care mulțumește lui Dumnezeu pentru această mare Taină pe care a dat-o Bisericii și roagă să învrednicească pe toți de împărtășirea Sfintelor Taine. Se rostește «Tatăl nostru» și urmează împărtășirea credincioșilor, cu rînduiala descrisă mai înainte și liturgia se încheie cu un otpust foarte scurt.

Urmează să spunem cîteva cuvinte și despre liturgia Bisericii etiopiene, care face parte tot din ritul alexandrin. Deși Biserica etiopiană a fost sub conducerea celei egiptene, ea și-a păstrat multe formule și texte liturgice proprii, cu toate că în linii generale, există o mare asemănare cu liturgia coptă.

Abisinenii au liturgia numită «Celor doisprezece Apostoli». Ea se aseamănă foarte mult cu liturgia Sfintului Kiril al Alexandriei, dar are cincisprezece anafore, atribuite multor sfinți. Astfel prima anafora e atribuită celor doisprezece Apostoli, a doua este atribuită Mîntuitorului, a treia atribuită Sfintei Fecioare Maria, a patra Sfintului Ioan Evanghelistul, a cincea Părinților Sinodului de la Niceea, a șasea Sfintului Atanasie, a șaptea Sfintului Epifanie; a opta Sfintului Grigorie de Nazianz; a noua Sfintului Grigorie Luminătorul; a zecea Sfintului Vasile, Sfintului Kiril, etc.

Preotul începe liturgia cu aceleași rugăciuni pregătitoare ca și în liturgiile copte⁴². În rugăciunile de pregătire a Sfintei Jertfe, se amintește jertfa lui Avel, a lui Noe și a lui Avraam. Aceste elemente nu sînt amintite în liturgiile copte, ci în liturgia maronită⁴³. Citirile din Noul Testament sînt aceleași ca și în liturgiile copte. Limba liturgică este etiopiană, iar la citirea evangheliei se folosește și limba arabă. După evanghelie, se rostesc două rugăciuni pentru pacea Bisericii, a credincioșilor și a ierarhiei, după care se zice Crezul. Slujitorul se spală pe mîini și începe rugăciunea euharistică cu cuvintele: «Cel care este curat să ia trupul lui Hristos; cel ce nu este curat, să se abțină»⁴⁴. După aceste cuvinte începe dialogul obișnuit între preot și popor, ca și în liturgiile copte. Rugăciunea euharistică se adresează lui Dumnezeu-Tatăl. Ca și în liturgia Sfintului Kiril, diaconul întrerupe rugăciunea și are loc o lungă ectenie cu diferite cereri și chiar mici rugăciuni către Sfinta Fecioara Maria și alți sfinți, pentru ocrotirea Bisericii, a ierarhiei, a conducerii statului, și a credincioșilor. Încheindu-se această ectenie, rugăciunea euharistică continuă aproape cuvînt cu cuvînt, după cea a Sfintului Kiril. Atît preotul cit și poporul repetă de două ori imnul serafimic, se rostesc

42. *Ibidem*, p. 473.

43. E. Rahmani, p. 475.

44. *Ibidem*.

cuvintele de înstituire pentru pâine și pentru potir și începe anamneza, înălțarea sfințelor daruri și epicleza, toate după rânduiala liturghiei Sfântului Vasile din ritul alexandrin⁴⁵.

Făcînd prezentarea liturghiilor de rit alexandrin, am arătat unele asemănări și unele deosebiri atît între ele, cît și între liturghiile de rit bizantin. Numeroasele asemănări pe care le constatăm se datoresc aceluiași izvor comun din care au ieșit toate aceste liturghii, adică liturghia Sfântului Marcu.

În comparație cu cele bizantine, liturghiile de rit alexandrin se caracterizează prin rugăciuni mai lungi și mai dezvoltate, prin lipsa proscomidiei, a vohodurilor și a căldurii la Sfintele Taine, cum și prin inexistența liturghiei catehumenilor. Liturghiile de rit alexandrin angajează în mare măsură participarea credincioșilor la slujbă, care urmăresc rugăciunile rostite de slujitori și le completează cu răspunsurile scurte ca: «Amin», credem, Doamne miluiește, Doamne fii milostiv, nu după păcatele noastre, ci după mare mila Ta, cu vrednicie și cu dragoste să lăudăm pe Domnul, Sfînt, Sfînt, etc.

În privința formulării lor dogmatice, liturghiile de rit alexandrin nu conțin nimic eretic, afară de pomenirea lui Dioscur și alte mici amănunte despre care am amintit. Ca și întreaga învățătură și rînduielele Bisericilor coptă și etiopiană, liturghiile acestor Biserici se aseamănă cu cele bizantine, nu numai în multe expresii, dar mai ales în duhul evlaviei și a preamăririi lui Dumnezeu în care se săvîrșesc.

De aceea socotim că trebuie acordată multă atenție și înțelegere acestor liturghii, căci vechimea lor prezintă o importanță și o valoare deosebită pentru cercetările istorice ale liturgiei. În această privință este semnificativ și îmbucurător faptul că în ultimul deceniu, Sfîntul Sinod în frunte cu Întăistătorul Bisericii Ortodoxe Române Prea Fericitul Patriarh Justinian, precum și revistele noastre teologice au acordat multă atenție problemei de aprofundare a cunoașterii cultului și învățăturilor teologice ale Bisericilor eterodoxe de rit alexandrin și stabilirea unor relații de dragoste între aceste Biserici și Biserica Ortodoxă Română⁴⁶.

Pr. COLOTELO MIHAIL

45. *Ibidem*, p. 477.

46. Pr. Prof. Ene Braniște, *Cultul Bisericilor creștine vechi din Orient. Liturghiile riturilor orientale*, în «Ortodoxia», nr. 1, 1965, p. 83-131.

Pr. Prof. D. Stăniloae, *Possibilitatea reconcilierii dogmatice între Biserica ortodoxă și Vechile Biserici Orientale*, în «Ortodoxia», nr. 1, 1965, p. 5-27.

Diac. lector I. Pulpea, *Possibilitatea întoarcerii Bisericilor monofizite la Ortodoxie*, în «Ortodoxia», nr. 4, 1951, p. 590, ș.u.

Pr. Colotelo Mihail, *Biserica Coptă, caracteristicile organizării ei*, în «Studii Teologice», nr. 5-6, 1961, p. 321, ș.u.

MOȘTENIREA MONAHIILOR ÎN VECHILE NOASTRE ORINDURI JURIDICE

1. *Considerații generale.* — Regimul succesoral al monahilor constituia, pînă la punerea în vigoare a Codului civil din 1865, o excepție de la regula că moștenirea se deschide numai la moartea unei persoane. Cei ce se dedicau vieții monahale, prin faptul că se lepădau de toate bogățiile lumești, erau socotiți ca morți pentru lume; în consecință, ei erau tratați ca atare și din punct de vedere juridic; își pierdeau viața civilă, succesiunea lor deschizîndu-se în mod excepțional în timpul vieții. Viitorii monahi puteau dispune de averea lor prin testament și în momentul călugăririi li se deschidea succesiunea ca și cum ar fi fost morți. Restul averii, de care nu dispuseră se cuvenea, la moartea lor, mînăstirii în care se aflau, dacă erau legați de o mînăstire, ori statului, pentru ajutorarea săracilor și a copiilor părăsiți sau rămași orfani și în stare de sărăcie și pentru alte fapte bune, dacă nu erau legați de vreo mînăstire și nici de mitropolie. Astfel fiind, la moartea unui călugăr nu se mai deschidea succesiunea *ab intestat* și nici cea testamentară. În ceea ce o privește pe aceasta din urmă, călugărul era izbit de o incapacitate absolută de a dispune, după cum era izbit și de o incapacitate absolută de a primi.

Regimul excepțional era aplicabil întregului ordin călugăresc, adică nu numai simplilor monahi, ci și episcopilor și mitropoliților, rațiunea fiind aceeași în toate cazurile¹.

2. *Istoric.* — Novela 123 a lui Iustinian este punctul de plecare pentru studiul istoric al reglementării succesiunii monahilor și a incapacității lor de a testa.

În cap. 38 al acestei novele se face următoarea distincție cu privire la atribuirea bunurilor celui ce se călugărește :

1. Dacă nu are copii, bunurile care îi aparțin în momentul îmbrățișării vieții monahale devin ale mînăstirii în care intră, fără a mai putea dispune de ele.

2. Dacă are copii, atît aceștia cît și mînăstirea au drepturi asupra bunurilor monahului, la decesul lui, cînd i se deschide succesiunea testamentară sau *ab intestat*.

a) Dacă monahul nu a dispus de bunuri înainte de călugărire, el o poate face și după aceea, dînd fiecărui copil partea ce i se cuvine, iar restul revenind mînăstirii.

1. În acest sens, Costăișoru, *Despre moșteniri*, în *Magazinul judecătoresc*, 1855, p. 69 ; Cas. s.u., 3 aprilie 1880, *Buletinul Curții de casație*, p. 300.

Dacă împarte totul copiilor, trebuie să facă atâtea părți egale câți copii are plus ună pentru mînăstire.

b) Dacă monahul locuind la mînăstire moare fără a-și fi împărțit averea între copii, aceștia primesc cîte o parte legitimă, restul aparținînd mînăstirii.

Principiul reducerii capacității de a testa a monahului a trecut în dreptul bizantin, primind o reglementare mai amănunțită. Astfel, în *Exabiblos*-ul lui Armenopol ea formează obiectul a șapte paragrafe (1650—1656, trad. I. Peretz), în care situația episcopilor este examinată deosebit de aceea a călugărilor.

Așa cum procedează și în alte ocazii, Armenopol, oulegîndu-și textul din izvoare deosebite, înscrie și aici dispoziții contradictorii.

În ceea ce privește pe episcopi, § 1650 prevede că ei pot dispune prin testament de averea pe care o aveau mai înainte de a fi numiți în funcțiune.

Bunurile dobîndite ulterior acestui eveniment, aparțin bisericii; episcopul nu poate deci dispune de ele nici prin donații nici prin testament. Excepție se face numai pentru bunurile pe care le-a dobîndit prin moștenire de la rude.

În ceea ce privește pe călugări, §§ 1651—1656 prevăd următoarele :

Cel ce vrea să se călugărească trebuie ca în prealabil să dispună de averea sa prin testament; altfel pierde acest drept și toată averea îi intră în patrimoniul mînăstirii (§ 1651). Este repetarea regulii consacrate de Novela 123 a lui Iustinian pentru cazul cînd monahul nu avea copii. Ea a fost primită și de canonul al VI-lea al Sinodului de la Trulla, cu adaosul că dacă monahul și-a oprit vreun lucru, el e supus canonului bisericesc și pedepsei hotărîte de legile dumnezeiești, iar lucrul se vinde de egumen împărțind prețul săracilor și neputincioșilor (§ 1653).

Dacă monahul lasă copii, ce și în Novela 123 precizată, §§ 1654 și 1655 disting după cum succesiunea lui se deschide testamentar sau *ab intestat*.

1° Prin testament făcut ulterior îmbrățișerii vieții monahale, el poate dispune în favoarea copiilor, rezervînd însă și mînăstirii o parte egală cu a unui copil.

2° Dacă moare fără testament, copiii își primesc partea lor legitimă, numită *falcidie*, iar restul aparține mînăstirii.

În afară de sistemul Novelei 123 a lui Iustinian, expus în aceste paragrafe, în § 1652 se mai prevăd dispoziții luate din Novela 5 a împăratului Leon, care distinge două situații, după cum monahul, înainte de a se călugări, a dat sau nu «ceva» mînăstirii

1° În primul caz, averea rămasă după gratificarea mînăstirii, cum și cea dobîndită ulterior, rămîn proprietatea monahului, care poate dispune de ele prin testament, fără nici o restricție.

2° În al doilea caz, averea se împarte în trei părți, una o ia mînăstirea și celelalte două îi rămîn monahului care poate dispune de ele prin testament sau altfel.

Dispozițiile § 1652, reproduse după Novela 5 a lui Leon, le modifică pe acelea ale § 1653, luate după Novela 123 a lui Iustinian, creînd o situație mai bună monahului care moare fără copii și nu a dispus de averea sa înainte de a se călugări.

3. *Sistemul bisericii catolice.* — Ca și biserica ortodoxă, cea catolică a considerat și ea că succesiunea monahilor trebuie să fie reglementată diferit de a laicilor, din cauza părăsirii vieții civile de către cei dinții. Călugării sînt priviți că mor în momentul cînd beneficiază încă de viața civilă; sînt deci capabili în

acel moment să transmită succesiunea și de aceea și îmbrățișarea vieții monahale face să se deschidă succesiunea. Dar o dată călugăriți nu mai pot transmite rudelor lor.

Această soluție logică este sprijinită de Pothier pe o dublă argumentare juridică: a) monahul nemai beneficiind de statutul civil, nu mai are dreptul de a-și transmite bunurile care fac parte din acest statut; b) calitatea de monah, împiedicându-l de a avea ceva propriu al lui, el este considerat că nu poate dobândi decât pentru minăstirea căreia aparține, lui personal nerămânându-i decât uzufructul bunurilor ce achiziționează; ca urmare, monahul nu poate transmite prin succesiune această avere care este a minăstirii².

Dreptul consuetudinar francez făcea distincție între episcopi și călugări în ceea ce privește incapacitatea de a dispune. Primii puteau transmite succesiunea rudelor. S-a căutat explicația acestei diferențieri în faptul că episcopii, din cauza demnității lor își păstrau viața civilă și erau liberați de puterea superiorilor monastici³.

În realitate această exceptare pentru episcopi corespundea vieții frivole pe care o duceau adesea și preocupării lor de bunurile materiale. Episcopatul era căutat de fiii de familie nu din vocație mistică, ci pentru că era o demnitate care le aducea mari și felurite avantaje.

4. *Vechiul drept aplicabil în Țara Românească.* — Vechiul nostru drept era puternic influențat de dreptul bizantin, în ceea ce privește succesiunea monahilor. Glava 57 din *Indreptarea legii* (1652) parafrazând § 1650 din *Exabiblos*-ul lui Armenopol, prevedea: «Cîte au avut arhierul mai înainte pînă nu întrase în rînduiala arhieriei, acelea le dă unde-i iaste voia, și le împarte la moarte și întru viața lui, iară cîte au făcut dacă s-au pus arhieru, acelea sînt ale bisericii, adică ale episcopiei sau ale mitropoliei și pre acelea nu face zapis, iară de se va fi timpot să ia niscare lucruri de la părinții lui, sau de la unchi, sau de la surori, sau de la frați, sau de la alte rude, acestea la dînșii se împart și iaste volnic să le facă ce-i e voia». Se face deci o dublă distincție, luîndu-se în considerare atît data dobîndirii bunurilor, cît și proveniența lor.

Dispozițiile de mai sus deși se referă în termeni expresi numai la *arhieriei*, fără a pomeni nimic de *călugări*, pentru identitate de rațiune sînt aplicabile desigur și acestora din urmă, în lipsa unui alt text care să le reglementeze succesiunea, înlocuindu-se «rînduiala arhieriei» cu «rînduiala călugăriei».

După mai mult de un secol, Alexandru Ipsilanti se ocupă din nou de succesiunea călugărilor, prin hrisovul din 1776, referitor la organizarea minăstirilor. În § 7 al acestui hrisov, — inspirat din § 1651 și 1655 partea I ale *Exabiblos*-ului lui Armenopol, — se prevede că: «Se ovvine acelor ce odată au iubit viața cea călugărească, întii toată înourcarea alișvelişurilor care au avut întru viața cea mai dinainte, tăind-o, ca prin diată de moarte bine să-și rînduiască toate ale sale, împărțind averea sa la părinți și la rudenii, sau și altor oui li s-ar părea cu cuvîntă; iar rămășițele averii lor, închinîndu-le monastirii întru care se învrednicesc tunderii, să rămîie de pururea nemîșcate, și nu numai despre rudenii, măcar cît de aproape, să nu fie supărată monastirea într-unile ca acestea, ci și însuși acela de ar vrea să le ia înapoi cele închinatē, să nu poată, nici să se

2. Pothier, *Oeuvres*, ed. Bugnet, vol. VIII (Successions), p. 6, § IV.

3. Pothier, *Op. și loc. cit.*

asculte de dregători cererea lui, fiindcă cele ce s-au închinat lui Dumnezeu sînt deapururea nedespărțite»⁴.

Rațiunea dispoziției, arătată chiar de hrisov, este că monahul «ca unul ce a primit sărăcimea de bună voia lui, trebuie să se mulțumească la bucatele de obște ce se pun înaintea lui și să se îmbrace cu îmbrăcămintele cele de obște, ce se împart la toți, prin blagoslovenia proestosului, iar să nu se plîngă și să tinjească de prostimea lor, fiindcă s-a lepădat de lume și de cele ce sînt în lume»⁵.

Reglementarea de mai sus a fost completată prin hățiseriful din 1802, reînțarît de Grigore Ghica în 1827, în care se prevede că: «Din călugării ce nu sînt legați la monastiri și mitropolie murind cineva, averea lor ce le rămîne să nu se ceară de nimeni, ci să se facă taxilul prin marafetul domnilor de pe vremi ca un venit casei ce se cuvine la săraci și la sărmani și la alte fapte bune; iar din călugării ce sînt legați la monastiri, de va muri cineva, averea lor să se ia ca un venit monastirei la care a fost închinat».

Atît hrisovul din 1776 cît și hățiseriful din 1802 sînt cuprinse în ofisul nr. 558 din 13 martie 1851 dat de Barbu Știrbei «pentru moștenirile obrazelor călugărești»⁶.

5. *Vechiul drept aplicabil în Moldova. — Codul Calimach*, spre deosebire de *Legiuirea Caragea*, reglementează succesiunea călugărilor în §§ 761—769.

Par. 761 este asemănător § 1650 din *Exariblos*-ul lui Armenopol și glavei 57 din *Indreptarea legii*, cînd prevede că arhieriei pot dispune de: a) bunurile pe care le aveau la data cînd au devenit arhierii;

b) de bunurile dobîndite ulterior prin donații sau moșteniri de la rudele lor;

4. În altă versiune mai explicită, acest hrisov sună astfel: «Acei care vor îmbrășișa viața monahală, va trebui ca mai întii ei să curme orice incurcături de daraveri vor fi avînd în viața lor de mai înainte, să-și reguleze ca printr-o diată de moarte toate trebile lor, împărțind și avutul lor bătrînilor și rudelor lor, sau și altora ce ei vor găsi cu cale; iar cele rămase lor să le închine la monastirea unde își fac metania și unde vor rămînea pentru toldeauna neclintite; și nu numai că monastirea să nu poată fi vrcodată supărată asupra asemenea danii din partea rudelui lui, fie ele și din cele mai aproape, dar nici chiar el însuși, la caz de a se căi și ar voi să le ia înapoi, să nu poată fi nici ascultat, ca niște lucruri care au iost odată închinat lui Dumnezeu». V. A. Urechia reproduce altă redactare (*Istoria românilor (1774—17.6)*, București, 1891, vol. I, p. 53), diferita oarecum ca forma, da cu același conținut

5. V. A. Urechia, *op. și loc. cit.*

6. *Bul. of.* nr. 25 din 23 martie 1851, p. 97; v. și C. Brăiloiu, *Colecțiune de legi, ordonanțe și decrete domnești*, București, 1867, p. 366, nota 1; *Legiuirea Caragea*, ed. crit. a Acad. R.P.R., București, 1955, p. 233; în ambele figurează versiunea hrisovului din 1776 pe care am reprodus-o în text.

Prin ofisul nr. 558/1851 Barbu Știrbei reînnoiește și dă ordin să fie republicate:

1. dispozițiile hrisovului domnesc din 1776, care reglementează succesiunea prin diată a călugărilor; în sensul ca bunurile «închinat» mănăstirii în timpul vieții călugărului, «să rămîna de pururea nemîșcate»;

2. dispozițiile hățiserifului din luna noiembrie 1802, reînnoit prin hățiseriful din anul 1872, potrivit căruia averea decedaților călugări «ce sînt legați de mănăstiri», revine mănăstirii respective, iar a celor «ce nu sînt legați de mănăstiri și mitropolie» revine domnului ca un venit casei, ce se cuvine la săraci și la sărmani și la alte fapte bune».

Prin același ofis domnul poruncește Ministerului Dreptății ca pe cale de circulară să comunice aceste dispoziții instanțelor judecătorești, «ca nu cumva vreuna să piarză din vedere bazele mai sus expuse, pe care urmează a-și înlemia orice hotărîre de judecată asupra pretențiilor de moștenire a averii vreunui obraz călugăresc încetat din viață».

c) nu pot dispune însă de bunurile cîștigate ulterior «din alte prilejuri», acestea cuvenindu-se bisericii.

În ceea ce privește pe călugări, *Codul Calimach* le recunoaște o capacitate de a dispune mai largă decît §§ 1651 și 1654 din *Exabiblos*, prevăzînd, în primul rînd, în § 762, obligația pentru cei ce-și vor alege viața monahală, dacă au neapărați moștenitori, să le lase «lor legiuita parte, orînduînd mai înainte averea lor». Dispoziția nu are un corespondent perfect în *Exabiblos*, unde în § 1651 se prevede obligația celui ce vrea să se călugărească de a dispune în prealabil de averea sa, fără nici o referință la moștenitorii pe care îi lasă, sub sanțiunea dreptului de dispoziție asupra averii proprii, care intră în patrimoniul mînăstirii.

Dacă însă monahul nu a dispus de bunurile sale pînă la momentul călugăririi sale, atunci, potrivit § 763, el păstrează acest drept nu numai în favoarea copiilor, așa cum prevede § 1654 din *Exabiblos*, ci și în favoarea ascendenților, a celorlalte rude sau chiar a săracilor (§§ 764, 765). El le poate lega copiilor partea lor legitimă sau chiar toată averea ce avea la intrarea în mînăstire, oprindu-și însă dintr-aceasta «partea unui copil, pe care este îndatori a o lăsa neapărat mînăstirii»; ascendenților le poate lega maximum două treimi din avere, o treime trebuind să o lase mînăstirii; iar în lipsă de descendenți și ascendenți, o treime din avere o poate lăsa altor rude sau săracilor, restul de două treimi aparținînd mînăstirii (§§ 764—765).

Dacă monahul moare *ab intestat* și are rezervatari, partea legitimă se cuvine acestora, iar mînăstirii îi aparține cîtăteea disponibilă (§ 767). Neavînd rezervatari, se cuvine mînăstirii toată averea monahului, atît cea pe care o avea la intrarea în mînăstire, cît și cea dobîndită ulterior prin moștenire de la rude (§ 768). De această din urmă avere monahul ar fi putut dispune oricînd prin testament și în favoarea oricui, dacă la călugărire «i-a dat ceva» mînăstirii în care a intrat. În lipsa unei asemenea liberalități dreptul său de a dispune este restrîns numai la două treimi din avere, o treime aparținînd mînăstirii. Monahul nu poate lega însă în favoarea celor «din altă credință sau dogmă», chiar de i-ar «fi și fii legiuîți» (§ 766).

În orice caz, monahul este izbit de o incapacitate absolută de a dispune «pentru cele cîștigate din alte prilejuri după alegerea vieții monahicești», chiar dacă ar avea moștenitori dezervatari, «căci acele toate se cuvin mînăstirii» (§ 769).

6. *Aplicații practice.* — În vechiul nostru drept mitropoliției, episcopii și călugării puteau transmite și dobîndi cu titlu gratuit sau oneros în timpul vieții⁷. Ei aveau de asemenea libertatea deplină de a dispune prin testament, lăsînd și bisericii lucruri de puțină valoare⁸.

Operațiile la care ne referim în note sînt făcute sub regimul *Indreptării Legii* din 1652. Situația s-a menținut însă aceeași și după apariția hrisovului lui Ipsilanti din 1776 și a hațișerifului din 1802. După unii autori toate acestea se ocupă numai de două cazuri: a) ceea ce trebuie să se facă cu bunurile călugărului mai

7. Mitropolitul Daniil cumpără de la popa Stanciu, la 8 februarie 1726, o prăvălie în uita Bărbierilor (G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1591—1821)*, București, 1961, nr. 219); iar monahia Magdalena vinde, la 15 mai 1753, o casă monahiei Ana (*ibidem*, nr. 319).

8. Monahia Maria, fosta soție a popii Ghidu, testează la 13 iunie 1720, o casă nepotului soțului ei, după cum helărise și soțul precedent, dînd bisericii unde urma să fie îngropată cîteva obiecte mobile (*ibidem*, nr. 199).

înainte de a primi tundera; b) care este situația bunurilor pe care călugărul le are la moarte; de unde rezultă că în urma tunderii, călugărul putea să dobândească bunuri fie prin succesiune, fie în alt mod și avea capacitatea să dispună de acestea prin acte între vii⁹.

Alți autori examinând aceleași dispoziții conchid însă că odată călugărit, monahul nu mai este capabil să dispună de bunurile lui prin testament, nu le poate lăsa nici moștenire *ab intestat* și nu poate beneficia nici de vreo moștenire care s-a deschis în numele lui¹⁰.

Soluția ne-o indică analiza atentă a celor trei texte în discuție¹¹. Din citirea lor se observă că primele două se ocupă în primul rând de momentul când cineva devine arhieru sau călugăr și îi pun îndatorirea ca în prealabil să dispună de averea sa cum va crede de cuviință, § 7 din hrisovul de la 1776 adăugând că rămășițele averii, — fără să precizeze la oît trebuie să se ridice acestea, — rămân minăstirii, nici monahul nici vreo rudă a sa nemaipunând avea ulterior vreo pretenție asupra lor.

Hrisovul nu se ocupă de bunurile pe care monahul le-ar dobîndi în timpul vieții monahale. Situația acestora este reglementată de *Indreptarea legii*, care rămîne aplicabilă și sub hrisovul lui Ipsilanti, necontrazicîndu-l ci completîndu-l.

Cu privire la aceste bunuri trebuie deci distins, după cum ele au fost dobîndite prin munca monahului sau în mod gratuit de la rude. Primele erau ale bisericii (mitropolie, episcopie, minăstire), iar cele de-al doilea se împărțeau rudelor celor mai apropiate, dacă rămîneau în succesiunea *ab intestat* și monahul era capabil să dispună de ele prin testament ca și un laic.

Hatîșeriful din 1802 se ocupă numai de bunurile rămase la moartea unui monah, distingînd după cum el era sau nu legat de minăstire ori mitropolie. În primul caz, averea sa se făcea «venit minăstirii la care a fost închinat», iar în cel de al doilea, se făcea venit «casei ce se cuvine la săraci și la sărmani și la alte fapte bune». Este vorba, bine înțeles, de averea cîștigată de monah în timpul vieții monahale prin munca sa, pentru că cealaltă dobîndită cu titlu gratuit se cuvine rudelor, potrivit glavei 57 din *Indreptarea legii* care nu vine în contradicție nici cu acest hatîșerif.

Din documentul de la 13 iunie 1720, la care ne-am referit deja¹², se poate deduce că înainte de hatîșeriful din 1802 monahii nestabiliți la minăstiri își păstrau deplina capacitate de a dispune cu titlu gratuit.

În Moldova ei au păstrat această libertate de a dispune tot timpul. S-a judecat că sub regimul *Codului Calimach*, intrat în vigoare în 1817, «numai călugării autorizați și stabiliți într-o minăstire pierd dreptul de a mai dispune de averea lor proprie, iar nu și cei călugăriți la ei acasă, viețuind la biserica zidită de ei pe proprietatea lor, care nu are minăstire»¹³.

7. *Practica judiciară.* — Instanțele judecătorești au fost chemate să se pronunțe, mai întîi, dacă *Legiuirea Caragea* a modificat reglementarea anterioară din

9. D. Alexandresco, *Explicația teoretică și practică a dreptului civil*, București, 1914, ed. 2 vol. IV, partea I, p. 76—77. 10. Gh. Costaforu, *op. și loc. cit.*, p. 68.

11. Gl. 57 din *Indreptarea legii*, § 7 al hrisovului din 1776 și hatîșeriful din 1802, acestea două din urmă republicate de Știrbei. 12. *Supra*, nota 8.

13. Cas. I, 6 mai 1887. *Bul. Cas.*, p. 406. Din cercetarea textelor *Codului Calimach*, pe care am făcut-o în paginile anterioare rezultă că exprimarea Curții de casație este prea largă, ea depășind limitele stabilite de lege. De altfel, documente ulterioare punerii în aplicare a *Codului Calimach* combat generalizarea Supremei instanțe. Așa de exemplu, într-un act din 20 martie 1830

Țara Românească, privitoare la moștenirea monahilor; iar mai târziu, dacă Codul civil din 1865 a modificat, în întreaga țară, sistemul succesor al acestora, așa cum era stabilit de *Codul Calimach* în Moldova și de Oficiul lui Știrbei în Țara Românească. Intemeindu-se pe starea de drept pe care am expus-o mai sus, Curtea de Casație a decis, cu privire la succesiunea episcopului de Buzău deschisă sub regimul *Legiunii Caragea*, că aceasta nu a abrogat prin nici un text de lege dispozițiile relative la succesiunile călugărilor, stabilite prin canoanele ordinii monastice. Curtea ajunge la această soluție invocând principiul că legile speciale anterioare nu sînt abrogate de legi generale posterioare și recurgînd la următoarea motivare: «Condica civilă a lui Ipsilanti-vodă, a lui Caragea-vodă și Regulamentul organic... n-au abrogat legile bisericești pre cît timp aceste legiuri posterioare n-au avut în vedere a regula, nici a atinge cîtusi de puțin ordinea monastică și așezămintele relative la acea ordine. Legi speciale n-au putut fi abrogate prin legi posterioare generale, întrucît acestea nu cuprind, precum nici nu putesu cuprinde, o clauză expresă de abrogare». De unde urmează că episcopii, și călugării nu pot dispune prin testament decît de: a) bunurile pe care le aveau la data călugării; b) bunurile cîștigate după călugărire prin donații sau moștenire, de la rude; c) bunurile dăruite de străini, însă cu «privință personală».

Averea episcopului de Buzău neintrînd în nici una din aceste categorii, Curtea de Casație i-a anulat testamentul prin care dispunea în favoarea rudelor, stabilind că toată averea lui se cuvenea bisericii¹⁴.

Rămîn deci ale bisericii, așa cum am arătat deja, bunurile pe care monahul le cîștiga prin munca sa în timpul vieții monahale, despre care, de altfel, este vorba de cele mai multe ori la deschiderea succesiunii, pentru că, după cum constată A. Degré¹⁵, «mulți călugări au făcut de la secularizare încoace economii considerabile», care la moartea lor se cuvin minăstirilor în care ei se află.

Soluția din 1865 a fost menținută de Curtea de casație și mai târziu, motivînd că: «deși *Codul Caragea* nu prevedea vreo restricție în privința succesiunii monahilor, din această tăcere a Codului nu se poate deduce că el ar fi abrogat dispozițiile dreptului bisericesc, dat fiind că *Codul Caragea* s-a ocupat numai de norme de drept privat». În consecință, episcopii ca și monahii, conform legii canonice nu pot testa nici a fi moșteniți de rude, averea lor aparținînd minăstirii unde și-au închinat metania¹⁶.

De altfel punctul de vedere contrar, susținut de D. Alexandresco¹⁷, este combătut cu ușurință prin faptul că B. D. Știrbei a republicat hrisovul din 1776 și hatiseriful din 1802 la 13 martie 1851, adică ulterior apariției *Legiunii Caragea*, poruncînd Departamentului Dreptății «ca din ținculările sale, să împărățească deosebitelor trepte judecătorești rostita în sus dispoziție, ca nu cumva vreuna să piarză din vedere bazele mai sus expuse, pe care urmează a-și întemeia orice hotărîre de judecată asupra pretențiilor de moștenire a averii vreunui obraz călu-

cîtim că Elisaveta Baluș, călugăriță la Minăstirea Văratec a imputernicit la 1 martie același an pe fiul său, vornicul Lupu Baluș, să-i lichideze averea imobilă, plătindu-i creditorii; ea se angaja «a primi de bune toate lucrările d-sale, ori în ce chip se vor urma de d-lui». Imputernicirea s-a adevărit de către «proistoasele soborului și cu punerea pecetei monastirei» (*Uricatul*, vol. XV, pp. 364).

14. Cas. civ., 4 noiembrie 1865, *Bul. Cas. p.* 621.

15. *Scrieri juridice*, București, 1900, vol. I, p. 62.

16. Cas. s.u., 3 aprilie 1880, *Bul. Cas. p.* 300.

17. *Op. cit.*, vol. I, p. 52-53.

găresc încetat din viață¹⁸. Iată deci chiar o lege ulterioară *Legiuirii Caragea* care organizează succesiunea monahilor diferit de dreptul comun.

Printr-o decizie din 1895 Curtea de Casație a mers mai departe și a judecat că chiar sub regimul Codului civil din 1865 dispozițiile de drept canonic au rămas în vigoare conform art. 1912 c. civ., invocând același principiu că o lege generală posterioară nu poate abroga o lege specială anterioară, și argumentând că menținerea în vigoare a dispozițiilor de drept canonic rezultă și din art. 2 și 8 ale legii din 19 decembrie 1872 pentru alegerea mitropoliților și constituirea sinodului¹⁹.

Această soluție nu se mai putea menține însă sub regimul Codului civil. De aceea Curtea de casație a revenit curînd²⁰, cu un lux de argumente, dintre care le găsim determinante pe următoarele: legea asupra moștenirilor fiind în strînsă legătură cu organizarea socială a statului, este o lege de ordine publică și se aplică fără deosebire la toate clasele societății, nimeni neputîndu-se sustrage aplicării ei în lipsa unei derogări exprese. O asemenea derogare nu este făcută în Codul civil.

Art. 21 din Constituția de la 1864 a recunoscut autonomia bisericii noastre ortodoxe numai în sensul că autoritatea sinodală este în drept să proclame dogmele acestei biserici și de a cîrmui atît afacerile spirituale cît și disciplina persoanelor care au îmbrățișat viața monahală; dar prin acest articol Constituția nu a înțeles să răpească societății dreptul de a reglementa raporturile dintre monahi cu corpul social, din care ei nu au încetat de a face parte, nici nu a lăsat în atribuțiile autorității sinodale reglementarea drepturilor ce izvorăsc din legea civilă.

Restrîngerea puterii sinodale rezultă și din art. 14 al legii din 19 decembrie 1872, după care această autoritate este oprită să înființeze regulamente, chiar bazate pe canoane, care nu ar fi în conformitate cu legile civile ale țării.

Argumentarea de mai sus, nesusceptibilă de vreo critică, duce în mod evident la concluzia că atît dispozițiile *Codului Calimach* din 1817, pentru Moldova, cît și acelea ale Ofisului lui Știrbei din 1851, pentru Țara Românească, au fost abrogate prin art. 1912 c. civ., din 1865, care prevede că: «Codicii domnilor Calimach și Caragea și orice alte legi anterioare... sînt abrogate în tot ce nu este conform regulilor prescrise în prezentul Codice».

Dr. OVID SACHELARIE

18. *Loc. cit. supra*, nota 6.

19. Cas. I, 17 noiembrie 1895. *Bul. Cas.*, p. 1311; — în același sens, Degré, *op. cit.*, p. 63.

20. Cas. s.u., 16 noiembrie 1900, *Bul. Cas.*, p. 1309, *Curierul Judiciar*, 1900, nr. 86, *Dreptul*, 1900, nr. 82, în ambele reviste cu observațiile lui D. Alexandresco, care este și redactorul deciziei; v. de asemenea, D. Alexandresco, *op. cit.*, ed. 2, vol. I, p. 51—53; vol. III, partea II, p. 46—48; vol. IV, partea I, p. 75—77.

D O C U M E N T A R E

CETATEA ȘI SCHITUL LUI „NEGRU VODĂ“ DE LA CETĂȚENI - MUȘCEL

Între satele Cotenești și Cetățeni din Vale (Mușcel), așezat în vârful unui muntic pietros din stînga Dîmboviței, schitul «Negru Vodă» a atras de mult atenția cercetătorilor, nu numai prin aspectul său puțin obișnuit de locaș rupestru dar și prin tradiția unei cetăți vestite în partea locului, numită după așezarea sa pe riul cu același nume «a Dîmboviței».

Un cultivat «excursionist arheolog» de la mijlocul secolului trecut D. Butculescu descrie astfel drumul de la Stoenеști, din dreptul Cîmpulungului, către schitul «Negru Vodă», aflat la sud : ...«Din Stoenеști urmezi cursul Dîmboviței, treci pe la Cote<ne>ști și ții drumul drept pe malul drept al Dîmboviței pe care o treci pe la vadul lin în fața unei localități numite Cetate. (Într-adevăr, aici se observă a fi fost o poziție strategică). Călătorul curios trecînd acest vad va staționa puțin către dreapta unde se vede o ridicătură de pământ în partea stîngă a apei. De aci iei drumul pe stînga Dîmboviței, treci prin Iespezi. Aci călătorul va observa blocurile hieratice care se află în stînga și în dreapta drumului pe care se observă inscripțiuni. D-aci drumul dă la moara și herăstrăul lui Cotenesou»¹.

V. Drăghiceanu evocă și el poziția avantajoasă a locurilor unde se înălța cetatea Dîmbovița : «Ca poziție strategică nicăieri, pe toată întinderea Văii Dîmboviții nu se prezintă alta mai favorabilă. Dacă treci din valea ei largă așa cum se prezintă în regiunea deluroasă a județului Dîmbovița, numai la 4 km departe de hotarul județului, valea începe să se strîmtoareze din ce în ce, de-abea făcîndu-și loc prin gîtul strîmt și stîncile goale lipsite de orice vegetație... Prăvăliri de mase enorme, stîncoase, în chiar apa Dîmboviții, transformă pe o întindere de cîteva sute de metri, această vale într-o adevărată cîmpie a lui Deucalion. Drumul, astăzi destul de bun, era, nu mai departe de anul 1890, așa de greu, încît nu putea fi străbătut decît călare, după ce se trecea de patru ori prin vadul Dîmboviții foarte periculos prin repeziciunea apelor... și aceasta era o cetate na-

1. D. Butculescu, *Itinerariu pentru a merge la Cetatea lui Negru Vodă*, Bibl. Muzeului de istorie a orașului București, ms. M.I.B.S.F., I, 45.962. Citat de Dinu V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în «Materiale și cercetări arheologice», XIII (1962), p. 84.

turală... sus de tot, la spatele Colțului Bisericii, pe o poienuță înconjurată de toate părțile de prăpăstii drepte ca peretele, s-a format prin ziduri de piatră — azi distruse — un patruleter neregulat, cari desenau o incintă în jurul câtorva cămăruțe și a bisericii paraclis scobită în stâncă. Zidurile acestui patruleter (lungi de ca. 70 m) spre valea Dîmboviții erau duble.

Drăghiceanu mai remarcă «enorma piatră cățărată pe vârful Colțului Bisericii <care> amintește de acele *pierres branlantes*, din timpurile druidice». În realitate, așa cum se poate vedea și din fotografia reprodusă de V. Drăghiceanu, la estul bisericii se înalță trei colți verticali, dintre care unul prezintă în vîrf un bloc pus într-adevăr de mîna omului. În sfîrșit, la sud de monticolul pietros al schitului, pe cursul Dîmboviții, Drăghiceanu observă «un zid în albia Dîmboviței, spre locul unde începe să se trînteze locul <care> bara întreaga vale a Dîmboviței și la nevoie, tot în scop de apărare, servea de stăvilar, pentru umflarea apelor... Acest zid a fost dărîmat prin 1890, cu ocazia facerii actualului drum; unmele se cunosc în maluri... În fața zidului de pe Dîmbovița s-au găsit coifuri, zale, spade, cu ocazia facerii șocelei...»².

Un răspuns la *Chestionarul* din 1871 ne precizează că în vîrfurile dealului «se cunoaște că a fost un zid cu bolovani, var și cărămidă, bolovani netăiați, cărămidă mare ca de 5 cm grosime, lată <de> 2 dec. și lungimea 3 dec. <deci 0,50×0,30×0,02 m>, figura cetății triunghiulară, grosimea zidului 1m»³.

Recentele săpături, efectuate de arheologul Dinu Rosetti⁴ au arătat că «Grosimea zidului este de 1,60 m, fiind construit direct pe stîncă... În centrul poieniței au fost identificate ziduri... ce au aparținut temelilor unui donjon, gros de 1,95 : 1,62—1,70; 1,83 m». Săpăturile au dezvăluit și zidul din valea Dîmboviței «de piatră, de aprox. 6 m, care bara, puțin mai la sud întreaga vale a Dîmboviții, un post înaintat sau punct vamal». Tot odată, pe terasa dintre rîul Dîmbovița și monticolul bisericii rupestre, s-au găsit temelile a trei biserici, cea mai veche avînd un mormînt cu o monedă de la Vladislav I (1364 — c. 1375), cea mai nouă din secolul al XVII-lea.

Prin urmare, atît relatările unor cercetări, cît și săpăturile arheologice ne încredințează că în vîrfurile dealului de piatră, în jurul schitului săpat în stîncă, au existat ziduri groase, în prezent demantelate. V. Drăghiceanu consideră că aceste ziduri «desenau o incintă în jurul câtorva cămăruțe», dar redactorul *Chestionarului* din 1871 vede în ele cortinele unei cetăți.

A existat oare pe relativ îngusta cuprăfață a așezării monastice o cetate obișnuită din care să nu fi rămas nici urmă ? De fapt, săpăturile arheologice, ca și mărturiile călătorilor, nu raportează decît ziduri drepte, fără turnuri de colț, turn de intrare sau vreun alt bastion (legat de obligatoriul «pont levis»), așa cum constatăm, de pildă, la cetatea Poienari. Totodată, descoperirea a trei biserici, înconjurate de cimitire, care s-au succedat timp de secole, începînd din vremea domniei lui Vladislav I, pe terasa dintre rîul și monticolul pe care se află schitul, lîngă drumul vechi, urmat de vehiculele care și-au lăsat în piatră dîra roților, vădesc o așezare ale cărei rosturi se cuvîn a fi limpezite. Dacă cetatea se afla în vîrfurile dealului, ce rost aveau bisericile din poale, în afara zidurilor de apărare? Este adevărat

2. V. Drăghiceanu, *Cetatea și schitul Negru Vodă*, în «B.C.M.I.», V. (1912), p. 89—94.

3. *Chestionarul din 1871*, la Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, ms. 228, f. 46.

4. Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 84.

că la săpături nu s-a găsit decât zidul sudic al fostei așezări pe care o presupun bisericile (însă cu o serie de armuri și arme la picioarele lui, ceea ce revelă îmbelșugate lupte de asediu), dar totodată temeliele acestor biserici înșile distruse în parte de natura instabilă a terenului: una dispărută pe jumătate în apa râului, alta acoperită complet de prăbușirea malului⁵, ceea ce ne permite să deducem că terasa așezării cu biserici și cimitire suprapuse a fost substanțial îngustată atât de eroziunea râului cât și de deplasările tectonice.

Dar oare în acest punct, între Cotenești și Cetățeni din Vale s-a înălțat cetatea Dimbovița? Un cercetător care a studiat multă vreme problema acestei cetăți, a localizat-o acum câteva decenii în dreptul satului Gemenea, cu mult mai la sud de satul Cetățeni, unde se cunosc încă ruinele unei cetăți de plan dreptunghiular⁶. Întrebări legitime se ridică de asemenea în legătură cu schitul «Negru Vodă». Când a apărut și cine l-a întemeiat? Ce legătură a existat între schit și cetatea Dimboviței?

De fapt toate aceste probleme se reduc la data apariției cetății Dimbovița și schitului «Negru Vodă», precum și a raporturilor dintre ele (care implică și localizarea cetății).

Noi vom încerca inițial să deducem vechimea schitului «Negru Vodă» care ni s-a păstrat pînă în prezent. Apoi vom trece în revistă nu numai știrile în legătură cu începuturile cetății Dimbovița, dar și cele despre punctele vamale și strategice învecinate din regiune — Rucăr, Oratea și Dragoslavele — care se leagă funcțional de rosturile cetății Dimbovița, explicîndu-i apariția și evoluția. Vom ajunge, în sfîrșit la problema raporturilor dintre cetate și biserica rupestră, considerînd în continuare relatările sau mențiunile despre cele două monumente.

*

Este firesc ca schitul «Negru Vodă», fiind amenajat în peșterile din stîncă să nu poată glăsuși prin aspectul său despre data apariției sale. Totuși, oricît s-ar părea de ciudat, raportul dintre încăperea pronaosului și cea a naosului permit să se stabilească unele date în legătură cu evoluția în timp a monumentului ajutînd și la datarea lui. Într-adevăr, la o examinare mai atentă, se poate observa că pronaosul și naosul, despărțite printr-un perete de stîncă au avut inițial două existențe independente, fiind două peșteri de sine stătătoare. Într-adevăr, pronaosul ne dezvăluie o fereastră îngustă ca un crenel, care contrastează cu cele trei ferestre evazate (la exterior) ale-naosului. Totodată, pronaosul prezintă înspre nord-est o nișă — numită în mod eronat «altar papistăesc» — scobită în stîncă pentru icoanele și obiectele religioase ale unuia dintre schimnicii care au locuit peștera.

Două fotografii vechi ale schitului, una a lui Alex. Antoniu⁷, din 1901, cealaltă a lui V. Drăghiceanu⁸, anterioară anului 1912, ne încredințează că naosul a avut o deschizătură înspre vest — ca și pronaosul — care a fost zidită (o dată cu practicarea celor trei ferestre), obținîndu-se astfel încăperea naosului necesară noii biserici, care are altarul înspre sud-est. Comparația cu orientarea celor trei biserici din poale, ale

5. Comunicată de Dinu V. Rosetti într-o ședință din ianuarie 1968 a Secției de Arhă veche românească din Institutul de Istoria Artei al Academiei Republicii Socialiste România.

6. Alexandru Vasilescu, *Cetatea Dimbovița*, în «B.C.M.I.», XXXVIII (195), p. 25-53.

7. Alex. Antoniu, *Album general al României*, partea I-a, Drezda-București, 1901, pl. 19.

8. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 2, p. 90.

căror altare au fost îndreptate corect înspre est, ne vadește că natosul schitului nu a fost scobit în stîncă, ci amenajat într-o peșteră existentă.

Prin urmare, au existat inițial trei peșteri alăturate (cea de la nord-vestul pronaosului cu o intrare foarte joasă), cu deschizături către vest. În mod sigur, încăperea care servește în prezent de pronaos a fost locuită de un schimnic, care și-a scobit o nișă pentru icoana către răsărit și o fereastră. Actualul naos a servit de locuință altui schimnic sau — mai degrabă — de încăpere pentru provizii celui din peștera cu nișă. Într-o fază mai târzie, cînd s-a amenajat în prezent biserica, care măsoară 12,08×3,30 m², cele două peșteri au fost unite printr-o ușă, practicată în peretele de piatră, plombîndu-se totodată complet deschiderea vestică a naosului și parțial — pentru a putea zidi ușă de intrare vestică a pronaosului — deschiderea vestică a acestei încăperi.

Astăzi, cînd știm că la poalele monticolului s-au construit trei biserici, cea mai veche din vremea domniei voievodului Vladislav I, putem pune în legătură așezarea sihăstrească a peșterilor din vîrf cu aceste biserici. Inspirare desigur de măruntete așezări rupestre care înconjurau marele lavre de la Muntele Atos, au apărut și în Țara Românească, la mînăstirile Tismana, Cozia, Bistrița asemenea locașuri de sihaștri, desprinse de nucleul mînăstiresc central. Așadar peșterile au fost locuite *după* înălțarea celei mai vechi biserici din poalele dealului. Schitul a fost amenajat și mai târziu, într-o a treia fază, cînd cea mai veche biserică din cele trei, cea din secolul al XIV-lea, a dispărut, cînd riul și malul fărîmicios au îngustat terasa de lingă Dîmbovița, așa cum am arătat mai sus. Pentru a se perpetua vechea așezare religioasă de pe acel loc, veche de cîteva secole, s-a construit pe lingă biserica din vale cea din vîrfurile dealului, unde existau de mai multă vreme așezările sihaștrilor.

Prin urmare, succesiunea așezărilor religioase a fost următoarea: biserica cea mai veche din vale, peșterile schimnicilor din stîncă, schitul de piatră. Bănuim că prima biserică de zid de lingă Dîmbovița a fost a lui Vladislav I.

A fost așadar o vreme în care prima sau cea de a doua biserică din poale, aflată în mijlocul unei așezări — nu putem concepe o biserică izolată pe terasa Dîmboviței, cu cimitir în jur, fără o comunitate omenească care să o fi înconjurat și care a continuat să existe și după ruina primei biserici, înălțînd o a doua, lingă care și-a îngropat morții — funcționa, iar în vîrfurile dealului de piatră și-a găsit refugiul un schimnic. Ne-ar apare nefirec ca în această etapă, cetatea să se fi aflat în jurul peșterii schimnicilor.

Prima amenajare a peșterii ca locuință sihăstrească este posibil să fi avut loc către apariția schitului de la Corbi de Piatră din apropierea Cîmpulungului (deci și a Cetățenilor), adică în vremea domniei lui Neagoe Basarab. Evident, aceasta este o primă presupunere. Pentru aflarea unor date mai complete despre trecutul așezării religioase de care ne ocupăm este însă necesar să analizăm mai întii elementele pe care le prezintă schitul însuși.

*

9. *Ibidem*, p. 91.

Biserica actuală săpată în stâncă, închinată Adormirii Maicii Domnului a cunoscut trei faze de pictură. Încă din 1912, V. Drăghiceanu¹⁰ atrăgea atenția asupra portretelor votive de pe peretele vestic al naosului, care reprezentau înspre sud pe voievozii Nicolae Alexandru și «Radu Negru», precum, și, lângă muchia zidului, pe un bărbat în straie de târgoveț, iar înspre nord, alți doi bărbați, însoțiți de două femei în veșminte asemănătoare. Acest tablou votiv este reprodus atât pe un clișeu a lui V. Drăghiceanu din 1912, cit și într-o mică copie, în ulei pe pânză, astăzi, existentă în Muzeul orașenesc din Cîmpulung-Muscel¹¹.

Desigur că acest tablou votiv din biserica Cetățeni a fost zugrăvit în 1859 și el reprezintă pe ctitorii acestei restaurări, menționați în pisania din acest an, aflată «de-asupra ușii din mijloc, despre tindă: «Acest sfânt schit s-a preînnoit în zilele lui Alex. Ion Cuza... prin osîrdia domniilor lor părintele Ioan sin popa Ene, Bucur Apostol, G. Diaconescu și Nicolae sin Bucur»¹², ctitorii refacerii din 1859. Numele lor era șters de lângă chipurile ctitorești încă de la începutul secolului nostru.

La începutul anului 1915 biserica era părăsită cu desăvîrșire¹³ dar la 22 august ea este restaurată de părintele Gheorghe Moiescu de la biserica «Negru Vodă» din Cîmpulung, ajutat de monahul Nicodim Băcioiu, cînd s-a clădit și cîteva chilii pentru călugări¹⁴. Același părinte Moiescu pune la 20 iunie 1920 o cruce comemorativă pe vîrfurile de stîncă din fața schitului în amintirea lui Mihai Viteazul¹⁵.

Cu prilejul restaurării din 1915, după ce s-au fotografiat și s-a copiat pe pânză tabloul votiv, s-a înlăturat stratul de pictură din 1859, găsindu-se astfel un strat anterior, care de asemenea a fost fotografiat¹⁶ și zugrăvit¹⁷. Acest strat anterior anului 1859 există și în prezent, dar el este foarte degradat, încît fotografia și tabloul din 1915, precum și un desen reprodus de V. Drăghiceanu în 1923¹⁸ ne sînt de mare folos pentru reconstruirea tabloului votiv existent.

Din fotografie putem să ne dăm seama că voievodul Nicolae Alexandru nu apărea mult diferit de cel reprezentat pe ultimul strat de pictură. În schimb voievodul «Radu Negru», care se prezenta în tabloul votiv din 1859 cu anterior lung pînă la pămînt, ca și Nicolae Alexandru, apare pe acest strat anterior cu costum de secolul al XIV-lea, cu «suretoă» și «chausese», care se pot distinge în zona respectivă, destul de degradată a fotografiei.

În desenul publicat în volumul *Curtea Domnească din Argeș* acest lucru nu se poate vedea. În schimb, remarcăm că personajul din stînga voievodului poartă inscripția neverosimilă «ju<pa>n geo<r>ge ianelanu», evident transcrisă în grabă. Alături de acest personaj, în stînga, se mai zărește schița unui adolescent imberb, care apare doar jumătate, cu inscripția transpusă nesigur «niaga». În același desen, constatăm în dreapta ușii pe «monah Iosif stareț, care prin a sa osteneală s-au zugrăvit biserica». Pe copia în ulei a acestui strat de zugrăveală numele persona-

10. *Ibidem*, p. 92.

11. Ambele imagini reproduse de Pavel Chihala, *Două vechi autoportrete din Țara Românească*, în «S.C.I.A.», X (1963), fig. 2, p. 213 și fig. 3, p. 214.

12. *Marele dicționar geografic al României*, vol. IV, București, 1901, p. 490.

13. Gabriel Dimitriu, *Știhu Cetățuia, monument istoric*, în «Buna vestire», I (1923), nr. 8, p. 5.

14. Mihai Tican, *Din vremuri de legendă*, în «Muscelul nostru», II (1930), nr. 6-7, p. 7.

15. Alexandru Vasilescu, *op. cit.*, p. 48-49 și fig. 13.

16. Pavel Chihala, *op. cit.*, fig. 4, p. 216.

17. *Ibidem*, fig. 5, p. 16.

18. V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș*, București, 1923, p. 17, fig. 18.

jului din stînga lui «Radu Negru» a fost transcris corect «Gheorghe Vinețeanu» (adică Venetianul).

Tot pe această copie constatăm în stînga lui George Venetianul același personaj schițat în desenul amintit mai sus, de astădată pictat în ulei, dar tăiat pe jumătate de muchea canavasului, așa cum apărea și în desen. Este evident vorba de chipul unui adolescent care poartă o inscripție în caractere chirilice, vădit neînțeleasă de cel care a copiat-o: «agaugenih». Asociind această inscripție cu cea care apare în desenul publicat în volumul *Curtea Dămnească din Argeș* putem reconstitui pe cea originală care indica pe «Niaga ugenih»¹⁹. În tabloul votiv anterior anului 1859 erau reprezentați așadar, pe lângă voievozii Nicolae Alexandru și «Radu Negru», precum și «Iosif stareț», jupînul Gheorghe Venetianul și ucenicul său Neaga.

Ioan Răuțescu și Z. Petrescu, în studiul despre pictura acestei biserici²⁰ stabilesc trei straturi de zugrăveală: prima nedatabilă, a doua în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (după grafie), a treia în 1859. În privința celui de al doilea strat de zugrăveală putem restrînge intervalul stabilit de acești autori considerînd o interesantă însemnare de pe o evanghelie, tipărită în 1682, care arată că ea a fost dăruită schitului «ce să numește Cetatea Negruului Vodă din <județul P. C.> Muscel din timpurile vremurilor răzmeriții <cînd — P.C.> ar fi fost lipsit atît de cărți cît și de alte odoare...»²¹ la îndemnul mitropolitului Cosma, care păstorește între anii 1787—1792²². Prin urmare aflăm că, puțină vreme înainte de 1792 schitul a fost jefuit și zugrăveala sa probabil degradată, iar între 1787 și 1792 se încearcă reînfrumusețarea lui. Ni se pare semnificativ faptul că în 1793 se termină construcția bisericii de lemn din satul Cetățenii din Vale²³, înălțată, foarte probabil, după pustiirea schitului din vîrfurile dealului de piatră.

Nu sînt oare jupînul Gheorghe Venetianul și ucenicul său Neaga, ale căror chipuri se conturează tot mai stins pe perețele pătat de umezeală al bisericuței rupestre, pictorul Georgio Venier «Gheorghe din Venetia», zugravul care trăiește în această epocă în Țara Românească și ucenicul său, care se va fi numit «Neaga»?

Despre acest prim «arhi-zugrav» știm puține lucruri, iar despre opera lui numai ceea ce poate oferi copia unui singur tablou în ulei, după originalul aflat în prezent la Constanținopol, reprezentînd scena încoronării domnului Nicolae Mavrogheni²⁴ (17 mai 1786). La 22 august al aceluiași an, Nicolae Mavrogheni va trimite pe Georgio Venier să restaureze portretele ctitoricești din bisericile care avuseseră de suferit «din vremea răzmeriței»²⁵. Este vorba desigur de evenimentele care preced pacea

19. Inscriptia «Neaga ugenih» prezintă o grafie regională fără valoare fonetică. Vezi Al. Rosetti, *Limba română în secolul al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 22—23.

20. Preoții I. Răuțescu și Z. Petrescu, *Schitul Cetățuia — Negru Vodă*, în «Glasul Bisericii», XV (1956), p. 153—157.

21. Preot Ioan Răuțescu, *Insemnări de pe cărțile vechi bisericești*, în «Biserica Ortodoxă Română», XLVI (1928), nr. 3, p. 213.

22. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, vol. II, București, 1932, p. 321.

23. Nicolae Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966, p. 285.

24. Academia Republicii Populare Române, *Scurtă istorie a artelor plastice în Republica Populară Română*, vol. II, București, 1959, p. 19.

25. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tomul III, București, 1892, p. 599. Hotărîrea menționează că: «pomenirea răposaiilor ctitorii, ce... au zidit și au întemeiat sf. monastiri, s-au dat la nebăgare de seamă încît și chipurile lor cele zugrăvite în biserică le-au lăsat de s-au stricat și unele de tot s-au șters, altele cu ochii scoși din vremea răzmeriții nu le-au mai dres... am orînduit pe Iordache Vechier (sic) zugravu. ca să vie pe la toate mînăstirile de obște, unde să aibă a drege și a îndrepta chipurile ctitorilor, pe unde vor fi stricate. numai pentru podoaba sf. bisericii...».

de la Kuciuc-Kainergi din 1774. Merită a fi subliniată atenția ce se acordă portretelor de ctitori, coincidând cu despărțirea breslei zugravilor de cea a vopsitorilor²⁶. În anul care urmează, la 1 februarie 1787 Giorgio Venier este ales «arhizugrav»²⁷. Urmează noua «răzmeriță» dintre 9 februarie 1788 și 19 septembrie 1790, când Țara Românească devine teatrul de luptă în războiul dintre Austria și Turcia. La 8 martie 1789 au loc ciocniri la Cîmpulung și Rucăr²⁸, ceea ce ne îndeamnă să credem că în jurul acestei date a fost deteriorată biseriцуа lui «Negru Vodă», și s-a pus temeliele bisericii de lemn din Cetățeni din Vale. Inscricția de pe evanghelia dăruită schitului «Negru Vodă» vadește că reînnoztrarea lui a avut loc între 1790 și 1792, când el va fi fost zugrăvit de Giorgio Venier. Dar nu numai îndeletnicirea oficială de restaurator al portretelor de ctitori a acestui zugrav în epoca în care schitul este deteriorat ne îngăduie să deducem că el a refăcut chipurile de la schitul «Negru Vodă», zugrăvindu-se totodată pe sine și pe ucenicul său Neaga, ci și unele asemănări dintre acest autoportret și imaginile din singurul său tablou păstrat. Într-adevăr, dacă luăm în considerație similitudinea dintre costumul lui Gheorghe Venețienul, reprezentat în schitul «Negru Vodă», cu cele ale personajelor din copia tabloului «Încoronarea lui Nicolae Mavrogheni» (aceleași anterie de mătase, închise cu nasturi pînă la brîu, cu pelerine îmblănite, fără mîneci), ajungem la concluzia că însuși pictorul s-a zugrăvit alături de cei doi voievozi ai Țării Românești.

În legătură cu starețul Iosif din 1790—1792 nu avem nici o știre. Un «popă Iosif» întocmește un raport despre biserica din satul vecin Stoenesti în 1840—1848²⁹, cu un scris de om în vîrstă («cu multe greșeli și anevioie de desciofrat»). Să fie acesta «monahul Iosif stareț», reprezentat cu jumătate de secol în urmă ca ctitor al zugrăvelii schitului de piatră învecinat de la Cetățeni? Biserica din Stoenesti a fost înălțată la 18 iulie 1815 de căpitanul Ion³⁰ (Ioniță Gamuloiu, care se va călugări sub numele Ioanichie și va dăruî Mînăstirii Argeș moșia Stoenesti)³¹ și prin urmare «popa Iosif» putuse sluji anterior la un alt locaș religios din împrejurimi.

Portretele voievozilor «Radu Negru» și Nicolae Alexandru au fost copiate de către Giorgio Venier după biserica Mînăstirii «Negru Vodă» din Cîmpulung-Muscel³². Într-adevăr, o comparație între actualele portrete din această biserică (zugrăvite de către Antim Ghermano în 1824, după cele anterioare ale locașului lui Matei Basarab, dărimat în 1828 pentru înălțarea celui actual) și cele din schitul de care ne ocupăm, ne revelă o asemănare evidentă: «Radu Negru» apărea în costum de secol XIV, cu «surcotă» și «chaussese», iar Nicolae Alexandru într-unul de secolul XVI, deoarece acest chip — care aparținea în realitate voievodului Alexandru II Mircea — fusese transpus în mod eronat de către zugravii lui Matei Basarab din biserica lui Neagoe din Curtea de Argeș în ctitoria lui Matei Basarab din Cîmpulung.

Transpunerea portretelor lui «Radu Negru», «descălecătorul» și Nicolae Alexandru, care treceau drept ctitorii bisericii cîmpulungene, are o evidentă semnifica-

26. *Ibidem*. Hrisovul de constituire al breslei zugravilor apare la 28 noiembrie 1786.

27. *Ibidem*.

28. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, partea întâi, București, 1942, p. 300.

29. Preot Ion Răuțescu, *Documente muscelene*, în «Bul. Com. Ist. al României», București, 1930, p. 116. 30. *Ibidem*.

31. A. Sacerdoțeanu, *Pomenicul Mînăstirii Argeș*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1965), nr. 3—4, p. 326.

32. Vezi Pavel Chihaia, *Cine a fost «Negru Vodă» întemeietor de cetăți și ctitor de biserică?*, în «Pagini de artă veche românească», I, 1970, în curs de apariție la editura Academiei Republicii Socialiste România.

ție pentru vechimea schitului «Negru Vodă». Este evident că dacă bisericuța ar fi fost amenajată la o dată apropiată de anii 1790—1792, intervalul celei de a doua faze de pictură, acești voievozi de la începutul Țării Românești nu ar fi fost considerați ctitorii ei. Fie anumite scrieri sau inscripții din biserică, fie tradiția locală — mai vechi desigur de două generații, deci anterioară anului 1700. au îndreptățit pe ctitorul zugrăvelii, respectiv pe starețul Iosif, să ceară zugravului transpunerea ctitorilor multisekularei biserici din Cîmpulung-Muscel.

Ornamentele de la cel de al doilea strat de pictură pot fi văzute în fotografia timplei altarului publicată de V. Drăghiceanu³³. Ele se înrudesc îndeaproape cu ornamentația orientală de la palatele brîncovenești Mogoșoaia și Potlogi și nu pot fi anterioare secolului al XVIII-lea.

În ceea ce privește primul strat de pictură și întâia amenajare a schitului de care ne ocupăm sîntem reduși la conjecturi, putînd avansa doar un singur termen «ante quem».

Două fragmente de cruci de piatră, una înălțată în 1592, în timpul domniei voievodului Ștefan Surdul (predecesorul lui Mihai Viteazul), pentru pomenirea lui Frățilă și Neacșei³⁴, cealaltă din vremea lui Alexandru Coconul, din 1624³⁵ și reutilizată ca prag între pronaos și naos, ne vadește că aci se afla un cîmîțir — și deci și o biserică — înainte de anul 1592. Fragmentele de cruci par a se vedea în fotografia schitului executată de către Alex. Antoniu în 1901. O altă dovadă a existenței bisericuței formată prin spargerea peretului despărțitor dintre cele două peșteri, o avem în relatarea călătorului polonez Strykowski. Strykowski scrie că «regele ungar Carol <Robert— P. C.> ridicînd un război năpraznic asupra domniului munteneș Basarab, va bătut cu desăvîrșire prin stratagemă, de către munteni și moldoveni, astfel încît cu pușini de-ai săi a putut scăpa cu fuga în Ungaria. Pe locul bătăliei, domniul munteneș zidiră o biserică și ridicară trei stîlpi de piatră, precum eu însumi văzui în 1574, întorcîndu-mă din Turcia, dîncolo de Țirgușorul Gherghița, două zile de drum de la orașul transilvănean Sibiu»³⁶.

Ceea ce intrigă în această relatare sînt punctele de reper pe care le indică Strykowski, Gherghița și Sibiu. Dacă luăm însă în considerație itinerariul urmat de călătorul care venea din Turcia, atunci cele două puncte între care se află indicat locul bătăliei ni se par firesc enunțate. Probabil că Strykowski a intrat în Țara Românească prin Dobrogea, trecînd Dunărea pe la Orașul de Floci (Piua Pietrei). Ori prima localitate pe marele drum comercial care lega Orașul de Floci de Brașov pe care a întîlnit-o călătorul polon a fost Gherghița. Mergînd către Sibiu, el a urmat probabil itinerariul Țirgușor, Țirgovîște, cetatea Dîmboviții, Bran, Brașov, Sibiu.

Este semnificativ faptul că Strykowski asociază biserica singuratecă din drumul său cu cei trei stîlpi de piatră. El se referă desigur la cei trei stîlpi care se află la răsăritul bisericuței din vîrfurile monticolului de piatră, care atrag atenția și astăzi nu numai prin verticalitatea lor dramatică, dar și prin faptul că unul dintre ei poartă o imensă lespede orizontală, așezată desigur de o mîină omenească, ceea

33. V. Drăghiceanu, *Cetatea și schitul Negru Vodă...*, fig. 3, p. 91.

34. D. Buiculescu, *op. cit.*, f. 3.

35. *Ibidem*. Merită a fi subliniat faptul că în *Chestionarul din 1871* (vezi nota 3) se menționează de asemenea că «La ușa bisericii este un stîlp de piatră lucrată în... <pe o față a stîlpului — P.C.> nu se mai cunoaște inscripția iar pe cealaltă parte este scris».

36. Relatarea lui Strykowski la B. P. Hașdeu, *Arhiva Istorică*, tomul II, p. 7.

ce poate lăsa impresia unui grup sculptural comemorativ. Este evident că nu aci s-a dat bătălia lui Basarab și că stilpii, formați prin eroziune, nu au fost implantați de către voievozii Țării Românești. Relatarea lui Strykowski este însă interesantă pentru că confirmă existența bisericuței revelată de fragmentul de cruce din 1592, înainte de anul 1574.

Deoarece cea mai nouă biserică de zid de lângă râu, ale cărei temelii au fost descoperite la recente săpături arheologice, dată din secolul al XVII-lea, și bisericuța rupestră din vârful dealului a fost amenajată înainte de anul 1574, deducem că schitul s-a întemeiat înainte de înălțarea ultimei biserici. Putem stabili așadar, decamdată, următoarele etape ale construcțiilor de lângă Cetățeni: cetatea cu biserică de zid din timpul lui Vladislav I; amenajarea peșterilor din vârful monticolului; întemeierea bisericuței rupestre; construirea celei de a treia biserici de zid din cetate în prima jumătate a secolului al XVII-lea; ruinarea acestei biserici către jumătatea secolului al XVII-lea; fază de restaurare și zugrăvire la schitul rupestru în 1790—1792; o a treia fază de zugrăvire în 1859; ultima fază de restaurare în 1915.

Din nefericire nici o mărturie anterioară mijlocului secolului al XVIII-lea nu se referă la locașurile religioase de lângă Cetățeni. Scrierile din secolul al XV-lea amintesc despre «cetatea Dimboviței», cele de la sfârșitul secolului al XVI-lea și XVII-lea, despre cetatea lui «Negru Vodă». De-abia în secolul următor găsim primele relatări directe despre acest schit, pe care călătorii îl numesc, în mod semnificativ, schitul «cetății lui Negru Vodă», învâluindu-l în aceeași aură legendară a înfăptuirilor «descălciătorului», căruia i se atribuiau toate edificiile vechi din regiune, așa cum s-a întâmplat la Țurtea de Argeș sau Tîrgoviște.

Pentru a înmulți datele pe care le-am adunat în legătură cu cetatea și schitul de la Cetățeni (considerând atât schitul existent încă, puținele știri păstrate despre el, precum și temelii bisericii de lângă râu, cimitirele suprapuse și zidurile de incintă), și pentru a desluși confuziile pe care le-au favorizat legendele despre «Negru Vodă», vom urmări cronologic firul știrilor în legătură cu această așezare care ne interesează și cu alte localități vecine, cu un trecut strîns legat de al ei.

*

La 20 ianuarie 1368 voievodul Vladislav I, întărind brașovenilor privilegiile de comerț, precizează că cei care vor intra în Țara Românească vor plăti tricesima în «Longo Campo vel iuxta»³⁷ («sau în apropiere»); cei care depășeau țara achitau cea de a doua tricesimă la întoarcere; cei care luau drumul Brăilei urmau să plătească o singură dată tricesima, numai la întors, la Cîmpulung.

Mențiunea «seu juxta» vădește că punctul vamal era de curînd înființat (el nu purta încă un nume), așa cum deducem, de altfel, și după moneda de la Vladislav I găsită într-unul dintre mormintele celei mai vechi biserici de aci³⁸.

În anul 1368 vama ungiurească se percepe la «Ruffa Arbor» (viitorul Rucăr), aflat în stăpînire maghiară. Dar dintr-o diplomă regală adresată brașovenilor la 19

37. E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I, 2, nr. CVIII, p. 144—145; *ibidem*, XV, 1, nr. 2, p. 1—2. Vezi și N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, București, 1929, p. 47—48. Documentul este citat de către Dinu V. Rosetti în sprijinul aceleiași localizări a cetății Dimbovița (*op. cit.*), nota 1, p. 94.

38. Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 84.

noiembrie 1377³⁹, deducem că în acest an punctul vamal de la «Ruffa Arbor» nu mai aparținea regatului ungar. El fusese adăugat Țării Românești de către voievodul Radu I (moartea lui Vladislav I survenind «câtre sfârșitul lui 1374 sau începutul lui 1375») ⁴⁰. Mențiunea nu are izvor că la 7 iunie 1377 (șase luni mai devreme de apariția diplomei din 19 noiembrie 1377), regele Ludovic reputată o victorie asupra lui «Radano, principe de Bulgari, infidele» ⁴¹ consemnează probabil o situație avantajoasă de moment a regelui, după care a urmat o retragere, evidentă în conținutul diplomei din care deducem că Radu I ținea în stăpânire «Ruffa Arbor» și amenința probabil și Branul, nou înălțat de brașoveni, deoarece aceștia erau invitați să achite vama regală chiar în Brașov.

Prin urmare, în timpul domniei lui Vladislav I (1364—c. 1375) și Radu I (c. 1375—c. 1380), pînă în preajma anului 1377, vama maghiară de graniță se plătea la «Ruffa Arbor», iar cea românească la Cîmpulung și cetatea Dîmbovița. În timpul domniei lui Radu I, Rucărul intră în hotarele Țării Românești și aici se stabilește punctul de graniță consemnat în privilegiul acordat brașovenilor de Mircea cel Bătrîn la 25 august 1413 ⁴². În acest important act, emis din Cîmpulung, Mircea cel Bătrîn precizează că toți oamenii în trecere și locuitorii cetății Brașovului și ai întregului district, veniți cu treburi sau cu mărfurile lor prin Țara Românească, să plătească vamă la «Ruffa Arbor», cu excepția unor categorii de negustori.

Dintr-un document slav al voievodului Mihail (1418—1420), aflăm pentru întâia oară numele românesc al punctului vamal «Ruchel» ⁴³ (Rucăr), derivat evident de la «Ruffa Arbor». La rîndul său toponimicul Rucăr este consemnat în corespondența latină a lui Vlad Țepeș «Rothel» ⁴⁴, așa cum îl găsim în scrisoarea acestui voievod adresată sultanului în 1462, anul detronării sale.

Rosturile vamale ale Rucărului sînt precis arătate de către călătorul Pierre Lescapier la 1574: «...o mică localitate la capătul Valahiei, unde voievodul ține o garnizoană cu puțini oameni, care cu ajutorul unei singure bare care închide drumul, împiedică să nu se treacă fără pașaport; ei stau într-un turn, unde intră cu ajutorul unei scări lungi, pe care o trag după ei» ⁴⁵.

Matei Basarab scrie într-un document din 25 iulie 1634: «Acest sat fiind la marginea țării domniei mele, poartă munca și nevoia și marea grijă pentru trebile și țării domniei mele și au făcut multe găzduiri pentru soli cînd trec în Țara Ungurească, păzind muntele și marginea țării și vama domnească...» ⁴⁶.

Așadar, începînd de pe la 1377 punctul vamal cel mai apropiat de graniță al Țării Românești era Rucărul. Ceva mai la sud, la Dragoslavele, drumul se bifurca

39. E. Hurmuzaki, *Documente...* I, 2, nr. CLXXXIX, p. 242—243.

40. Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească, I (pînă în 1385)*, în «Romanoslavica», XI (1965), p. 273.

41. *Additamentum secundum ad Chronicon Cortusianorum*, în L. A. Muratori, *Rerum Italicarum scriptores*, vol. XII, Milano, 1728, p. 964. Citat de G. I. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Basaraba en 1377*, în «R.H.S.E.E.», II (1925), p. 73.

42. Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV și XVI...*, București, 1905, p. 36.

43. Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, p. 6.

44. *Ibidem*, p. 62.

45. Paul Cernovodeanu, *Pierre Lescapier în Țara Românească și Transilvania*, în «S.M.I.M.», IV, (1960), p. 444.

46. Citat de N. Stoicescu, *Organizarea hotelurilor în Țara Românească în sec. XVI—XVIII*, în «S.M.I.M.», IV (1960), p. 208.

către Cîmpulung și Cetățeni: iată de ce un alt punct de vamă se stabilește la Dragoslavele, pentru cei care puteau evita Rucărul, coborînd dinspre munți⁴⁷. De cealaltă parte a graniței constatăm de asemenea două puncte vamale corespunzînd celor care formează linia Rucăr-Dragoslavele: Oratea-Bran. Dar este evident că cetatea Oratea nu putea fi înălțată (cu funcția vamală pe care o revelă construirea ei lângă drumul obligat de trecere de la marginea muntelui) decît după pierderea punctului vamal «Ruffa Arbor», de către supușii regatului maghiar, așezarea ei permițînd o retragere în Transilvania, dar nu în Țara Românească. Prin urmare, cetatea Oratea a fost construită după 1377, dar înainte de 1395, an în care Mircea cel Bătrîn capătă cetatea Branului de la regele Ungariei Sigismund și prin urmare un punct de vamă maghiar la sud de această cetate nu poate fi conceput.

Numele românesc al cetății derivă, foarte probabil, de la maghiarul «Varad» (cuvînt din care s-a format și toponimicul Oradea), dar numele ei originar a fost Piatra Craiului, după muntele pe care ea se află așezată. Această cetate este menționată într-un document căruia nu i s-a acordat pînă în prezent importanța pe care o merită. Într-o scrisoare din 29 iulie 1435, adresată brașovenilor, Mihael Iakch, comitele secuilor, referindu-se la moartea voievodului Alexandru Aldea (1432—1435) și la alegerea «cu șiretenie» a altui domn, încredințează pe brașoveni că «domnul nostru împăratul» — este vorba de Sigismund de Luxemburg — «nu își părăsește regatul <Ungaria> și nici noi... nu vom fi neatenți înspre acele hotare <dinspre Țara Românească> și, ca un bun păstor, vă vom veghea». Și comitele secuilor conținuă: «Am mai aflat ce ați pus la cale ca niște prieteni credincioși ou castelanii noștri de la Bran și de la Piatra-Craiului, pentru care lucrui... vă mulțumim. Dar pentru că acei castelanii ai cetăților noastre au nevoie de praf de pușcă să le dați praf de acela...» etc. («Percepimus eciam quomodo cum castellanis nostris de Therch et Kyralké tanquam fideles amici procura<re> fecissetis, unde eciam non in merito grates habemus»⁴⁸). În limba maghiară Kyralké (Kyra kö) înseamnă «Piatra Craiului», numele masivului care se înalță deasupra cetății. În scrisoarea de mai sus a comitelui secuilor cetatea se află consemnată în ungurește (după cum reiese și din scrisoare, Sigismund dăruiește Branul și Piatra Craiului, luate de la voievodul Dan II în 1425⁴⁹, comitelui secuilor), dar ea purta desigur și numele german cu care o denuceau vecinii brașoveni «Königstein».

O scrisoare în limba slavă a voievodului Vlad Dracul din același moment al morții lui Alexandru Aldea (1435) ne lasă să înțelegem că în muntele Piatra Craiului se afla granița și probabil un punct întărit de refugiu. Vlad Dracul arată că a fost anunțat că Alexandru Aldea murise și roagă pe brașoveni să îi dea ajutor, însoțindu-l pînă la granițele Ardealului: «Am să vă las la muntele Craiului» scrie voievodul «iar eu am să merg cu ceata mea împotriva lor. De mi se va întîmpla o neplăcere mă voi întoarce la voi»⁵⁰.

Merită a fi subliniat faptul că în 1781 F. Sulzer arată că stîncile înalte care închid drumul spre Brașov se numesc în limba germană «Königstein», iar în românește «Oratie»⁵¹ (Orății). Nu trebuie să confundăm cetatea Kyra kö, Königstein, Ora-

47. Procl. Ioan Răușescu, *Dragoslavele, Cîmpulung-Muscel*, 1937, p. 8.

48. E. Hurmuzaki, *Documente...* XV, I, nr. XXXII, p. 21; Ţezi și N. Iorga, *Indreptări și întregiri la istoria românilor*, în «An. Ac. Române», seria II, tom. XXVII, 1904—1905, p. 108.

49. Academia Republicii Populare Române, *Istoria României*, II, București, 1962, p. 366.

50. Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, București, 1931, nr. 41, p. 45.

51. Fr. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daziens...*, erster Band, Viena, 1781, p. 332.

tea, ou cetatea Keve (derivată de la aceeași «kö»=piatră) din Banat, menționată încă din secolul al XIII-lea, când Laurent, care rezidă în Severin, se intitulează în același timp conte de Caraș și de Keve⁵². Identificarea lui Blasius Orban⁵³ a acestei «Keve» cu «Kyra kö» nu este justificată.

Din *Socoteliile orașului Brașov*⁵⁴ din prima jumătate a secolului al XVI-lea, deducem că orașul Brașov se îngrijea de întreținerea și reparația punților de la Oratea (deși cetatea aparținea juridic Țării Românești).

Acest fapt apare și în convenția din 1520 dintre voievodul Neagoe Basarab și Ioan I, regele Ardealului, în care apare menționat și «vîrful ce se cheamă muntele Craiului»⁵⁵, versantul sudic al acestui munte aparținînd prin urmare Țării Românești. Totodată, într-o scrisoare către brașovenii din aceeași vreme, a unui voievod Radu (cel Mare sau de la Afumați) constatăm că, deși Oratea se afla în Țara Românească, brașovenii reclamau pe oțiva oameni care «stricaseră și dărimaseră podurile». Voievodul răspunde că «niciun gînd rău nu au socotit să-mi facă rău și supărare... nu sînt vinovați...»⁵⁶. Prin urmare, deși cetatea era îngrijită de brașoveni (motiv pentru care dealul pe care se află va fi numit în unele izvoare «Dealul Sasului») ⁵⁷, direct interesați în întreținerea căii de acces în Țara Românească, ea se afla supusă jurisdicției Țării Românești. În apropierea cetății s-a perpetuat pînă în secolul trecut un han vestit, pictat de N. Grigorescu, ale cărui ruine se pot constata și astăzi.

În privința satului Dragoslavele, cel mai vechi document cunoscut în care apare datează de la Vladislav II (1446—1456) adresat «pingarilor Brașovului și lui Tej din Rîjnov»⁵⁸ în legătură cu niște oi înstrăinate, care aparținuseră «săracilor» din Rucăr și Dragoslavele. În 1530—1532, într-un act al voievodului Imneatul sînt pomeniți «schilerii» de la Dragoslavele⁵⁹. În sfîrșit, la 26 iulie 1634 Matei Basarab dă un privilegiu «satului Dragoslavele din jud. Muscel... unde este scala domnească numită Dragoslavele, cheia țării... să plătească bir nouă galbeni... cum a fost în zilele lui Radu, fiul lui Mihnea...» (din 1623), arătînd că este «sat de margine, de păzește scala și plaiul, care este în drumul Brașovului...»⁶⁰.

Dîmbovicioara, așezată la poalele cetății Oratea, este pomenită încă de la mijlocul secolului al XVI-lea⁶¹.

Prin urmare, cronologia punctelor de vamă dintre regatul ungar și Țara Românească în secolele al XIV-lea—al XV-lea, cronologie care ne va permite să înțelegem mai bine rolul Cetățenilor în acest context de așezări comerciale dar și strategice, din regiunea Cîmpulungului, ar fi următoarea :

1. Cîmpulung (ante 1300)	4. Bran (cătref 1377)
2. Rucăr (ante 1368)	5. Cetatea Piatra Craiului—Oratea (1377—1395)
3. Cetățeni (cătref 1368)	6. Dragoslavele (ante 1448—1456)

52. N. Iorga, *Histoire des roumains...*, III, București, 1937, p. 175.

53. Blasius Orban, *Székelyölditeirasa*, VI, Pest, 1871, p. 386. Vezi și *Das Burzenland*, IV, I, Brașov, 1929, p. 61.

54. *Ibidem*, p. 61.

55. E. Hurmuzaki, *Documente...* II, nr. CCXLVI, B., p. 339.

56. Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 293.

57. *Mașele dicționar geografic*, IV, București, 1901, p. 597; N. I. Apostolescu, *Cetățuile lui Negru Vodă și a lui Tepeș*, în «Revista armatei», XXVIII (1910), nr. 11, p. 867.

58. Ioan Bogdan, *Documente și regeste...*, p. 61.

59. *Ibidem*, p. 182.

60. Citat de N. Stoicescu, *Organizarea ho'arelor în Țara Românească...*, p. 208.

61. *D.I.R.*, B, XVI, IV, nr. 410, p. 406.

Cronologia de mai sus, care are în vedere diferitele mutații politice din regiunea graniței de pe râul Dimbovița, ne va ajuta în bună măsură să înțelegem relațiile despre cetatea și schitul Dimbovița pe care le vom trece în revistă mai jos.

*

Dacă la 20 ianuarie 1368 punctul vamal de lângă Cimpulung era indicat prin adverbul «în apropiere», ceea ce vădește că el era de curând amenajat, la 13 octombrie al aceluiași an are loc lupta lui Nicolae, voievodul Transilvaniei, însoțit de o «armată puternică, cu nobili și săcui din părțile transilvănene», împreună cu Simon, fiul lui Mauriciu și cu alții dintre ostași săi mai buni, cu pîrcălabul de Dimbovița («castelanus ejus de Damboyka») a lui Vladislav I, la nord de râul Ialomița, după cum ne informează cronicarul ungar, arhidiaconul Ioan de Kükülew⁶², care își redactează cronică între anii 1387—1395. Aceasta înseamnă că în punctul vamal Vladislav I înălțase o cetate condusă de un pîrcălab (în latină «castelanus»). Citim că, după o primă victorie asupra lui Dragomir, ungurii «înaintînd mai departe fără precauțiune printre întărituri și mărăcinișuri dese, cînd se afundaseră prin niște trecători foarte înguste, au fost atacați de mulțimea românilor, din păduri și din munți... Și cînd ungurii din acea armată au întors spatele și au fost puși pe fugă, fiind înconjuțați în locuri noroioase și mlăștinoase întărite, mulți dintre ei au fost uciși de români și cîțiva au scăpat cu mare primejdie a vieții și pagubă a avutului. Și corpul neînsuflit al aceluia Nicolae voievod, fiind scos cu mare luptă din mîinile românilor, l-au adus în Ungaria, pentru a fi înmormîntat în Strigoniu»⁶³.

Bănuim că prima luptă de lângă întăriturile vecine râului Ialomița, după care Dragomir a trebuit să fugă, s-a dat în preajma Tîrgoviștei. Foarte probabil că armata ungară i-a urmărit înspre nord, pe drumul care ducea la cetatea pîrcălabului Dragomir, Dimbovița, și că «locurile noroioase și mlăștinoase întărite» din descrierea cronicarului indică această cetate care se află în coasta râului noroios și mlăștinos.

- Că în apropierea cetății Dimbovița vor fi fost prinși în capcană ungurii voievodului Nicolae ar vădi-o și observația istoricului maghiar Nicolae Istvánffy, care, descriind retragerea lui Mihai Viteazul din 1595 la cetatea lui «Negru Vodă, dărmată odinioară de turci»... așezată în locuri inexpugnabile «din pricina prăpăstiozității ripelor sălbatice și colțuroase și din cauza unui riu noroios, care se lăța de parte la poalele lor»... arată că «aci au fost nimicite, atrase în cursă de Dragomir al lui Vladislav, pe cînd acesta se afla fugit la Strațimir. Armatele regelui Ludovic conduse de către Nicolaus de Gara și Simon Megeşalim»⁶⁴.

O diplomă a lui Sigismund I ne informează că, două decenii mai tîrziu, pe la începutul anului 1397, Stibor, voievodul Transilvaniei «strîngînd o mare armată de bărbați înarmați, nobili și ostași» a intrat în Țara Românească pentru a ajuta pe Mircea cel Bătrîn împotriva pretendentului Vlad. Stibor «a înaintat în Țara Româ-

62. Ioan de Thurucz, *Chronica Hungarorum ab origine gentis, inserta simul Chronica Ioannis Archidiaconus de Kükülew*, în I. G. Schwandner, *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini Tyrnaviae*, 1765, p. 311—312. Citat de Alexandru Vasilescu, *Cetatea Dimbovița...*, p. 29 sq., a cărui traducere o folosim.

63. *Ibidem*.

64. Nicolae Istvánffy, *Pannonii historiarum de rebus ungaricis libris XXXIV*, Kőln, 1622, cartea XXIX, p. 670.

nească pînă la cetatea numită Dîmbovița și a asediat cu trupele sale numita cetate, în care <se afla> zisul Vlad voievod fiind împins și fugărit, și asedie cu stăruință acea cetate cu trupele sale atîta timp, pînă ce în fine numitul Vlad voievod ieși din cetatea menționată fiind constrîns și forțat de însuși domnul Stîbor, care l-a înfruntat. Și ieșind de acolo cu soția, copii și toată familia, a predat cu totul însăși cetatea Dîmbovița în mîinile și supunerea noastră... În care asediu al cetății chiar, cu multă vărsare de sînge, cu ucideri ale ostașilor săi, ale clienților și altor credincioși ai miestății noastre»⁶⁵.

Prin urmare, cetatea Dîmbovița era destul de puternică și încăpătoare, Vlad pretendentul reușind să țină piept cîtăva vreme asediului lui Stîbor.

Privilegiile comerciale acordate sașilor în prima jumătate a secolului al XV-lea ne permit să stabilim, în primul rînd, că cetatea Dîmbovița se afla situată între Tîrgoviște și Rucăr, deci pe locul unde au fost dezgropate temelilele celor trei biserici.

Intr-adevăr, din privilegiul din 25 august 1413 (preluat și de voievodul Dan II), deducem că punctul extrem al Țării Românești era Rucărul («Ruffa Arbor»). Pentru anumite stofe prețioase vama se plătea însă la Dîmbovița. Carele cu pește trebuiau să plătească vama la Brăila (unde se aflau pescăriile dunărene⁶⁶, apoi, în drumul de întoarcere spre Brașov, în toate orașele prin care treceau: Nova Forro (Tîrgșor), Tîrgoviște, Dîmbovița și, în sfîrșit, Rucărul. Prin urmare, cetatea Dîmboviței se afla pe drumul dintre Tîrgoviște și Rucăr, undeva între aceste două localități⁶⁷.

Porunca pe care voievodul Mihail (1418—1420) o dă în sourta sa domnie, adresîndu-se «slugilor domniei mele de la cetatea Dîmbovița» [ΔΒΒΟΒΗΠΙΠ ΓΥΑΔ], vameșilor de la Rucăr și din Turci»⁶⁸ (Brân), ca să ia vamă dreaptă și să nu bîntuie pe brașoveni, confirmă faptul că la cetatea Dîmboviței nu se afla numai un punct vamal, ci și o garnizoană din «cetățeni», condusă de un pîrcălab, ca pe vremea lui Vladislav I.

Deosebirea dintre Rucăr, așezare deschisă, și Dîmbovița, o cetate, este subliniată în porunca pe care Radu II Prasnaglava o dă vameșului⁶⁹ Alexandru, căruia îi scrie: «ori cine ți-ar fi vameș în Rucăr, poruncește-i să ia vamă, precum e obiceiul, iar altfel să nu îndrăznească a face. Și cine va fi vameș sub [ΠΟΔ] Dîmbovița și acela tot așa să ia»⁷⁰. Pentru Rucăr, care era o așezare deschisă, Radu II Prasnaglava întrebuițează prepoziția «în» [ΕΝ] iar pentru cetatea Dîmbovița «sub», arătînd prin aceasta că punctul de vamă se afla lîngă zidurile cetății, în imediata ei apropiere, cum era și firesc. Pentru acest înțeles putem invoca un privilegiu al lui Vlad Tepeș către brașoveni, în care găsim rîndurile următoare: «Și cu privire la vama lor... tot așa să fie și acum și de-aci înainte, fie prin tirgurile din țara domniei mele, fie sub [ΠΟΔ] vămile de plaiuri: să plătească vamă dreaptă, iar vămii mai mari nimenea să nu îndrăznească a pune... nici pîrcălabii de la orașe,

65. E. Hurmuzaki, *Documente...*, XV, 2, nr. 111 (Apendice), p. 1825

66. Vezi Constantin G. Giurescu, *Isoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. 1, București, 1961, p. 246—256.

67. Aceași opinie la V. Drăghiceanu, *Cetea și schitul Negru Vodă...*, p. 89 și Dinu V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni...*, p. 73.

68. Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice...*, nr. 5, p. 8.

69. În legătură cu accepțiunea de «vameș» a cuvîntului «τῆρ», vezi Alexandru Vasilescu, *Cetea Dîmbovița...*, nota 7, p. 38.

70. Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 9, p. 12—13.

nici vornicii, nici vameșii de la orașe, nici vameșii ce sînt la vămile plaiurilor, nici la Dunăre, nici altcineva dintre dregătorii sau slugile domniei mele»⁷¹.

«Vămi de plai» însemna «vămi de graniță de vîrf de munte» (oum reiese dintr-un document de la Vlad Dracul: «să nu lăsați pe nici un om să meargă peste plai în Țara Românească») ⁷². «Sub vămile de plaiuri» ne apare în fragmentul citat mai sus echivalent cu «la vămile plaiurilor», ceea ce confirmă presupunerea noastră că expresia «sub Dîmbovița» din porunca lui Radu II Prasnaglava vrea să însemne «lîngă zidul cetății Dîmbovița».

O serie de privilegii comerciale ale voievozilor următori (a lui Dan II din 23 octombrie 1422⁷³, 10 noiembrie 1424⁷⁴, 30 ianuarie 1431⁷⁵ și a lui Vlad Dracul din 6 aprilie 1437)⁷⁶ au menționat itinerariul Brăila, Tîrgșor, Tîrgoviște, Dîmbovița, Rucăr, ceea ce confirmă așezarea Dîmboviței între Tîrgoviște și Rucăr.

Alex. Vasilescu⁷⁷ localizează cetatea și punctul de vamă al Dîmboviței pe locul unde se găsesc în prezent ruinele unei cetăți lîngă satul Gîndești, la o distanță de peste 25 km sud de Cîmpling-Muscel. Dar dintr-un document intern, din 1431 (după 30 ianuarie) a lui Dan II — pe care Alex. Vasilescu nu îl citează — reiese în mod clar că cetatea Dîmbovița se afla în dreptul orașului Cîmpulung. (În linie dreaptă, între schitul «Negru Vodă» și Cîmpulung — aflate la longitudini foarte apropiate — distanța este de 10 km, iar pe traseul drumului 15 km).

Intr-adevăr, în porunca din 1431 trimisă tuturor Țigurilor și vămilor din Țara Românească, prin care anunță că a reinnoit brașovenilor privilegiul comercial dat de Mircea cel Bătrîn, Dan II se adresează «rucărenilor și cîmpulungenilor și arghișanilor și tîrgoviștenilor și tîrgușorenilor și săcuianilor... și flochenilor și cetății de la Cîmpulung și tuturor celorlalte Țiguri și vămii și altora, mici și mari»⁷⁸. Constatăm, în primul rînd, că dacă pentru «slujitorii» voievozului din Rucăr este utilizat termenul «rucăreni», pentru cei din Dîmbovița se întrebuintează cel de «cetate». Cetatea Dîmbovița nu apare însă cu această denumire, pe care o găsim în unele dintre documentele trecute în revistă mai sus, ci împrumută numele orașului din imediata apropiere, fiind menționată drept «cetatea de la Cîmpulung». Acest derivativ toponimic a fost impus, foarte probabil, de existența noii cetăți a Dîmboviței care erau Bucureștii. Ar fi o primă aluzie scrisă la crașul București, care ar vădi — mai bine de trei decenii înaintea domniei lui Vlad Tepeș — că această așezare a corespuns intereselor strategice din apropierea Dunării a lui Dan II⁷⁹. Totodată ni se confirmă faptul — contestat de Alex. Vasilescu — că cetatea Dîmbovița se afla în imediata apropiere a Cîmpulungului; în caz contrariu ea nu ar fi purtat însuși numele orașului. Această apropiere a cetății de oraș a favorizat și confuzia dintre «cetatea» și «orașul Cîmpulung, generată de termenul slav «gorod», înserat ca primul loc al «descălecării» lui «Negru Vodă» în *Cronica despre Radu de la Afumați* din 1525⁸⁰.

71. Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul...*, p. 96.

72. *Ibidem*, p. 61.

73. *Ibidem*, p. 15-17.

74. *Ibidem*, p. 21-27.

75. *Ibidem*, p. 32-36.

76. *Ibidem*, p. 71-73.

77. Alexandru Vasilescu, *Cetatea Dîmbovița...*, passim.

78. *D.R.II.*, B. I., nr. 69, p. 130-131.

79. N. Iorga, *Histoire des roumains...*, IV, București, 1937, p. 20-39.

80. Vezi nota 32.

Privilegiile de comerț acondate brașovenilor de către voievozii Țării Românești se succed pînă la Vlad Țepeș care, reînnoind hrisovul lui Mircea cel Bătrîn din 1413, urmărește printre altele să împiedice pe pircălabi și vameși «de a lua ceva pște așezămîntul cel vechi»⁸¹ al lui Mircea. Vlad Țepeș dăruiește brașovenilor ultimul privilegiu muntean. Deoarece peninsula Balcanică și însuși Constantinopolul fuseseră ocupate de turci, drumurile de comerț între occident și orient, prin Țara Românească, își pierd importanța⁸².

*

Din documentele pe care le-am trecut în revistă mai sus reiese limpede că pe locul unde se află în prezent schitul «Negru Vodă» nu a existat vreo construcție în vremea lui Vladislav I, sau cel mult un donjon de pază, ale cărei temelii le-au găsit recente săpături arheologice⁸³. Cetatea Dimboviței, cu ostași (recrutați din satul care se va numi Cetățeni) și cu vameși, va fi ridicată de Vladislav I lîngă malul rîului, pe unde trecea fâgașul, rămas pînă astăzi în piatră, al drumului. Desigur că în această cetate, care se întindea pe o terasă îngustată în prezent atît în apele rîului, cît și de surparea malului estic, unde s-au înălțat succesiv trei biserici înconjurate de mominte și și-a găsit adăpost Vlad Pretendentul, se găseau și locuințele numeroșilor meseriași și negustori ale căror rosturi erau legate de trecerea caravanelor cu mărfuri. Să nu uităm că, în vreme ce Poienarii erau o cetate de refugiu, Dimbovița reprezenta un punct de vamă, ca și Rucărul, Turnul Roșu, etc., și prin urmare aduna în juru-i pe cei care schimbau bani, îngrijeau vitele de povară sau pregăteau popasul drumeților. Totodată Dimbovița era și o cetate de apărare, care utiliza și elemente naturale (cum este și firesc într-o poziție atît de favorabilă), așa cum pare a reieși din textul citat mai sus a lui Ioan de Kükulew. Viitoarele investigații arheologice vor pune poate în lumină sistemul complex de apărare al întregii așezări pentru care s-a folosit, cum era și firesc, în primul rînd, terenul accidentat, idilic în aparență, dar care putea deveni o teribilă capcană, așa cum a dovedit-o înfringerea voievodului Nicolae al Transilvaniei. Zidul masiv de la sudul așezării care pare a indica extremitatea sudică a cetății marchează probabil un ultim bastion de refugiu, după ce o serie de obstacole naturale rauvoeau să fie depășite de inamic.

După dispariția cetății Dimbovița, satul alăturat Cetățeni, al cărui locuitori fuseseră hotărîți de către domnie să facă de straje la cetate — tot astfel cum satele Cheienii și Căpăținenii îngrijeau de cetatea Poienarilor⁸⁴, — a fost dăruit tot de către domnie unor boieri. Aflînd epoca în care sătenii din Cetățeni devin din slujitori domnești ai cetății simpli dijmași boierești, vom afla momentul dispariției cetății Dimbovița, tot astfel cum intrarea în patrimoniul Mînăstirii Iezerul a satelor Cheienii și Căpăținenii⁸⁵ ne indică sfîrșitul cetății Poienari.

81. Vezi nota 42.

82. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, I, p. 66.

83. Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 77.

84. *D.I.R.*, B, XVI, 11, nr. 299, p. 294; *ibidem*, nr. 319, p. 312; *ibidem*, nr. 348, p. 336; *ibidem*, nr. 359, p. 344.

85. Alex. Lapedatu, *Două vechi cetăți românești, Poienarii și Dimbovița*, în «B.C.M.I.», III (1910), p. 143—189.

Într-un document al lui Mircea Ciobanul din 25 aprilie 1548⁸⁶ citim că lui Mihnea pircălab i se întărește satul «anume Cetățenii tot»..., deoarece fusese dobândit de tatăl său Vlaicu Logofăt în zilele voievodului Vlad Innecatul (1530—1532). Vlad Innecatul, fiul lui Vlăduț, fusese «hăclenit» de proprietarii satului, Gogoșoia și Barbu al Gogoșoaii. Conflicțul dintre acest voievod și cei doi fii ai lui Danciu Gogoșe și Hrusana (Gogoșoia) — Barbu, marele ban și Drăghici, s-a datorat faptului că acesta din urmă a încercat să îi ia tronul⁸⁷. Gogoșoia era fiica lui Gherghina pircălab, fratele doamnei Rada, soția lui Vlad Călugărul. Faptul că satul Cetățeni aparținea Gogoșoaii în primul sfert al secolului al XVI-lea, ne îndeamnă să bănuim că în timpul tatălui său, pircălabul, deci pe la sfârșitul secolului al XV-lea, cetatea se afla încă în ființă dar că ulterior, la începutul celui următor, ea se ruinase și satul slujitorilor ei Cetățenii intrase în zestreă fiicei pircălabului.

În orice caz, deși cetatea este ruinată la începutul secolului al XVI-lea și satul Cetățeni intră în stăpânire boierească, așezarea din fostul punct de vamă continuă să existe. În *Socotelile orașului Brașov* găsim la partida anului 1541 două mențiuni în legătură cu un oarecare Nicolae Chizar «care a chemat aci pe căutătorii de aur (cum se numesc) din Dîmbovița pentru nevoia cetății»⁸⁸. Acestei așezări îi aparținea probabil și cea de a doua biserică, găsită la săpăturile arheologice.

Probabil că la zidurile ruinate ale fostei cetăți de lângă rîu se referă învățatul francez Iacob Bongars, în notațiile sale din 1585, în care menționează «castelul lui Negru Vodă»⁸⁹. Este pentru prima oară că cetatea Dîmbovița este denumită «a lui Negru Vodă». Această atribuire s-a datorat termenului slav «gorod» care se afla lângă numele orașului Cimpulung, cum am arătat mai sus⁹⁰, în *Cronica despre Radu de la Afumați* din 1525.

Este evident că, deoarece în 1585 exista schitul rupestru din deal — după cum ne încredințează fragmentul de cruce din 1592 — cu locuințe pentru călugări și zid de incintă, nu la această așezare religioasă s-a referit Iacob Bongars (deoarece nimeni la data aceea nu putea confunda incinta schitului cu o cetate), ci la ruinele de lângă malul rîului.

Cronica despre Mihai Viteazul, alcătuită de boierii Buzești după moartea voievodului, în primul sfert al secolului al XVII-lea, folosind cronica în limba română a lui Teodosie Rudeanu⁹¹, arată că în 1595 Mihai Viteazu s-a retras «preapa Dîmboviții în sus, la sat la Stoenesti»⁹², așteptînd ajutorul lui Bathor Gabor.

Dar versiunile lui Baltasar Walter⁹³ și Nicolae Istvánffy⁹⁴ ne încredințează că în cronica lui Teodosie Rudeanu, pe care o utilizează separat acești doi scriitori, nu se menționa ca loc de refugiu al lui Mihai Viteazul satul Stoenesti, ci punctul «unde se văd urmele cetății odinioară întărite a lui Negru Vodă» despre-

86. *D.I.R.*, B. XVI, II, nr. 391, p. 374.

87. Șt. Ștelănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 207—209.

88. G. O. Teusch, *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, Brașov, 1889, II, p. 646. Citat de Alexandru Vasilescu, *Cetatea Dîmbovița...*, p. 25.

89. E. Hurmuzaki, *Documente...*, XI, nr. CGCXVII, p. 191.

90. Vezi nota 80.

91. Dan Zamfirescu, *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967, p. 225—231.

92. *Istoria Țării Românești* (ed. C. Grecescu și D. Simonescu), București, 1960, p. 62.

93. Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walter despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în «S.M.I.M.», III (1959), p. 80.

94. Vezi nota 64.

care cronicarul lui Mihai Viteazul scrisese că fusese «dărimată odinioară de turci». Descrierea «urmelor cetății» nu se potrivește cu starea din acea epocă a zidului de incintă a schitului, întreg, după cum am dedus, pe la mijlocul secolului al XVI-lea și care nu avusese vreme să se ruineze până în vremea domniei lui Mihai Viteazul.

Pasajul din *Letopisețul Cantacuzinesc* în legătură cu retragerea lui Mihai Viteazul «în sus la sat la Stoenești», cu care cronicarul Buzesților a înlocuit la începutul secolului al XVII-lea mențiunea din cronica lui Teodosie Rudeanu, care preciza că această retragere a avut loc la «cetatea lui Negru Vodă», ne permite să deducem că cetatea se afla aproape de satul Stoenești și să infirmăm o dată mai mult localizarea propusă de Alex. Vasilescu⁹⁵.

Cu totul alta este situația la sfârșitul secolului al XVII-lea, când cetatea de lângă riu dispăruse complet iar zidurile de la incinta schitului din vârful munticului, de piatră începuseră ele înșile să se ruineze. Tradiția reținuse existența unei cetăți în partea locului, dar o situa în vârful dealului, confundind zidurile minăstirii cu cele ale cetății dispărute.

Este probabil că această tradiție este preluată de un raport în limba latină din 1688, care arată că «în sus pe Dîmbovița a fost un castel numit «cetatea lui Negru Vodă» care trebuie reînnoit»⁹⁶.

Doi ani mai târziu, în 1690, *Cronica Brincovenească* menționa că voievodul Constantin Brincoveanu cu oștile sale «făcu popasul de prînz la cetatea lui Negru Vodă, iar pe seară au poposit den jos de Dragoslavele»⁹⁷. Evident, cronicarul se referea la întăriturile schitului din vârful dealului, cum deducem din răspunsul pe care îl redactează în 1694 stolnicul Constantin Cantacuzino generalului Marsigli. Constantin Cantacuzino arată că «Negru Vodă» a coborît cu oarecare armată și boieri pe drumul pe unde curge Dîmbovița, făcînd și «cetatea care se află în vârful muntelui vecin cu numitul riu <Dîmbovița-P. C.>, care păzește drumul către Tîrgoviște, care de-abea văzîndu-se din resturile și ruinele sale, nu poartă alt nume în limba valahă decît «Cetatea Negrului Vodă»⁹⁸. Deoarece fragmentele de cruci de piatră din 1592 și 1624 ne încredințează că, oricum, așezarea religioasă era mult anterioară sfârșitului secolului al XVII-lea, de cînd datează scrierea stolnicului Constantin Cantacuzino, putem afirma că acesta, ca și contemporanii săi, confundau incinta schitului cu fosta cetate, din care nu mai rămăsese nici o urmă.

La 27 februarie 1775 se dă o carte «părinților schimnicii ce se află lăcuitori la Cetatea Negrului Vodă ca să fie trei oameni scutiți», precum și «să aibă a lînea și un preot la sf. schit, pentru slujba bisericii» care «să fie iertat de biru preoții»⁹⁹. În hrisov se specifică că schimnicii au avut acest privilegiu și de la Constantin Cehan Racovița (1753—1756; 1763—1764). Merită a fi subliniat faptul că incinta schitului este denumită în continuare «cetatea Negrului Vodă». Tot cu acest nume o găsim în lucrarea lui Fr. Sulzer, publicată în 1781. Sulzer arată că în drumul spre Bran, într-o strîmtoare «pe o stîncă se află urmele unei vechi

95. Alexandru Vasilescu, *Cetatea Dîmbovița...*, passim.

96. *Magazin istoric pentru Dacia*, V, p. 69.

97. *Cronica lui Radu Greceanu*, în *Cronicari munteni* (ed. Mihail Gregorian), vol. II, București, 1961, p. 37.

98. N. Iorga, *Operele lui Const. Cantacuzino*, București, 1901, p. 43.

99. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, II, p. 120—121.

întărituri în care se găsește o bisericuță și locuințe potrivite pentru câțiva călugări... Acest loc se numește Cetatea Neagră sau Cetatea Negrului Vodă... Această întăritură a fost aleasă ca loc de refugiu de către Negru Vodă pentru a învinge apoi pe dușmanii săi»¹⁰⁰. Prin urmare, deși Șulzer afirmă că în vechile ziduri de incintă — ruinate înainte de sfârșitul secolului al XVII-lea, după cum am arătat mai sus — se aflau locuințe călugărești, el le consideră, după tradiție, ca aparținând cetății lui «Negru Vodă».

Un document redactat la un an de la apariția cărții lui Sulzer, la 2 februarie 1782, ne confirmă că în incinta schitului viețuiau mai mulți călugări, adăpostiți evident în chilii. În document se precizează că s-a vîndut lui Hagi Gherasim «egumen ot cetate Negrului Vodă... un petec de moșie în hotarul Bădenilor»¹⁰¹. Vinzătorii sînt Bucur, sin Oancea, Coman, frate cu Bucur, precum și Ion, cu soțiile lor. Martorii «popa Preda, duhovnic» (preotul schitului) și «Nicolae monah». Prin urmare, schitul avea mai mulți monahi, conduși de un egumen, și un preot.

Am văzut mai sus că restaurarea din 1790—1792, inițiată în urma «răzmeriței» din 1789, este inițiată de egumenul Iosif.

Dintr-o catagrafie din 1810 aflăm că schitul se afla sub epitropia lui biv vel vornic Golescu, preot de mir fiind «Neagoe sin popa Ion» avînd de soție pe Maria și feciori pe Gheorghe, Nicolae și Ion. Preoțit la 7 iulie 1799, Neagoe fusese «orînduit la acest schit cu carte de la proin mitropolitul Dositie»¹⁰² (Dosoței Filitis, 1793—1810). Deoarece într-o catagrafie din 1819¹⁰³ găsăm la schitul «Negru Vodă» pe același «popa Neagoe», deducem că el a activat în acest locaș între 1799 și după 1918, mai bine de 20 de ani.

În același an «Ioanichie monahu» (Ioniță Gamuloiu) de la Mînăstirea Argeș dăruiește acesteia jumătate din moșia Stoenești¹⁰⁴. Cealaltă jumătate aparținea în 1840 lui Dincă Voroveanu¹⁰⁵. La 12 octombrie 1822 Stănică Pîrvănoiu din satul Stoenești «s-a dovedit prin hrisoavele ce a arătat, că se trage din vornicul Dobrișan, fratele Mircei vodă cel Mare»¹⁰⁶.

I. Pappazoglu ne informează în 1860—1861 că «sf. biserică din vârful Cetății lui Negru Vodă împrejmuită cu zidul zisei cetăți, făcută și ținută de către moșnenii megiași de acolo... <este> păzită numai de doi călugări»¹⁰⁷. După cum am văzut mai sus¹⁰⁸ bisericuța fusese zugrăvită și restaurată în 1859 de către părintele Ioan și câțiva moșneni. Într-o altă știre, din 1860, a lui V. I. Paraschivecu, găsim precizarea că biserica este «întreținută cu ajutorul țaranilor ce se chiamă cetățeni», care «cu cheltuiala lor țin și preotul pentru sf. biserică... unde merg a se închina Duminica și sărbătorile»¹⁰⁹. Mai exista așadar strînsă legătură între locuitorii satului Cetățeni și locurile unde se înălțase cetatea căreia îi slujiseră cu secole în

100. Vezi nota 51.

101. Arh. St. Buc., Fond Episcop. Argeș. XIX/64, original.

102. Preot Ioan Răuțescu, *Date istorice privitoare la satul Măjau și schiturile Nămăiești și Cetățuia*, în «Muscelul Nostru», III (1931), nr. 1, p. 5.

103. Catagrafia schitului «Negru Vodă» din 1819, la Arh. St. Buc., Fondul Mitropolia București, 326/6. 104. Vezi nota 31. 105. Vezi nota 29.

106. I. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, București, 1907, p. 582.

107. I. Pappazoglu, *Revistă arheologică 1860—1861*, ms. la Arh. St. Buc., ms. 729, f. 51 v.

108. Vezi p. 115.

109. V. I. Paraschivescu, *Correspondența din districtul Muscelu*, în «Analele Statistice și economice», anul 1860, trim. II, p. 40—41. /

urmă, și care dispăruse lăsînd însă în apropiere bisericuța de piatră ale cărei peșteri se legaseră cîndva de bisericile sale de zid. Trebuie să menționăm că satul Cetățenii din Vale avea și locașul de lemn din 1783, așa cum am arătat mai sus.

*

Reconstituind trecutul cetății Dimbovița (veche) și a schitului «Negru Vodă», vom remarca că cetatea a preexistat schitului, fiind construită, foarte probabil în vremea domniei lui Vladislav I, pe la anul 1368. Aflată lîngă rîu, în imediata apropiere a drumului comercial care lega Brașovul de Brăila și porturile Dunărene, cetatea proteja pe vameși, pe negustorii și meseriașii stabiliți între zidurile ei, precum și pe oștenii conduși de un pîrcălab, fiind în același timp un punct de popas, de vămuire și de apărare. Oștenii se recrutau din satul apropiat, numit pentru aceasta Cetățeni, care se achita astfel de obligațiile față de domnie, tot astfel cum locuitorii satelor Cheianii și Căpăținenii deveneau ostașii cetății Poienari. Cetatea va dispărea către sfîrșitul secolului al XV-lea, probabil deteriorată în bună parte de apele rîului și de prăbușirile malului. Așezarea va continua să existe pînă în secolul al XVII-lea. Cu mult înainte însă de ruinarea zidurilor cetății, va fi dispărut acel turn de observație din vîrfului monticolului, găsit la recentele săpături, făcînd astfel posibilă amenajarea în peșterile din stîncă a unor locuințe de schimnici, legate de bisericile de zid de lîngă rîu. După sfîrșitul secolului al XV-lea, cînd cea de a doua biserică de zid (care a înlocuit pe cea din secolul al XIV-lea), se risipește împreună cu zidurile cetății, din cauza fenomenelor naturale care au îngustat terasa dintre rîu și monticolul de piatră, a fost necesară amenajarea unei bisericuțe în vîrfului mai sigur, în fostele locuințe ale schimnicilor. Bănuim că apariția acestei bisericuțe — existente în 1574 — a avut loc în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în epoca în care s-a întemeiat și așezarea de la schitul Corbii de Piatră, din apropiere. În jurul noului locaș s-au construit o serie de chilii precum și un zid de incintă protector. Către sfîrșitul secolului al XVII-lea cînd acest zid de incintă a început și el să se ruineze, iar zidurile cetății dispăruseră aproape în întregime în apele rîului și în pămînt, localnicii și călătorii confundă noua înălțitură din vîrfului dealului, construită pentru a proteja mînaștirea, cu zidurile cetății dispărute despre care tradiția reținuse că se aflase pe acele locuri.

Este meritul recentelor săpături arheologice de a fi dat la iveală urmele așezării de lîngă rîu, care glăsuiesc despre vechea cetate a Dimboviței, deschizînd noi căi de investigație în trecutul acestor importante edificii.

PAVEL CHIHAIĂ

BISERICA DIN SATUL METELEU - LIPĂNESCU (BUZĂU) ȘI SLUJITORII EI

Comuna *Scutelnici* de astăzi, situată la aproximativ egală distanță de Buzău și de Urziceni, pe linia ferată București-Făurei, cuprinde laolaltă mai multe sate: *Scutelnici* sau *Meteleu Nou*, *Meteleu-Lipănescu*, *Arcanu* și *Brăgăreasa*. Cum se poate observa din această enumerare, toponimicul *Meteleu*, datînd documentar din veacul al XVI-lea, este mai vechi decît denumirea oficială a comunei, cu originea — cum se va vedea într-o lucrare aparte — pe la începutul secolului trecut.

Ca și satul *Scutelnici*, unde se află instituțiile de conducere comunală, fiecare dintre celelalte sate dispune de școală și de biserică.

După evidența din luna noiembrie 1967, întreaga comună are o populație de 4.450 locuitori, care se ocupă îndeosebi cu agricultura.

Toponimicul *Scutelnici*, singurul cu această formă în întreaga țară, evocă arbitrarul măsurilor fiscale de odinioară, ca să nu mai amintim de *Meteleu*, nume cu trecut vechi slav, păstrat în Bărăgan prin intermediul păstorilor ardeleni. Odiseea denumirii poate fi citită și de pe cărțile vechi ale bisericilor locale, unde s-au înfățișat tipăriturile de la Sibiu și de la Blaj cu acelea de la Buzău și de la Rîmniceu-Vîlcea.

Alături de istoric, sociologul poate surprinde realități semnificative și revelații pentru viața acestor așezări. În *Scutelnici*, de pildă, sat de colonizare pe durata unui veac, «muntenii» se deosebesc de «cojani», vechii locuitori ai satului.

Diferența dintre unii și alții merge și mai departe și ea poate fi urmărită în felul de a construi, de a se îmbrăca, de a se hrăni și chiar în domeniul vieții interioare. Sufletește, cojanii sînt activi, independenți și îndepărtați de biserică, față de ceilalți locuitori ai comunei care sînt blajini, contemplativi și evlavioși. Au trebuit să treacă ani îndelungați de conviețuire colectivă și de continuă educație cetățenească, pentru ca aceste diferențe sociologice să fie depășite. Totuși rămîn interesante, în parte, observațiile lui N. Iorga privitoare la cojani în comparație de data aceasta, cu mocanii¹.

Ceea ce adaugă la uimire o urfăbră de mîhnire este faptul că satele acestei comune nu sînt amintite decît incomplet și nediferențiat chiar în ultimele repertorii bibliografice² tipărite. De aceea va mai trece timp pînă vor putea fi corectate datele eronate tradiționale pe care le mențin încă lucrările contemporane³.

1. Vezi N. Iorga, *Istoria Dobrogei*, în vol. «Dobrogea», lucrare îngrijită de Elsa și G. Dimitriu-Serea, Buc., 1940, p. 17; comp. Romulus Vuia. *Tipuri de păstorit la români* (sec. XIX — începutul sec. XX), București, 1964, p. 161.

2. Vezi N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 11—12, 1964, p. 998.

3. Comp. *Schișă monografică a comunei Scutelnici* (manuscris dactil. din arhiva Consiliului popular Scutelnici), p. 1; *Monografia județului Buzău*, Buzău, 1943, p. 221; N. S. Vlad, *Monografia școlii Scutelnici* (manuscris în posesia noastră), passim.

Una din greutățile studierii acestor așezări din Bărăgan o constituie dispariția izvoarelor ei istorice, care a urmărit-o ca o fatalitate, cum este cazul, pentru veacul trecut, cu datele catagrafiei din 1810 și cu aceea din 1831. Dificultățile cresc față de faptul că multă vreme actualul sat Lipănescu a făcut parte din județul Ialomița, pe când satul Scutelnici a rămas statornic în Buzău, deși nu le despărțea decât 1 km. distanță. Anomalia s-a curmat doar o dată cu desființarea în 1845 a județului Săcuieni de odinioară, când amîndouă au fost înglobate la județul Buzău⁴. În situația aceasta sîntem obligați, pentru remedierea lipsei, să adăugăm la datele documentare luminile etnografiei, onomasticii și folclorului, cu regretul că nu ne îngăduie spațiul să mergem pînă la analiza statistică și la cartografierea rezultatelor. Metoda de lucru la care ne referim a reușit să se impună în cercetarea științifică din zilele noastre prin caracterul său retrospectiv și coordonat. Ea îmbină într-un singur fascicol rezultatele mai multor științe despre o localitate, prezentul ca și trecutul ei, și este cunoscută sub denumirea de metoda «arheologiei sociale»⁵.

Ținem să mai facem o precizare metodologică. Cum în satul pe care îl urmărim au existat în timp mai multe biserici cu slujitorii respectivi (preoți și diaconi), uneori în număr exagerat față de posibilitățile locale, se impune cercetarea prealabilă a unor date istorice și sociale. O cît de sumară încadrare în epocă va avea darul nu numai să dea o ținută sistematică străduințelor noastre, ci și să mijlocească înțelegerea dezvoltării instituției bisericești. De aceea studiul de față va cuprinde, pe scurt, două părți: una referitoare la moșia și satul Meteleu-Lipănescu, iar alta referitoare la biserica acestei așezări și la oamenii care au slujit-o de-a lungul vremurilor.

DATE ISTORICO-SOCIALE DESPRE SATUL METELEU-LIPANESCU

I. Înainte de a începe studiul fazelor sociale și demografice prin care a trecut satul Meteleu Vechi, cea dintîi întrebare la care trebuie să răspundem este, de bună seamă, aceea a denumirii așezării. Analiza va privi pe rînd cele două elemente din care se compune.

În concordanță cu metoda pe care am adoptat-o în cercetarea noastră, se cuvine să considerăm numele de așezări omenеști în totalitatea lor. Privită și analizată ca fenomen de masă, «toponimia poate să devină sursă de documentare pentru etnograf — și, prin consecință, pentru istorie»⁶. O observație care se impune de la început cercetării cît de generaie a regiunii în care a apărut toponimicul în studiu este mulțimea numelor dezvoltate din calificări peiorative. Toponimia aceasta, precedată de una «de colonizare»⁷, indică locuri de contact și înfruntare între oameni, așa cum se prezintă cîmpia în comparație cu colinele. După criteriul cronologic, această nomenclatură poate fi împărțită în general într-o grupă anterioară veacului al XIX-lea și în alta care îl urmează.

Din prima grupă amintim sate, unele dispărute astăzi, ca *Obidiți* (localizat, probabil, lângă Cotorca), *Pribegi* (Grindași)⁸, *Beliiți* (lângă Meteleu), *Uriți* (la Colelia), *Groșanii lui Triful* (probabil Brădeanu), *Șchei* (la Gherăseni), *Opăriți* (aproape de Țintești) etc.

4. Pr. Ioan Ciolca, *Grindu. Monografie cu un scurt istoric al satelor vecine, cu mai multe hărți și numeroase ilustrații*, București, 1944, p. 16. Pentru situația de mai înainte, vezi Constantin C. Giurescu, *Principalele române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 64.

5. Henri H. Stahl și Ion Donat, *Etnografie și istorie*, în «Revista de etnografie și folclor», nr. 1, 1966, p. 5; comp. Cornel Irimie, *Monografiile sătești*, în «Contemporanul», nr. 1, 1968, p. 6.

6. Henri H. Stahl și Ion Donat, *art. cit.*, p. 10.

7. Ion Donat, *Așezările omenеști din Țara Românească în secolele XIV—XVI*, în «Studii», nr. 6, 1956, p. 89.

8. Cf. Arh. St. Buc., Mînăstirea Căldărușani, dos. nr. 84/1969, f. 82.

În veacul al XIX-lea, dimpotrivă, întâlnim nume care amintesc mișcări de populație, precum *Schîmbași*, pentru Cotorca mică⁹, *Frecăței*, pentru Glodeanu Silișteu, *Scutelnici* etc. Chiar dacă nu am lua în considerație luptele din războiul ruso-turc din anii 1806--1812, care au adus atîtea pagube satelor regiunii, tot am avea o idee despre restrîștea acelor vremuri din studiul toponimiei.

Fenomenul de colonizare, pe care îl evocă toponimia cu obîrșie în numele istorice și de observație psihologică, poate fi dedus și din mulțimea denumirilor care amintesc pe ciobanii de odinioară. În regiune se află așezări ca acestea: *Glodeanu*, *Grindu Făgărășului*, *Movila Oii*, *Sudiți*, *Tîrlași* (o parte a satului Reviga)¹⁰ etc. Chiar astăzi se întîlnesc în comuna Scutelnici antroponimice (unele nume de familie cu originea în porecle) de certă rezonanță ardelenescă: Șchiau, Herpeș, Fătu, Covaciu etc. Se observă și de data aceasta spiritul ironic și pornirea către poreclă, manifestate și în veacul trecut, cînd întîlnim un nume de «Moș Meteleu». Pe semne că localnicii le apăreau mocanilor ca molatici și puțin activi în viața zilnică¹¹.

Desigur că o cale de pătrundere în regiune a elementelor ardelenesti o constituie, în afară de valea Buzăului, și vecinătatea fostului județ Săcuieni¹². Nicăieri ca în jurul actualei comune Gherăseni nu întuiești mai explicit înțelesul denumirii *Șchei* (sat de pe la începutul veacului al XVII-lea)¹³ de vechi locuitori veniți din Brașov, pe lângă înțelesul lui etnic inițial de «slav, bulgar»¹⁴. Documentar, fenomenul poate fi înțeles destul de ușor. Încă din anul 1750, biserica «Sfîntul Nicolae din Brașov primește ca danie, între altele, moșia Cacaletii vechi și Reda Barbului din județul Buzău, de la jupîneasa Zamfira Mănuleasa cu fiul ei Enea Manul și cu soția acestuia Smaranda Bălăceanu¹⁵. Acum patru decenii, epitropia acestei biserici încă vindea o parte din pădurea numită Sudiții-Florea, situată în comuna Gherăseni (Buzău), în suprafață de peste 229 ha¹⁶.

Cercetările științifice de astăzi afirmă ca pe o concluzie bine întemeiată constatarea că emigranții ardeleni, păstori sau simpli cultivatori agricoli, s-au stabilit în spațiile libere din cîmpie. Colinele cu pămînt puțin și cu moșii moșnenești nu aveau nevoie de populație străină¹⁷. De altfel fenomenul a fost inițiat, încă mai înainte, aproximativ de prin veacurile X—XIII, de către cumani și pecenegi, hălăduitori în spațiul dintre Carpați și Dunăre¹⁸. Prezența acestor locuitori de obîrșie turanică o atestă toponimiciile provenite de la ei, precum Călmățui¹⁹ și Bărăgan²⁰.

9. B. Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic și istoric al județului Buzău*, București, 1892, p. 197.

10. Cf. Al. Graur, *Glosar din comuna Reviga (Ialomița)*, în «Bul. de filologie română «Al. Philippide», Iași, vol. V, 1936, p. 156. Asupra tradițiilor pastorale evidente ale satelor: Căldărești, Largu, Luciu, vezi *Monografia jud. Buzău*, cit. supra, p. 216 și 220.

11. Cf. Arh. St. Buc., *Minăstirea Caldărușani*, pac. XXXIV/20/1841.

12. Ion Conea, *Geografie și istorie românească*, București, 1944, p. 63.

13. Ion Donat, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în «Fonetica și dialectologie», București, vol. IX, 1962, p. 110.

14. *Ibidem*, p. 106, unde se reproduce și lista localităților cu acest nume din întreaga țară; comp. Emil Petrovici, *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, București, 1964, p. 27.

15. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, X: *Brașovul și românii, scrisori și lămuriri*, București, 1905, p. 239; Pr. Candid, C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol. I (1292—1742), Brașov, 1943, p. 336; vol. II, 1946, p. 365.

16. Arhiva bisericii «Sf. Nicolae» din Brașov, *Dosar casierie 1926*, passim.

17. Ion Donat, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, p. 111; Laurian Someșan, *La transhumance des bergers transylvains dans les provinces roumaines*, în «Revue de Transylvanie», Cluj, nr. 4, 1935, p. 472.

18. I. Conea și Ion Donat, *Contribution à l'étude de la toponymie, péchénegue — comane de la Plaine Roumaine de Bas-Danube*, în «Contributions onomastiques», Bucarest, 1958, p. 162.

19. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 232; N. Iorga, *Colonizarea Ialomișei de români*, în «Neamul românesc», nr. 126, 1933, p. 1.

20. Ion Conea, *Din geografia istorică a bălților Ialomișei și Brăilei*, în «Probleme de geografie», vol. IV, 1957, p. 268, nota 1; N. Iorga, *ibidem*.

Pînă astăzi în limbajul zilnic din satele comunei Scutelnici, cuvîntul «tîrlă», cu rezonanță specific păstorească, își păstrează înțelesul lui de gospodărie completă, de așezare dotată cu tot ceea ce este necesar vieții unei familii. Aceeași mentalitate o reflectă cămăra, care este numită «odăiță» sau chiar «odaie», nume care, ca și cel de cioban, are o obîrșie pecenegă-cumană²¹.

Ne-au fost necesare cele câteva date istorice și sociologice de pînă aici, în intenția de a explica proveniența toponimicului Meteleu în pragul Bărăganului, înțelegînd mai întîi masa numelor de locuri a spațiului înconjurător. În trecutul istoric — constată N. Iorga — «numele era și pentru pămînt și pentru oameni, și, unde mergeau aceștia, îl duceau cu dinșii»²². Problema identificării dubletelor toponomastice s-a pus în legătură cu mocanii coboriți în fostul județ Săcuieni, pînă pe dealurile Buzăului²³, apoi pe valea Teleajenului²⁴. Identificarea satelor de ungureni se poate face nu numai la așezările din nordul și din sudul Carpaților, ci și la așezările de pe coline față de acelea din cîmpie, întemeiate în preajma drumurilor ciobănești. Așa se explică dubletele de sate care se întîlesc astăzi în regiunea Bărăganului: *Cocora* (Ialomița) față de *Cocorăștii Grind*, *Cocorăștii Caplii*, *Cocorăștii Mislui* (în același județ Prahova fiind odinioară chiar o stîna cu numele de *Cocora*)²⁵, *Padina* (Macovei) față de așezarea cu același nume de lângă Sinaia. *Gîrbovi* (astăzi Satu Nou) din județul Ialomița ne-ar putea duce cu mîntea la muntele Gîrbova din plaiul Prahovei, pe unde odinioară se ajungea la vama Timeșului²⁶. N-ar fi exclus ca, la o cercetare mai amănunțită, chiar toponimicul *Frecăței* (Glodeanu-Siliștea) să-și tragă originea nu numai din vitregiile sociale, de care am amintit, ci și din mișcările transhumanței pastorale. Aici se afla cîndva un loc de rătăcire a turmelor, care se îndreptau apoi în diferite direcții ale Bărăganului.

Cît privește denumirea de *Meteleu*, putem să afirmăm de la început că ea are un caracter sacionomic, în sensul celor relateate mai sus. Cuvîntul se păstrează și în limba română modernă ca regionalism, cu înțelesul de «nătărău, prost», dar și cu sensul al doilea de «mîncău»²⁷. Dicționarele etimologice îl înregistrează ca pe un derivat din limba maghiară (*Meteleu* <*métely*> «gălbează»²⁸). Unii autori fac legătură între acest toponimic și alte nume ungurești din fostul județ Săcuieni: Chiojdu, Siriu, Istău, Hărhădău, Penteleu, Lapoș²⁹.

Aceeași legătură o face și N. Iorga, lărgind limitele ipotezei atît în spațiu (Nișcov, Brașov, Rîșnov, Neajlov, Mîlcov) cît și în timp, socotind aceste denumiri ca provenite de la populația siavo-română a veacului al VII-lea. Tratamentul su-

21. Constantin C. Giurescu: *Imprumuturi cumane în limba română: «Odaie» și «cioban»*, în «Studii și cercetări lingvistice», nr. 2, 1961, p. 213.

22. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. X, p. 120.

23. Vezi Dr. Petru Rîmnicănu, *Problema iradierii românilor din Transilvania în Principatele române*, Cluj, 1964, p. 146; Ecaterina Zaharescu, *Vechiul județ al Saacului în lumina istorică și antropogeografică*, în «Cunoașterea Prahovei», Ploiești, nr. 3, 1939, passim.

24. Vezi lista întocmită de către Constantin C. Giurescu, *Județe dispărute din Țara Românească*, București, 1937, p. 8; cf. N. Iorga, *Din viața moșnenilor vieri ai finutului Săcuienilor*, în «Analele Acad. Rom.», memoriile secț. Ist., seria II, t. XXXIV (1911—1912), p. 65; idem, *Adaos*, în vol. lui Gh. M. Murgoci, *Valea Teleajenului*, Vălenii de Munte, 1909, p. 50.

25. Comp. Nicu M. A. Popp, *Valea Prahovei între Predeal și Florești, observări antropogeografice*, în «Bul. soc. rom. de geografie», Buc., t. XLVIII, 1929, p. 213, fig. 6.

26. Cf. Stoica Teodorescu, *Monografia orașului Cîmpina, istoric și documente*. Cîmpina, 1921, p. 30.

27. *Dicționarul limbii literare contemporane*, vol. III, București, 1957, p. 65. I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, «Cartea românească», București, 1931, p. 768.

28. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, p. 321; comp. acad. Emil Petrovič și colab. *Dicționar român-maghiar*, vol. I, Cluj, 1964, p. 499; contra Al. Rășmeriță, *Dicționarul etimologic-semant. al limbii române*, Craiova, 1924, p. 959.

29. Cf., printre alții, N. A. Constantinescu, *Cele mai vechi știri istorice din județul Buzău*. Buzău, 1938, p. 10.

fixului — *ou*, «care în românește se prefăce în — *eu*, — *ău*»³⁰, se pare că nu întâmpină dificultăți lingvistice. Se știe că aria cuvintelor din sud-estul țării noastre în care apare — *u* se datorește colonizării teritoriului daco-românesc cu populație de peste munți. În felul acesta s-a extins și în restul țării aria conservatoare originară, datorită unor anumite schimbări istorico-sociale³¹.

Menținându-ne doar în limitele aspectului semantic al problemei, putem să afirmăm că termenul de Meteleu aflat în imediata apropiere a unui alt toponimic, de data aceasta de certă origine slavă meridională³², evocă începutul unei așezări pastorale. Ne aflăm, prin urmare, în fața unui fenomen de simbioză a autohtonilor cu oierii transilvăneni. De aceea, cum în gura Bărăganului ciobanii transhumanți rătăceau periodic după pășune și locuri de adăpost, este cazul să distingem între dătătorul numelui care s-a păstrat și între întemeietorul așezării³³.

O dată lămurită obârșia și sensul primului termen al numelui satului pe care îl cercetăm, urmează să ne referim pe scurt și la cel de al doilea termen al denumirii. După o perioadă de încurajare a înființării de slobozii, pentru repopularea ținuturilor devastate de războaie, boierii încep să-și impună influența în sate cu ajutorul administrației³⁴. Fenomenul se reflectă și în toponimie, o dată cu trecerea moșiei Meteleu, la 1828, în proprietatea lui Costache Lipănescu, ginerele Anicăi Dumitrache Colfescu³⁵. În scopul deosebirii lor, poate că mica distanță dintre cele două sate, unul vechi și altul nou (Scutelnici), cunoscute local sub aceeași denumire

30. N. Iorga, *Romanitatea din jurul Brașovului*, Vălenii de Munte, 1940, p. 9; comp. N. Drăganu, *Ancienneté et expansion des Roumains d'après la toponymie, L'onomastique et la langue*. București, 1943, p. 459; dr. Franz Miklosich, *Die Slavischen Elemente im Magyarischen*, Wien, 1871, p. 40.

31. Cf. Valeriu Rusu, *În legătură cu «u» în limba română (originea ariei din sud-estul teritoriului lingvistic daco-românesc)*, în «Studii și cercetări lingv.», nr. 2, 1960, p. 266.

32. N. A. Constantinescu, *Rapports entre toponymes et anthroponymes dans l'onomastique roumaine*, în «Contr. onomastiques». Buc., 1958, p. 84.

33. Comp. Th. Capidan, *Les noms géographiques de Roumanie et le dictionnaire toponymique roumain*, în «Langue et Littérature», Buc., nr. 1—2, 1948, p. 163.

34. Ion Donat, *Considerații istorice asupra toponimiei românești*, în «Limba română», nr. 2, 1965, p. 280.

35. Ioan C. Filitti, *Satul și moșia Alexeni din județul Iaomița și satele vecine 1590—1863*. București, f. a., p. 7.

Constantin Lipănescu, pomenit în comună și sub numele de Meteleanu, a rămas un personaj puțin cunoscut posterității din partea locului. Judecând după nume și după faptul că una din copilele sale poartă același nume ca Sultana Lipănescu, cel de al doilea ctitor al bisericii din satul Lipănești, județul Prahova (*Marele dicț. geogr. al Rom.*, IV, 1901, p. 171), trebuie că el își are obârșia în boierii acestui ținut. Arhondologia munteană din veacul trecut (I. C. Filitti, *Cat. oficială*, Buc., 1929, p. 41) menționează la anul 1823, ca fii ai biv vel medelnicerului Grigore Lipănescu, pe Costache și pe Alexandru.

În urma Regulamentului organic pe Constantin Lipănescu îl întâlnim judecător la tribunalul Prahova, alături de slugerul Constantin Cuțarida (Gh. D. Dumitrescu, *Justiția jud. Prahova, după Reg. organic*, în «Cunoașterea Prahovei», Ploiești, nr. 2, 1939, p. 166).

Desigur că în această profeșiune era mai vechi, cum o dovedesc documentele vremii (cf. I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, București, 1919, p. 157). După o perioadă de activitate în colegiul ocîrmuitorilor județului Prahova, unde era utilizat și pe linie de administrație școlară (cf. M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, Buc., 1937, p. 730), acesta este numit prezident la Tribunalul de Olt, venind de la Brăila («Buletin G. A.», nr. 105, 1845, p. 417 bis).

În anul 1837, Constantin Lipănescu avea demnitatea de clucer (cf. Acad. Republicii Socialiste România, Ms. nr. 872/1837, p. 73 v), apoi aceea de paharnic.

De menționat că o familie cu numele de Lipănescu se întâlnește în veacul trecut și în București. În această casă au fost reținuți, pentru a fi judecați, participanții la revoluția din 1848 (M. Regleanu, *Doc. privind anul 1848 în Țara Românească*, București, 1962, passim). Mai târziu, în 1858, Talleyrand se va bucura aici de o ospitalitate deosebită (acad. A. Oțetea, *Doc. privind unirea Principatelor*, vol. III, București, 1961, passim).

de Meteleu, va fi contribuit la împunerea numelui stăpînului moșiei respective. În forma lui completă, numele este preluat oficial abia pe la mijlocul veacului trecut³⁶.

II. Primele atestări documentare³⁷ ale așezărilor din Meteleu se întîlnesc în anul 1576, dacă neglijăm menționarea locurilor vecine cu hotarul lui (*Rătunda de la Meteleu, Groșanii de la Meteleu* etc.).

Cît privește timpurile din antichitate, nu trebuie să neglijăm apropierea acestor așezări de cetatea Virful Crăsanilor.

Pe hărțile istorice menționate se găsesc, putem să spunem destul de tîrziu, neîfiind aici o reședință boierească remarcabilă; ele încep cu harta austriacă³⁸, se continuă cu hărțile din 1821³⁹, din 1827 (unde figurează în rîndul «satelor de străini», diferite de «satele pămîntenești»), cu harta rusă, ediția I (de unde lipsește cifra arătătoare de numărul familiilor existente în sat)⁴⁰ etc.

Dacă în «Liste alphabétique des villes et villages de toute la principauté de Valachie»⁴¹, numele lui este redat corupt (*Meteești*, în contrast cu Mateești din plasa Sărății), în harta lui Satmary⁴² avem prilejul să-l găsim ferm menționat sub forma lui apropiată de cea actuală: *Metteleu Lipănescu*. De aceea rămînem surprinși că ulterior, în pofida măririi satului, «Dicționarul topografic și statistic al României»⁴³ nu cunoaște aici decît o «locuință izolată în județul Buzău».

Din punct de vedere administrativ, satul Meteleu-Lipănescu este pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea un cătun («petit village») din județul Ialomița, mai întîi în plasa Gîrbovi⁴⁵, apoi în plasa Grindu, pînă la 1845⁴⁶. Cum s-a întîmplat în multe cazuri, satul a ars în întregime, fiind refăcut mai spre răsărit de vechea vatră, la o distanță de aproximativ o jumătate de km.⁴⁷. O cruce de piatră, înaltă și ornamentată, priveghiază și astăzi «în siliște», pe locul vechii biserici arse atunci, cum afirmă tradiția populară a localității.

Încă înainte de organizarea comunelor, lege promulgată de către Cuza Vodă la 31 martie 1864, s-a pus problema alipirii acestui cătun la satul alăturat Scutelnici. Locuitorii de aici, în frunte cu întreg statul și cu preotul, protestează vehement și în repetate rînduri împotriva acestui proiect. Ei invocă starea de lucruri de pînă atunci, afirmînd că «noi pînă acum n-am fost uniți la nimica de acei săteni și tot ale mai mari abuzuri am suferit de la dînși(i)»⁴⁸. Amintind că satul Scutelnici este proprietatea Mînaștirii Căldărușani, protestatarii amenință cu spargerea satului, în cazul respingerii cererii lor. Ca soluție practică salvatoare, ei propun primirea din altă parte a oamenilor, pînă la împlinirea numărului legal de 50 de familii. Propunerea, greu de realizat, nu le-a fost acceptată și, precipitîndu-se evenimentele,

36. Vezi *Harta rusă din anul 1 53*, planșa V, Acad. R.S.R., H. 199 — D. XIX 1.

37. *Doc. priv. ist. rom.*, B. XVI, vol. IV, p. 230.

38. *Militärische Karte*, 1790, Boden 88. R.S.R., XXVII, 6.

39. *Carte générale de la Turquie d'Europe en XV feuilles dressée par le Chev. Lepie*, Paris, 1821, Acad. Republicii Socialiste România, H. IV, 393.

40. *Карта театра войны въ Европѣ 1828 и 1829* Г МДССССХХV, sectio V și VIII, Acad. R.S.R., H. III, 461.

41. Atașată ca supliment la vol. «Almanah al curții și al statului pentru anul 1840», București, 230 p.

42. *România meridională*, București, 1864, col. XI, Acad. Republicii Socialiste România, H. CXXII, 1.

43. D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, București, 1872, p. 267.

44. Général F. G. Bawr, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Francfort et Leipzig, 1778, p. 140.

45. Idem, *Περιγραφή τῆς Βλαχίας. Ἐν Βουκουρεστίῳ*, 1789, p. 120. D. Fotino *Ἱστορία τῆς παλαιᾶς Λακίας*, III. Ἐν Βιέννῃ, 1819, p. 240. Cf. I. V. Cojocaru, *Documente priv. la economiă Tării Rom. 1800—1850*, vol. I, București, 1958, p. 212.

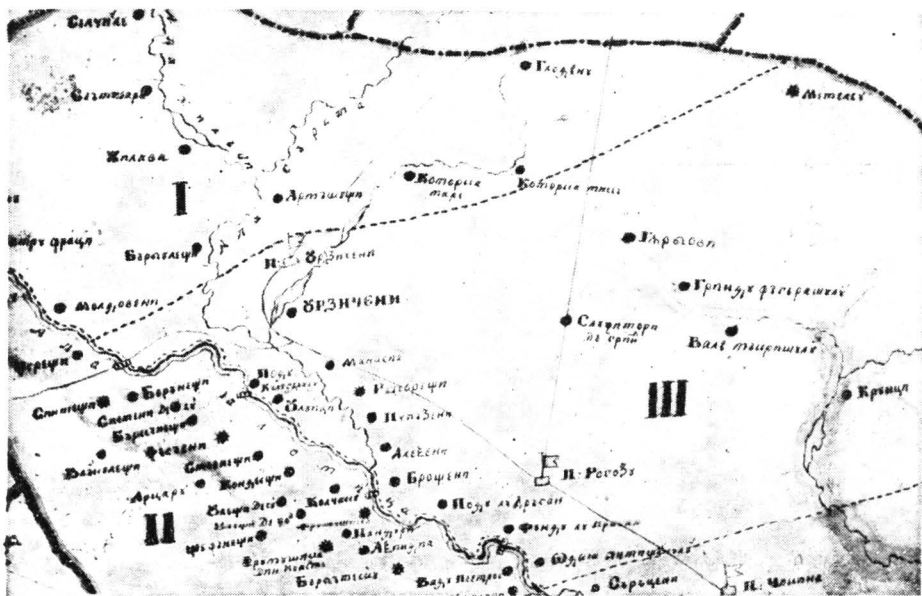
46. Pr. Ioan Ciolca, *Grindu*, p. 16.

47. Pr. Gh. Bițan, *Scurt istoric*, în «Cartea de aur a bisericii parohiale «Sf. Nicolae» — Lipănescu, p. I (manuscris).

48. Arh. St. Buc., *M-rea Căldărușani*, ds. nr. 37/1853, f. 6.

Biserica din satul Lipănescu (Buzău)

Harta județului Ialomița la 1827

cele trei sate (Scutelnici, Lipănescu și Arcanu) au format o singură comună de 120 de familii (*Meteleu*). De acum înainte, Lipănescu va fi menționat în controalele administrative ale acestei comuni, fapt care nu exista la anul 1861⁴⁹.

În privința mișcării de populație, se cunoaște cazul strămutării vecinilor din *Meteleu* și din *Albești* pe moșia *Mînăstirii Banului* de la *Maxenu*⁵⁰. Datorită exploatarei feudale, vecinii din cele două sate și-au pierdut calitatea de băștinași, pentru a o căpăta doar pe aceea de «chiriași»⁵¹, în urma înstrăinării ocinei lor, ajunsă proprietate boierească.

Socotim de asemenea demnă de cercetat cîndva o mențiune de la sfîrșitul veacului trecut⁵², după care locuitorii din cătunul *Meteleu* s-ar fi refugiat, în urma angaralelor sociale de nesuportat, și ar fi pus început satului vecin *Căldărești* (*Trandafir*). Nădăjdum ca într-o lucrare viitoare să arătăm simburile istoric adevărat al atestării, acoperită în restul de confuzii evidente.

Unele documente ne păstrează date însemnate și în legătură cu numărul familiilor satului din diferite rîstimpuri, prilejuate de contribuțiile pentru școală. Astfel, în anul 1845, învățătorii *Gheorghe Dragomir* și *Niță Candidatul*, care aveau în grijă pe elevii din cele trei sate ale comunei existente atunci, completează în *Lipănescu*, fiecare, la un cîștiu: «Din lei 10 (...) de la familia 20 din cei cite lei 2 pe an i s-a dat de la subcîrmuire lei 9. S-au răspuns (...) lei 1 zeciuiala»⁵³.

Pînă la înființarea școlii de stat la 1864, se amintește ca învățător particular în lunile de iarnă, plătit de locuitori, *Stanciu Bucșan*⁵⁴.

Totuși, pe filele unui *Penticostar* al bisericii din *Lipănescu*, tipărit în *București*, la anul 1800, găsim o însemnare făcută de către «dascălu Vasile Mihaiu» la 18 iunie 1850.

Dacă după *Regulamentul organic*, satul se compunea din 40 de familii⁵⁵, iar în ediția a doua a hărții ruse din 1853 sînt consemnate numai 36, lucrurile nu se arată mai clare nici în ultima jumătate a veacului trecut.

Catagrafiile arată într-o vreme⁵⁶, în acest cătun al comunei *Meteleu*, 40 de familii, apoi la anul 1881, 1200 de suflete, dintre care 182 contribuabili⁵⁷, pentru ca mai tîrziu să fie 330 de locuitori cu 62 de case⁵⁸.

III. Dar satul presupune în chip firesc un teritoriu. O dată lămurite numele și întemeierea așezării, se cuvine să amintim și cîteva știri economico-sociale ale moșiei, la a cărei formare au contribuit mai ales *Mînăstirea Banului* din *Buzău* și *Mitropolia Țării Românești*. Nu ni se pare potrivită aici redarea în amănunt a tuturor aspectelor problemei. De aceea urmează să consemnăm pe scurt doar formarea și evoluția moșiei, cu unele consecințe asupra satului devălmaș, aservit de la o vreme.

Sfîrșitul veacului al XVI-lea, care a însemnat pentru satele din apropierea dealurilor *Buzăului* o însemnată criză socială (sătenii din *Rătunda*, cotropiți de

49. Vezi *Indicele comunelor României*, București, 1865, p. 43; comp. *Indicele comunelor*, București, 1861, p. 10.

50. *Doc. priv. ist. Rom.*, B. XVII, vol. II, p. 91.

51. Cf. *Henri H. Stahl, Contr. la studiul satelor devălmașe românești*, vol. III, București, 1965, p. 353.

52. Cf. *B. Iorgulescu, Dicționar geografic*, p. 141; comp. *Lila Nădejde, Tema haiducească în teatrul popular*, în «St. și cerc. de ist. artei», nr. 2, 1959, p. 198.

53. *Arh. St. Buc.*, *Condică de plata simbrii învățătorilor de prin școlile cetățenești și a cinului revizorilor*, *Arh. ist. centr.*, ds. nr. 19/1845, f. 31.

54. *Schiță monografică a com. Scutelnici*, cit. supra, p. 2; *N. S. Vlad, Monografia școlii satului Scutelnici*, p. 5.

55. Cf. *Extract de suma plugarilor*, în «*Analele parlamentare ale României*», t. II, 1892, p. 490.

56. Cf. *Statistica eclestastica a Eparhiei Buzăului 1877-1878*, în «*Bis. Ort. Rom.*», nr. 10, 1878, p. 641.

57. *B. Iorgulescu, Geografia jud. Buzău, cu un plan topografic al orașului Buzău*, ed. II a, Buzău, 1881, p. 30.

58. *Idem, Dicționar geografic*, p. 322.

«năpăști», declară că «nu pot ei să ducă dăjdiile și birurile cu cnezii»), surprind și obștile țărănești din Meteleu în plin proces de aservire feudală. În 1576, Alexandru Mircea voievod întărește astfel («ca să-i fie ocină și de ohabă») noile raporturi juridice care se creau, cu mari urmări sociale: «Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Stan cu fiii săi, cîți Dumnezeu îi va da, ca să-i fie ocină la Meteleu <230> stînjeni, partea lui Dobre toată, oricît se va alege de peste tot hotarul, pentru că a cumpărat-o Stan de la Dobre cu <6000> aspri gata. Și iar a cumpărat Stan ocină la Meteleu <200> stînjeni, partea lui Bucșa toată, de peste toată ocina, de pretutîndeni, oricît se va alege și de peste tot hotarul, pentru că a cumpărat-o Stan de la Bucșe cu <6000> aspri gata de argint»⁵⁹. Am redat acest fragment dezvoltat, pentru a se putea întui infiltrarea feudală în obștea țărănească, pornită astfel pe ieșirea din indiviziunea tradițională, precum și unele din metodele folosite în epocă: documentul amintește, printre altele, de «înfrățirea» cumpărătorului cu unul din megiășii vînzători.

La 27 ianuarie 1628, Stan vinde căpitanului Popescu din Buzău 430 de stînjeni din moșia Meteleu⁶⁰, care va fi acaparată apoi la 1686 de către Caloian, ginerele lui Stoian⁶¹. De la căpitanul Caloian, stăpînirea ajunge apoi în mîinile unui vlădică⁶², pentru ca la 18 septembrie 1721, Mănăilă, fost mare clucer, să vîndă Mitropoliei partea sa de moșie⁶³. Mitropolia Țării Românești mai avea aici o «danie de la măriia sa răposatul Costandin vodă, ctitorul mitropoliei, i de cumpărătoare de la răposatul Vlădica Daniil»⁶⁴. De aceea va fi posibilă, la 1784, dania și schimbul între Mitropolitul Grigorie de la Colțea (1760—1787) și nepotul său Nicolache, fost mare stolnic. «Om cu o viață cuvioasă și plină de rîvnă pentru ridicarea Bisericii naționale» — cum îl caracterizează Episcopul Melchisedec — acesta nu se putea pleca mai mult spre «hatîrul de rudă» decît «spre sporul și folosul casii sfintii Mitropolii»⁶⁵. Singurul element care va fi cîntărit greu în schimbul inițiat va fi fost apropierea moșiei de la Meteleu cu proprietatea sa din Rătunda, cumpărată în timpul cînd Vlădica era numai titular al Mirelor⁶⁶. În restul, Mitropolia era în cîștig, de vreme ce primea în schimb moșia Merișani, județul Teleorman, înjugată cu alte proprietăți ale ei «și mai vîrtos fiind și moșie bună, adică cu sat pî dînsa i cu heleşte și suhaturi» — cum se exprimă cartea donatorului. Se știe că pentru vremea aceea, proprietățile agrare lipsite de așezări clăcășești aveau o valoare mică, folosind doar pentru pășunat. Menționăm că echivalentul Merișanilor era suma de 1100 stînjeni⁶⁷, excedentul din moșia Meteleu rămînînd în stăpînirea Mitropoliei.

În anul 1828, moșia Meteleu trece în posesia lui Costache Lipănescu, care se căsătorise cu Zamfirița, fiica Anică Dumitrache-Colfescu. La rîndul său, cea din urmă era fata stolnicului Nicolache. După o serie de procese între noul proprietar și Mitropolia Ungrovlahiei, ca și cu Episcopia Buzăului, C. Lipănescu își vinde

59. *Doc. priv. ist. rom.*, B. XVI, vol. IV, p. 239. Parantezele ascuțite arată intervențiile editorului în text; documentul prezentînd rîzului.

60. Arh. St. Buc., *Mitr. Țării Rom.*, ms. nr. 214, f. 214 v.

61. *Ibidem*, ms. nr. 132, f. 217 v.; Acad. R.S.R., ms. nr. 671, unde se redau toate actele moșilor Brăgărești și Beletl.

62. *Ibidem*, ms. nr. 671.

63. Arh. St. Buc., ms. nr. 132, f. 221; comp. prof. D. Gh. Ionescu, *Atte biserici vechi din orașul Buzău*, în «Glasul Bisericii», nr. 9—10, 1966, p. 662, nota 52.

64. Arh. bis. «Sf. Nicolae» din Șchei — Brașov, *Actele de proprietate ale moșiei Meteleu*, fasc. V, înscrisul Mitropolitului Grigorie al Ungrovlahiei din 26 nov. 1784.

65. *Ibidem*; puterea economică slabă a moșiei se poate vedea dintr-un document de la anul 1781, cf. V. Mihordea, Ș. Papacustea, Fl. Constantiniu: *Doc. priv. rel. agr. în v. al XVIII-lea*, vol. I, București, 1961, p. 679.

66. Cf. Arh. St. Buc., *Mitr. Ungrov.*, ms. nr. 130, f. 484.

67. *Ibidem*, pac. CXXXVI/13. Delimitarea noulor posesiuni poate fi urmărită pe planul Moșiei Rotunda și Meteleu a Mitr. din Buc., *ibidem*, *Planuri jud. Buzău*, nr. 35/1837.

moșia la 1856 lui Evanghele Zappa, care va avea multe pricini de judecată cu urmașii precedentului⁶⁸.

Izbutind să cumpere mai multe proprietăți, Ev. Zappa⁶⁹ ține în același timp cu arendă moșiile absenteiștilor ialomițeni de pe la mijlocul veacului trecut⁷⁰. În spiritul avântului economic burghez, el descifrează astfel sensul epocii de după tratatul de la Adrianopole: «<Ne-am folosit> mai cu seamă de la semănatul grâului, a căruia chilă ne ține aproape de un galben, și-l vindem an peste an cu trei galbeni precum iată și socoteala de vă îndoiți»⁷¹. Convingerea se întoarce polemic asupra celorlalți arendași, cultivatori ai cerealelor de primăvară, care sînt numiți «trîntori». Moșierul din Broștenii Noi, care a înființat printre cei dintîi în regiune o fabrică de spirt și una de făină⁷², primește acolo vizita domnitorului Alexandru I. Cuza⁷³.

Moșia sa, cu o suprafață de cca. 1870 ha. la anul 1892⁷⁴, a suferit prin legea rurală o expropriere de 330 de pogoane și 1066 stînjini⁷⁵.

Anul 1883 însemnă data vînzării de către Constantin Zappa a moșiei Meteleu «epitropiei bisericii «Sf. Nicolae» din Brașov, reprezentată prin D-nii Ion Petric Protipop, Constantin Popasu efor, Ceriger avocat (...). Prețul vînzării convenite cu domnii cumpărători este de lei noi patru sute șaptezeci de mii (470.000) în aur»⁷⁶. Se împlinea prin aceasta o veche doleanță a comitetului parohial al amintitei biserici, exprimată încă din deceniile precedente; se urmărea anume să se adauge la veniturile posesiunii de la Cacaletii Vechi veniturile unei alte moșii, din care să fie acoperite cheltuielile bisericii, ale școlii și cerințele enoriașilor lipsiți de mijloace⁷⁷.

68. Cf. Arh. bis. «Sf. Nicolae» din Șchei-Brașov, *ibidem*, fasc. VII; Arh. St. Buc., *Epis. Buzăului*, pac. LXVI/35, 36 etc.

69. Viața lui Ev. Zappa nu este cunoscută, în linii mari, datorită gesturilor impunătoare cu care acesta a impresionat pe contemporanii săi. Născut în Epir la anul 1800 (D. R. Rosetti, *Dicț. cont.*, ed. I, București, 1897, p. 203), el vine în țara noastră după ce fusese mai întîi ofițer în armata grecească (I. Bianu, *Pomenirea donatorilor Acad. Rom.*, București, 1922, p. 7). Judecînd după justificarea care îl obsedează și în scris, credem că epirotul nu a fost străin de mișcarea pe care Miloș Obrenovici a condus-o în veacul trecut din Țara Românească. Pînă la indigenarea sa din 19 dec. 1814 (Alăcerea succesiunii Zappa. *Doc. dipl.*, București, 1892, p. 87), tagmatarhul și cavalerul Ev. Zappa — cum îl plăcea să se intituleze — agonisește o mare avere ca arendaș în plășile Olteniței și a Ciccăneștilor și apoi ca proprietar al moșiilor Vlădeni-Broșteni și Meteleu-Lipănescu. În anul 1846, el donează pentru aprovizionarea Bucureștiului 100 de chile de grâu, act pentru care este cinstit cu rangul de pîlar («Vest. rom.», 1846, p. 49); mai tîrziu, va fi înălțat la demnitatea de paharnic (Acad. Republicii Socialiste România, *ms. nr. 875*, f. 37). În primăvara anului 1860, Ev. Zappa donează guvernului Cuza suma de 5.000 de galbeni, devenită «fond literar» al viitoarei Academii Române, care i-a așezat, în semn de cinstire, un bust în sala ei de ședințe (F. Marcu, *Inf. soc. lit. rom.*, în «L. română», nr. 5, 1966, p. 552).

Acest om cu vază din prima jumătate a veacului trecut moare la anul 1865, lăsînd averea de care dispunea să treacă în proprietatea statului grec și a mai multor instituții culturale din Atena și din București. De satul și de biserica din Meteleu-Lipănescu, unde a rămas totuși un toponimic *Vangheleasca*, nu și-a legat numele în nici un chip, cum este cazul cu biserica din comuna Broșteni.

70. Lista acestor moșii, cu socoteala producției de grâu în chile pe o perioadă de 13 ani și cu prețul arenzii plățite, o redă proprietarului însuși în cartea sa, scrisă grecește și tradusă: *Trîntorul care se mîrginește în cercul României (sic. I). Cuprinzător de observații din cercare asupra semănării grîului și orînduiei asupra moșiilor*, București, 1847, p. 29. 71. *ibidem*, p. 28.

72. C. Garofilid, *Agricultura veche*, București, 1943, p. 94.

73. Pr. I. Ciolca, *Grîndu*, p. 32.

74. B. Iorgulescu, *Dicționar geografic*, p. 322.

75. Arh. Cons. popular al comunei Scutelnici, *Dosar cu acte de impropr. 1855, 1.69. 1882 și 1929*, f. 16.

76. Arh. bis. «Sf. Nicolae» din Șchei-Brașov, *ibidem*, procura specială a lui C. Zappa, Arseniu Vlaicu, *Legitimă apărare contra încercărilor de asasinat moral I. Răspuns Protopopului dr. V. Saftu*, Brașov, 1921, p. 15, apreciază prețul vînzării la circa 600.000 lei.

77. Cf. dr. Sterie Stinghe, *Doc. priv. la trecutul rom. din Șchei*, vol. IV (1816—1868), Brașov, 1903, p. 306

Din deceniul al doilea al secolului nostru și pînă în anul 1921 a funcționat în Meteleu-Lipănescu obștea de arendare «Sfîntul Nicolae», al cărui contract însă nu a fost încheiat niciodată; moșia nu a fost luată în primire nici pînă la împroprietărirea care a urmat⁷⁸. Singurul folos mai evident al întreprinderii se pare că s-a redus, pentru țărani, la luarea în folosință a pogoanelor de islaz. Perioada aceasta a fost precedată de alta în care moșia era propusă pentru arendare pe termene de cite nouă ani⁷⁹. Ne-au rămas date importante despre lipsurile administrației și despre arendașii acelor vremuri, în polemica foștilor epitropi din Șchei, Protopop dr. Vasile Saftu (1865—1922) și prof. Arsenie Vlaicu.

În urma legii din 1918, pe moșia aceasta au fost împroprietăriți locuitorii din satele Lipănescu, Scutelnici și Brăgăreasa.

Un impuls pentru înaintarea economiei feudale în regiune îl dă la începutul secolului al XVII-lea și Mînăstirea Banului din Buzău. Încă din timpul lui Mihai Viteazul, Andronie Vistierul dăruia ctitoriei sale de curînd isprăvite și satul Meteleu⁸⁰, după ce cotropise alte sate vecine, închinare întărită ulterior și de către Alexandru Iliăș. Cît de dreaptă a fost «cumpărarea» donatorului o dovedește valul de plîngeri și cereri de răscumpărare, formulate de către țărani înrobiți, «anume de la Meteleu, Radu și Straca și cu toată ceata lor și vecinii din Albești»⁸¹.

Acțiunea aceasta de cnezire din anul 1617 se vede bine că nu a reușit, deoarece la 1621, satul este din nou întărit Mînăstirii Banului, iar vecinii din el împreună cu cei din Albești, sînt strămutați pe ocina Mînăstirii de la Maxenu⁸². Noua situație va adînci procesul ruperii legăturilor dintre delniță și rumân. Totuși, intervenind un fel de tranzacție, trebuie că viața țăranilor din satele de colonizare de aici a beneficiat de condiții mai ușoare de trai, rămînînd însă «de ascultare și de ajutor sfintei mănăstiri». Pentru popularea altor slobozii înființate în regiune urmează o mulțime de acte domnești, unele repetate stăruitor, emise numai în cîțiva ani⁸³. La anul 1671, domeniul mai adaugă 250 de stînjini din Groșani și Meteleu printr-un zăpis al moșnenilor din Rătunda⁸⁴. Se cunoaște apoi în anul 1707 o danie de 500 de stînjini din moșia Meteleului făcută aceleiași mănăstiri. Documentul este semnat însă numai de martori⁸⁵.

Alt stăpînitor feudal în părțile Meteleului, din cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se pare că a fost Episcopia Buzăului. Căpitanul Mihalcea din Craiova, avînd moșie de care îl despărțea o mare distanță, «anume Șopîrliga și Meteleu», o închină «sfintei Episcopii pentru pomăna»⁸⁶. Totuși lista moșiilor ei, din timpul Vlădicăi Cosma († 1792), nu menționează nici una cu numele de Meteleu⁸⁷.

Consecințe istorice însemnate au avut așezările de aici, încă din perioada mijlocie a feudalismului, de pe urma căilor de comerț. Început ca drum de cărușie a mărfurilor din Ardeal spre Tîrgul de Floci și Brăila, drumul acesta devine în urmă *Drumul Olaului sau Drumul Poștei*⁸⁸, menționat documentar ca atingînd si-

78. Arsenie Vlaicu, *op. cit.*, p. 12; comp. N. S. Vlad, *op. cit.*, p. 7.

79. Cf. idem, *ibidem*, p. 14; ziarul «Buzeu», nr. 10, 1888, p. 4.

80. *Doc. priv. ist. rom.*, B. XVII, vol. III, p. 91; vol. IV, p. 50.

81. *ibidem*, vol. III, p. 91; cf. Prof. D. Gh. Ionescu, *Biserici vechi din orașul Buzău*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2, 1965, p. 98. 82. *Doc. priv. ist. rom.*, B. XVII, vol. IV, p. 51.

83. Cf. Arh. St. Buc., *M-reă Banu*, dos nr. 1/1591—1830, f. 9. Altă listă de documente referitoare la moșiile acestei mănăstiri se află *ibidem*, dos. nr. 11/1842, f. 25.

84. *ibidem*, dos. nr. 11/1842, f. 23 v.

85. Vezi *ibidem*, pac. XIV/1.

86. *ibidem*, *Episcopia Buzău*, pac. LXXVII/2.

87. Comp. Pr. Gabriel Cocora, *Episcopul Cosma al Buzăului*, în «Glasul Bisericii», nr.

7—8/1963, p. 719, notă

88. Maria N. Popp, *Drumuri și ocupații vechi în Țările Românești*, în «Bul. soc. geogr.», f. LVII, 1938, p. 273. Cartografic, drumul Brăilei poate fi urmărit în regiune pe *Planul trigonometric al moșiei Bora i Padina ce-i zic și Maroveiu*, Arh. St. Buc., *Planuri jud. Buzău*, nr. 112/1850. *Lista mon. de cultură de pe terit. R.P.R.*, Buc., 1956, p. 106 menționează în satul Arcanu «Drumul Brăilei ăi vechi».

gur Meteleu la anul 1831⁸⁹. În felul acesta devine verosimilă trecerea lui Al. I. Cuza prin localitate, cum afirmă tradiția nescrisă, când doamna Elena Cuza a dăruit doi galbeni femeii care născuse atunci un copil⁹⁰, iar domnitorului i s-a adus în palmă un jăratic pentru aprinsul țigării⁹¹.

Economia de păstorit, care ulterior a dus la toponimicile pe care le-am amintit și la fixarea mocanilor în anumite locuri, s-a produs în legătură cu un drum al Oilor, denumit uneori și Drumul Mocanului, încă din anul 1707⁹². Sate din jurul Meteleului, precum Albești, Țuguiatu, Caragele, Macoveanca, Grindul Făgărașului, devin locurile preferate de răvășire a turmelor sau de iernare în țirle, după sosirea toamnei⁹³.

Între plingerile oierilor contra abuzurilor administrației de atunci ne-au rămas documente însemnate. În fața lăcomiei gelepilor turci, ciobanii ardeleni din satele Meteleu, Slujitori, Glodeanu, Săpunari și Slobozia au refuzat să predea oile contractate, dând dovadă de o solidaritate care echivalează cu o adevărată răzmeriță. De aceea a fost nevoie să intervină cancelistul A. Gaudi de la București, care la 19 octombrie 1793 este în satul Meteleu, de unde sînt ridicate apoi peste 1000 de oi. Dincolo de aspectul lui oficial, documentul rămîne important și din punct de vedere antroponimic, ca de pildă, în privința numelui Petcu, rămas pînă astăzi în comuna Scutelnici⁹⁴.

Structura pastorală a satului, predominantă încă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, se reflectă și în însemnările vechi de pe cărțile chirilice ale bisericii satului Meteleu-Scutelnici.

Astfel pe un Triodion, tipărit la Rîmnic, în anul 1706, se găsește o însemnare repetată de două ori, cu conținut aproape identic, despre domnia lui C. Hangerli († 1799), care «unu anu cât au șazutu au luat oerit îndoitu, dejmărit îndoitu și au lu(at) și văcărutu de vită cite t! 2».

ȘTIRI ISTORICE DESPRE BISERICA DIN LIPĂNESCU ȘI DESPRE SLUJITORII EI

I. Din prezentarea de pînă aici s-a putut vedea că, alături de agricultori, ciobanii transilvăneni au constituit cel de al doilea element de populare a satului Meteleu. Apareciind după proveniența cărților vechi de cult, se pare că mai ales de cei din urmă se leagă construcția în aceste locuri a unei biserici, deși greu putem găsi în evul mediu o așezare mai mare lipsită de ea.

Tradiția locală amintește de existența unei biserici vechi, care a ars complet, o dată cu satul, în anul 1842. «Biserica veche avea hramul «Adormirea Maicii Domnului». Din odoarele vechii biserici s-au salvat: sfintele vase, ușile împărătești și patru icoane împărătești: Iisus Hristos, Maica Domnului, sf. Ierarh Nicolae și adormirea Maicii Domnului»⁹⁵. Biblioteca parohială păstrează totuși un Evangheliar și alte cărți vechi dinainte de arderea satului.

Catagrafia bisericască din anul 1810, județul Ialomița, ne dă cîteva știri sigure, iar unele de natură să completeze sau să contrazică afirmațiile de mai sus: «Satul Meteleu. Biserica dă gard. Nooă, învălîtă cu stof. Hramul sf-ului Ierarh Neculae. Are un rînd odăjdii de cin, cărțile și toate cele trebuincioase sînt deplin».

89. Cf. *Poștile și carantinele Țării Rumânești 1831*, Acad. R.S.R., H. 3917 — B. CXX/3.

90. Inf. Const. Anastasiu-Scutelnici, născut în 1883; Inv. V. Taraș-Brăgăreasa, născ. în 1909.

91. Inf. Gh. I. Ștefănescu-Lipănescu, născut în 1883, abs. al unei clase de liceu; comp.

I. A. Candrea, Ov. Densușianu, Th. D. Speranția, *Graiul nostru*, vol. I, București, 1906, p. 227.

92. Arh. St. Buc., *M-rea Banu*, pac. XIV/1.

93. Cf. Al. Stroe — Militaru, *Drumul oilor mocănești*, în «Viața săceleană», Salung, nr. 5—7, 1930, p. 17, 19; O. Densușianu, *Viața past. în poezia noastră pop.*, ed. a II-a, București, 1944, p. 215; M. V. Iosif, *Drumul oilor pe valea Pruhovei, Doftanei și Teleajenului*, în «Rev. geografică», București, nr. 2, 1929, p. 30; I. V. Ghelase, *Mocanii, imp. și evol. lor social-econ. în România*, București, 1938, p. 63; G. Vilsan, *O fază în popul. Ț. Românești*, București 1912, passim.

94. E. Hurmuzachi, *Doc. priv. la ist. rom.*, vol. XIX, 1, București, 1922, p. 673.

95. Pr. Gh. Bițan, *op. cit.*, p. 1.

De aici deducem că satul strămutat la anul 1621 pe ocina de la Maxenu abia cu puțin înainte de începutul veacului al XIX-lea se va fi înfiripat din nou pe vechia lui vatră de la Meteleu. Catagrafia l-a găsit cu o biserică modestă, înălțată de curînd, de către cele 21 de familii ale satului, deși poate numărul lor este anume exagerat, pentru a justifica în ochii stăpînirii existența acolo a doi preoți cu un diacon și cu un dascăl.

În urma pirjolului, a revenit proprietarului de atunci, Constantin Lipănescu, sarcina de a zidi un nou locaș de cult. El i-a destinat bisericii un loc învecinat cu armanul proprietății.

Construcția aceasta din cărămidă, cu formă de corabie, rotundă la absida altarului, are un zid în grosime de 0,65 m., fiind așezată pe o temelie înaltă. Pe partea dreaptă se intră de afară în altar. Turla cu șase laturi este așezată pe pronaos. Din pridvorul de scîndură, acoperit cu tablă, se intră în pronaos printr-o ușă de lemn, prevăzută în partea superioară cu geamuri. Tavanul de aici este de formă plană, iar în naos și în altar ia forma boltită. În partea dreaptă a pronaosului se vede un podium de lemn și cu scară, înalt pînă la nivelul ușii, destinat corului. Pe scara de lemn de formă frîntă, din stînga, poți pătrunde în podul bisericii. Trece-rea în naos se face printre patru stîlpi rotunzi, care formează în partea superioară trei arcade; doi din ei sînt lipiți de ziduri.

Soleea este construită mai sus decît restul podelei și are formă dreptunghiulară.

Zidul catapetesmei are o grosime de 0,60 m., cu intrările arcuite trilobat. Sub cele patru icoane de pe catapetesma, se află un număr egal de firide nepictate. Tot în firide sînt așezate și picturile mici din partea ei superioară.

Prestolul are forma pătrată, fiind construit din zid.

Dintre reparațiile mici, amintim pe aceea de la 27 aprilie 1885. cînd o echipă de pietrari se angajează să repare zidul și lemnăria lăcașului; la 27 februarie 1887, episcopii din Șcheii Brașovului pregătesc pentru biserica din Lipănescu 40 de străni⁹⁶. În anul 1880, lipăneștenii cer un loc pentru cîmîtir. Aceleași documente mai amintesc de însărcinarea dată delegatului care, mergînd la hotărnicia unei moșii, să se abată pe la Meteleu, unde să pună geamuri la ferestrele bisericii, să lege cărțile vechi și să construiască podeaua altarului.

O reparație însemnată s-a efectuat în anul 1898⁹⁷. Ea se datorește osîrdiei preotului Constantin Popescu din acel timp, care a pus acoperiș de tablă roșie în locul șindrilei, înlocuită și ea în anul 1929, cu tablă galvanizată. Cutremurul din noiembrie 1941 a impus unele remedieri parțiale. O reparație generală a fost inițiată în timpul păstoriei de mare animație a preotului Gh. Bițan, la o sută de ani de la zidirea sfîntului locaș⁹⁸.

Toate aceste năzuinți spirituale împlinite, din care nu lipsește o căecare mîndrie pentru persoana ctitorilor, dar este omisă pomenirea hramului actual (sfîntul Ierarh Nicolae), se oglindesc în pisanăa bisericii, de pe peretele apusean al pronaosului: «Această Sfîntă Biserică s-a zidit prin osîrdia și cheltuiala d-lui Constantin Lipănescu paharnicul cu Coccoana Zamfirița. S-a pus în lucrare la anul 1845, iunie 10, în zilele Prea Luminatului și Prea Măritului Domnitor a toată Țara Românească George Bibescu. S-a terminat la 28 noiembrie același an și s-a sfînțit în anul 1846, iulie 20.

S-a reparat la 1899, 1929 și 1945, cînd a fost pictată în întregime prin osîrdia Pr. Iconom Gh. Bițan și pe cheltuiala enoriașilor din satul Lipănescu și a altor binefăcători, și a Prea Sfînțitului D. D. Episcop Dr. Antim al Buzăului — s-a sfînțit la 21 noiembrie 1945.

96. Arh. bis. «Sf. Nicolae» din Șcheii-Brașov, *ibidem*.

97. *Anuarul Eparhiei ortodoxe a Buzăului pe anul 1926*, Buzău, 1926, p. 25; Pr. Gh. Bițan, *op. cit.*, p. 2, dă anul de reparație 1899.

98. Pentru mersul lucrărilor din anul 1945, vezi *Cartea de aur*, cit. supra, *passim*.

Pictura executată de Nicolae Simionescu, București»⁹⁹.

Poate că nu este lipsit de interes să amintim aici, în legătură cu tirnosirea de la jumătatea veacului trecut, că o însemnare de pe Octoihul chirilic al bisericii din Scultelnici ne dă alte date : «Să să știe dă când s-au sfințit mănăstirea (sic) co<co-
nului) Costache Lipănescu la leat 18 (*), iulie 28. Ispas Logofăt am scris».

Clopotnița, construită din scindură, se află în partea de nord a bisericii. Ea are temelia de piatră și se termină printr-o tură regulată exagonală. Între cele două clădiri se întinde un caldarim de ciment, de formă regulată și în bună stare. Dintre cele două clopote, cel mare este spart și are gravată pe el următoarea inscripție : «Fabricant Alexandru Spireanu, București. Făcutu-s-a prin osirdia obști(i) locuitorilor din satul Meteleu-Lipănescu, jud(e)ul Buzău, 1920». Pe cel de al doilea clopot este scris : «Fabricant Nicolae Ionescu — Bucuresci. Donat com(unei) Meteleu de d-nul Ștefan Cramer cu soțica sa Mariea, anul 1910».

II. Pictura actuală, în afară de chipurile celor doi Verhovnici de la intrare, se desfășoară numai în registrul superior al clădirii, restul spațiului rămânând gol sau ocupat de străni.

În pronaos, de la stînga la dreapta, este pictată scena Proorocului Ionă, apoi chipul Cuviosului Stelian și al femeilor mironosițe.

În naos predomină chipurile sfinților Mucenici, care sînt intercalate cu ale Arhanghelilor și cu ale Cuvioaselor femei, datorită greșitei modalități de a plăti fiecare familie pictura cite unui sfînt. Exagerarea aceasta individualistă este accentuată și de textul subscris cu numele donatorului. Poate fi reținută totuși ideea artistului de a picta în naos, imediat lîngă altar, pe sfinții Ioachim și Ana.

Sfîntul Spiridon este înfățișat cu mitra pe cap între ceilalți Ierarhi rînduși în altar. În registrul superior al spatelui catapetesmei se întinde scena jertfei adusă de către Avraam.

În ansamblul ei, lucrarea a fost executată corect și obiectiv, dar fără tresăl-tări duhovnicești.

Aceeași pictură «cu colorit plăcut, luminoasă și corectă»¹⁰⁰ a executat în anul 1885 și D. G. Nicoleanu. «Prețul lucrării de ulei, stîpula devizul¹⁰¹, va costa 1.500 lei, iar de clei va costa 1.000 lei noi». De la el a rămas epitaful bisericii. Icoana Sfîntei Filoteia, cu inscripția donatorului și cu iscălitura autorului, este pictată pe lemn, avînd dedesubtul figurii un motiv floral, iar deasupra cinci medalioane cu scene din viața ei. Pictorul se străduiește să redea fidel datele istorice și etnografice din Balcani. Bizantinismul realist al școlii lui Tattarescu se reduce la acest zugrav la un triptic de culori, vizibil pe icoanele împărătești, care se păstrează. În conformitate cu el, o jumătate a icoanei este albastră, iar cealaltă roșie, amîndouă contrastînd cu aureola.

Despre pictura cu care a fost dotată de la început ctitoria paharnicului Lipănescu, putem să ne facem o idee din urmele care au rămas pînă astăzi : icoanele împărătești de la stîlpii pronaosului și tabloul votiv.

Prima dintre acestea este icoana Mîntuitorului Iisus Hristos, împărat așezat în tronul său de judecată. Pe fondul negru, căci tonul general al picturii este auriul de mare somptuozitate, se descriează o zgîrietură, posterioară desigur, scrisă cu litere arabe : «Moise Iancu Tîmplar, ostaș al Domnului». În dreapta personajului central stă Maica Precurată, cu brațele ridicate în atitudine de solitoare. În partea stîngă se află sfîntul Ioan Botezătorul în aceeași atitudine, absolut identică. Fața judecătorului este hotărîtă și severă.

99. Pisania aceasta în care asteriscul indică textul deteriorat este scrisă cu majuscule de culoare roșu închis. Cit privește pisania originală, ea se găsește transcrisă în cartea de aur a bisericii și — fără respectarea punctuației — pe pagina de la sfîrșit a Evangheliarului chirilic, Buc., 1856, din Biblioteca parohială. Pr. Horia Constantinescu a încredințat-o slovei tipărită prin art. *Cîteva pisanii*, din «Ingerul», Buzău, nr. 10—12, p. 221.

100. Pr. Gabriel Cocora, *Școala de zugrăvi de la Buzău*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—4, 1961, p. 369.

101. Arh. bls. «Sfîntul Nicolae», din Șchei-Brașov, *ibidem*.

Maica Domnului pe jilț, în chip de împărăteasă cu coroană și sceptru, ține în brațe pe pruncul Iisus, împărat încoronat; El este înfățișat cu sceptru în mîna stîngă, iar cu cealaltă cuprinde globul pămîntesc. În dreapta scaunului stă sfîntul Mihail și, în partea opusă, sfîntul Gavriil. Ultimul poartă în mîna o sulită sau un toiag, ambii sprijinînd ripide în spatele personajului central. Mama și pruncul au figuri aproape identice, ca și Sfinții Arhangheli între ei.

De aceeași dimensiune și factură este icona următoare pe care citim inscripția chirilică: «Adormirea Precistii». În registrul ei inferior se vede arhanghelul cu sabia ridicată, birfitorul ingenunchiat în semn de implorare, sfeșnice, apoi catafalcul cu Maica Domnului (mîinile celui rușinat rămîinînd lipite de el). În registrul superior, în centru, Mîntuitorul Hristos stă pe scaunul împărătesc și ține în mîna stîngă un copil înfășat, iar cu dreapta binecuvîntează. Deasupra, în continuare, se zărește un înger copil. De o parte și de alta stau cetele Apostolilor cu mîna la timplă sau la gură, atitudine care sugerează uimirea în fața tainei pe care o contemplă. În partea de jos, icona are un fond de culoare negru-alb, pentru ca în restul să se impună negrul pur.

Cea de a patra icooană a ciclului înfățișează pe Sfîntul Nicolae, care stă pe jilț în veșminte arhieresti, în mîna stîngă cu evanghelia și cu dreapta binecuvîntînd. Într-o parte se vede Maica Domnului, care arată cu omoforul către sfînt, iar din stînga, Mîntuitorul îi întinde din spate evanghelia. Și în această icooană predominant auriul împărătesc.

Cele patru piese, pictate pe lemn, au o certă valoare artistică. Ele plac datorită rafinamentului și concepției oarecum moderniste, ca să nu spunem decadente. Bogăția vestimentară și exteriorul te atrag prin somptuozitatea lor în care predomină perlele, de la aureolă și mitră pînă la conturul tronului și al marginii veșmintelor. Personajele sînt așezate simetric; ele gîndesc și se concentrează, tensiune care se exteriorizează într-o formă estetică. Pentru un critic cultivat de artă, ar constitui o temă de mare atracție stabilirea înruderii acestor piese cu unele similare de peste munți, ca de pildă, cu ansamblul pictural de la biserica «Sfîntul Nicolae» din Șchei-Brășov.

Tablul votiv este format din următoarele persoane, reproduse în mărime naturală pe fond maro (de la dreapta la stînga): tata, mama, o fetiță între părinți, fata cea mai mare, apoi cea mijlocie (Constanțin Lipănescu, Cooana Zamfirița, Zoița, Sultana și Maria).

Tatăl e în ținută convențională: privirea înainte, mîna dreaptă la piept, iar cu stînga ține marginea redingotei de culoare neagră și brodată la gît cu o garnitură dantelată iar în restul cu șiret. Haina bărbătească are mîneci și pantaloni strîmți, ghetreuri, inel în arătătorul drept, favoriți lungi și mustăță. Gîtul îi este acoperit de o jiletcă albă, încheiată pînă sus. Cum se poate observa, portul a suferit influența bonjurismului apusean al epocii.

Femeile sînt reprezentate în atitudine statică, toate au buzele strînse, exteriorizînd hotărîre; rochiile sînt largi, strînse la mijloc, cu mîneci strîmte și decoltate mult, fiind confecționate dintr-un material în carouri. Mama poartă pe umeri o maramă ai cărei ciucuri atîrnă în jos, iar în mîini are mînuși. Se mai observă o pieptănătură cu cărare la mijloc zuluși, cercei, mărgele în șirag scurte, brățări. Toate figurile au ochii mari și în îmbrăcămîntea lor predomină albul care alternează cu roșul de culoarea vișinei putrede.

Cu forma ei modestă, cu culori naturale închise, cu figuri puține, pictura vechii biserici, distrusă de focul din anul 1842, a fost poate mai bogată în realitate decît celelalte care au înlocuit-o. Afirmăm aceasta după criteriul artei bisericești bizantine și, prin urmare, cu gîndul la adîncirea duhovnicească pe care o comunică icooana. Ne convingem de realitate după documentele care s-au păstrat pînă în zilele noastre.

Ușile împărătești sînt fasonate din lemn, cu podoabe de ipsos în formă de frunze. Sub crucea de deasupra, dintr-o parte și din alta, se întoarce cîte un vultur spre cîte un porumbel, ciugulînd amîndoi din strugurele dintre ei. În afară de icooana Bunei-Vestiri, mai sînt reproduse acolo medalioanele celor patru evangheliști.

Pe uşile diaconesti sînt înfăţişaţi Sfinţii Arhangheli, fiecare cu cîte un rulou în mînă. De reţinut că Sfîntul Gavriil poartă în dreapta o pană.

Aceleiaşi epoci îi aparţin şi două icoane mari, care ni s-au păstrat, la catape-teasmă, în afară de cele pe care le-am descris mai sus.

Una reprezintă Adormirea Maicii Domnului, scenă care se petrece într-un pridvor. Fundalul icoanei este albastru deschis; în partea de jos, fondul capătă culoare cărămizie. De aici a fost suprîmată scena cu îngerul care taie mîinile unui tîgăduitor agresiv. Catafalcul este maro, iar velniţa verde; marama albă a Fecioarei se aseamănă cu aceea a unui arhiereu şi cu a primului apostol din stînga. Personajul principal nu are simbolurile pururea-fecioriei. Lingă năsălie, între cei doi arhierei pregătiţi cu cărţi pentru oficierea pogribaniei, Hristos binecuvîntează, purtînd un prunc în braţe. Slava sa, zugrăvită în culoare roşie, alta decît aureola, se înalţă din spate şi se termină deasupra capului în ogivă.

Cei şase apostoli de către cap, ca şi ceilalţi de la picioare, felurit şi deschis coloraţi, dovedesc uimire în faţa tainei Fecioarei şi caută să o înţeleagă prin concentrare şi rugăciune interioară. Ingerii nu apar aici. Concepţia repartizării perso-najelor este mai săracă în comparaţie cu icoanele similare de altă factură. Ultimele uneau cerul cu pămîntul, cînd descriau evenimentul sînt.

Tot pe pînză este lucrată şi cea de a doua icoană care se datoreşte aceleiaşi mîini de zugrav. Ea înfăţişează pe Sfîntul Nicolae şezînd pe scaun, în atitudine de arhiereu care binecuvîntează cu o mînă, iar cu cealaltă ţine pe genunchi Evanghelia deschisă. Din spate, redat mai mic, Hristos îi întinde altă carte; tot de acolo, în partea opusă, omoforul ridicat pare că vrea să simbolizeze desăvîrşirea rugăciunilor Ierarhului prin mijlocirea Maicii Domnului.

Coloritul celor două icoane este împetrişat şi nu se înalţă cu nimic peste nivelul obişnuit. Elementul ogivei ne vorbeşte despre certa lor obîrşie ardelenescă.

III. Obiectele de valoare istorică şi artistică, păstrate la această biserică, sînt relativ puţine. În afară de icoanele descrise la locul potrivit, mai există o icoană mortuară, folosită la înmormîntările în biserică. Ea înfăţişează pe un sînt ierarh care ţine în mîna stîngă o cîrjă, iar cu cealaltă binecuvîntează. Pe epitrahilul său se observă însemnele schivniciei. Sus, în partea stîngă, se găseşte o inscripţie în limba slavă, puţin deteriorată de spărtura lemnului. Culoarea generală a picturii este neagră (cu fondul maro închis). Credem că această icoană este obiectul artistic cel mai valoros de la biserică Meteleu-Lipănescu şi este marcată cu nr. 42 din inventar.

Mai există o icoană a Sfîntului Nicolae, înfăţişat în mărime naturală, ca arhiereu care binecuvîntează. În spate se întinde marea pe al cărei mal drept se vede o biserică în stil gotic, probabil catedrala din Bari (Italia). Pictura este exacu-tată pe pînză, are ramă de lemn şi a fost primită în dar de la epitropia din Şcheii Braşovului ¹⁶².

Potirul din uzul de astăzi al bisericii are aceeaşi origine, fiind o piesă mare, nemarcată, de provenienţă rusească de pe la sfîrşitul veacului trecut. Pe cilindrul de bază are o friză cu motive florale înalte în formă de păpădie, întreruptă de patru mameloni proeminenţi. Friza motivelor din partea superioară este întreruptă şi ea de patru medalioane, care alternează cu tot atîtea frunze cruciforme. Ele re-prezintă pe Iisus care binecuvîntează cu o mînă, iar cu cealaltă ţine globul, pe Maica Domnului redată în chip de «Mater Dolorosa», apoi crucea răstîgnirii goală, doar cu suliţa şi cu buretele, şi, în sfîrşit, pe Sfîntul Ioan Botezătorul îmbrăcat cu piele de cămilă, avînd un rulou în mînă. Pictura medalioanelor este rusească mo-dernistă, occidentalizată. La mijlocul potirului se descifrează a gravură (Alexie ?) sau, poate, o datare indescifrabilă, formată din cinci sau şase litere.

Discul este de formă lată şi scund, avînd în centrul lui următoarele gravuri : pruncul de jertfă (medalion cu iniţialele **IG XG**), înconjurat de doi îngeri în stare

102. Pr. Gh. Biţan, *op. cit.*, p. 10.

de contemplație, de o parte și de alta, iar pe norii cerului coboară un porumbel, cu inițialele **А Г**. Asupra porumbelului se proiectează raze din semicercul în care se descifrează literele **ЕГЪ**. În exterior, totul este încadrat de un chenar mic, simplu. Pe marginea discului, care este mai înaltă, începe de la stînga spre dreapta următoarea inscripție, scrisă fragmentat: **СВ ЯГНЦЪ . БОЖИИ ВЗЪМЛЯИ ГРЪХИ ВСЕГО МНРА** (= iată Mielul lui Dumnezeu Cel ce ridică păcatele lumii). Restul spațiului se prezintă simplu, nemarcat.

Steluța este înaltă, voluminoasă și zimțată pe margine; în vârful ei se vede un medalion al lui Dumnezeu-Tatăl, cu capul încadrat într-un triunghi, de factură modernistă și viu colorată.

Copia obișnuită și nemarcată prezintă inscripția: «Frații Bloch», pe care am mai întâlnit-o și pe o cruce de mină aflată pe altar.

În privința cărților de cult, fără a le urmări anume după vreun inventar, am constatat că biserica aceasta dispune de aproximativ 36 de exemplare (unele deteriorate), tipărite pînă la anul 1900, astfel:

1. AGHIAZMATAR, Buzău, 1845.
2. ANTOLOGHION, București, 1877; Iași, 1806.
3. APOSTOL, text chirilic de tranziție.
4. CATAVASIER, text chirilic, format mic.
5. CAZANIE, Buzău, 1834; București, 1898 — altul cu text chirilic modern cu 662 p.
6. CEASLOV, București: <1806>, 1858.
7. EVHOLOGHION, text chirilic vechi.
8. EVANGHELIE, București, 1856.
9. LITURGHIER, Sibiu, 1809, 1831.
10. MINEI, București, 1891 ș. u. (12 ex.).
11. OCTOIH, text chirilic vechi.
12. OROLOGIU, București, 1887.
13. PENTICOSTAR, București, 1743, 1800, 1894; Buzău, 1854.
14. PSALTIRE, text chirilic, format mic, paginată cu cifre arabe.
15. TIPIC, București, 1851, 1893.
16. TRIOD, București, 1897.

În nădejdea revenirii printr-o lucrare specială asupra însemnărilor de pe cărțile vechi ale bisericii din satul Lipănescu, ne mulțumim doar cu această enumerare. Mai amintim doar că imprimățile sînt mai multe decît ne-am așteptat în cazul acestei mici așezări de stepă munteană. Prezența într-un singur loc a cărților tipărite în diferite centre de cultură probează și pe cale bisericească poziția unificatoare a lui, poziție pe care am constatat-o etnografic.

În cadrul acestui ecumenism local este de asemeni semnificativ faptul că Liturghierul — cartea principală de slujbă bisericească — a venit numai de la Sibiu.

IV. Despre personalul clerical de aici, nu avem încă știri precise mai vechi decît veacul al XIX-lea, deși la anul 1780 se face pomenire despre Popa Apostol¹⁰³. Starea preoțimii din Lipănescu, la începutul acestui răstimp, se oglindește în catagrafia din anul 1810 a Mitropoliei Ungrovlahiei. La o enorie de 21 de case, cu 82 de suflete, dintre care 43 de parte bărbătească, serviciul în biserică a 3 clerici (în care intră și diaconul) se rînduia la intervale de săptămîni. Unii din ei trebuie că îndeplineau funcția de cîntăreți sau paracliseri. Atracția mare a tagmei o constituie în realitate scutirea de biruri și angarale sau o mai mare considerație în sinul colectivității.

1. Catagrafia citată ne dă date sigure despre preotul Grigorie Sin Grigorie: «Dă părinți rumâni. Hirotonit în Eparhia Buzăului chiar dă Prea Osfinția Sa Pă-

103. Cf. V. Mihordea, Ș. Papacostea, Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 679.

rintele Episcop Chir Costandie — așezat în cartia dă hirotonie a sluji cele preuțești la satu Luciul în cinulu Pria Osfinți(ei) Sale și acum după vremi, să găsește aici; liatu cărții, 1802 dechem(rie) 11»¹⁰⁴. Documentele îl menționează și în anul 1834, când plătește ploconul de hramul mitropoliei¹⁰⁵. La citire și la cântare are calificativul «bun» și este «neglobit», fiind căsătorit cu Stana Preoteasa. Din căsătoria lor au rezultat 6 copii, dintre care 3 băieți, unul «dascâl» la vârsta de 13 ani. Credem că nu știa multă carte, de vreme ce toate însemnările vechi de pe cărțile de cult sînt scrise de către logofeți, iar nu de mîna sa.

2. Preotul Hristea Sin Popa Răducanu este caracterizat astfel în documentul citat: «Dă părin(ți) preot (!) hirotonisit în zilele Pria Osfinții Sale Proîn Mitr(opolitului) Kir Dositheos, dar dă ce arhiereu, nu s-au văzut adevérit în dosul cărții să scrie; ce în carte a sluji cele preuțești la satul Grindu Făgărașului, unde fiind trei preoți și la acest sat numai unu, l-am așezat a sluji la aciastă biserică liatu cărții 1809, decembrie 24». A fost căsătorit cu preoteasa Anghelina, fără a avea copii; nu este exclus să fie una și aceeași perscană cu «Dascălu Hristea»¹⁰⁶, semnalat la Grindu și în anul 1837.

3. Coleg cu cei doi preoți amintiți a fost diaconul Sava Sin Ștefan, hirotonit la 1809 în București, la vârsta de 24 de ani. Provenea din părinți rumâni. În situația de diacon, trebuie că a ocupat funcția de logofăt al moșiei; o însemnare de pe paginile Penticostarului din 1743 amintește despre Sava Logofătul, care vindea această carte unui preot. În anul 1843, știm sigur că era preot la Grindu¹⁰⁷.

4. Unul din urmașii săi în treaptă, diaconul Trandafir, se pare că și-a început cariera în sens invers decît precedentul, fiind adică întii logofăt (a scris însemnarea de mai sus), apoi diacon¹⁰⁸ și preot¹⁰⁹.

5. În anul 1833 devine preot «Stoica Sin Grigorie, ot Meteleu, sud Jalomița, hram Sf. Nicolaie, hirotonisit de Părintele Stagon Chir Dionisie în bis(erică) Măgureanului. August 24»¹¹⁰. Despre el se știe că a avut o singură fată pe care a căsătorit-o cu episcopul bisericii, Petre Popa.

6. Aceeași tradiție locală — consemnată în «Cartea de aur a parohiei» — indică drept urmaș al slujitorului precedent pe preotul Constantin Jirlău¹¹¹. Nu știm dacă era aceeași persoană cu preotul Constantin Dimitrie¹¹², absolvent a două clase de seminar și în vîrstă de 41 de ani în anul 1877 și nici cu preotul Constantin Radu Tudoran¹¹³.

7. În locul devenit vacant în anul 1887, sătenii cer proprietarului de atunci să le trimită un preot care să fie și învățător¹¹⁴. Este hirotonit pe seama acestei parohii, la 6 aprilie 1890, tînărul Constantin Popescu¹¹⁵, născut la 5 septembrie 1862. Absolvent al Seminarului teologic de gradul I din Izmail, probabil, acesta nu intră imediat în cler, ci ocupă un post de revizor școlar în Moldova, unde are coleg de îndeletnicire pe M. Eminescu¹¹⁶. Avea preocupări de cultură¹¹⁷ și o bibliotecă bogată. O însemnare de la sfîrșitul Cazaniei din 1898 îl caracterizează astfel: «Părintele tuturor oamenilor, Părintele Constantin (!)». În timpul păstoriei sale s-a

104. Acad. R.S.R., *Condica nr. 1457*, reg. III, f. 35 v. 105. Arh. St. Buc., pac. 310 (198)/4.

106. Cf. Pr. I. Ciolca, *op. cit.*, p. 163. 107. *Ibidem*, p. 161.

108. Arh. St. Buc., *Mitr. Ūngr.*, pac. 505/43. 109. *Ibidem*, pac. 310 (198)/4.

110. Cf. Pr. G. I. Negulescu, *Hirotoniile sacirșite în eparhia Mitr. Ungrovlahiei în vremea Mitr. Grigorie Dascălu* (1823—1834), București, 1934, p. 75.

111. Inf. Gh. I. Ștefănescu-Lipănescu, *cit. supra*.

112. Comp. *Statistica eclesiastica a Eparhiei Buzău 1877—1878*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 10, 1878, p. 641.

113. Cf. Arh. St. Buc., *M-rea Căldărușani*, dos. nr. 84/1869, f. 76 v.; comp. Cons. pop. al com. Scutelnici, dos. cu acte de impr. 1865 etc., p. 16.

114. Cf. arh. bis. «Sf. Nicolae» din Șchei-Brașov, *ibidem*.

115. Arh. Episcopiei din Buzău, *Reg. de hirotonii*, vol. I, f. 7; contra *Anuar* 1909, București, p. 249; «Numit aci la 1 apr. 1903; adus de la Padina Buzău».

116. Inf. Șt. Andreescu-Lipănescu, n. în anul 1887, abs. al Șc. inf. de agricultură.

117. Vezi Pr. Sachelar C. Popescu, *O scrisoare*, în vol. «Scrierile lui Radu Cristescu», Vălenii de Munte, 1911, p. 163 ș.u.

efectuat o reparație însemnată a bisericii, înzestrându-se sfântul locaș cu cele trebuincioase și cu un rînd complet de cărți de cult.

Preotul Constantin Popescu a făcut parte din Societatea clerului român «Ajutorul»¹¹⁸, adormind în Domnul la anul 1933.

8. Din septembrie același an și pînă în august 1935 funcționează la această parohie preotul Ioan Petcu, venit de la Gîrbovi, județul Ialomița.

9. Pe o pericadă rodnică de 10 ani păstorește noul preot, Gheorghe Bișan, hirotonit la 13 noiembrie 1935. De numele său se leagă construirea clopotniței și reparațiile capitale ale sfîntului locaș din Lipănescu, la o sută de ani de la zidire, precum și înălțarea bisericii din parohia vecină, Brăgăreasa.

10. Acestuia i-a urmat preotul Pantazi Popescu. Actualul slujitor al bisericii este preotul Ioan Leca, venit de la o parohie din Ardeal, care și-a îndreptat atenția mai mult către exteriorul sfîntului locaș.

Cum pînă în anul 1930, cînd se înființează parohia Lipănescu, toți preoții au funcționat ca supranumerari, se înțelege că nu puteau fi aici decît cîntăreți practicanți. Însemnările vechi ale cărților de cult din biserică mărturisesc despre un anume fenomen, interesant pentru istoria socială locală, atunci cînd se menționează în ele numele logofătului. Acesta putea fi cîntăreț de strană în serviciul proprietarului de moșie, dar mai degrabă funcționarul acestuia, însărcinat cu partea materială a bisericii. Duminica, logofătul era nelipsit din strana bisericii, dovedindu-se uneori știutor de carte și bun minutor al condeiului. O mențiune specială merită, pentru prima jumătate a veacului trecut, «Stan Logofăt ot căt(unul) Padina».

V. Între evenimentele deosebite în viața acestei parohii se rînduiesc vizitele canonice ale unor chiriarhi. După o însemnare pe filele Evangheliei chirilice, localitatea a fost vizitată la anul 1821 de către episcopul de atunci Costandie Filitti. Biserica este inspectată apoi de către episcopul Dionisie Climescu la 8 septembrie 1903.

«Episcopul Ghenadie o vizitează la 1930, cînd răposatul preot Constantin Popescu îi donează pentru muzeul sfintei Episcopii o icoană foarte veche, adusă tot de la biserica veche care a ars»¹¹⁹. Vizita acestuia se repetă și după patru ani. Festivitățile de resfințire a bisericii, la o sută de ani de la zidirea ei, au prilejuit credincioșilor din Lipănescu bucuria de a avea între ei pe actualul lor îndrumător duhovnicesc, P. S. Episcop Antim Angelescu.

•

La sfîrșitul acestei scurte monografii istorice a bisericii din satul Meteleu-Lipănescu, putem conchide că el este o veche așezare păstorească într-o regiune de încrucșare a drumurilor coboritoare din Transilvania, datînd de prin veacul al XVI-lea. În același timp au existat în localitate și preocupări agricole.

Numele satului reflectă aceste două domenii de activitate.

Obîrșia lui ardelenescă este amintită și de locașul sfînt, prin cărțile de cult și prin chiar orientarea lui spirituală generală.

Biserica din Lipănescu a fost slujită de către clerici modești, dar care au știut totuși să satisfacă cerințele sufletești ale păstoriților lor*.

Pr. GHEORGHE I. DRĂGULIN

118. Vezi Arh. Callist I. Botoșăneanu, *Istoricul soc. cler. rom. «Ajutorul»*, București, 1908, p. 142.

119. Pr. Gh. Bișan, *op. cit.*, p. 5.

*. Sugestia, ajutor moral și material pentru alcătuirea acestei lucrări am primit din partea P. C. Preot Ioan G. Barbu din Pecineaga, Constanța, fiu al comunei Sculelnici. Oportunitatea lor pentru mine, ca și dezinteresul entuziast cu care mi-au fost comunicate, echivalează cu o adevărată colaborare de care îmi amintesc cu dragoste și recunoștință.

O BISERICĂ DIN SECOLUL AL XV-LEA: DRAGOMIREȘTI

Încă acum patru decenii, în 1926, Virgil Drăghiceanu publica în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice» un grup de inscripții și câteva însemnări de la biserica satului Dragomirești de lângă Tîrgoviște¹. Cea mai importantă dintre inscripții, pisană din 1 septembrie 1700, aducea mărturia că biserica a fost zidită la originea de Staico logofătul din Bucov și jupîneasă lui Caplea, în anul 1461—1462. Apoi, cu trecerea timpului, satul Dragomirești ajungînd în stăpînirea familiei boierilor Greceni, iar biserica «fiind stricată și slabă», a fost reparată de Șerban marele vistier. Cu această ocazie a fost pusă și pisană de care ne ocupăm².

Valoarea inscripției din 1700 este însă cu atât mai mare cu cît atestă că în acel an nu s-a executat o reclădire completă a bisericii, ci numai s-au făcut unele adausuri și modificări, indicate de altfel nominal. Prin urmare, lectura pisaniei oferă din primul moment ispititoare perspectivă a depistării unui monument din secolul al XV-lea, care, în afara unor reparămări parțiale, ușor de identificat, a conservat structura sa inițială. În condițiile absenței totale a construcțiilor religioase din secolul al XV-lea din Țara Românească, dispărute sau înlocuite în decursul veacurilor³, verificarea datelor cuprinse în pisană de la Dragomirești se împunea

1. Virgil Drăghiceanu, *Biserica Dragomirești — Dimbovița*, la rubrica de *Comunicări* a «Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice», an. XIX (1926), p. 47.

2. Iată textul pisaniei (lectura lui Virgil Drăghiceanu a fost confruntată cu originalul): « + Această sfî[n]tă biserică fost-au zidită den temeliea ei de Staico log[ofăt] din Bucov cu jup[î]neasa lui Caplea la leat 6970; iar dupre dinșii stăpînit-au satul acesta Papa log[olăt] cel bătrîn și în urmă fil-său Drăghici vist[ier], apoi dupre el feciorii lui, Papa vistiarul cu frații lui; iar acum rămîinindu numai pre seama lui Șărbănel vel vistiar, ginerile Papei vist[ier], avîndu soț[ie] pre Ilinca, fata Papei, și fiindu această biserică veache de ani 239, fiindu stricată și slabă, o au întărit acestu Șărbănel vel vistiar, înoindu-i întîi bolta — fiindu slabă să cază; și au mai adăos den temelie tînda și pridvorul și clopotnița care n-au fostu și o au înfrumusețat și pe denlăuntru precum să veade întru slava lui Dumnezeu și întru pomenirea lui și a jupîneasii lui. Ilincăi și a coconilor lor, amin. Septembrie 1 d[ni], văleat 7209» (vezi și fig. 2).

Hramul bisericii de la Dragomirești este Sfîntul Nicolae.

Șerban Greceanu apare ca mare vistier începînd cu 18 ianuarie 1694 și deține această funcție și după 1700 (cf. *Lista dregătorilor din ștutul domnesc al Țării Românești*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. IV, 1960, p. 574). Pentru opera culturală a fraților Radu și Șerban Greceanu, vezi Virgil Cândea, *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*, în «Studii» XVI (1963), nr. 3, p. 650—671, cit și ediția cronicii lui Radu logofăt Greceanu, consacrată domniei lui Constantin Brîncoveanu, în «Croniciari munteni», vol. II, București, 1961, p. 5—272.

3. Observații recente în legătură cu această problemă, la Pavel Chihaia, *Date noi despre începuturile mănăstirii Govora*, în «Studii și cercetări de istoria artei», seria *Artă plastică*, tom. 13 (1966), nr. 2, p. 247; mai nou, Ștefan Andreescu, *Manastirea Argeșului în ambianța vremii*, în «Mitropolia Olteniei», an. XIX (1967), nr. 7—8, p. 615.

de la sine. Totuși, acest lucru nu a fost pînă astăzi realizat, una din cele mai recente sinteze asupra artei feudale românești mulțumindu-se doar să remarce necesitatea unei astfel de acțiuni⁴.

Ceea ce atrage în primul rînd atenția în pisania de la Dragomirești este data întemeierii — anul 6970 [= 1461—1462] —, culeasă desigur distr-o inscripție veche, fie pictată, fie săpată în piatră. Se poate pune însă întrebarea dacă această dată a fost transmisă corect sau a suferit vreo alterare prin copiere. Ne vine în ajutor tot pisania din 1700, care, descriind acțiunea de refacere, subliniază că biserica era «veache de ani 239». Scăzînd acești ani din vîleatul 7209, ajungem din nou să constatăm că anul zidirii originare a fost 6970, adică 1461—1462, cum fusese arătat încă din cele dintîi rînduri ale pisaniei. Deci este limpede că cel ce a compus textul pisaniei din 1 septembrie 1700 a avut în vedere o dată de a cărei lectură nu se îndoia, iar, pe de altă parte, meșterul care a săpat în piatră acest text nu a săvîrșit nici o eroare în transpunerea datei.

Rămîne să examinăm și din punct de vedere istoric problema întemeierii bisericii. Staico din Bucov a fost unul din cei mai însemnați oameni politici ai Țării Românești la sfîrșitul secolului al XV-lea, ocupînd în sfatul domnesc treapta de mare logofăt mai bine de două decenii, în intervalul 13 iulie 1482—26 martie 1505⁵. Căsătorit cu Caplea, fiica lui Vlad Călugărul, el era deci cumnat cu Radu cel Mare, această calitate, alături de imensul domeniu pe care-l stăpînea, asigurîndu-i locul de frunte în viața de stat⁶.

Revenind la biserica din Dragomirești, observăm că vremea înălțării ei, așa cum este precizată în pisania din 1700, corespunde cu epoca în care au trăit Staico și Caplea, cîtorii primi arătați tot în inscripția discutată. Dar nu numai atît, și satul Dragomirești a făcut parte în mod sigur din posesiunile lor, deoarece într-un document din 1 iunie 1526 el figurează printre alte multe stăpîniri întărite generelui lor Neagoe mare vistier⁷. Demn de luat în seamă este și faptul că Dragomireștii apar chiar în capul listei satelor confirmate lui Neagoe vistierul, deci prezenta un interes aparte între celelalte posesiuni ale familiei. De altfel satul se va menține în mîna urmașilor lui Staico logofătul în tot cursul secolului al XVI-lea, numele lui fiind trecut și în hrisovul din 20 iunie <1579>, dăruit lui Staico postelnicul din Bucov⁸. Maria, fiica lui Staico postelnicul din Bucov, va vinde însă partea ce îi revenea din Dragomirești în 18 noiembrie 1621 lui Vintilă mare vornic (Cor-

4. Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 480.

5. *Lista dregătorilor...*, p. 569. Staico a murit desigur în funcție, chiar în primăvara anului 1505, deoarece nu mult după aceea are loc căsătoria soției lui cu Bogdan, care apare ca mare logofăt începînd cu 2 iunie 1505 (vezi documentul din această zi în *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 24, p. 29; a se corecta mențiunea din *Lista dregătorilor...*, loc. cit., potrivit căreia Bogdan ar fi figurat încă din 20 martie 1505). Căsătoria dintre văduva lui Staico din Bucov și moldoveanul Bogdan a generat binecunoscutul conflict dintre patriarhul Nifon și voievodul muntean Radu cel Mare (vezi Gavril Protul, *Viața și traiul Sfîntului Nifon*, ed. Tit Sîmedrea, București 1937, p. 11).

6. Pentru neamul domniței Caplea vezi George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, vol. I (1389—1495), București, 1942, p. 320 și, mai cu seamă, arborile genealogice alăturat acestor pagini. Caplea a murit în 1511 febr. 21 și a fost îngropată în biserica Mînăstirii Dealul, cîltorita fratelui ei Radu cel Mare (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. 1—1, București, 1905, p. 101, nr. 201). Încă din timpul vieții ea dăruiește spre pomenire aceleiași mînăstirii satul Bejești (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 73, p. 74).

7. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 14, p. 14—15. Pentru biografia lui Neagoe vistier, fiul lui Socol, vezi Stefan Andreescu, *Observații asupra pomelnicului Mînăstirii Argeșului*, în « *Glasul Bisericii »*, an. XXVI (1967), nr. 7—8, p. 821—822. Soția lui se numea Caplea, ca de altfel și mama ei.

8. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. IV, p. 397. Staico postelnicul din Bucov, scobora din Staico logofătul și jupînea Caplea prin mama sa Stana, căsătorită cu Tudor din Orboiești; mare vistier și mare logofăt, ucis în 1568 (vezi George D. Florescu, *op. cit.*, loc. cit. și *Letopiseful Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 51). Interesant de remarcat că documentul din 20 iunie 1579 reproduce formularul unui hrisev care la origine fusese dăruit lui Staico logofătul și fiul său Pîrvul.

beanu)⁹, și el un descendent direct al lui Staico logofătul din veacul al XV-lea¹⁰. Prin căsătoria lui Drăghici vistier din Greci cu fata lui Neagoe Corbeanu, care era fiul lui Vintilă vornicul, satul va ajunge la boierii Greceni¹¹.

O dovadă categorică a existenței bisericii de la Dragomirești în secolul al XVI-lea o constituie prezența în pridvorul bisericii a unei pietre de mormânt din timpul lui Petru cel Tânăr (1559—1568). Această lespede, astăzi desprinsă de la locul ei inițial din interiorul bisericii, fusese așezată pe mormântul lui Vintilă, fiul lui Teodosie banul și, prin urmare, nepotul lui Neagoe vistierul, de care am vorbit mai sus¹² (vezi fig. 3). Dispunem așadar de încă un argument care verifică parțial spusele veșniciei din 1700 cu privire la vechimea bisericii¹³.

De asemenea, deosebit de interesant este faptul că Virgil Drăghiceanu, atunci când a identificat personajele zugrăvite pe pereții bisericii (familia ctitorilor de la 1700 și autorii unei refaceri mai recente, din 1836), a notat în partea dreaptă (a pronosulului) existența portretelor lui Staico logofătul, jupiniței lui Caplea și al fiului lor Pîrvu¹⁴. Prezența în tablou numai a acestui fiu, inițial născut al lui Staico și al Caplei, este foarte semnificativă. Avem în primul rând certitudinea că tabloul nu a fost plăsmuit în 1700, ci a fost copiat după vechile zugrăveli¹⁵. Totodată înaintăm cu încă un pas în discuția asupra datei întemeierii, deoarece absența din tablou a celorlalți copii ai lui Staico logofăt, adică a lui Jitian, Barbu, Preia, Staico, Stana și Caplea, pare să dovedească indirect că în momentul când fusese zugrăvită biserica, ei fie nu erau născuți, fie erau prea mici spre a fi consemnați. Totuși, trebuie să ținem seamă că la 9 octombrie 1492 Jitian și Barbu apar alături de frațele lor mai mare, într-un hrisov acordat tatălui lor pentru satele Cornățelul, Descuperești, Crătunești pe Mostiștea și Birzești¹⁶. Aceasta ne îndeamnă să credem că biserica de la Dragomirești a fost zugrăvită anterior anu-

9. *D.I.R.*, B, veac. XVII, vol. IV, nr. 73, p. 62—63. Vintilă din Corbi a fost mare vornic de două ori, între 9 ianuarie — 18 mai 1618 și 17 septembrie 1620 — 15 mai 1623 (*Lista dregătorilor...*, p. 568). Partea din Bucov reprezenta un sfert din Dragomirești.

10. Legătura cu Staico prin Caplea din Periș, mama lui Vintilă Corbeanu, care era strănepoata lui Staico logofătul (George D. Florescu, *op. cit.*, loc. cit.).

11. Această ultimă informație, referitoare la modul cum a trecut satul Dragomirești în mina boierilor din Greci, o datorăm D-lui Dan Pleșia.

12. Piatra are dimensiunile 57 x 121 x 11,5 cm. Textul săpat marginal în relief are următorul cuprins:

«ИРСТАВЕНС РАБЪ БЖІН РИИТНАЪ СНЪ ѠДОСИЕ БАНЪ Н ЖЪПАНИЦА ЕГО НЪ[КШ]Е ВЪ ДНУ ІУ ПЕТРЪ [РОСКОД]...»

Traducerea:

«A răposat robul lui Dumnezeu Vintilă, fiul lui Teodosie banul, și soția lui Neacșa, în zilele lui Io Petru voievod...».

Teodosie banul a murit în lupla de la Periș, contra lui Mircea Ciobanul (cf. *Letopiseful Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 49).

13. Pe latura de sud a bisericii se pot vedea și alte fragmente de pietre de mormânt cu inscripții, utilizate pentru întreținerea soclului construcției.

14. Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 47.

15. În 1700 fie nu s-ar fi cunoscut numele nici unui copil al lui Staico, fie, dacă s-ar fi consultat documentele familiei, ar fi fost înregistrați în tablou toți copiii lui Staico și ai Caplei. Pe de altă parte este cunoscută în evul mediu românesc obligația în cazul rezugrării sau re-clădirii unei biserici, de a se copia și tabloul ctitoricească mai vechi.

16. *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. I, București, 1966, nr. 234, p. 374—377. Pîrvu, fiul lui Staico logofăt, a ajuns comis în sfatul domnesc în intervalul 15 iunie 1504 — 11 noiembrie 1508 (*Lista dregătorilor...*, p. 574). A fost căsătorit cu fata lui Dumitru Iacșici (George D. Florescu, *op. cit.*, p. 320). În 3 decembrie 1507 semnează și el convenția de pace perpetuă a lui Radu cel Mare cu cetățenii Sibiului și ai celor șapte districte săsești (vezi Marcel Sturdza — Săucești și Nicolae Nistor, *Sigiliile boierilor din sfatul lui Radu cel Mare de la convenția cu Sibiu din 1507*, în «Revista Arhivelor», an. X (1967), nr. 1, p. 6 și p. 81, 86).

lui 1492, însă neapărat după 1482, adică după ce Staico căpătase titlul de (mare) logofăt, cu care figura în tabloul votiv¹⁷.

În concluzie, piatra de mormint a lui Vintilă și tabloul votiv constituie probele materiale directe care urcă durata existenței bisericii până în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Aceste elemente, confruntate cu pisania din 1700 și cu documentele privitoare la satul Dragomirești, se întăresc reciproc și confirmă marea vechime a construcției pe care o studiem¹⁸.

Biserica de la Dragomirești, așa cum se înfățișează astăzi, are un pridvor deschis, susținut de contraforți puternici la colțurile libere, un pronaos cu o turlă de lemn îmbrăcată în tablă și un naos mărginit de trei abside, din care cele două laterale sînt foarte mari și greoaie, avînd deschiderea aproape egală cu lungimea întregii încăperi. Absida altarului este separată de restul bisericii printr-o tîmplă de zid, iar despărțirea dintre pronaos și naos este marcată printr-o arcadă de zid. Naosul este boltit în formă de calotă. Tencuiala proaspătă din exterior, precum și reparațiile făcute picturii din interior¹⁹, împiedică urmărirea crăpăturilor care pînă nu de mult brăzdau zidurile bisericii. Totuși este evident că absidele laterale au fost adăugate, ele fiind prost încheigate în corpul bisericii.

Pisania din 1700, la care am apelat mereu pînă acum, aduce proba perempatorie că pridvorul și turla «n-au fost» înainte. Ele au fost ridicate din temelie abia în 1700.

Măsurînd grosimea zidurilor pridvorului, am constatat că este de 78 cm, în timp ce pronaosul atinge în părțile lui laterale 114 cm. Trecînd la absidele de nord și de sud ale naosului am văzut că zidurile lor au exact aceeași lățime cu ale pridvorului, adică tot 78 cm. Este o probă elocventă că și absidele acestea, în forma lor de astăzi, au fost concepute în cadrul refacerii din anul 1700, deși faptul nu este consemnat în pisanie²⁰.

Cu ocazia ridicării clopotniței de pe pronaos, care la început era de zid, a trebuit să fie înlocuit întreg sistemul de boltire al încăperii. Tamburul pătrat al turlei se sprijină acum în interior pe patru arouri mari, la rîndul lor susținute de doi pilaștrii la vest și de două console la est. Așa cum se arată în pisania din 1700, turla a fost proiectată ca o încăpere închisă, servind drept *clopotniță*. Accesul se făcea printr-o scăriță ce se deschidea în zidul de nord al pronaosului, lângă pilastrul din colțul de nord-vest. Această scăriță există și astăzi, cu toate că rostul inițial al turlei nu mai este îndeplinit. Într-adevăr, în urma cutremurului, ultima refacere mai însemnată a bisericii, datînd din 1836, a avut ca obiectiv dărîmarea turlei de zid și înălțarea alteia de lemn, menținîndu-se totuși baza de zid de la prima turlă. Totodată, în interior s-a spart bolta pronaosului, așa încît turla actuală este deschisă în partea de jos și nu mai adăpostește clopotele. Scărița a fost închisă la capătul ei superior. Aceste măsuri, luate în timpul lucrărilor din 1836, aveau desigur scopul să degajeze zidurile greu încercate de cutremur și să asigure

17. Este îndoielnic că înainte de a ajunge în divan Staico să fi fost tot logofăt. Poziția lui în ierarhia feudală s-a datorat numai legăturilor de rudenie cu familia domnitoare și nu unei ascensiuni de durată. Totuși ar fi imposibil de tăgăduit pregătirea diplomatică și culturală a lui Staico, care l-a ajutat să se mențină în fruntea cancelariei vreme de două decenii, într-o epocă de sensibilă redresare politică în fața puterii turcești.

18. În privința datei propriu-zise a întemeierii bisericii s-ar mai putea face următoarea observație: oare data 6970 este completă? Nu cumva în locul unde în transcriere apare zeroul final a existat o cifră de la 1 la 9? În adevăr, în acest caz data zidirii bisericii ar trebui plasată între 1462—1471, ceea ce totuși nu schimbă mare lucru în problema vechimii lăcașului. Ne grăbim să precizăm că, potrivit opiniei noastre, anul 1461—1462 indicat în pisania din 1700 este cel corect.

19. Actuala pictură, complet neinteresantă, este opera pictorului I. Ioanid și a fost realizată în preajma anului 1911 (vezi pisania din pridvor, din stînga ușii de intrare în pronaos). Virgil Drăghiceanu a notat portretele ctitoricești cu siguranță înainte de 1911, adică înainte ca vechile fresce să fie înlăturate.

20. În schimb, în pisania din 1700 se vorbește despre *tindă* — pronaos — ca despre un element radical refăcut. Credem că formularea din pisanie este motivată numai prin prefacerea sistemului de boltire al pronaosului. Nu poate fi luată în considerare ipoteza înlocuirii din temelie a încăperii.

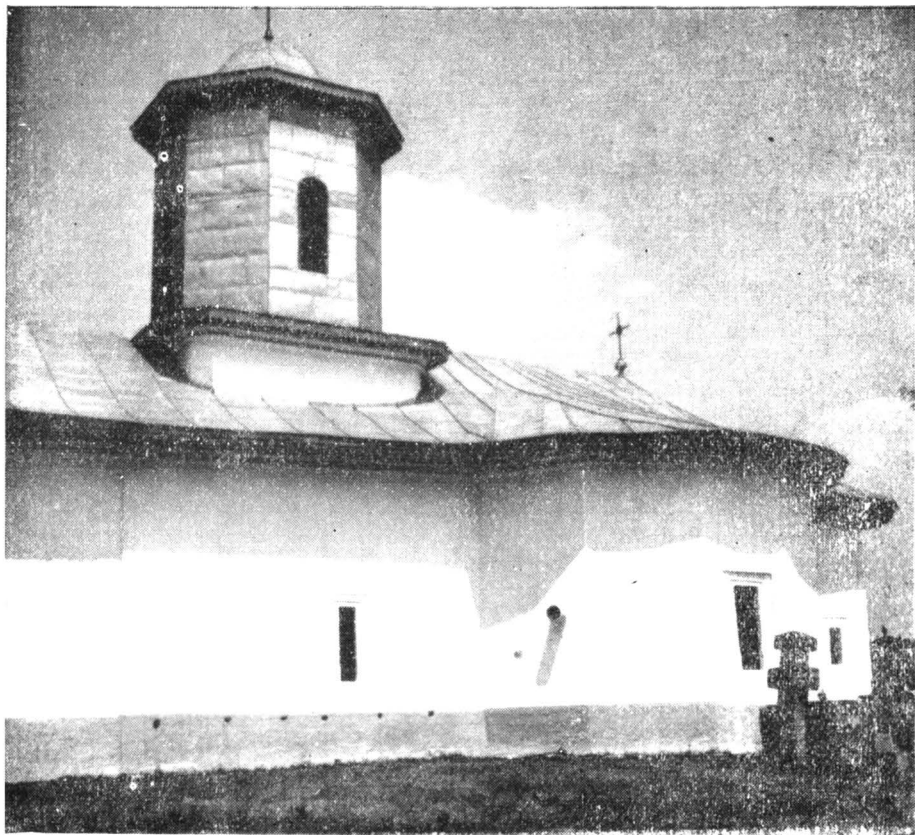

Fig. 1. — Biserica din comuna Dragomirești, jud. Dimbovița. Aspectul de astăzi

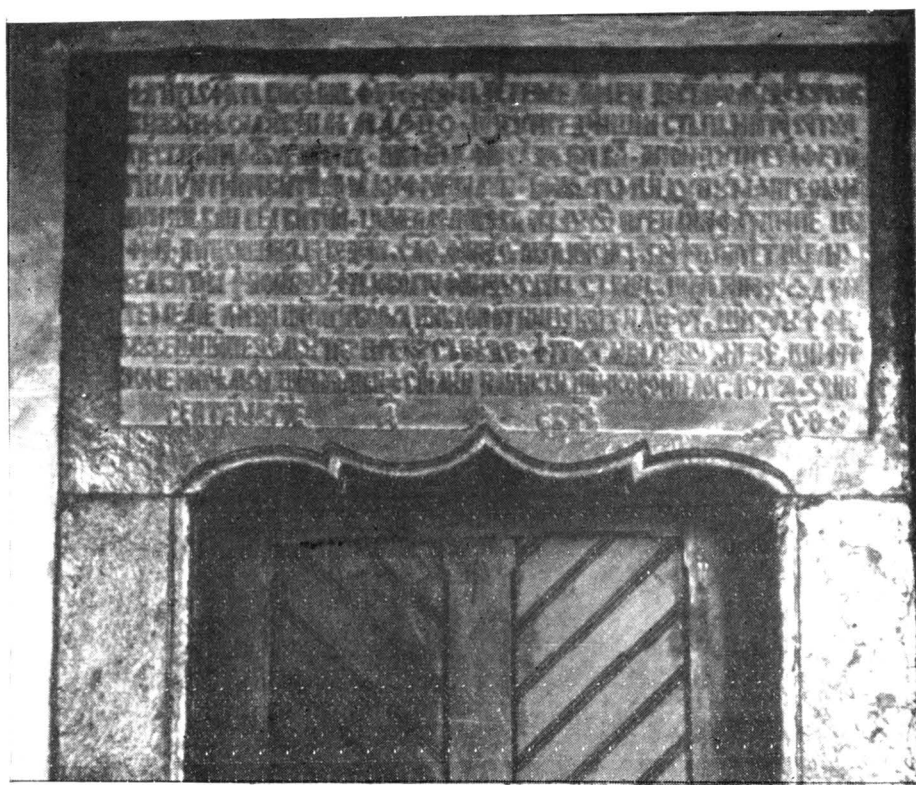

Fig. 2. — Pisană din 1700 a bisericii de la Dragomirești

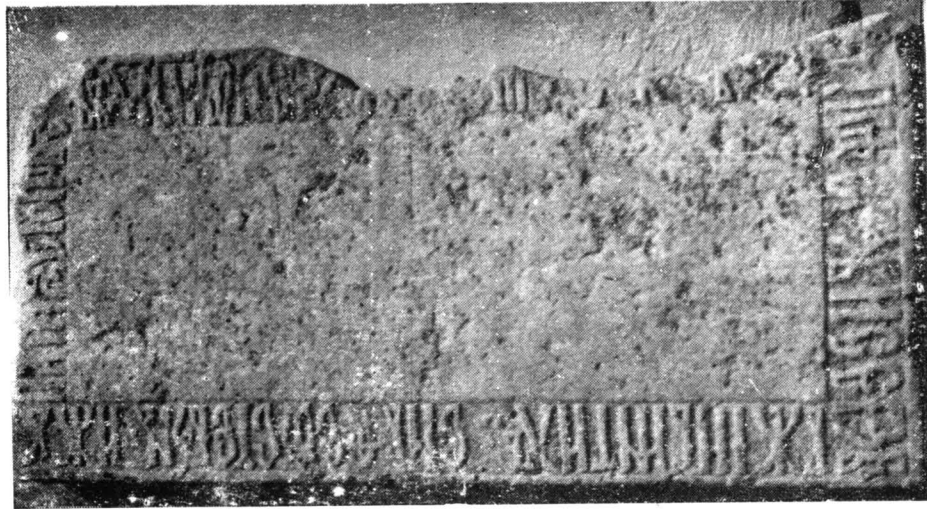

Fig. 3. — Piatra de mormint din secolul al XVI-lea aflată în pridvorul
bisericii de la Dragomirești

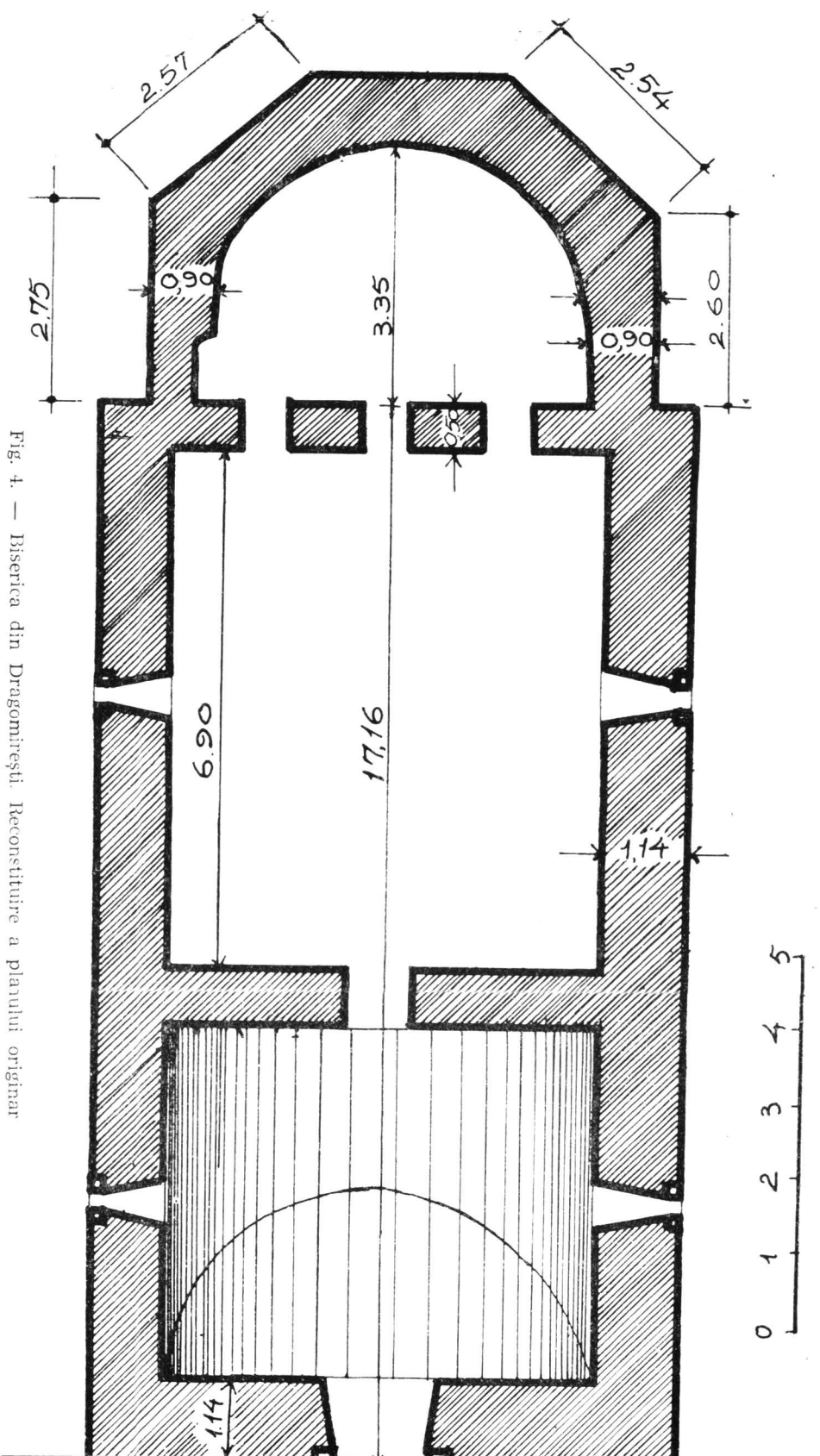

Fig. 4. — Biserica din Dragomirești. Reconstituire a planului original

pe viitor o mai mare stabilitate a construcției. În vederea consolidării este probabil că tot atunci s-au ridicat și contraforții de la extremitățile clădirii, iar arcadele estice ale pridvorului au fost umplute cu cărămizi²¹.

Încheind reconstituirea modificărilor aduse bisericii de-a lungul vremii, vom observa că în cadrul refacerii din 1700 s-a spart probabil și zidul dintre pronaos și naos, păstrându-se doar o simplă arcadă de zid. Pe de altă parte, zidul vestic al pronaosului, în care se găsește porțiunea principală a scăriței de acces la turlă, a fost îngroșat pînă la 140 cm²².

Am văzut mai înainte că refacerea din 1836 nu a adus completări sau transformări esențiale bisericii. Dacă înlăturăm pridvorul, turla de pe pronaos și absidele laterale — adică adăugirile din 1700 —, putem considera ca aparținînd primei etape a existenței construcției *pronaosul* și *absida altarului*. Acestea sînt singurele elemente databile, după părerea noastră, în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

În ceea ce privește pronaosul, se poate stabili cu ușurință și care a fost configurația sistemului de boltire original. Urcînd pe fosta scăriță de acces în pod și la turlă, în porțiunea ei din zidul vestic, se «citește» clar pe perețele din stînga conturul unui arc, gros de 45 cm, avînd capetele sprijinite pe zidurile laterale ale pronaosului. Este fără îndoială o rămășiță a *bolții semicilindrice* care acoperea la început încăperea.

Tot în aceeași zonă a scăriței am avut posibilitatea să notăm și alte cîteva amănunte despre construcția din secolul al XV-lea. Astfel, formatul cărămizilor este 26,5 x 13,5 x 4 cm. Mortarul tare, aproape împietrit, așezat uniform între rîndurile de cărămizi îngrijit aliniate, cit și blocul de piatră profilat care preia împingerea capătului vizibil al arcului de care am vorbit, la îmbinarea lui cu zidul nordic al pronaosului, stau mărturie asupra atenției cu care a fost realizată întreaga lucrare.

În rezumat, așadar, pronaosul, de formă aproape pătrată. — dacă eliminăm îngroșarea de 26 cm a zidului vestic —, cu zidurile avînd lățimea de 114 cm, a fost boltit cu un *semicilindru* dispus în sensul lungimii bisericii. Două ferestre, practicate în pereții laterali, luminau probabil ca și astăzi încăperea.

În sfîrșit, să trecem acum și la problema naosului, care este cea mai dificilă din toate cîte le ridică biserica de la Dragomirești. De reușita dezlegării acestei probleme depinde identificarea tipului de plan cărui a i-a aparținut biserica. A fost oare vorba tot de un triconc, ale cărui abside laterale au fost socotite în 1700 neîncăpătoare și în consecință, au fost înlocuite cu cele ce se văd astăzi? Sau, dacă nu, care a fost totuși forma inițială a bisericii?

Această problemă ne-a părut în primul moment insolubilă, deoarece cu mijloacele care ne-au stat la îndemînă nu puteam investiga sub pardoseala naosului, iar zidurile monumentului nu mai ofereau nici o mărturie vrednică de luat în seamă. Am părăsit deci construcția propriu-zisă și am făcut apel la datele asupra întregii așezări. Astfel, am remarcat mai întîi faptul că biserica nu a făcut parte niciodată dintr-un complex monastic. Mai mult, o a treia inscripție descoperită și publicată de Virgil Drăghiceanu, o pisanie din anul 1734, dovedește că în vecinătatea bisericii se aflau construcții laice, anume casele familiei Grecenilor²³. Aceste case dăinuiau însă de multă vreme — în 1733, cînd a început refacerea lor, erau «vechi și dărîmate» —, începuturile lor fiind probabil contemporane cu ale

21. Pisania din 20 Iulie 1836 la V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 47.

22. Tot în 1700 au fost desigur executate și ancadramele de piatră ale ferestrelor bisericii.

23. Această inscripție a fost identificată de noi printre piesele păstrate în lapidariul Muzeului istoric din Tirgoviște. Iată textul ei:

«+ Aceste case le-au făcut dumnealui Grigorie Greceanul vel visliar; fiind moșie veachie de la moși și de la strămoși, fiind casele de pe pîmniță vechi și dărîmate, stricându-le acealea le-au mai lungitu pe dedesuptu cu beciurile piatră; și deasupra pîmniții, fiind pîmniță veache și bună au zidit aceaste case de piatră dup[ă] cumu să veade, în zilele mării sale pre înălțatului și prea luminatului nostru domn, Io Grigorie Ghica v[o]e[v]o[d.], începându-le în anu entîi al domniei mării sale la avgustu I d[ni] leat 1733, le-au isprăvit la al doilea an al domniei mării sale la iul[ie] 31 d[ni] vă leat 1734» (Vezi și lectura lui Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 47).

bisericii. Pisania din 1734 ne spune că beciurile de piatră au fost menținute, însă clădirea a fost reconstruită și chiar extinsă. Urmele acestor zidiri s-au păstrat pînă nu de mult la mică distanță spre apus de biserică. Este deci evident că biserica a aparținut ansamblului unei reședințe boierești, ridicată de marele logofăt Staico în secolul al XV-lea. Se lămurește astfel motivul pentru care Dragomireștii figurau în fruntea stăpînirilor familiei lui Staico. Aproximarea de curtea domnească din Tîrgoviște a contribuit desigur la alegerea ctitorilor.

O dată cunoscută situația de biserică de curte a lăcașului de la Dragomirești, să încercăm să rezolvăm și problema planului său, prin analogie cu alte biserici din Țara Românească, care, după părerea noastră, pot fi atribuite tot unor curți boierești. Exemplarele ce vom aminti mai departe datează toate din secolul al XVI-lea și au o stare de conservare mulțumitoare.

1. Biserica din *Drăgoiești* (hramul Sfinții Trei Ierarhi) a fost întemeiată, ținînd seamă de prezența unei pietre de mormînt din 15 noiembrie 1530, în prima treime a secolului al XVI-lea²⁴. În exterior, atît decorul din cărămidă aparentă, astăzi însă tencuit, cit și firidele simple și alungite, născute puțin deasupra soclului și arcuite aproape de cornișă, îndrumă din punct de vedere tehnic către aceeași perioadă²⁵. Biserica a fost neîndoielnic ctitoria neamului boierilor *Drăgoiești*. Piatra de mormînt de care am pomenit este a unui membru al acestei familii²⁶. Deoarece întreg neamul și-a luat numele de la satul unde se află biserica²⁷, este de presupus că acolo își aveau acești boieri reședința, iar biserica a fost desigur ridicată în mijlocul așezării lor.

Meșterii care au înălțat biserica din *Drăgoiești* au adoptat un plan dreptunghiular. Corpul principal de formă dreptunghiulară este completat spre est cu o absidă, poligonală în exterior (șapte laturi aproximativ egale), care are deschiderea ceva mai mică decît lățimea naosului.

Modificări parțiale ale bisericii, fără însă să afecteze prea mult aspectul ei original, au fost executate în anul 1769²⁸.

2. O situație sensibil asemănătoare cu a bisericii din *Drăgoiești* prezintă biserica din satul *Cepturoaia* (hram Sf. Paraschiva). Și ea este o ctitorie boierească și poate fi datată în parte tot prin intermediul pietrelor de mormînt, din care cea mai veche a fost pusă prin 1529—1530²⁹. Mormintele din biserică au adăpostit pe unii din feudații locului, a căror familie a purtat numele «ot *Cepturoaia*»³⁰. Aici nici nu mai este însă nevoie să formulăm ipoteza existenței unei curți boierești, deoarece la începutul secolului nostru încă se mai zăreau la vreo sută de metri spre apus din biserică pivnițele și zidurile ruinate ale vechilor case³¹. Putem deci

24. Vezi I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Ol. Craiova*, 1934, p. 174.

25. O bună fotografie a bisericii din *Drăgoiești* la I. Ionașcu, *op. cit.* p. 173 (fig. 20).

26. Este vorba de Dumitru, fiul lui Teodor marele logofăt. Pentru boierii din *Drăgoiești* vezi Ion-Radu Mircea, *Un neam de ctitori olteni — boierii Drăgoiești*, Craiova, 1944 (extras din «Revista de istorie bisericească», 1943, nr. 3) și Ștefan Andreescu, *Portretele laice necunoscute din veacul al XVI-lea, în «Amiteatrul», an II (1967), nr. 20, p. 331.*

27. De pildă, un alt fiu al lui Teodor logofătul, tăiat în 1568 din porunca lui Alexandru Mircea voievod, este numit de cronica țării «Radul logofătul ot *Drăgoiești*» (subl. n. — St. A.). Vezi *Letopiseșul canlacuzinesc*, ed. cit. p. 51.

28. Textul pisantei din acest an la I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 173—174.

29. Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg. Jiu, 1904, p. 293. Ținînd seamă de contextul politic, moartea lui Dumitru pîrcălabul, căci despre el e vorba, trebuie mai curînd pusă în anul 1530.

30. Vezi nota anterioară. Pentru cei trei frați, Vlad banul, Dumitru pîrcălabul și Balica medelnicerul, cunoscuți sub numele «ot *Cepturoaia*», se poate consulta lucrarea noastră recentă. *Observații asupra pomelnicului Mînăstirii Argeșului*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 7—8, p. 814—815. Tot la *Cepturoaia* se află și piatra de mormînt a jupaniței Maria, probabil soția lui Radu Buzea armașul.

31. P. V. Năsturel, *Biserici, mănăstiri și schituri din Oltenia*, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», vol. XII, partea a II-a, 1911 București, 1912, p. 313 (fotografia la p. 314).

afirma fără șovăială că biserica din Cepturoaia este o biserică de curte, la fel cu cele din Dragomirești și Drăgoiești. În plus, plastica fațadelor, întru totul asemănătoare ou a bisericii din Drăgoiești, atestă că datarea construcției actuale în primele decenii ale secolului al XVI-lea nu este de loc exagerată³². Refacerile intervenite de-a lungul timpului au adăugat bisericii turla de pe pronaos și contraforții din exterior³³. O ultimă refacere a mărit și numărul ferestrelor, care la început nu erau decît două pentru fiecare încăpere principală a bisericii (pronaos și naos).

Biserica din Cepturoaia este de tip dreptunghiular, ca și cea din Drăgoiești³⁴.

3. Cel din urmă monument la care dorim să ne referim este biserica din Ruda (hram Sf. Voievozi), ctitoria boierilor Rudeni, din al căror neam s-a ridicat Teodosie logofătul, sfetnicul lui Mihai Viteazul³⁵. Biserica este databilă în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, termenul *ante quem* constituindu-l data 2 mai 1601 de pe piatra de mormînt a lui Chirca Rudeanu³⁶. Tot pentru fixarea epocii întemeierii mai pot fi citate paramentul de cărămidă aparentă al bisericii³⁷, cit și personajele de la sfîrșitul veacului al XVI-lea figurate în galeria portretelor ctitoricești din pronaos. Că biserica a fost integrată unei curți boierești, din nou nu mai este nevoie să demonstrăm. Faptul este ilustrat îndeajuns de numele comun al satului și al familiei menționate, cit și de identitatea ctitorilor bisericii de zid.

Ceea ce ne interesează în primul rînd este că și biserica de la Ruda nu are abside laterale, fiind construită tot după un plan dreptunghiular³⁸.

Iată prin urmare exemplul a trei biserici de curte din secolul al XVI-lea în Țara Românească avînd caractere generale asemănătoare. Toate trei nu au avut la origine turlă și au adoptat planul dreptunghiular, continuat la răsărit cu absida altarului. Rezultatul acesta invită la reflecție, deoarece pune problema existenței unui tip comun de plan aplicat la bisericile de curte ale feudațiilor din Țara Românească în veacurile al XIV-lea—al XVI-lea. Este o problemă care se discută acum pentru încă oară și are consecințe neașteptate pentru localizarea în viitor a celor mai vechi așezări boierești. După cum se știe, curțile feudale cunoscute astăzi datează cel mai devreme din secolul al XVII-lea. Exemplul tipic pentru această epocă este considerat curtea din Băjești (1666)³⁹. Ce a fost înainte însă nu se știe. Ori, prin atribuirea bisericilor de tip dreptunghiular curților din secolele al XIV-lea—al XVI-lea, se pot deschide largi perspective în vederea identificării pe criteriu de plan a altor asemenea ansambluri din care nu s-au păstrat

32. Nu există, așa cum s-a crezut recent (Vasile Drăguț, *Datarea picturilor murale ctitoricești din biserica din Cepturoaia*, în «Studii și cercetări de istoria artei», an IX (1962), nr. 1, p. 191—192, nota 5) elemente care să se opună în mod serios datării construcției în primele decenii ale secolului al XVI-lea. Este puțin probabil ca cei trei frați amintiți mai sus, aceiași care în vremea lui Neagoe Basarab înalță Minăstirea Călușului, să nu se fi ocupat mai întîi de propria lor așezare. Observăm că însuși Vasile Drăguț a remarcat identitatea dintre tehnica de construcție de la Călușului și de la Cepturoaia.

33. Actuala turlă este rezultatul unei intervenții din secolul nostru. În fotografia publicată în 1911 (P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 314) apare altă turlă, mai mică, de linichea. A se compara cu fotografia tipărită în 1962 (Vasile Drăguț, *op. cit.*, p. 189, fig. 1).

34. Vezi și «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», 1934, p. 115.

35. În legătură cu boierii Rudeni și, în primul rînd, despre Teodosie logofătul, vezi Ion Ionașcu, *Mihai Viteazul și autorii tratatului de la Alba Iulia (1595)*, în «Anuarul Institutului de Istorie din Cluj», tom. V (1962), p. 128—129 și 134—135.

36. Virgil Drăghiceanu, *Biserica din Ruda-Argeș*, în «Bul. Com. Mon. Isl.», an. XXII (1929), p. 121 (vezi și fig. 2 de la p. 122).

37. Este vizibil în fotografia publicată de Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 122, fig. 3.

38. Vezi și G. Teodorescu, *Biserica Ruda-Birsești din comuna Bercioiu-Argeș*, în «Bul. Com. Mon. Isl.», an. XXII (1929), p. 172.

39. Vezi Teodora Voinescu, *Note asupra curții și bisericii din Băjești*, în «Studii și cercetări de istoria artei», IV (1957), nr. 1—2, p. 75—78.

decît bisericile⁴⁰. Va trebui însă să se acorde totdeauna o atenție deosebită atît datării riguroase a bisericilor, cît și amănunțelor evoluții istorice locale. De pildă, bisericile dreptunghiulare mai tîrzii de începutul secolului al XVII-lea nu credem că mai sînt caracteristice curțile boierești, iar, firește, nici în perioada imediat anterioară regula nu va fi fost întru totul respectată.

Boierii din Cepturoaia, aceiași care au zidit biserica la care ne-am oprit mai sus, au întemeiat în aceeași perioadă — începutul secolului al XVI-lea — și Mînăstirea Căluului, situată la cîteva kilometri de reședința lor. La Căluului biserica este însă de plan trilobat, cu o masivă turlă pe naos⁴¹. La fel au procedat și boierii Rudeni la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Cînd a fost vorba de curtea lor din Ruda, au pus să fie ridicată o biserică dreptunghiulară, însă cînd, în aceeași vreme, au înălțat în apropiere Mînăstirea Flămînda, meșterii lor au proiectat un plan de biserică mai complicat, prevăzută cu abside laterale și turlă pe naos⁴². Situațiile acestea sînt foarte semnificative deoarece conturează pronunțat separația dintre necesitățile care au dictat arhitectura bisericilor de curte și a celor de mînăstire. Credem că în discuțiile asupra direcțiilor din arhitectura feudală a Țării Românești, pentru veacurile al XIV-lea—al XVI-lea va trebui să se facă de la bun început o distincție între două mari grupuri de biserici, fixate după destinația lor :

a) Bisericile din cadrul complexelor mînăstirești, caracterizate în genere prin naosul înconjurat de trei abside și prin prezența turlor.

b) Bisericile curților boierești, de formă dreptunghiulară, fără turlă și boltite cu un semicilindru dispus în sensul lungimii bisericii⁴³.

Diferențierea pe grupe încercată mai sus corespunde de altfel perfect structurii societății medievale românești : de o parte feudalitatea laică, de alta Biserica. Este însă lesne de închipuit că deosebirile de plan dintre bisericile acestor categorii instituționale au fost motivate la început strict funcțional ; așa, de pildă, feudalul și familia sa nu aveau nevoie de un spațiu mai extins decît cel pe care-l oferea

40. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965, p. 79, consideră tipul bisericilor de plan dreptunghiular, încheiate spre răsărit cu o absidă, ca o «creație a meșterilor primei jumătăți a veacului al XVII-lea». Exemplele citate în cuprinsul lucrării de față infirmă această părere, demonștrînd că acest tip de construcție a fost utilizat din plin în Țara Românească în secolele al XIV-lea — al XVI-lea. Mai mult, chiar biserica Mînăstirii Strehăia, zidită în 1645, socotită de Dl. Grigore Ionescu între cele dintîi modele de biserici dreptunghiulare, a fost înălțată pe locul unei biserici de curte, deoarece se știe că înainte de a fi transformat în mînăstire, ansamblul de la Strehăia a fost reședința Craioveștilor la începutul secolului al XVI-lea. Deci numai așa se explică de ce la biserica lui Matei Basarab s-a adoptat forma dreptunghiulară.

41. Emil Lăzărescu, *Contribuții la formarea stilului muntenesc în secolul al XVI-lea. Date noi cu privire la zidirea mănăstirii Căluului* (în manuscris) ; C. Balan, *Mănăstirea Căluului*, Ed. Meridiane, București, 1967, p. 16—17.

42. Victor Brătulescu, *Biserici din Argeș și Vilcea*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», XXVII (1934), p. 59 ; N. Ghika — Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, în «Bulet. Com. Mon. Ist.», XXV (1932), p. 33 și 58—59.

43. Bisericile din orașe sau din incinta curților domnești nu au constituit desigur niciodată categorii separate, cu trăsături diferite față de cele schițate mai sus. Ele au urmat fie una, fie alta din tendințele conturate în cadrul celor două mari grupe. De pildă, biserica Sf. Paraschiva din Rm. Vilcea, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, este de plan dreptunghiular. În schimb, biserica Curții domnești din București (Curtea Veche), zidită către mijlocul secolului al XVI-lea, a fost prevăzută cu cele trei abside.

Precizăm tot acum că nicio separația dintre grupele propriu-zise (curți boierești și mînăstiri), sub raportul tipului de plan folosit în fiecare, nu trebuie absolutizată. Au existat întrepătrunderi, cazuri în care, spre exemplu, la o biserică de mînăstire apare tipul de plan predominant în mediul curților boierești (în asemenea situație se încadrează biserica schitului Slătioare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea). Ceea ce încercăm să demonstrăm în lucrarea de față este numai ideea legăturii dintre frecvența unui anumit tip de plan și contextul în care acesta apare, fără a se exclude desigur și unele excepții.

o biserică dreptunghiulară. Treptat s-a format o tradiție puternică, așa încît în secolul al XVI-lea se ajunge la situația înaintea evidențiată, cînd același feudal care zidea în curte sa o biserică dreptunghiulară, înălța în vecinătate o minăstire cu biserică trilobată. Deci, bisericile de curte s-au constituit într-o grupă aparte în virtutea unei tradiții seculare motivate funcțional. Nu poate fi vorba în nici un caz de posibilitățile economice presupus reduse ale celor care întemeiau astfel de biserici cu plan simplu și nici de modestia cunoștințelor tehnice ale meșterilor care le înălțau⁴⁴.

Lăsînd la o parte deducțiile de ordin oarecum teoretic, a sosit momentul să înmulțim numărul exemplelor de biserici din Țara Românească aparținînd, după părerea noastră, unor curți boierești din secolele al XIV-lea—al XVI-lea. De astă dată nu vom mai putea însă prezenta construcții întregi, cum au fost cele dinainte, ci numai rămășițele unor biserici dispărute. Atribuirea lor reședințelor feudale laice se întemeiază în mod firesc pe clasificarea tipului de plan după care au fost construite, dar și pe raportarea la datele concrete istorice și arheologice. Astfel, indicii prețioase în identificările următoare le vor constitui mormintele de boieri, asociate prezenței urmelor de construcții laice în apropierea bisericilor. În același scop sa ținut seamă și ca bisericile respective să nu fie înregistrate în documente sau în tradițiile locale în legătură cu existența unor eventuale centre minăstirești.

Cele mai vechi și interesante ruine de biserică de curte din Țara Românească par a fi cele de la Retevoiești-Muscel. Temeliile bisericii de acolo, descoperite pe cale arheologică, documentează existența a trei etape de construcție: cea dintîi, din veacul al XIV-lea, cînd biserica se compunea dintr-o navă dreptunghiulară — slujind drept naos — și o absidă decroșată, poligonală atît în interior cît și în exterior; ulterior, probabil în secolul al XV-lea, s-a adăugat un pronaos; în sfîrșit, în 1516 s-a mai construit încă o încăpere, la vest de pronaos. Pretutîndeni în biserică, în toate cele trei despărțituri principale, sînt răspîndite morminte de boieri. De altfel, este clar că cele două adăosuri au fost făcute tocmai cu scopul de a extinde spațiul de îngropare. Că ne aflăm în fața unei biserici de curte o dovedesc în plus și ruinele beciurilor de zid observate nu departe de biserică⁴⁵.

Exemplul Retevoieștilor este tipic pentru modul cum rezolvau familiile de feudali problema spațiului de îngropare. Cînd o încăpere se umplea cu morminte ei ridicau alta alături. Așa credem că s-a ajuns în Țara Românească la ideea *gropniței*. Ea a apărut cu siguranță mai întîi la bisericile de curte, atunci cînd ctitorii și meșterii unor astfel de biserici au vrut să prevadă momentul completării

44. Un exemplu interesant de biserică dreptunghiulară, a cărei prezență în mediul minăstiresc pare la prima vedere inexplicabilă, este bolnița Minăstirii Bistrița, care a fost înălțată prin 1520—1521. Nu credem că în acest caz se ascunde o excepție. Tabloul votiv îl înfățișează numai pe Barbu banul Craiovescu și soția sa. Unde sînt ceilalți trei frați, care, dacă ar fi fost vorba de o bolniță obișnuită, cu siguranță nu ar fi lipsit? Nu erau toți patru ctitorii întregii așezări?

Pe de altă parte, se știe că inscripția tabloului votiv din așa-zisa bolniță amintește de un eveniment petrecut cu puțin înainte de zugrăvirea bisericii: *călugărirea marelui ban Barbu*. Aici se află cheia descifrării enigmei planului construcției. Problema se pune în felul următor: marele feudal care a fost Barbu Craiovescu, cînd s-a călugărit a intrat oare ca simplu monah în obștea Minăstirii Bistrița? Credem că nu. Nici chiar calitatea de stareț al Minăstirii nu ar fi fost potrivită cu o personalitate de însemnătate a banului Barbu. De aceea el a ales soluția cea mai nimerită: a pus să-se zidească numai pentru el biserica ce astăzi poartă numele de «bolniță». Alături a existat probabil și chilia lui, dispărută cu vremea. De pe locul acestei mici așezări, la picioarele boierului călugărit se așternea priveliștea mîndrei ctitorii, una din cele mai frumoase de pe întinsul Țării Românești. Retras în atmosfera de pioasă reculegere, el putea privi oricînd opera menită să-i perpetueze amintirea. Astfel trebuie înțeleasă semnificația ridicării modestei biserice. Abia după moartea lui Barbu Craiovescu ea a putut primi funcția de «bolniță».

45. Dorin Popescu și Dinu V. Rosetti, *Sapaturile arheologice de la Retevoiești*, în «Materiale și cercetări arheologice», vol. VI, 1959, p. 703—715.

locurilor de îngropare. Cunosându-se probabil experiențele anterioare de adaosuri repetate la corpul bisericilor, s-a luat hotărârea introducerii de la bun început a unei încăperi în plus, care să asigure pentru încă una sau două generații lăcașul de veci al familiei ctitorilor. De la bisericile de curte gropnița a trecut la bisericile de mânăstire, în acest sens fiind știut și comentat cazul bisericii Mânăstirii Dobrușa, datînd din primii ani ai secolului al XVI-lea⁴⁶.

Nu de mult a fost descoperită și prima biserică de curte, dreptunghiulară, prevăzută cu gropniță. Este vorba de biserica de la Stănești-Vilcea, o ctitorie, ca și binecunoscuta mânăstire din apropiere, a familiei înaintașilor fraților Buzești⁴⁷. Spre deosebire de biserica din Retevoești, biserica ce o atribuim curții din Stănești are absida semicirculară în interior. Gropnița sus-amintită este așezată între pronaos și naos. În interiorul ei s-au descoperit urmele unui mormînt boieresc, databil în secolul al XVI-lea.

Între bisericile de curte cu gropniță mai poate fi desigur socotită și una din cele trei biserici găsite la Cetățeni-Muscel⁴⁸.

Înapoiindu-ne la bisericile de curte cu plan obișnuit, numai cu naos și pronaos, vom semnala alte două exemplare, care par să dateze din secolul al XV-lea: bisericile din Suslănești și Tisău. Amîndouă sînt cunoscute de cîteva decenii, însă niciodată pînă astăzi nu s-a sesizat semnificația reală a tipului de plan desemnat de conturul temeliiilor lor. La Suslănești-Muscel s-au găsit mai multe lespezi de mormînt din secolul al XVI-lea, cea dintîi în ordine cronologică purtînd data 1559⁴⁹. Ulterior, săpăturile arheologice au scos la lumină alte numeroase morminte de boieri, răspîndite atît înăuntrul, cît și în afara zidurilor bisericii. Cele mai vechi îngropări, spun cercetările, au fost executate în secolul al XV-lea, ceea ce fixează corespunzător și datarea bisericii. În plus, la nord-est de biserică s-au descoperit rămășițele unei construcții laice⁵⁰.

Temeliile bisericii de la Tisău, din părțile Buzăului, au dimensiunile interioare 12,50/5 m. Pronaosul are o lungime de numai 2,40 m și adăpostește un mormînt în care s-a aflat un inel de argint cu inscripția: «Stoian»⁵¹. Forma arhaică a absidei altarului, care este îngropată într-o masă de zidărie, ne îndeamnă să atribuim întreaga biserică unei perioade destul de vechi, probabil secolul al XV-lea.

De pe la mijlocul secolului al XVI-lea datează biserica Iezărul, de lîngă București. Și aici săpăturile au pus în evidență o situație pe care o considerăm caracteristică bisericilor de curte din Țara Românească: biserică de plan dreptunghiular, morminte de boieri în pronaos și o construcție, la origine laică, în apropierea bisericii spre sud-est. Ansamblul a fost transformat în mânăstire de maici la începutul secolului al XVII-lea, de Chiajna vorniceasa⁵². Este interesant de observat că

46. Vezi V. Drăguț, *O biserică cu gropniță în Oltenia — sec. XVI (Biserica schitului Dobrușa)*, în «Monumente și muzee», vol. I, Buc., 1958, p. 175—183. Nu putem lua în considerare în nici un fel ipoteza influenței arhitecturii moldovenești ca explicație a apariției gropniței.

47. I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, în «Studii teologice», scria II, an. XVII (1965), nr. 3—4, p. 176—180.

48. Comunicare a D-lui Dinu V. Rosetti, căruiua îi mulțumim.

49. Victor Brătulescu, *Inscripții de curînd descoperite*, în «Bulet. Com. Mon. Ist.», an. XXXIII (1940), fasc. 103, p. 5—8. Planul publicat la pagina 6 a fost corectat, cu prilejul săpăturilor din 1959.

50. Date comunicate de Dl. Dinu V. Rosetti, conducătorul șantierului de la Suslănești.

51. V. Drăghiceanu, *Săpăturile din Buda, Lapoș și Tisău-Buzău*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», an. XXIV (1931), p. 170 și 173.

52. Gh. Cantacuzino, *Unele probleme istorice privind așezările medievale muntenne în lumina cercetărilor arheologice de la Cernica*, în «Studii și cercetări de istorie veche», an. XIV (1963), p. 379—383.

absida altarului bisericii de la Iezărul, semicirculară în interior și exterior, continuă perfect zidurile naosului.

În sfârșit, biserica zidită de Dobromir banul la Runcu-Strejești în anul 1577, are fundații ce urmează de asemenea un plan dreptunghiular⁵³. Tot aceeași trebuie să fi fost situația ctitoriei de la Stănțești, din 1501—1602, a lui Cîrstian marele vornic⁵⁴. În ambele puncte au fost probabil curți boierești, dispărute astăzi.

Toate exemplele înfățișate pînă acum sînt menite să documenteze prezența bisericilor de plan dreptunghiular pe întreg întinsul Țării Românești, de la est, din regiunea Buzăului, trecînd prin preajma Bucureștilor, pînă în părțile Muscelului și Vilcei. Totodată, aceste exemple întăresc și mai mult ideea atribuirii tipului de plan dreptunghiular bisericilor reședințelor feudalilor români din secolele al XIV-lea—al XVI-lea.

În aceste condiții este firesc să apreciem că și biserica de la Dragomirești a lui Staico logofătul a avut o dispoziție similară celorlalte biserici de curte. Planul ei original a fost deci dreptunghiular, absidele laterale fiind doar adaosuri concepute în 1700⁵⁵. O secțiune arheologică, trasată transversal prin naosul bisericii, ar putea verifica afirmația aceasta.

Biserica de la Dragomirești poate fi socotită astăzi singura construcție religioasă din secolul al XV-lea din Țara Românească care mai păstrează încă ziduri întregi: pe de o parte pereții pronaosului, pe de altă parte absida altarului, boltită în formă de semicalotă. Cercetări noi vor îmbogăți desigur cu alte precizări datele din paginile anterioare.

ȘTEFAN ANDREESCU

53. N. Constantinescu, *Sondajele de la Runcu-Grădinari*, în «Materiale și cercetări arheologice», vol. VI, 1959, p. 719—725.

54. Inscripțiile de la Stănțești, în «Analele Academiei Române», tom. XLVII, 1926—1927, București, 1927, p. 33—34.

55. Trebuie să remarcăm marea asemănare dintre planul reconstituit al bisericii de la Dragomirești și cel al bisericii de la Luțeni, din Moldova, datînd tot din preajma mijlocului secolului al XV-lea. Ar fi necesar un studiu asupra circumstanțelor întemeierii bisericilor dreptunghiulare din Moldova, spre a se vedea în ce măsură se repetă situațiile din Țara Românească.

FIGURI DE IERARHI ȘI PREOȚI DIN ȚRECUTUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Biserica Ortodoxă Română, prin slujitorii ei, a jucat un rol de seamă în trecutul nostru național, purtând flacăra credinței și a culturii, în trecutul îndepărtat. «Cele mai vechi monumente literare, înaintea tiparului au fost: manuscrisele, texte de scrieri bisericești, cărți scrise de călugări, într-una sau alta, din mănăstirile țării. Manuscrisele sau textele cărților bisericești ne dovedesc un singur lucru și anume: că oamenii bisericii, călugări de prin mănăstiri, au fost cei dintii în țară care s-au îndeletnicit cu meșteșugul condeiului... în înfloriturile titlurilor... în literele mari de la început... s-au pus în aceste manuscrise și cele dintii manifestări de artă la noi... cele mai vechi cărți care s-au tipărit la noi, sînt cărți bisericești iar tipăritorii lor au fost oamenii bisericii.

Cele dintii manifestări ale limbii românești, în scris, cele dintii texte românești, ce ni s-au păstrat, sînt cărți bisericești, cele mai vechi cărți care s-au tipărit în limba română sînt cărți bisericești, tipărite tot de persoane bisericești; cele dintii tipografii care tipăresc în Principatele Române cărți românești sînt date de un cleric — Mitropolitul Petru Movilă»¹.

Prin biserică s-au dezvoltat: «arhitectura, pictura și sculptura, care e înainte de toate religioase, care în vremea veche împodobeau bisericile și mănăstirile»². Această arhitectură, pictură și sculptură a atras și atrage și astăzi un important număr de vizitatori și mai ales din cei de peste hotare.

Slujitorii altarelor «prin truda și migala lor, au ajuns talentați calligrafi și miniaturisti, ferecători și artiști în legatul cărților; dascăli și mari cărturari ai neamului nostru. Însemnările lor pe filele Ceaslovului, sau pe alte cărți de ritual, au servit ca izvoare pentru istoria bisericii și a patriei. Bisericile și mănăstirile sînt aproape singurele monumente ce ne-au rămas din trecut; ele au astfel o însemnătate deosebită pentru istoria patriei, iar inscripțiile păstrate, pe zidurile lor, au fost de multe ori singura călăuză a istoricului pentru determinarea Hospodarilor³, obârșia neamurilor, cîrmuirea Vlădicilor și faptele războinice»⁴.

Biserica, prin reprezentanții ei, a fost în trecutul îndepărtat și împărțitoare a dreptății, după cum glăsuiesc cronicile, «mai ales în certurile pentru pămînturi, — episcopii erau delegați ca să facă judecată, dînd hotărîri definitive, de la care se putea apela numai la Domn. Actele stării civile, pînă nu demult, le păstra biserica. Divorțurile și moștenirile le judecau tribunalele bisericești»⁵.

1. N. Dobrescu, *Rolul Bisericii în trecutul românesc*, București, 1909, p. 1—2.

2. N. Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, București, 1906, Vol. III: *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, p. 4.

3. *Hospodar* = Titlul ce purta odinioară Domnii români supuși Porții. Cuvîntul *gospodar* înseamnă tot domnitor. Ambele sînt de origină slavă.

4. Petre Gîrboviceanu, *Cîteva cuvînte asupra bisericilor Sfîntul Nicolae Domnesc și Trei Ierarhi din Iași*, București, 1904, p. 3.

5. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 19.

Folclorul religios, privind datinile Sfințelor Sărbători ale Crăciunului și ale Sfințelor Paști, exprimat prin colinde, a fost creația Bisericii. Acest folclor religios reprezintă sentimentul de bucurie și premărire a Nașterii și Învierii Domnului nostru Iisus Hristos. Cine nu-și amintește, cu plăcere și cu bucurie sufletească, din anii copilăriei, când pe la ferestrele caselor noastre apăreau colindătorii, cu steaua, având în mijlocul ei imaginea ce locuiește în Mintuitorului, luminată de pîlpițul unei luminări, cîntîndu-se: «Steaua sus răsare / Ca o taină mare / Steaua strălucește / Și lumii vestește...» sau, «O ce veste minunată / La Vitileem se arată...» sau, «Trei crai de la răsărit / Spre stea au călătorit...» sau, la Bobotează: «Aghiosul aghios / Trecu Nașterea lui Hristos / Veniți toți să ne-nchinăm / La Iordan să alergăm / La Iordan e riu frumos / Acolo vine Hristos / Apele să le sfințească / Pe noi să ne mintuiască...» sau, de Florii, cîntînd: «Azi cu toți să prăznuim / Pe Iisus să-l prea mărim / Hristos vine încetinel / Spre patimă ca un miel...»⁶.

Dar, în afară de manifestările culturale, artistice și sociale, unii din slujitorii bisericii au mai îndeplinit și anumite dregătorii din timpul lor, ca: sfințici domnești, membrii sau președinți în divanurile ad-hoc, luptînd pentru înfăptuirea Unirii Principatelor, și chiar îndeletniciri obștești. Ca soli domnești, militau pentru pace și prietenie cu diferite țări. Alții au mers în solie avînd numai un rol de «tâlmăciu de cuvinte», cum a fost Nicodim, întemeietorul minăstirelor Vodița și Tismana, care a mers în fruntea unei solii la Constantinopol, în anul 1375, avînd și rolul de mediator pentru împăcarea Bisericii sîrbești cu Patriarhia ecumenică.

Unii au «pomăzuit»⁷ pe domnitori, fie în Muntenia, fie în Moldova. Teoctist al II-lea, a fost numit «miruitor domnesco» pentru că el, ca mitropolit, a uns ca domni ai Moldovei pe Ștefăniță Vodă, în 1517, și pe Petru Rareș, în 1527. Unii au fost sfătuitori domnești, atît în timp de pace, cît și în vremi de grea cumpănă, cu un sfat bun, sau cu un cuvînt de încurajare. Să ne amintim de cel mai strălucit domn al Moldovei, Ștefan cel Mare, care a reputat zeci de victorii și care a zidit, ca nici unul altul, atîtea biserici și minăstiri; sau după cum găiesc documentele vremii, în clipe de grea cumpănă, cum au fost acelea ale bătăliei pierdute, de la Valea Albă, cînd, descurajat de rezultatul obținut s-a dus la pustnicul Daniil Sihastru⁸, ca să-i ceară sfatul dacă este cazul să închine țara turcilor, ori ba, căci cei mai de seamă viteji ai săi căzuseră pe cîmpul de luptă. În legătură cu acest episod Dl. Prof. I. D. Ștefănescu scrie că în Cronică lui Ion Neculce, apare o mențiune limpede și frumoasă, unde se vorbește, printre altele, despre un părinte sihastru, anume: Daniil. Și această Cronică găiește așa:

...«Iar Ștefan Vodă mergînd la cetatea Neamțului, în sus pre Moldova, au mers pe la Voroneț, unde trăia un părinte Daniil. Și bătînd Vodă în ușa sihastrului să-i descuie, au răspuns sihastrul să aștepte Ștefan Vodă afară, pînă și-o isprăvii ruga. Și după ce și-au isprăvit ruga, l-au chemat în chilie pe Ștefan Vodă. Și s-au ispovedit⁹ Ștefan Vodă la dînsul. Și s-au întrebat Ștefan Vodă ce va mai face, că nu mai poată să se bată cu turcii: închina-va țara la turci, ori ba? Iar sihastrul a zis să nu o închine, că războiul este al lui; numai, după ce va izbîndi să facă acolo o minăstire, în numele Sfîntului Gheorghe să fie hramul bisericii. Deci, au și purces Ștefan Vodă în sus, pre la Cernăuți și pre la Hotin și

6. Prof. N. Lungu și Protodiacon Anton Uncu, *Cîntările Sfinței Liturghii tipărite cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Justinian Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1951, p. 87, 89, 90, 94, 96, 102, 107.

7. «A pomăzui»: a învesti, a pune în scaun un domnitor de către un arhieru, prin ungere cu sfinț mir, a boteza, este cuvînt slavon *pomazovati*. Cf. *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, p. 640, Editura Academiei R.P.R.

8. *Sihastru*: persoană care trăiește retrasă de lume, în locuri pustii, de aci și cuvîntul «pustnic». Ambele cuvînte au același înțeles și sînt de origină slavă.

9. *Ispovedi*: formă veche de la a se spovedi, a mărturisii cuiva o taină. a se destăinui.

au strins oaste, fel de fel de oameni și au purces în gios, au lăsat și ei cetatea Neamțului de a o mai bate și au început a fugire spre Dunăre. Și întorcându-se înapoi Ștefan Vodă, s-au apucat și au făcut Mînăstirea Voronețului și au pus hramul Sfîntul Gheorghe»¹⁰.

Poetul Dimitrie Bolintineanu, «ale cărei coarde au cîntat vitejia și demnitatea românului în vremuri străbune și a stîrnit durere sau bucurii, sau înseninări în atîtea suflete ale tineretului»¹¹, povestește și el în versuri, ceea ce ne-a dat cronicarul în proză.

Și pornind Ștefan cel Mare către cetatea Neamțului, în sus pe apa Moldovei, a ajuns la Voroneț. Poetul Dimitrie Bolintineanu spune că acest loc era: «Sub o ripă steapă / Pe un rîu în spume / Unde un sihastru / A fugit de lume...». Domnul Moldovei bătînd la ușa chiliei sihastrului, grăiește așa: «Ștefan al Moldovei vine ați vorbi». Daniil Sihastrul îi răspunde cu un ton de poruncă: «Să aștepte afară / Sunt în rugăciune». La acest răspuns neașteptat, Ștefan Vodă, îngrijorat de cele ce i-se întimplase, îi spune cu durere în suflet: «Bunule părinte / Sunt rînit și-nvins, / Insuși a mea mană / Astăzi m-a respins! / Vin să cer povață / Dacă nu-i mai bine / Turcilor Moldova / D-astăzi să se-nchine?».

Mirat de cuvintele sihastrului, Ștefan cel Mare, el care era numit, din cauza faptelor sale de vitejie «apărătorul creștinătății» răspunde lui Daniil, cu oarecare strîngere de inimă: «Mă-nșeală auzul, ori eu am un vis?». După ce îi face o descriere a situației în care el ar înclina să închine Moldova turcilor, poetul răspunde prin gura pustnicului: «Capul ce se pleacă, paloșul nu-l taie / Dar cu umilînță lanțul încovoie / Ce e oare traiul dacă e robit? / Sănbătoare-n care nimeni n-a zîmbit / Viața și robia, nu pot sta-mpreună / Nu e totdeauna pace și funtună». Și după ce termină descrierea și viața robiei, Daniil Sihastru îi vorbește Domnitorului despre drepturile și datoriile lui, spunîndu-i: «Doamne, tu ai dreptul să schimbi în morminturi, dar nu ai pe acela ca să umilești. / Poți ca să îi sfărâmi, dar nu să-i robești». Și după ce îi spune aceste cuvinte de mustrare îi dă următorul sfat: «Dacă mîna-ți slabă sceptrul și-o apasă, / Altuia mai harnic, locul tău îl lasă. / Căci mai bine este supus lăudat, de cît cu rușine domn și atîrnat». După aceste cuvinte, pline de înțeles moral, poetul Dimitrie Bolintineanu ne spune că: «Ștefan stringe oștire / Și-nvingînd păgînii / Înaltă o mînăstire, așa cum îl sfătuipe Daniil Sihastrul.

Daniil Sihastrul «era mai în vîrstă de cît Ștefan cel Mare, iar vestea înțelepciunii și a faptelor sale minunate se răspîndise încă în viață fiind, ceea ce explică satisfăcător influența binefăcătoare asupra Voievodului. Legăturile lui Ștefan cel Mare cu Sihastrul Daniil nu încep, de altfel, cum greșit se crede, din timpul zilelor de cumpănă ale Voievodului și ale țării. Ștefan Vodă l-a cercetat pe sihastru, de bună seamă, la Pulna, încă din timpul tinereții sale, pe vremea cînd domnea tatăl său, Bogdan Vodă. Atunci, tinărul Ștefan vine la chiliea sihastrului, stă mai multe zile, doarme pe o prispă de piatră și-i asculta staturile și învățătura înțeleaptă. Tradiția spune că după ce tatăl său a fost omorît, el fiind tinăr, tot la chiliea Sfîntului s-a oprit, sorbind îmbărbătări și întipărindu-și în suflet cuvintele și proorocia lui, că va fi domn al țării, ceea ce s-a și întîmplat, mîrînd astfel influența Sfîntului asupra domnului Ștefan»¹².

Domnitorii se sfătuiu cu conducătorii bisericii și în treburile bisericesti, de pildă: Alexandru Voievod, domn al Țării Românești, se sfătuește cu mitropolitul Ungrovlahiei, anume Eftimie, ierarh de seamă în acele timpuri, să tipărească de suflet folositoare cărți bisericesti. În Octoihul slavonesc, din 20 octombrie 1574, tipărit de diaconul Coresi, se găsește această mențiune: «...acei oameni dumne-

10. *Cronica lui Ion Neculce*, ediția a III-a... îngrijită de Al. Procopovici, București, 1942, vol. I, p. 12-13. (Colecția clasicilor comentați).

11. Dimitrie Bolintineanu, *Poezii alese*, cu un studiu introductiv bio-bibliografic, analize, note și un glosar de I. G. Dimitriu. București, 1940, p. 77.

12. Pr. Prof. Petru Rezuș, *Viața și faptele Sfîntului Daniil Sihastru*, în «Studii Teologice», nr. 3-4, p. 229-230.

zeiești, Damaschin și Iosif și Cosma și Teofan, prin scoborirea Sfintului Duh, învâțații ne-au lăsat nouă cărțile dumnezeiești ce se numesc Octoih, 4 glasuri, pentru a cînta în cîntece pe Dumnezeu cel de sus și laudat... și eu robul lui Christos, io Alexandru Voievod, am cunoscut și am înțeles domnia mea, *împuținarea și raritatea*, în țara domniei mele, a cărții mai sus numite Octoih și din dragostea către lucru, *am dorit și ne-am sfătuit cu părintele nostru prea-osfințitul mitropolit chir Eftimie, al întregii Țări Românești și am tipărit această carte, de suflet folosite* Octoih, ca să fie în dar și cinste și spre lauda sfințelor biserici și întru pomenirea și iertarea păcatelor străbunilor noștri și părinților și nouă păcătoșilor»¹³.

Între slujitorii bisericii, care au fost: sfătuitori, sfetnici sau oameni de încredere ai domnitorilor și cărora li s-a încredințat și diferite misiuni, menționăm, în treacăt, câteva figuri de ierarhi.

În Muntenia: — *Eftimie al II-lea*, mitropolitul Ungrovlahiei i s-a încredințat cirja arhipăstorească în toamna anului 1594, tocmai cînd Mihai Viteazul rupsesse legăturile cu Poarta. Acest ierarh s-a bucurat de o cinste deosebită din partea lui Mihai Viteazul, trimițîndu-l în diferite solii peste hotare; l-a avut lingă el cînd s-a închinat împăratului Rudolf și de multe ori l-a chemat în Divan spre a lua parte la judecățile ce le făcea, celor împričinați, sfătuiindu-se cu el și în vremuri de grea cumpănă»¹⁴.

În vara anului 1595, înaltul ierarh, este trimis de Mihai Viteazul, într-o solie, în Ardeal, împreună cu episcopii Teofil al Rîmniceului și Luca al Buzăului, ca să încheie un tratat de alianță cu Sigismul Bathory, împotriva turcilor. După trei luni de discuții, ei izbutiră să obțină, prin actul pe care l-au iscălit, printre altele și acestea: «ca tot cinul preotesc și monahicesc, sau chiar al călugărilor, să-i lase Seninătatea Sa în vechiul său uz și obicei: rit, ceremonii și libertate, care să poată chiar să-și strîngă în voie veniturile saie obișnuite». Apoi, actul mai prevedea relativ la problemele bisericești, că «toate bisericile românești existente în stăpîniile Seninătății Sale vor fi sub jurisdicția sau dispozițiunea arhiepiscopului din Tîrgoviște, după prevederea dreptului bisericesc și rînduielilor acelei țări. După ce a iscălit jurămîntul, solia munteană, a mai rămas în Alba Iulia pînă în ziua de 27 mai, cînd a depus jurămîntul de credință față de Sigismund Bathory»¹⁵.

După solia din 1595, condusă de mitropolitul Eftimie, a urmat la sfîrșitul anului 1596 călătoria lui Mihai Viteazul la curtea lui Sigismund Bathory, din Alba Iulia. Cu acest prilej crajul Ardealului, în semn de prețuire, a dat Voievodului Țării Românești castelul de la Buia, cu mai multe sate și i-a îngăduit să zidească în Bălgrad «pe deal lingă cetate» o biserică cu hramul Sfînta Treime. Această biserică și încăperile ce i se vor fi clădit au slujit apoi de scaun și locuință mitropolitului de Alba Iulia. În noul locaș, înzestrat cu moșii de ctitorul său și chiar de însuși Sigismund Bathory, au fost aduși numeroși călugări români, de care s-a slujit foarte mult Mihai Viteazul, dobîndind de la ei știri despre starea politică, din Ardeal, sau folosindu-i ca iscoade în tabăra lui Andrei Bathory»¹⁶.

În anul 1598 mitropolitul Eftimie este trimis din nou peste hotare, într-o misiune diplomatică, la curtea împăratului Rudolf al II-lea, la Praga, în urma căreia misiuni s-a încheiat cunoscutul tratat de Minăstirea Dealul, la 9 iunie 1598, iscălit din partea țării de către Mihai Viteazul, Arhiepiscopul Eftimie și opt boieri, în care s-a trecut și acest articol privitor la biserică: «cît privește legea, Majestatea Sa, dă încredințarea a nu mai împiedica întru nimic cele ce au fost ținute pînă acum în Țara Românească, nici slujbele bisericești, ale episcopilor și preoților a le opri, Țara și sili pe domnul Voievod sau supușii și dregătorii lor

13. Ion Bîanu și Nerva Hodos, *Pibliografa Româneasca Veche*, București, 1903, tom. f. 1503—1716, p. 59—60.

14. *Istoria Bisericii Române*, Manual pentru Institutetele teologice, vol. I, București, 1957, p. 317.

15. *Ibidem*, p. 317—318.

16. *Ibidem*, 402—403.

să treacă la altă religie. Peste un an, adică în 1599, ia parte la tratativele cu trimișii lui Andrei Bathory, care s-au încheiat la 26 iunie 1599, prin confirmarea legământului din 1595»¹⁷.

Vlădica Eftimie s-a bucurat de foarte multă trecere în fața lui Mihai Viteazul. Ca dovadă a acestei deosebite aprecieri este faptul că domnitorul îi dăruiește sate și venituri și mai ales îl înfățișează foarte des în actele domnești. Mitropolitul Eftimie a fost și un foarte prețuit sfetnic al lui Mihai Viteazul și al fiului său, Nicolae Voievod, cărui Vlădica Eftimie i-a servit ca sfetnic credincios și înțelept, în bunul mers al treburilor domniei.

— *Mitropolitul Luca de Cipru*, care a păstorit în soaunul Episcopiei de Buzău, în timpul lui Mihai Viteazul, a fost un apropiat sfetnic al acestui domnitor, care l-a trimis de mai multe ori peste hotare. Mai întâi, a făcut parte din misiunea condusă de mitropolitul Eftimie al II-lea, în anul 1595, mergând la Alba Iulia ca să încheie tratat de pace cu Sigismund Bathory, iar «în vara anului 1597 episcopul Luca este trimis de Mihai Viteazul, ca sol al său, la Moscova, la curtea țarului Feodor Ivanovici, având printre alte însărcinări și unele misiuni tainice, duhovnicești. El se întoarce de acolo cu daruri, aducând domnului său, din partea țarului și o însemnată sumă de bani pentru plata oștirilor ce urmau să lupte cu turcii. În 1604, pentru alesele lui însușiri, este ridicat la scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei»¹⁸.

— *Mitropolitul Grigorie de la Stela*, de origină română, a fost mai întâi, e-gumen la Radu Vodă iar în anul 1629 este ales mitropolit, de către domnitorul Leon Vodă. Cu mitropolitul Grigorie al Ungrovlahiei se începe mișcarea împotriva grecilor. În afară de bogata sa activitate bisericească el a jucat și un rol politic. «În ultimile zile ale lui Leon Vodă, este trimis să trateze cu pribegii din Ardeal, care avea în frunte pe Aga¹⁹, — Matei Basarab —, care mai târziu ajunge domn al Țării Românești. Sub domnia lui Radu, fiul lui Alexandru Iliș, mitropolitul Grigorie merge împreună cu Teofil, episcopul Râmnicului, ca să ceară de la Poartă pe Matei Basarab, pe care în anul 1632 îl unge ca domn al Țării Românești»²⁰.

— *Ilarion, episcopul Argeșului*, a fost consilier al lui Tudor Vladimirescu. El știa limbile: rusă, elenă, franceză și germană. «Tudor Vladimirescu se cunoștea de mult timp cu episcopul Ilarion. Adevesea au stat împreună și mereu Ilarion îl îmbărbăta în toate împrejurările. Închis la Belvedere cu vreo două luni înainte de mișcarea lui Tudor, oînd eroul nașterii naționale — Tudor Vladimirescu — a intrat cu oastea în Buourești, la 19 martie 1821, elibera pe Ilarion din închisoare»²¹.

— *Episcopul Chesarie al Râmnicului*, cunoștea și el limbile: latină, franceză și rusă. Împreună cu Cozma, episcopul Buzăului, au ținut și cheltuielile lor — Mineele — traduse de Grigorie. Prin activitatea cultural-religioasă, a lui Chesarie, s-a inaugurat o epocă în istoria literaturii române, scrie Nicolae Iorga. El «a întovărășit pe mitropolitul Grigorie al II-lea la Petersburg, la curtea împărătesei Ecaterina, ca să se închine și să vadă ce soartă se rezervă Țării Românești»²².

— *Mitropolitul Neofit I al Ungrovlahiei*, a fost dascălul domnitorului Constantin Mavrocordat, domn binevoitor pentru țară căci s-a îngrijit și de cultura preoților, dorind ca ei să știe carte românească. Despre mitropolitul Neofit a

17. *Ibidem*, p. 318—319.

18. *Ibidem*, p. 403.

19. «*Agá*»: Cuvîntul acesta avea în Muntenia înțeles de comandant militar. A fost imprumutat de la turci. În secolul al XVII-lea avea înțelesul de comandant general al pedestrimii și dorobanților. În secolul al XVIII-lea și al XIX-lea avea sensul de guvernator militar. În Moldova, s-a introdus acest cuvînt mai târziu și însemna șeful jandermeriei și al poliției din Iași. «*Agie*» însemna Prefectura poliției.

20. *Istoria Bisericii Române... op. cit.*, p. 32.

21. Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, p. 416—417.

22. N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române*, ediția a II-a, București, 1923, p. 36.

rămas în legendă, ziua de 21 mai 1752, când după terminarea serviciului divin, pentru hramul mitropoliei, cu cirja în stînga și cu sînta cruce în dreapta, urmat de floarea tineretului și de popor, înaintează pînă la locuința unui capegi-bașa al Porții, ca să-i confirme plîngerile generale împotriva jafurilor și a împilării. Acest act de mare curaj patriotic l-a plătit cu viața, căci peste un an a fost omorît prin otrăvire»²³.

După ce am arătat, în mod succint rolul jucat pe lîngă domnitori, de cîteva figuri de clerici, din Muntenia, voi aminti în cele ce urmează și alte figuri de clerici din Moldova.

— *Mitropolitul Varlaam*, era fiu de țaran. Simțind o chemare lăuntrică, îmbracă schima monahală, după rînduiala călugărească. El era înzestrat cu alese însușiri și deosebite daruri. El «a înfăptuit revoluția cărții românești, graiul începînd să circule într-o formă ușoară și mai elegantă, gata pentru opera literară; el a purtat tratative cu Petru Movilă, ducîndu-se cu misiuni diplomatice — împăciuitoare — la cazaci»²⁴.

Mitropolitul Varlaam a fost omul de încredere al lui Vasile Lupu, domnitorul Moldovei. În această situație el a fost trimis, adeseori, în misiuni diplomatice. «În toamna anului 1643 a fost trimis cu treburi domnești, la curtea lui Matei Basarab, ca să încheie pace între Muntenia și Moldova. Pentru eternitatea acestei păci Matei Basarab a zidit biserica Soveja-Vrancea, iar Vasile Lupu biserica din Tirgoviște»²⁵. Acest mare ierarh, s-a bucurat de o încredere deosebită față de domnitorul Vasile Lupu obținînd, printre altele, încuviințarea ca «preoții moldoveni să fie scutiți de birurile ce le luau de la ei — ca și de la țărani — iar pîrile ce s-ar ridica împotriva lor să fie judecate înaintea dregătorilor bisericеști, urmînd ca numai pentru ucideri să fie dați în judecata Prințepelui»²⁶.

— *Veniamin Costachi*, mitropolitul Moldovei, «era fiu de boier, un ucenic al lui Paisie, un scriitor și un om de influență: a fost eclesiarh, egumen la Sîntul Spiridon, episcop de Huși și apoi de Roman»²⁷.

În februarie 1808 Veniamin Costachi a demisionat din scaunul de mitropolit și s-a retras la Mînăstirea Neamț. El era și protectorul celor nevoiași. Această binefacere evanghelică, împreună cu marea sa bunătate, o amintesc boierii moldoveni în chemarea făcută către el, prin pitac domnesc, pe cînd viețuia la Neamțu, în care îl ruga să vină să-și ocupe scaunul mitropolitan, ca să-i mai audă «prea doritul glas al fluerului cel păstoresc împerechiat cu nemărginita bunătate». Și mai departe spun ei, în acea chemare: «noi nu avem alt tată și altă mamă, cu părintească milă și cu durere de inimă».

Mitropolitul Veniamin «era o figură măreață; patrioții, se consultau cu el, îl considerau cu experiență și «cu multă greutate în afară de țară»²⁸.

— *Mitropolitul Dosoftei*, care după voroava cronicarului Ion Neculce, «adînc din cărți știa și deplin călugăr și cucernic și blind ca un miel era, în țara Moldovei, pe acele vremi, nu se afla om ca acela, cum și munca lui pentru a da Moldovei un tipar nou, l-a așezat nu numai printre cei dinții ierarhi ai românîmii, dar și printre cei mai vrednici cîitori ai literaturii noastre»²⁹. Mitropolitul Dosoftei, iubitor de lege, talentat scriitor în proză și versuri, este prins în anul 1679 și închis de regele Poloniei și moare la 13 decembrie 1693»³⁰. Despre el, care pe acele vremuri «nu se afla om ca acela» cum vorovește cronicarul, se spune că a fost și el sol al domnitorului Moldovei, Ștefan Petriceicu.

23. Col. N. I. Popescu-Lumină, *Bucureștii din trecut și de astăzi*, București, 1935, p. 522.

24. Gh. G. Berzviconi, *Călători ruși în Muntenia și în Moldova*, București, 1917, p. 41.

25. I. Lupaș, *Istoria Bisericii Române*, ediția a VI-a, București, 1938, p. 72.

26. *Ibidem*, p. 70.

27. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești, și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, vol. II, București, 1932, p. 188.

28. Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, București, 1888, p. LXX.

29. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...* p. 394.

30. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 284.

— *Mitropolitul Teoctist*, este ales în scaunul mitropolitan în vremea lui Ștefan cel Mare, pe care chiar el l-a «pomăzuit» domn al Moldovei. El a mai uns ca domni ai Moldovei pe: Ștefăniță Vodă, la 1517, și pe Petru Rareș, la 1527; pentru acest motiv a fost numit «miruitor domnesc».

În două documente domnești din 1455 întâlnim pe Teoctist făcând parte din divanul domnesc, al lui Petru Aron, fiind pus înaintea tuturor boierilor și îndată după domn. Când în 1457 Ștefan cel Mare bătu și alungă pe ucigașul tatălui său, luându-i domnia, mitropolitul Teoctist, împreună cu toți boierii, clerul și poporul, s-a adunat la locul numit «Direptate» și cu voia tuturor l-au ridicat domn și l-au «pomăzuit» Teoctist mitropolitul. Începând chiar din anul urcării lui Ștefan cel Mare, pe tronul Moldovei, mitropolitul Teoctist se întâlnește des în documentele domnești, dintre anii 1458—1475. Aceasta dovedește că el se bucura de deplină încredere din partea lui Ștefan cel Mare, stînd în fruntea boierilor care alcătuiesc sfatul domnesc: sau luînd jurămîntul de credință al moldovenilor față de regele Poloniei. După îndemnul lui Teoctist, Ștefan cel Mare începu la 1466 zidirea Mînăstirii Putna, care a fost tirnosită la 3 septembrie 1469»³¹.

Biserica Mînăstirii Putna a fost sfințită cu mare pompă «de mitropolitul Teoctist și episcopul Romanului, Tarasie, asistat de un sobor de peste 60 de clerici, între care și arhimandritul Ioasaf, de la Mînăstirea Neamțului, care a rămas apoi la Putna, fiind primul stareț al acestei mînăstiri»³².

Mitropolitul Teoctist, «în îndelungata arhipăstorie a fost martor la închinarea către turci, sub Petru Vodă Aron, și la jurămîntul lui Ștefan, față de regele Poloniei, în 1462»³³. Marea personalitate a acestui ierarh a făcut să rămînă sfetnic al tronului domnesc pînă la sfîrșitul vieții sale.

— *Mitropolitul Gheorghe David*, al Sucevei și Moldovei, a păstorit timp de 34 de ani. El a iscălit tratatul de pace și alianță încheiat între Ștefan cel Mare și Ioan Albert, regele Poloniei la 12 iulie 1499, împreună cu Vasile, episcopul Romanului, și episcopul Ioanichie, al eparhiei de Rădăuți. Acest tratat de pace încheiat cu Polonia se termină cu următoarele cuvinte: «...Iar spre mai mare putera și tărie a credinței noastre statornice am poruncit să atîrne, spune Ștefan cel Mare, la această carte a noastră, pecetea cea mare și pecetea fiului nostru Boddan Voievod și cețele arhiepiscopilor și episcopilor și pecele boierilor noștri sfetnici, Scrisu-s-au în Hîrlău, la anul 7007, iar al domniei noastre al patruzeci și treilea an curgător, luna lui iulie în 12». Urmează apoi semnăturile: «Noi, Gheorghe, arhiepiscopul Sucevei și al țării Moldovei, Vasile al episcopiei de jos, din tîrgul Romanului, Ioanichie, episcop al episcopiei de Rădăuți»³⁴. După semnăturile acestor ierarhi urmează semnăturile boierilor.

— *Episcopul Melchisedec*, al Romanului, s-a făcut cunoscut încă de pe cînd era arhimandrit, cînd a răsunat glasul său în catedrala de la Huși vorbind despre Unirea Principatelor. Astăzi, de cîte ori sărbătorim Unirea Principatelor, de alîtea ori parcă auzim glasul lui, din acea memorabilă zi — 29 Iunie 1859 — cînd vorbind despre alegerea deputaților în vederea lucrărilor pentru unirea Moldovei cu Muntenia, el spunea atunci cu deplină convingere credincioșilor, așa: «Gîndiți-vă că numele ce veți pune pe biletul de alegere, are să fie o sentință dată de voi, spre moarte sau spre viață, fraților voștri și ai patriei noastre... «Bogata sa activitate pe teren bisericesc, cultural politic, politic și social, precum și activitatea sa ca reprezentant al clerului din eparhia Hușilor, în Divanul ad-hoc în 1857, i-a adus alegerea sa ca episcop al eparhiei Romanului, eparhie pe care a păstorit-o pînă la 16 mai 1892, cînd a încetat din viață.

Oamenii de stat și de cultură ai timpurilor acelora, recunoscînd în el un om cu o pregătire superioară, în multe domenii, l-au ales membru al Academiei Române. În acest înalt for de cultură el a desfășurat o deosebită activitate.

31. *Istoria Bisericii Române*, manual... p. 233—234.

32. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 701.

33. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...* vol. I, p. 89—90.

34. Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, *Hrisoave și cărți 1403—1503, Tractate, acte omagiale...* 1457—1503, București, 1913, p. 434.

În afară de acești clerici din Muntenia și Moldova, enumărați în mod succint, ca foști sfinți și soli domnești, nu putem trece cu vederea pe câțiva dintre clericii din Ardeal care au fost în îndepărtatele vremi, soli ai poporului ardelean.

Inocențiu Clain, episcop între anii 1732—1740 a trimis 24 de petiții la împăratul din Viena, cerind înlăturarea nedreptăților ce le sufereau românii, care nu aveau drepturi, ci numai datoria de a plăti biruri grele. Petițiile sale au avut însă numai rezultate parțiale și anume: Împăratul Carol în 1732 a dat acestuia sol al poporului, vot, scaun și rang în dieta Ardealului, iar Maria Terezia, în 1743, a dat românilor dreptul de a-și clădi biserici și a-și trimite copiii la școală³⁵. El a cerut curții imperiale nu numai prerogativele, privilegiile, făgăduite bisericii ci și drepturi pentru neamul românesc, egale ou ale altor națiuni din Ardeal³⁶. El moare ca un martir luptând pentru o soartă mai bună a poporului.

— *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob*, la curtea din Viena, în anul 1792.

Pentru românii ardeleni, indeosebi, domnia de 10 ani, a împăratului Iosif al II-lea, a fost o domnie părintească și luminată, aruncându-se sămînța pentru o serie întreagă de reforme, «pentru români îngeunuchiată, în suferințele seculare ale iobăgiei, care la unii stăpînitori, în trecut, aveau numai scopuri de convertire religioasă, fie la calvinismul dominant, al secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, fie la catolicism.

În dispozițiile împăratului Iosif al II-lea se întrezărea «un sentiment de dreptate și milă creștinească față de toți supușii săi, pe care voia să-i știe egal îndreptățiți. Cînd a ajuns la domnie n-a ezitat un singur moment a proceda în consecință, silindu-se a ușura prin diferite «ordinațiuni», soarta celor apăsați și a face dreptate celor nedreptățiți»³⁷. Românii ardeleni nu s-au putut bucura însă mult timp de binefacerile acestea căci datorită unor împrejurări critice împăratul Iosif al II-lea a fost nevoit, cu câteva săptămîni înainte de moartea sa, să dea renumita «*Retractio ordinatium*», la 20 ianuarie 1790, lăsînd în vigoare numai pe cele referitoare la toleranța religioasă; la îmbunătățirea stării iobagilor și la cummarea abuzurilor din viața administrativă³⁸.

Conducătorii românilor, îngrijorați de soarta poporului, alcătuiesc vestita petiție intitulată: «*Supplex Libellus Valachorum*», în care formulează 5 puncte — postulatele politice ale națiunii din Ardeal. Această petiție a fost înaintată în martie 1791, din partea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob, direct împăratului Leopold al II-lea. Rezultatul dat de Dieta de la Cluj a fost puțin favorabil.

În urma acestui rezultat, nemulțumitor, s-a hotărît să trimită deputați la curtea din Viena pe episcopul Gherasim Adamovici și Ioan Bobb. Ei au înaintat împăratului 3 «*Supplex Libellus*». Misiunea acestor doi episcopi nu a avut nici un rezultat de moment, dar peste decenii situația românilor ardeleni s-a schimbat.

— *Mitropolitul Andrei Șaguna*, era «puternic la corp, bine făcut la chip, cu o barbă impozantă, cu niște ochi vii, pătrunzători; cumpătat, econom, umblind îmbrăcat simplu, ținea casă mare deschisă, primea foarte multă lume; era accesibil tuturor și binevoitor față de toți»³⁹. Mitropolitul Andrei Șaguna a fost cel mai însemnat ierarh dintre conducătorii Bisericii Ortodoxe din Transilvania. El s-a dus la Curtea de la Viena, pentru a cere dreptate pentru ai săi. A înaintat

35. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 426.

36. N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române*, ediția a II-a, București, 1923, p. 112.

37. Dr. Ioan Lupaș, *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1792*, Sibiu, 1912, p. 3.

38. *Ibidem*, p. 5.

39. *Ibidem*, p. 25.

40. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 126.

mai multe memorii, cel mai însemnat dintre acestea este cel din 25 februarie 1849, prin care se cerea unirea tuturor românilor într-o singură națiune independentă, cu administrație națională, senat românesc etc. A scris, din Viena, lui Bărnăuțiu și Cipariu, acestea: «...cît am putut eu să lucrez pentru neamul meu, cît am putut să mă trudesc las să vă spuie frații compatrioți și deputați. Conștiința îmi e mîngîiată... Mîngîiați poporul, ca să nu dispereze, mîngîiați-l și nu-l necăjiți...»⁴¹.

«La adunarea cea mare, de pe Cîmpia Libertății (1848), la conferințele și congresele naționale, la dieta ardeleană din Sibiu și la Senatul imperial din Viena, cuvîntul lui Șaguna era ascultat cu multă atențiune»⁴².

După terminarea primului război mondial (1916—1918), a avut loc la Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918, Marea adunare națională a românilor din Ardeal. Acolo, prin glasul măilor de români, s-a hotărît unirea Transilvaniei cu România. Marele sfat național a alcătuit o delegație cu însărcinarea să meargă la București, să prezinte actul unirii. În componența acestei delegații au fost desemnați și doi ierarhi ardeleni — ca soli ai românilor de peste munți.

Am ținut să amintim, cele de mai sus, deoarece la 1 decembrie 1918 s-au împlinit 50 de ani de la marele eveniment istoric «Unirea Transilvaniei cu Țara». «Iată deci oă, și cu acest prilej, Biserica română și-a adus și ea aportul ei prin slujitorii ei, care întotdeauna au stat aproape de popor, străduindu-se să fie de folos Patriei»⁴³.

Diac. GEORGE DINCA

41. I. Lupaș, *Istoria Bisericii Române*, ediția a VI-a, București, 1938, p. 116—117.

42. N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române*, ediția a II-a, București, 1923, p. 125.

43. «Biserica Ortodoxă Română», anul LXXXV, nr. 7—8, iulie-august, București, 1967, p. 165.

NOTĂ ȘI REFLEXII DESRE PASTORUL MARTIN LUTHER KING

PROBLEME MORAL-SOCIALE ÎN LUMEA CREȘTINĂ DE AZI

În revista «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—5 martie-mai, 1968, s-a făcut necrologul pastorului de culoare neagră Martin Luther King, asasinat brutal și mișelește la 5 aprilie 1968. Apostol al dreptății și legalității, principiilor creștine și umanitare, pentru care luase asupra lui apărarea celor 11.000.000 de negri din S.U.A., umiliți, ofenșați, nedreptățiți de o cruntă și nemiloasă exploatare a lumii capitaliste, a căzut ca martir sub gloanțe.

El intuise perfect calea și metoda cea mai potrivită pentru cîștigarea drepturilor concetățenilor săi de culoare neagră, anume calea non-volenței. Adică, pe de o parte, mobilizarea negrilor și solidarizarea lor, iar pe de altă parte, să convingă lumea, opinia publică și guvernanții, asupra drepturilor negrilor.

A crezut cu fermitatea pe care i-o da credința lui în Hristos că drepturile aceluia din rindurile cărora și el făcea parte, pot fi cîștigate prin metode și soluții creștine, prin convingeri, prin sprijinul și mobilizarea conștiințelor. De bună seamă, nu e ușor ca într-o generație sau două, să fie extirpate prejudecăți rasiale și concepții de peste 300 de ani, din mentalitatea albilor-americani. Însă, într-o societate și într-un stat care se proclamă mai civilizată, mai democrat, mai uman decît lumea veche europeană, mai animat de spirit liberal și de justiție socială, nu s-a întreprins și nu s-a făcut pînă acum decît prea puțin pentru remedierea acestor prejudecăți, ilegalități și nedreptăți. Negrii au rămas tot în segregatie, în ghetouri, în bidosville : în restaurante, în hoteluri, în școli, în funcții etc. nu sînt primîți. Altă întrebuintare decît aceea de măturător, de servitor, spălători, etc. nu se găsește pentru ei, decît cu rare excepții, iar acei care le-au luat apărarea și au propus legi de apărare, au căzut sub gloanțe: un Lincoln, un John și Robert Kennedy. Martin Luther King, a căzut ca martir, dar problema rasială rămîne deschisă, nu numai pentru statul american, dar pentru morala creștină și pentru conștiințele tuturor creștinilor. Slujim pe Dumnezeu în măsura în care slujim pe semenii noștri și în măsura în care ne arătăm și ne dovedim samarineni ajutători celor căzuți pradă tilharilor.

Problema segregatiei, ca și problema săracilor din «cea de a treia lume» a fost pusă într-un fel disperat am putea spune, de unii teologi, ea reducîndu-se în esență la întrebarea, dacă un creștin și un preot și o biserică pot și ar avea justificarea de a recurge, fie chiar ca «ultima ratio» la revendicările și la acțiunile de acest fel. Problema a mai fost pusă și la Conferința Consiliului mondial al Bisericilor de la Geneva în iulie 1966 și s-a propus o rezoluție și la Adunarea Generală a Bisericilor la Upsala, în iulie 1968. De asemenea și Biserica Romano-Catolică, s-a preocupat cu multă grijă de această problemă, dar, conducătorul acestei biserici Papa Paul al VI-lea, s-a pronunțat despre soarta grea a populațiilor sărace din America Latină, în august 1968, într-o formulă destul de imprecisă și ambiguă: episcopii din aceste țări să se ocupe de soarta săracilor,

iar cei bogați să dea. să ajute pe cei săraci. La rîndul lor, săracii să fie înțeleghători și să nu recurgă la metoda violenței.

Se știe însă că există destui clerici catolici, care au lepădat sutana și s-au angajat cu arma în mină în luptele de partizani în Bolivia, Brazilia, Argentina. Se mai știe că, mulți clerici catolici din țările Americii Latine, au inițiat colocvii la mese rotunde, unde se discută dialectic problema violenței și teologia revoluției, pretinzînd să fie înțeleși de către conservatori, și de către gherontocrați. În scurt sînt pentru cîștigarea drepturilor celor săraci pe calea violenței. Un răspuns a fost dat de oficialitatea bisericească, dar acest răspuns el însuși este o întrebare: unde mergem pe această cale?

Este oare de-ajuns să se pună întrebarea? A fost rezolvată problema răului social din societățile de astăzi?

Romancierul, eseistul, omul de cultură cu răspunderi mari în statul francez Andre Malraux, vede în aceste manifestări de violență «o dramă mondială», și mai mult încă: *Marea criză a civilizației occidentale*, o explică prin faptul că, este lipsită de conștiință. Această civilizație se dezvoltă în vid; această civilizație, care este cea mai puternică civilizație dintre toate cele de pînă acum, poartă în ea un virus și o putere de auto-distrugere. Nici măcar nu are conștiință și nu-și dă seama că a ajuns la momentul ei crucial și dramatic. Civilizațiile de pînă acum, cea romană, cea greacă, creștină, ebraică, arabă etc. trăiau și se dezvoltau înăuntrul unei conștiințe specifice, a unei conștiințe care imprima o anumită amprentă acelor civilizații. Vidul sau golul civilizației actuale, bazată unilateral pe tehnicitate și pe goana de super-producție, pe mașinism, a fost umplut acum de *ideologia violenței*.

Epoca noastră este îmbibată și zguduită de presiuni și de fanatisme primitive, telurice, care și-au ales ca ținte de lovit pe reprezentanții și pe apărătorii principiilor morale, creștine și umanitare, adică, pe apărătorii libertății, dreptății, egalității și frățietății.

Pastorul Martin Luther King, a fost și el luptător și apărător al acestor principii. Izbutilse din 1950 pînă în anul 1960 să îmblînzească spiritele în statele de sud ale Americii de Nord, spiritele negrilor, precum și în bună măsură și în statele albilor. Acțiunea lui era ca, revendicările negrilor să fie cîștigate pe cale pașnică, pe calea convingerii opiniei publice și prin metoda non-violenței.

Drept mulțumire, i se acordase în 1964 premiul Nobel pentru Pace.

Martin Luther King, ca și Marele răstignit Hristos, pe care l-a slujit cu toată ființa lui, crezuse în forța dreptății, nu în dreptul forței. Și-a întins mîinile în semnul crucii, înfruntînd forța, violența, nedreptatea. De la mîinile albul nu primise această convingere și această forță, decît de la Hristos, cel răstignit și înviat. Viața, formația lui sufletească, acțiunea lui, și scrierile au dovedit-o cu prisosință.

Adăugăm la reflexiile de mai sus, cîteva scurte citate din următoarele cărți ale sale, traduse și în limba franceză: 1. *La Force d'aimer* Paris, Editura Casterman, 1964; 2. *Ou allons nous*? Paris, Payot 1967 cu subtitlul: La chance de la democratie americaine; 3. *La seule revolution*, Cinq conferences prononcées par le leader noir americain, quelques mois avant sa mort, Paris, Casterman 1968. 4. *Martin Luther King, récit biographique*, colecția Les Justes, Editions Universitaires de France, 1968.

Invățătorii mei

«...Accepțînd răspunderea de a fi purtătorul de cuvînt al negrilor din Montgomery, statul Alabama, în 1954, duhul meu a fost purtat, conștient sau nu, la Predica de pe Munte și la metoda lui Gandhî a rezistenței non-violente. Acest principiu a fost și a devenit steaua conducătoare a mișcării noastre. Hristos dădea acestei mișcări imboldul și motivarea, iar Gandhî îi dădea metoda».

Ura și urmările ei păgubitoare :

«...N-aș vrea să dau impresia că non-violența, poate face minuni de la o zi la alta. Oamenii nu se lasă prea lesne ruși de la obișnuințele lor mintale, sau curățîți de prejudecățile ori de sentimentele lor iraționale.

Dar metoda non-violenței atinge inimile și sufletele celor care i se devotează. Această metodă le dă un nou respect de sine. Ea face apel la rezervele de putere și de curaj pe care nu știau că îl au. În sfârșit, ea mișcă și potolește conștiința potrivnicului, pînă acolo încît împăcarea devine realitate.

Despre puterea dragostei creștine :

Ura nu biruiește ura. Singură numai dragostea poate face aceasta. Frumusețea non-violenței stă în aceea că, descătusată de împotriviri, de contrarietăți, zdrobește înlănțuirile răului. Drept urmare, îi voi rămîne credincios, fiindcă eu cred că, non-violența oferă negrului singura șansă sănătoasă și morală de a ajunge la libertate.

Despre iertare

Sîntem datori de a dezvolta și a întreține capacitatea și aptitudinea de a ierta. Acela care nu poate ierta nu poate nici iubi. Este imposibil să începi numai a iubi pe dușmanii tăi, fără a fi primit mai întîi nevoia, reînnoită neîncetat, de a ierta celor ce ne fac rău și celor ce ne cășunează nedreptatea. Iertarea este un catalizator care creează ambianța necesară pentru un drum nou și pentru un început nou.

Despre pace

Pacea nu este numai scopul ce-l urmărim. Ea este totodată și mijlocul de a ajunge la acest scop. Pentru a ajunge la el trebuie să întrebuițăm mijloace pașnice. Iată pentru ce propun să se studieze și să se încerce aplicarea filozofiei și strategiei non-violenței, în toate conflictele omenești, ba chiar și în relațiunile internaționale.

Suferințe pentru libertate și dreptate

Din pricina părtășiei mele la lupta pentru libertatea poporului meu, am cunoscut prea puține zile liniștite în anii aceștia din urmă. De 12 ori am fost înternițat în închisorile din Alabama și Georgia. De 2 ori mi-a fost dinamitată casa. Har se întîmplă să treacă o zi, fără ca eu și familia mea să nu primim amenințări cu moartea. Am fost bîntuit de furtuna prigoanelor. Cîteodată mi sa părut că nu am să pot suferi o astfel de povară. Am fost ispitit să mă retrag într-o viață mai potolită, mai calmă, mai înseninată. Dar de fiecare dată cînd am fost încercat de o astfel de ispitire, ceva de dincolo de mine m-a întărit și mi-a susținut hotărîrea. Am înțeles cuvintele lui Hristos, care zice : «povara mea este ușoară». Și aceasta tocmai pentru că «am luat asupra mea jugul lui».

Biserica Americii e vinovată de ura rasială

Rădăcinile rasismului sînt foarte adînci în America. Întreaga istorie a Bisericii Americane, ne arată că ea a luat parte în chip rușinos la clădirea unei societăți întemeiată pe rasism. Iată pentru ce această Biserică este datoare acum să-și mărturisească greșelile și să le repare.

America are nevoie de pace și de unire

În final, slăbiciunea Puterii Negre (Black Powr) vine din faptul că ea n-a înțeles că, atît albi cît și negrii, au nevoie unii de alții. Sîntem legați prin unul și același destin în patria aceasta a noastră.

Frumoasă învățătură a non-violenței. Însă ispitirea violenței rămîne o problemă deschisă și neliniștește conștiințele creștinilor. Asupra acestui fapt s-a gîndit mult și s-au spus lucruri frumoase la adunarea creștinilor de la New-Delhi. Este

un fapt și acela că, un preot catolic din America Latină Camillo Torres, a lepădat haina profească și a luat parte la revoluția prin violență.

Întrebarea crucială rămâne aceasta: se poate oare face regulă și sistem din violența revoluționară?

Creștinește pusă, problema devine pentru mulți un scandal. Se știe doar că, violența nu i se poate opune altceva decât tot violența, și aceasta merge în lanț nesfârșit. Aceasta este o axiomă. Pentru creștini scandalul acesta stă ca un ghimpe înfipt în carnea omenirii, în istorie și în actualitate. S-a canonizat și parcă a intrat în mentalitatea tuturor «justificarea așa-ziselor războaie drepte».

Dar ne întrebăm: unde mai este lumina lui Hristos? Unde este duhul dragostei? Unde este energia, puterea care să domolească ura, care să resoarbă și să întoarcă virusul răului al patimei și al teluricului? Unde rămâne inspirația din *Fericiri*, unde este paradoxul *Predici de pe Munte*, unde rămâne porunca păcii care nu se poate obține decât prin metoda și prin mijloacele păcii? Unde mai pulsează calea cea mai înaltă a dragostei oare îndelung rabdă, care nu se semețește, adică nu se împotrivesc răului, care nu se întărită, care nu gîndește răul, care rabdă și care nădăjduiește (I Corinteni, XIII 4—2).

Scandalul pentru noi creștinii este acela că, pe de o parte nu luptăm lupta cea bună pentru a schimba mentalitatea omului vechi, acela care prin texte și pretexte justifică răul social, iar pe de altă parte că facem jocul cel rău al lumii, al duhului lumii acesteia. În conflictele societăților nu a comandat lumina lui Hristos, și nu a fost în aceste conflicte o inspirație evanghelică potolitoare. Scandalul care dăinuiește în societățile de azi pe toate latitudinile și longitudinile globului este așa cum l-a caracterizat dominioanul preot R. Regamey, anume că, ne referim la Evanghelie, dar mergem împotriva exigențelor Evangheliei (A se vedea cartea: «*Non-violence et conscience chrétienne*, Paris, 1968).

Cine poate legifera asupra hotarului pînă la care trebuie să meargă și să se oprească cei flămînzi și însetați de dreptate? Cine poate spune care este granița dintre rîvna după dreptate a celor săraci și dintre tentația pe care o încearcă unii creștini sacerdoți ori laici, de a forța prin violență ordinea socială stabilită? Care este cea mai teribilă dintre trădările Evangheliei aceea care pune autoritatea lui Dumnezeu în slujba Cezaurului, și a ordinii stabilită de el sau aceea a zilei de azi în care «Dumnezeu este declarat mort» «după o anumită teologie sau antiteologie și în care Evanghelia nu mai poate propovădui decât o dreptate pusă în slujba vînturilor sau furtunilor trecătoare?

Izbucnirile, nemulțumirile și violențele din anul 1968, pun creștinilor probleme foarte grele.

Hotărît, metoda non-violenței n-a dispărut cu moartea lui Martin Luther King. Ea trăiește, începînd de la Hristos cel înviat cu fiecare martor, cu fiecare martir și cu fiecare apostol al non-violenței, peste veacuri. Dumnezeu nu moare, căci adevărul și viața nu pot fi ucise. Mai degrabă e o iluzie deșartă și sinistră afirmația celor care cred că, prin violență și teroare se poate zidi o lume dreaptă și se poate ucide libertatea. Violența provoacă și cășunează tot violență după cuvîntul Evangheliei: «Cine scoate sabia de sabia va muri».

Răul social al societăților, clădite pe un principiu rigid de economie: producție-consumăție, nu se poate remedia decât prin mijloacele propuse de creștinism. În lozul violenței e de căutat și găsit o cale a unei evoluții pașnice și a întrajutorării.

Martin Luther King, nu va fi murit în zadar, dacă toți creștinii ar reflecta mai adînc și s-ar solidariza asupra unor principii și metode pe care el le-a afirmat în felul: «Ultima șansă care se oferă omenirii, este aceea de a putea alege între haos și comunitate în unire».

Pr. VIRGIL GODEANU

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

SĂRBĂTORIREA HRAMULUI INSTITUTULUI ȘI SEMINARULUI TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

Moment de aleasă trăire spirituală — hramul Institutului și Seminarului teologic din București, a prilejuit corpului profesoral, doctoranzilor, studenților și elevilor de la cele două instituții de învățămînt teologic, răgaz de adîncă rugăciune și reculegere duhovnicească.

Potrivit rînduielilor tipiconale, sărbătorirea praznicului Sfinților Trei mari dascăli ai lumii și Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur, a început printr-un serviciu divin în biserica Sfînta Ecaterina — paraclisul celor două școli — în după amiaza zilei de 29 ianuarie a.c., cu privighere și litie.

A doua zi, joi 30 ianuarie, între orele 8—10,30, a fost săvîrșită sfînta liturghie de un sobor de preoți avînd ca protos pe P.C. Prof. Vladimir Prelîpcean, înconjurat de P.C. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, P.C. Pr. Prof. Al. I. Ciurea, P.C. Pr. spiritual I. Vesa, de la Institutul teologic de grad universitar din București, P. C. Pr. Prof. Gheorghe Sirbu spiritualul Seminarului teologic și C. Diac. Sava Marin.

Răspunsurile au fost cîntate omofon de către studenți și elevi.

După oficierea sfîntei liturghii s-a rostit un polihroniu pentru Înfiștătătorul Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, pentru conducerea de stat și pentru cei de față.

Serviciul divin s-a încheiat cu parastasul pentru profesorii, studenții și elevii decedați.

Ora 11,30. În sala de festivități a Institutului teologic a avut loc un program cultural-artistic la care au luat parte Prea Sfîntia Sa Episcop Dr. Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, delegatul Prea Fericirii Sale, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, P.C. Pr. Ioan Găgiu, directorul Administrației Patriarhale, P.C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor, și PP. CC. Părinți Consilieri Patriarhali și Mitropolitani, însoțiți de P.C. Diac. Prof. Dr. Nicolae I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic, de Dl. Prof. Nicolae Grosu,

directorul Școlii de cîntăreți bisericești și Seminarului teologic și de profesorii Institutului și Seminarului.

Distinșii oaspeți au fost întimpinați la intrarea în sala de festivități, cu *Imnul arhieresc*, intonat de corul studenților teologi sub conducerea Domnului Profesor Nicolae Lungu.

Prima parte a programului festiv a fost susținută de elevii seminariști.

Mai întii a urmat cuvîntul de salut adresat oaspeților de Domnul Director Nicolae Grosu. D-sa a spus printre altele :

În această zi de mare praznic, sufletele dreptmăritoare se îndreaptă în mod deosebit către Dumnezeu, Părintele luminilor de la care vine, toată *darea cea bună și tot darul desăvîrșit*. Se aprind mai viu luminile credinței, adevărului, binelui și eternelor frumuseți dumnezeiești în cugetele și simțirile noastre. Imperativele care ne călăuzesc modestele strădanii în slujba Bisericii strămoșești și a patriei noastre scumpe, — a spus în continuare vorbitorul —, capătă acum aureola spiritualității și a binecuvîntărilor din înălțimi, pe care sărbătoarea ortodoxă de azi o revarsă din belșug peste sufletele și inimile credincioșilor, precum și strălucirea valorilor și splendorilor de dincolo de realitatea sensibilă a lucrurilor, pe care strălucirii patroni ai școlilor noastre le-au formulat și le-au afirmat în patrimoniul de cugetare sfîntă de har și de evlavie al creștinătății.

Evocînd chipurile luminoase ale Sfinților Trei mari dascăli ai lumii și Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur, factori pozitivi de frumoase inspirații și călăuze vii în strădaniile noastre, evocînd și viața culturală care a înflorit, datorită lor, în «secolul de aur» al Bisericii, festivitatea de astăzi — a precizat D-sa — reprezintă pentru noi, elevi, profesori și ostenitori în această ctitorie de învățămînt și slujire a Sfintei noastre Biserici, un moment de negrăită bucurie, de noi hotărîri de muncă entuziastă și rodnică.

În încheiere Domnul Director N. Grosu a rugat pe Prea Sfinția Sa, Părintele Episcop Dr. Antim Țîrgovișteanul să se facă, pe lîngă Prea Fericitul Parinte Patriarh Justinian, Interpretul celor dintii și celor mai alese sentimente pentru ocrotirea părintească pe care Prea Fericirea Sa o arată în permanență așezămîntului nostru de învățămînt.

Aceleași sentimente de recunoștință au fost exprimate și față de Onor. Departament al Cultelor pentru înțelegerea și sprijinul acordat școlii.

D-Sa a mulțumit apoi P.S. Episcop Dr. Antim Țîrgovișteanul, vicar patriarhal și celorlalți prea distinși și scumpi oaspeți «care au ținut să împărtășească cu noi marea bucurie a hramului școlii».

Partea întia a programului a continuat cu următoarele compoziții interpretate de corul elevilor seminariști dirijat de Dl. Marin Velea, profesor de muzică : *Pre Tine, Dumnezeule*, cîntare psaltică tradițională ; *Deschideți mari, a cerului porți*, cor de Glück; *Pînă cînd Doamne*, de D. Bortneanschi și *Pe-al nostru steag*, de Ciprian Porumbescu.

Cea de a doua parte a programului a fost susținută de studenții Institutului teologic de grad universitar din București. Această parte a programului a fost deschisă de P.C. Diac. Prof. Dr. Nicolae I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic.

Adresându-se Onor. asistențe, studenților și elevilor, P.C. Sa a subliniat mai întâi bucuria prilejuită de sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi, patroni ai așezămintelor de pregătire a personalului clerical.

Pilda vieții celor Trei Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur, constituie cel mai neprețuit îndreptar pentru activitatea ce se desfășoară în Institutul teologic, căci ca elevi și studenți, ei au fost ascultători și corecți, punctuali și serioși, pătrunși de respect față de colegi, iubitori de adevăr, bine și frumos ori arzând de rivnă pentru înmulțirea dreptății, egalității, libertății și dragostei frățești între oameni.

S-a arătat în continuare activitatea celor Trei Ierarhi în mijlocul credincioșilor, ca slujitori ai altarului.

Sfântul Vasile cel Mare ne-a dăruit sfânta liturghie care-i poartă numele, a întocmit scrieri teologice de înaltă teologie. Ca arhiepiscop de Cezareea a reorganizat viața monahală după noi și înțelepte rînduiri; a desfășurat o intensă activitate de ajutorare a credincioșilor, înființînd orfelinate, cantine, azile și spitale pentru săraci, așezăminte de educație, școli de meserii etc.

Întotdeauna, prin glasul său de dascăl și ierarh, a chemat pe credincioși pe calea mîntuirii, a propovăduit pacea și buna înțelegere între oameni.

Fire meditativă, Sfântul Grigore Teologul, de-alungul vieții sale închinată rugăciunii și meditației a militat pentru apărarea dreptei credințe a unității Bisericii, pentru pacea și prietenia între oameni. S-a ridicat întotdeauna cu fermitate împotriva nedreptei împărțiri a oamenilor în bogați și săraci, stăpîni și sclavi.

Sfântul Ioan Gură de Aur, și-a afirmat covârșitoarea personalitate prin arta sa neîntrecută în mînuirea cuvîntului Sfintei Scripturi. Prin scrierile sale de adincă profunzime a reușit să exercite o influență pozitivă asupra întregii gîndiri creștine a epocii sale cît și asupra vieții religioase, din veacurile următoare. Glasul său s-a ridicat totdeauna împotriva tuturor nedreptăților sociale și pentru apărarea celor săraci, și instituirea în lume a dragostei frățești.

Pe căile vieții urmate de cei Trei Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur, «sîntem chemați să mergem și noi, ca teologi și ca viitori preoți, și aceasta ne este făgăduința, astăzi, cînd le evocăm epoca și cînd apelăm la mijlocirea lor către Părintele ceresc pentru binecuvîntarea ostanelilor noastre» — a precizat în continuare P.C. Sa.

În ultima parte a cuvîntării sale, P.C. Diac. Prof. Dr. Nicolae I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic, în numele corpului didactic, al doctoranzilor, studenților și salariaților Institutului, a exprimat sentimentele de recunoștință pentru Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, sprijinitorul și îndrumătorul învățămîntului teologic.

Aceleași sentimente de recunoștință au fost exprimate și pentru conducerea Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, asigurînd pe Domnul Secretar General Profesor Dumitru Dogaru, de hotărîrea tinerilor studenți de a fi totdeauna apărători ai dreptății, libertății și egalității între oameni, așa cum au fost cei trei patroni ai așezămintelor teologice.

În continuare P.C. Părinte Rector a dat cuvîntul P.C. Pr. Prof. Ioan G. Coman, care a vorbit despre *Aspecte ale artei literare în operele Sfinților Trei Ierarhi*.

Vorbînd despre arta literară așa cum se desprinde această din operele celor Trei mari dascăli ai lumii și ierarhi, P.C. Sa a subliniat frumusețile stilistice, frumuseți ce nu pot fi gustate în întregime decît atunci cînd operele lor sînt citite în original. Cu ajutorul artei lor desăvîrșite au reușit să îndeplinească, ca într-un tot unitar, kalokageteia filozofilor în filocalia monahilor, dînd astfel un sens creștin noțiunii de *frumos*. Ei au ajuns la înalta artă de cultivare a cuvîntului, conșinși fiind că, așa cum spunea Sfîntul Ioan Gură de Aur, «prin cuvînt deșteptăm sufletul adormit și prin cuvînt potolim sufletul aprins».

Vorbînd despre genurile literare cultivate de cei Trei Ierarhi, genul oratoric-parenetic, genul liric-descriptiv, genul epic, genul epistolar, critica literară, au fost analizate aspectele ideii de frumos în scrierile lor. Arta oratorică, în special cea a Sfîntului Ioan Gură de Aur, a făcut ca operele lor să aibe și astăzi aceeași valoare care au avut-o acum mai bine de o mie cinci sute de ani.

Arta Sfinților Trei Ierarhi nu este totuși o «artă pentru artă», ci, o artă realizată în scopuri practice, fiecare cuvînt prin conținutul său expresiv urmărînd un scop precis, legat de realitățile și nevoile vieții. Operele Sfinților Trei Ierarhi au servit și servesc atît cunoașterii învătăturii despre Dumnezeu cît și umanismului creștin.

După interesanta expunere a urmat programul de muzică corală în execuția studenților teologi sub conducerea Domnului Profesor Nicolae Lungu.

Au fost executate următoarele compoziții : *Doamne Doamne* — cor pe melodie de Ioan Popescu-Pasărea, armonizat de Pr. Anton Uncu ; *Clopote de seară*, — cor cu solo de tenor, susținut de Dr. Necula Dumitru ; *Doamne pe noi miluiește-ne*, — cor cu solo de bas, susținut de Popescu Dumitru, student, anul I ; *Oda bucuriei, fragment din Simfonia a IX-a*, de Ludwig van Beethoven ; *Serenadă*, — de Tudor Flondor, cor cu solo de tenor și bas, susținut de studenții Andreescu N. și Sibiescu A. ; *Azi trăim ca niciodată*, — cîntec popular, prelucrare de Prof. N. Lungu ; *Tricolorul*, cîntec patriotic, de Ciprian Porumbescu.

Încheindu-se programul festiv, oaspeții, în acordurile *Imnului arhieresc*, au părăsit sala de festivități.

Sărbătorirea hramului Institutului și Seminarului teologic din București a luat sfîrșit cu o agapă.

IOAN F. STĂNCULESCU

ASPECTE NOI IN MINASTIRILE EPARHIEI

Prin așezarea și importanța lor, mînăstirile au devenit în ultima vreme deosebite puncte turistice pentru multă lume dornică de a cunoaște frumusețile naturale ale țării, cit și vechile așezăminte religioase rămase de la înaintașii noștri.

În Arhiepiscopia Bucureștilor, așezările mînăstirești, atît prin locașurile lor de cult, cit și prin complexul clădirilor, poate că nu reprezintă valoarea artistică și arhitectonică a unor mînăstiri și biserici din nordul Moldovei, ctitorite de Ștefan cel Mare sau alți făuritori de cultură și artă; dar și acestea prezintă importanța lor în patrimoniul național al vredniciei și spiritului veșnic creator al poporului nostru.

Unele din vechile monumente religioase sînt așezate în locuri de munte, în liniștea codrilor seculari și a unor frumuseți naturale pline de încîntare; altele au fost ctitorite la locuri de șes, înconjurate de lacuri cu ape ce reflectă azurul cerului și scipirea turelor unor vechi biserici; iar altele, așezate altădată departe de zgomotul și frămîntarea zilnică a veacului, au ajuns astăzi să fie împresurate de sate și orașe, datorită unor largi extinderi a așezărilor omenești.

Și unele și altele, oriunde s-ar afla, au rămas totuși ca niște vestigii scumpe, aducînd cu ele nu numai patina timpului și amintirea altor vremuri, dar constituind laolaltă o zestre scumpă a trecutului.

În cursul anului 1968, mînăstirile Eparhiei au fost vizitate de multe persoane din țară și din străinătate. Unii au venit ca închinători și simpli vizitatori; iar alții, ca turiști mînați de dorul și pasiunea cunoașterii acestor valori culturale ale trecutului românesc.

În fruntea acestor așezăminte stă importantul monument de la Curtea de Argeș, ctitoria lui Neagoe Basarab (1512—1521) și a Doamnei Despina.

Aici, unde altădată a fost capitala Țării Românești și unde legendele trecutului sînt împlinite astăzi pe alte coordonate ale istoriei, prin realizările epocale ale prezentului, strălucitul monument al lui Neagoe, plin de farmec și măreție, este punctul de atracție pentru mulțimile de vizitatori.

Din toate colțurile țării — bătrîni și tineri, țărani, muncitori și intelectuali, vin să-l vadă, să-i admire măreția, să se bucure de frumusețea plăsmuită de miinile oamenilor și să trăiască clipe de reculegere și încîntare în fața acestei opere de plenitudine artistică, lăsată ca un tezaur sfînt de strămoși.

Poate că nicăieri nu se pot trăi clipe de extaz și euforie spirituală, ca în fața acestui monument, admirînd creația și truda geniului uman izvorite din sufletul unui popor care a știut să-și încununeze eforturile cu făurirea unor asemenea opere de artă.

Alături de monumentul de la Argeș, — așezat în altă parte a țării, este și Mînăstirea Cernica — ctitoria vornicului Cernica, a cărui hrisov

de înființare, de la 1608, se păstrează în original la muzeul minăstirii, alături de alte exponate de valoare.

Minăstirea, situată în apropierea Capitalei, astăzi renovată cu în-tregul complex de clădiri, bucurându-se de un cadru a multor frumu-seși naturale, apare ca o cetate apărată de apa lacurilor ce-o înconjoară. De departe se vede așezarea minăstirească, de pe cele două ostroave, cu silueta celor trei biserici și turnul masiv al clopotniței de la intrarea în cetate.

Cernica cu trecutul ei de veche așezare bisericească, care păstrează multe comori de artă, este astăzi locul de atracție pentru multă lume a capitalei. În cursul săptămînii, dar mai ales sărbătorile, este aici o ade-vărată avalanșă de vizitatori. Căci așa cum s-a spus de un vechi vizitator al minăstirii, în toate anotimpurile este o încîntare să poposești la Cer-nica. Pare că nicăieri nu cîntă mai multe privighetori, nu fluieră mier-lele mai înflăcărate, iar dacă ai ieșit în cîmp, nu-și deapănă trilul mai multe ciocirlii. Feeria toamnei este și ea aici de o rară strălucire. Albas-trul lacului, care reflectă cerul de peruzea al toamnei, se îmbină într-o orchestrație savantă de culori cu sidefiul trestiei, arama stejarului, blon-dul auriu al teiului, pielea de Cordoba al ulmului...

— O altă așezare minăstirească, ridicată tot pe o insulă înconjurată de ape, este și Minăstirea Snagov — ctitoria voievozilor Vlad Țepeș și Neagoe Basarab — monument, care, deși a trecut în decursul timpului prin unele restaurări, își păstrează vechea formă arhitectonică, cu ca-tapeteasmă de zid, cu 8 stîlpi de susținere la naos și pronaos, cu pictură lucrată în fresco de la 1563 și cu cele zece morminte, din interiorul bise-ricii, sub lespedeza cărora și-au găsit liniștea și odihna de veci oameni, cărora li s-a ridicat viața — de cele mai multe ori din răzbunare și ură — pentru a însemna, în paginile de dramă ale istoriei, jale și zbuțum.

Aici la Snagov, în preajma bisericii a cărui siluetă se înalță spre cer cu cele patru turle pline de o elegantă armonie arhitectonică, au funcționat teascurile tipografice marelui Mitropolit Antim Ivireanul și tot aici, în insula plină de misterele trecutului, se păstrează urmele ce-lulelor unde au fost închiși o parte din revoluționarii mișcării de la 1848, între care și Nicolae Bălcescu. Locul acesta, care păstrează atîtea amintiri sfinte, este vizitat, de lumea zilelor noastre, cu mult interes.

— Paginile trecutului ne poate purta mai departe pe meleagurile patriei, de la șes la munte.

În loc retras, cercetat și cunoscut numai de păstori și de sihaștri, marele spătar Mihail Cantacuzino, ctitor al mai multor locașuri de în-chinare, om cultivat, cu studii în străinătate, unde a putut să cunoască mai multe monumente, avînd și el predilecție pentru arhitectură, în perigrinările lui din fața celor care căutau să-i pună capăt zilelor, gă-sește loc potrivit de locaș minăstiresc. El ridică la 1695 Minăstirea Sinaia, monument construit din cărămidă și piatră, cu pridvor deschis, catape-teasmă de zid, împodobit cu bogate și interesante decorații în piatră, fiind pictat de marele meșter zugrav Pîrvu Mutu, a cărei operă picturală

formează un stil propriu vrednic de orice administrație în arta veche românească.

Mînăstirea de la Sinaia, cu vechea biserică a lui Mihail Cantacuzino, cu Paraclis făcut de același ctitor, cu biserica mare de la 1842, cu muzeul, care păstrează multe valori de artă și cu întregul complex de clădiri restaurate și bine întreținute, este cercetată în toate anotimpurile anului, de turiști din țară și străinătate. Altădată așezat într-un loc retras, cu drumuri greu accesibile, orașul Sinaia cu toate așezările lui sociale — case de odihnă, monumente de cultură sau frumuseți naturale — este astăzi un important loc turistic, mînăstirea fiind printre primele obiective.

Dar nu numai așezămintele mînăstirești arătate mai sus au fost cercetate de vizitatori în cursul anului 1968. Și celelalte așezăminte bisericesti ale Eparhiei — Mînăstiri ca Pasărea, Căldărușani, Țigănești, Ghighiu, Suzana — au fost vizitate de importante grupuri de turiști și chiar Schitul de la Techirghiol, cu biserica construită din lemn, în stil maramureșan, a fost punctul de atracție — pe lângă celelalte vestigii presărate pe vechiul pămînt al Dobrogii — pentru mulți streini ce vin vara pe litoralul înserit al țării noastre.

Potrivit datelor primite la Centrul Eparhial de la mînăstiri, în cursul anului 1968, aceste așezăminte religioase au fost vizitate de 450.000 persoane din țară și 57.456 persoane din străinătate. Numai Mînăstirea Cernica, așezată lângă Capitală, a fost vizitată de turiști din 25 de țări străine, venind de pe diferite meridiane ale globului, începînd din nordica Suedie, din India, Camerun sau Venezuela, unii dintre aceștia, fiind oameni de cultură și artă, înalte personalități bisericesti din mișcarea ecumenică sau activiști de seamă în unele foruri internaționale.

Îndrumarea acestor vizitatori și explicațiile necesare, cu privire la trecutul istoric al așezămintelor, cît și a exponatelor ce formează Colecțiile de artă religioasă din mînăstirile respective, au fost făcute de îndrumătorii de muzeu din mînăstiri. Aceștia au depus o muncă susținută, străduindu-se ca toate persoanele, care au vizitat mînăstirile, să fie mulțumite de cele văzute. Acest lucru se poate constata și din însemnările pe care anumite persoane, din țară și străinătate, le-au făcut în condicile de impresii de la unele mînăstiri. Pentru exemplificare reproducem cîteva din aceste însemnări, care au fost luate din Condicile de impresii ce se află în sălile Colecțiilor religioase de la mînăstirile : Ghighiu, Țigănești, Cernica, Curtea de Argeș și Căldărușani.

— «Trecutul și măiestria artei de aici stăruie și se identifică cu geniul creației românești» — au însemnat în Condica colecției religioase de la Mînăstirea Ghighiu, turiști din Austria, iar alți vizitatori din Republica Federală a Germaniei, au scris în aceeași carte de impresii : «Am putut constata vigoarea specificului național românesc, admirînd devotamentul pentru conservarea lor».

Aceleași cuvînte de admirație exprimă despre Colecția de la Ghighiu și un grup de vizitatori din Italia : «Impresionante dovezi de cul-

tură a unui popor vrednic, față de care exprimăm înalte sentimente de admirație»; iar un grup de turiști din Iași spuneau: «Trecutul conservat cucernic în acest muzeu te informează că poporul nostru știe a-și prețui operele și munca».

— «Exponatele de aici dovedesc încă odată contribuția însemnată pe care în decursul vremurilor au avut-o în țările românești minăstirile pentru menținerea și înflorirea artei populare românești».

«Toată cinstirea pentru cei ce ne-au lăsat aceste dovezi ale strădaniilor lor de a contribui la formarea omului zilelor noastre și deplină admirație pentru cei ce păstrează și îmbogățesc acest tezaur de artă și cultură» — se poate citi în Cartea de impresii de la Mânăstirea Țigănești.

Cuvinte de admirație și judicioase aprecieri se pot găsi și în Conдика de impresii ce se află la muzeul de la Mânăstirea Cernica. Reproducem însă numai constatările făcute de doi generali veterani:

— «Am vizitat cu mult interes vestigiile religioase ale trecutului nostru românesc. Am trăit un ciclu istoric și politic, și am dedus și aici, în cuprinsul Sfintei Mânăstiri de la Cernica, oprimările și greutățile politice care au obidit secole întregi truditul nostru neam românesc»... «Ne despărțim cu mândria trecutului și cu marea mulțumire de a lua parte în prezent la marile înfăptuiri epocale ale Conducătorilor țării noastre, pe linie politică și bisericească, care, împreună cerute, ne dau iubirea de patrie».

— Turiști din Franța, din Italia, din R.F. a Germaniei, din Belgia, din Maroc și Spania au spus cuvinte de admirație despre monumentul de la Curtea de Argeș:

«Sîntem fericiți că am văzut această minune a arhitecturii și a decorației. Nu regretăm că am parcurs 3000 de kilometri pentru a veni să contemplăm acest monument» — «Este senzațional prin frumusețea și bogăția sa și numai e necesar nici un comentariu».

— «O foarte frumoasă dovadă a unei istorii glorioase». «Din toate minăstirile pe care le-am văzut, aceasta este cu siguranță cea mai interesantă și noi sîntem fericiți că am putut-o vizita» (Franța).

— «Biserica pe care am vizitat-o este cu adevărat un obiect de artă, cu o frumusețe de un sens absolut» (Italia).

— «O singură dată am avut ocazia în viață să văd un asemenea monument istoric și artistic» (R.F. a Germaniei).

— «Minunată bijuterie, pe care noi o vom face cunoscută streinilor, pentru ca ei să vină mai mulți, în acest loc feeric» (Belgia).

— «Noi care venim din Maroc, sîntem încîntați de frumusețea acestei minăstiri și de finețea lucrului efectuat de români în secolul al XVI-lea. După părerea noastră este o pagină foarte frumoasă din istoria eroicei României».

— «Am venit din Spania ca să văd această minune».

Și mulți alți turiști, care au vizitat minăstirile Eparhiei, au făcut diferite însemnări, unele mai interesante ca altele.

Unii dintre acești vizitatori, odată cu cercetarea minăstirilor, au putut să-și procure și anumite obiecte de colportaj sau ilustrate cu minăstirile respective.

La minăstirile din Eparhie funcționează un număr de 16 persoane pe posturile de ghizi și 12 persoane pe posturile de supraveghetori muzeu. Toți aceștia sînt plătiți din bugetul de stat, prin Departamentul Cultelor. La aceștia se adaugă și cei 10 îndrumători-muzeu, care funcționează la cele 6 biserici din Capitală (Bucur, Radu Vodă, Sfîntul Anton, Stavropoleos, Krețulescu și Cotroceni) monumente istorice și de arhitectură, precum și cei 4 îndrumători muzeu de la Minăstirile : Antim, Plumbuita, Dealu și Cheia — unități bisericești care sînt sub jurisdicția Administrației Patriarhale și a Casei de Pensii a B.O.R.

Munca desfășurată de acest personal salariat, se plătește din bugetul de stat, prin Departamentul Cultelor.

În cursul anului 1968, între 11—22 martie, s-au ținut la Curtea de Argeș cursuri pentru îndrumarea ghizilor din minăstiri și de la alte monumente istorice bisericești. Aceste cursuri de îndrumare au fost organizate de Arhiepiscopia Bucureștilor.

Au urmat cursurile un număr de 70 persoane, din : Arhiepiscopia Bucureștilor, Arhiepiscopia Sibiului, Arhiepiscopia Craiovei, Arhiepiscopia Timișoarei, Episcopia Rîmnicului și Argeșului, Episcopia Dunării de Jos și Episcopia Aradului.

Cursurile au fost predate de profesori de specialitate recrutați dintre cercetătorii de la Institutul de Istorie al Academiei Republicii Socialiste România sau alte personalități culturale. Aceste cursuri s-au încheiat cu o serie de lecții practice și cu o excursie de studiu făcută la unele monumente religioase și muzee de stat.

Tot în cursul anului 1968 s-a terminat organizarea colecțiilor de artă religioasă din Minăstirile Pasărea și Căldărușani și s-a restaurat clădirea unde va fi expusă colecția de artă religioasă din Minăstirea Țigănești, fiind în curs de confecționare mobilierul necesar expunerii colecției.

S-au luat măsuri ca, pe lângă materialele tipărite de Editura Meridiană a unor pliante sau broșuri cu istoricul unor monumente ale Eparhiei, să se editeze și alte broșuri, cu istoricul minăstirilor Cernica și Snagov, în limba română și franceză, precum și istoricul unor biserici din Capitală.

Grija deosebită a Prea Fericitului Părinte Patriarh este ca toate asezămintele minăstirești din Eparhie să îmbrace vesmînt nou, prin restaurările ce se fac, împletindu-se astfel vechile forme arhitectonice cu noile condițiuni de viață civilizată cerute de timpurile pe care le trăim. Minăstirile Eparhiei devin astfel importante centre de atracție pentru lumea dornică de reculegere spirituală, cît și pentru toți aceia care caută să cunoască o pagină plină de strălucire, din vrednicia și străduințele înaintașilor noștri care ne-au lăsat moștenire peste veacuri, aceste comori de mare preț.

În atmosfera de adîncă reculegere se odihnesc, în liniștea mormintelor, osemintele înaintașilor, care au știut să ctitorească aceste monumente. Ele sînt vestigii scumpe ale trecutului și punți de legătură cu prezentul, înrădăcinate de veacuri în acest colț al lumii, unde memoria pămîntului strămoșesc ne vorbește mereu despre vrednicia unor oameni care au stăpînit și apărut acest pămînt, udat cu lacrimi și sînge în calvarul bejeniiilor prin care au trecut.

Căci așa cum a însemnat cineva în condica muzeului de la Minăstirea Căldărușani, un neam trăiește nu numai prin ceea ce crează, dar și prin ceea ce a creat.

Mînăstirile sînt, prin comorile lor, dovada credinței și a spiritului de creație al neamului românesc ; ele împlinesc în viața poporului nostru, în felul acesta, o misiune ce nu trebuiește nesocotită.

Arhim. JUSTINIAN FLOREA

† PREOTUL POPESCU ALEXANDRU - DOAMNA

La 19 ianuarie a.c. s-a stins din viață Părintele Alexandru Popescu parohul bisericii Doamna din Capitală.

Preotul Alexandru Popescu s-a născut la 17 iunie 1901 în comuna Valea Stanciului din județul Dolj.

După absolvirea școlii primare a urmat cursurile Seminarului teologic din Rîmnicu-Vilcea și după aceea pe cele ale Facultății de teologie și ale Facultății de filozofie din București pe care le-a absolvit în anul 1927.

A funcționat un an ca profesor la Seminarul teologic din Edineț cînd s-a îmbolnăvit de o boală care l-a chinuit tot restul vieții.

În toamna anului 1929 a fost numit profesor la Seminarul teologic «Patriarhul Miron Cristea» din orașul Cîmpulung-Muscel, fiind și hirotonit diacon pe seama Sfintei Mînăstiri Nămăești.

În acest timp a desfășurat o bogată activitate culturală prin predici, conferințe și prin articole apărute în reviste, scriind articole documentate despre Ierarhia și Sfînta Tradiție, *Gînduri pe marginea Sfintei Scripturi*, etc. ; tipărește broșura : *Privind ogorul lui Hristos*.

Din anul 1936 a funcționat ca preot paroh al bisericii Doamna din Capitală, primind între timp și însărcinări bisericești ca de exemplu membru al Consistoriului Eparhial și altele cu caracter cultural-misionar.

Slujba prohodului a fost oficiată de un sobor alcătuit din P.C. Preoți: Alexandru Ionescu — vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, Nițșor Cazacu — secretarul Consiliului Național Bisericesc și al Cabine-

tului Patriarhal, Dinu Provian — Protoiereul Circ. III Capitală, I. Rămureanu — profesor al Institutului teologic universitar din București, Virgil Godeanu — Hagi, Atanase Negoită — Oborul Vechi, I. Mircea — Cuțitul de Argint, H. Bărbuleanu — Sf. Spiridon-Nou, Teodor Stoica — Delea Nouă, Grigore Popescu — Ceauș Radu, diaconul Colibă — Sf. Spiridon-Nou, etc.

După oficierea Sfintei slujbe, părintele Alexandru Ionescu a rostit următorul necrolog :

«S-a stins viața pămîntescă a unui din cei mai de seamă preoți ai Capitalei și aş putea spune cu destul temei, ai Sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române; s-a stins viața pămîntescă a părintelui Alexandru Popescu de la biserica Doamnei.

O boală nemiloasă îi chinuia viața de mulți ani, dar ne obișnuisem cu gîndul că părintele Alexandru să o biruie, așa cum a biruit-o în ne-numărate rînduri și cum a biruit multe greutăți pe care le-a întîmpinat în timpul păstoririi sale la această biserică centrală a capitalei, monument istoric de o deosebită însemnătate.

Fericit este cel care dăruiește din ființa sa tot ce-a fost mai bun și mai curat în sine pentru alții și prin urmare și pentru aceste comori de artă, — și părintele Alexandru Popescu a dăruit toată ființa sa pentru această sfîntă biserică, atît ca preot slujitor al sfîntului altar cît mai ales pentru buna păstrare a ceea ce înseamnă artă istorică religioasă românească în acest sfînt locaș.

Dacă sănătatea trupească i-a fost șubredă, darurile sufletești ale părintelui Alexandru Popescu au împlinit cu prisosință această lipsă căci distinsul dispărut își însușise o cultură generală și teologică deosebită pe care știa să o folosească atît în predici din fața sfîntului altar ca și în Conferințele noastre preoțești dar mai ales în discuții personale, în așa fel încît el întotdeauna dăruia ceva din cultura și experiența vieții sale celor care-l ascultau și care rămîneau încîntați folosind totodată ceva pentru ei — pentru cultura lor.

A rămas toată viața sa profesorul de altă dată învățînd și împărtășînd din cunoștințele sale celor cu care venea în contact și astfel aceștia au avut întotdeauna pentru el stima și respectul pe care un elev conștient le are pe toată viața lui pentru profesorul lui, care știe carte și care l-a învățat carte.

Este unul din motivele pentru care era în stima și respectul preoților din generația lui și a celor mai vîrstnici și a celor mai tineri, este unul din motivele pentru care era în admirația credincioșilor care frecventau această sfîntă biserică, ale cărora taine părintele Alexandru învățase să le cunoască și să pătrundă astfel în sufletele lor prin răbdarea cu care știa să asculte și să îndrumeze, intuind totodată prescrierea leacului potrivit pentru alungarea durerilor sufletești, care îi aducea pe aceștia înaintea sfîntului altar.

În mod obișnuit, cei care rămân asigură pe cei ce pleacă dintre noi că le vor păstra o amintire neștearsă și veșnică, dar veșnicia aceasta durează atit cit durează și viața celor rămași.

Pentru noi însă cei ce credem în Dumnezeu și în Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, pentru noi care cunoaștem că soarele cînd apune într-un loc, răsare sigur în altă parte a lumii, pentru noi care credem că cei adormiți în credința lui Hristos se nasc în altă viață, pentru noi părințele Alexandru Popescu rămîne veșnic preot al lui Hristos.

Cunoaștem prea bine «că toți vom lipsi, toți vom muri», dar ne aducem aminte de cuvîntul psalmistului că, «cinstită este înaintea Domnului moartea cuvioșilor lui».

Iar noi preoții sîntem încredințați așa cum ați auzit și la serviciul prohodului că vis nestătător sîntem, suflare slăbănoagă, zbor de pasăre călătoare, corabie pe mare care nu lasă urmă, dar că «întru credință și în dragoste, în nădejde și în blîndețe, în curăție și întru vrednicie preoțească s-a înfrumusețat scumpul nostru părinte Alexandru Popescu și pentru aceasta prea vrednicul Dumnezeu, căruia i-a slujit îi va așeza sufletul în loc luminos și de bucurie unde dreptii se odihnesc și va dobindi de la Hristos la judecată iertare și mare milă, — acolo unde toți ca îngerii lui Dumnezeu din ceruri vor fi după cuvîntul Mîntuitorului și pe temeiul acestor cuvinte noi preoții credem că acolo ne vom revedea.

În numele Centrului Eparhial al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și pot afirma că și în numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian care este plecat într-o vizită a Bisericilor creștine din țări mult îndepărtate, și care sînt încredințat că dacă ar fi fost aici mi-ar fi dat delegație specială, căci mult îl prețuia pe răposat, și care sînt sigur că va fi mult îndurerat de vestea aceasta a trecerii din această viață a părintelui Alexandru Popescu —, cum și în numele preoților din capitală, exprim adîncă noastră durere sufletească pentru moartea distinsului nostru coleg și frate în slujire preoțească și rog pe îndurerata sa soție și nemîngîiații lui copii, cum și întreaga familie și pe enoriașii și colaboratorii părintelui Alexandru, să primească sincerile și profundele noastre condoleanțe.

Fie-i neștearsă amintirea și Dumnezeu să-l ierte».

Au mai rostit cuvîntări P.C. Preot Virgil Godeanu, în numele colegilor de Seminar și de Facultate și Părintele Profesor universitar I. Rămureanu, în numele foștilor elevi al fostului Seminar din Cîmpulung-Muscel.

Corpul neînsuflețit a fost înmormîntat la cimitirul Belu din Capitală.

ASISTENT

† **PREOTUL NICOLAE GHEORGHE**

În ziua de 21 ianuarie 1969 a încetat din viață, părintele Nicolae Gheorghe deservent al bisericii parohiei Ciocănești-Mărgineni, comuna Ciocănești, județul Ialomița.

Din datele personale amintim următoarele : s-a născut la 12 mai 1912 în comuna Independența, județul Ialomița unde a urmat cursurile celor 5 clase primare. Este înscris și urmează cursurile Seminarului din orașul Constanța absolvindu-l în anul 1933. În același an s-a înscris la Facultatea de teologie obținând diploma de licențiat în anul 1937.

Este hirotonit preot la 15 iunie 1943 pe seama parohiei Mircea Vodă, județul Ialomița.

La 15 iulie 1944, este transferat, la cerere, la parohia Ciocănești-Mărgineni, județul Ialomița, unde va sluji pînă în cea din urmă clipă a vieții, răpus de o boală fulgerătoare la numai vîrsta de 56 de ani.

Slujba înmormintării a fost săvîrșită în biserica parohiei Ciocănești-Mărgineni de un sobor de 18 preoți, în frunte cu P.C. Protoieru Ioan Purcărea, al Protoieriei Călărași.

Despre activitatea celui dispărut a rostit un cald cuvînt de apreciere P.C. Părinte Protoieru Ioan Purcărea al Protoieriei Călărași. P.C. Sa a evidențiat rodnică activitate depusă de acel ce a fost preotul Nicolae Gheorghe, în timpul celor 25 de ani cît a păstorit acea parohie.

În numele colegilor — «celui mutat de la noi» — a luat cuvîntul: P.C. Pr. Valahe Gheorghe de la parohia Sfinții Împărați-Grădiștea ; în-vățătorul Stan Zamfir și cîntărețul Ștefan Mihai.

În dangătul clopotelor, sicriul cu trupul neînsuflețit al celui ce a fost preotul Nicolae Gheorghe, a fost purtat de preoți spre locul de veșnică odihnă din cimitirul parohiei, condus de membrii familiei, rude, enoriași, cunoscuți.

Dumnezeu să-l odihnească în pace !

ASISTENT

† **PREOTUL NICOLAE A. POPESCU**

Miercuri, 5 februarie 1969 a trecut la cele veșnice părintele Nicolae A. Popescu, fost slujitor al bisericii Adormirea Maicii Domnului din comuna Serdanu, județul Dimbovița.

Născut la 22 mai 1899 în orașul Găiești, ca fiu al preotului Atanasie și al Anei, — casnică —, tinărul Nicolae a urmat cursurile școlii primare din localitatea unde a văzut lumina zilei. Apoi, — grație ale-selor sale însușiri sufletești care începeau să se contureze în sufletul

viitorului slujitor al altarului —, a fost înscris ca elev la Seminarul «Nifon Mitropolitul» din București.

După absolvirea cursurilor seminariale și a examenului de diplomă, a fost hirotonit pe seama bisericii parohiei Serdanu, la data de 15 septembrie 1923, unde a păstorit pînă în cea din urmă clipă a vieții, dovedindu-se un preot destoinic și cu rîvnă pentru buna chivernisire a Casei Domnului.

Slujba prohodirii celui ce a fost preotul Nicolae A. Popescu a avut loc în ziua de 8 februarie a.c. în biserica parohială la altarul căreia a slujit mai bine de patru decenii, fiind oficiată de un sobor de preoți din parohiile comunelor : Braniștea, Sălcuța, Conțești, Lungulețu, Fundu Părului și Pitaru.

Au fost rostite cuvîntări prin care s-au evidențiat meritele pastorale ale decedatului.

P.C. Preot Ștefan Voicu de la parohia Fundu Părului a înfățișat mai întii motivele întristării de care sînt cuprinși credincioșii la despărțirea de preotul lor, continuînd prin a descrie configurația sufletească a celui ce a fost preotul Nicolae A. Popescu. El a știut să țină aprinsă flacăra sacră a misiunii încredințate și n-a uitat, în nici o împrejurare că este în slujba lui Dumnezeu și a semenilor. S-a străduit cu timp și fără timp, să se facă tuturor toate. În săvîrșirea sfintelor slujbe punea suflet din sufletul lui, încît era o plăcere să slujești împreună cu el. Nu era niciodată grăbit sau obosit ; răspundea totdeauna la toate nevoile sufletești ale credincioșilor ca un adevărat părinte. A fost un vrednic și talentat slujitor.

Cel din urmă a vorbit P.C. Preot Alexandru Popescu slujitor la parohia Lungulețu care a prezentat defunctului ultimul omagiu evocînd, în cuvinte calde, chipul blind și sirguintă ce l-a caracterizat, reușind să ducă la bun sfîrșit lucrarea de repictare a bisericii.

După slujba de prohodire, sicriul cu trupul neînsuflețit al preotului Nicolae A. Popescu a fost purtat de slujitori și condus pînă la locul de veci din curtea bisericii, unde a fost înmormîntat.

ASISTENT

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL EPARHIEI BUZĂULUI

INTÎMPINAREA ANULUI NŌU LA CENTRUL EPARHIAL

După un îndătinat obicei, în seara de Revelion, salariații Centrului Eparhial, preoțimea municipiului Buzău și corpul didactic al Seminarului teologic, mînați de dragostea fiască ce o au față de părintele și păstorul lor cel mare, P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu, au venit să facă calde și sincere urări de bine și sporire întru toate.

După ce corpul catedralei a executat cîteva colinde, printre care și două compoziții ale preotului buzoian Radu Antofie, a luat cuvîntul

P. C. Pr. vicar Gabriel Cocora. Minecînd de la considerentul că în pragul Anului nou se cuvine a face o retrospectivă, un bilanț, al celor trăite și înfăptuite în anul ce peste câteva ore se pierde în veșnicie, dar să se înfățișeze, totodată, și bunele doriri ce, cu ajutorul lui Dumnezeu și priceperea oamenilor, voim să realizăm, P. C. Sa subliniază marile evenimente care au jalonat viața noastră națională și bisericească.

Noua împărțire administrativă a țării, care a avut ca repercusiune directă readucerea județului Brăila din nou sub oblăduirea Episcopiei Buzăului, așa cum a fost de la începuturile ei, marile și insufletețite manifestări prilejuite de aniversarea a 120 de ani de la Revoluția de la 1848, la care și-a adus o contribuție de seamă și clerici buzoieni ca : Popa Tun, arhim. Iosafat Snagoveanu, preotul Neagu Benescu și protosinghelul Varlaam, precum și entuziasta prăznuire a 50 de ani de la făurirea statului național unitar, pentru care mulți preoți, ca cetățeni loiali și patrioți, au luptat cu entuziasm.

Viața noastră bisericească din crugul anului 1968 a avut și ea luminoase popasuri aniversare ; două decenii de strălucită și înțeleaptă arhipăstorire a Prea Fericitului Patriarh Justinian și același soroc de ani de cînd iarăși frații sint împreună, ambele subliniate la vreme cu calde manifestări.

Se cuvine a remarca, spune P. C. Sa, că Prea Sfințitul Episcop Antim și anul acesta, ca și în trecuții ani, a continuat consolidarea actului unirii religioase.

Pentru Episcopia Buzăului un eveniment important a fost împlinirea la 10 septembrie a 75 de ani a P. S. Episcop. Cu toate acestea Prea Sfinția Sa, potrivit spuselor Psalmistului, e încă «în putere». Păstrînd vitalitatea și neistovita energie a neamului nostru, P. S. Sa arată ca un trunchi viguros, peste care însă anii au așternut o lină și deasă fulguire.

Deosebita pregătire teologică și înțelepciunea care a crescut cu vîrsta, a determinat ca P. S. Sa să porceadă din nou la Moscova, în luna mai, alături de Prea Fericitul Părinte Patriarh și ceilalți delegați, așa cum a mai făcut-o și acum 20 de ani în urmă.

În continuare, P. C. Părinte Vicar subliniază și realizările gospodărești împlinite în anul acesta, cit și punerea la cale de noi completări materiale la Centrul Eparhial, după care, în numele Consiliului Eparhial, al preoțimei din cuprinsul hotarelor eparhiei, al corpului didactic de la seminarul teologic, al salariaților de la Centrul Eparhial și al cinului monahal, mulțumind respectuos pentru dragostea, înțelepciunea și spiritul de înțelegere afișat întotdeauna față de toți, colaboratori și păstoriți, face iscusitului conducător calde urări de sănătate, îndelungată înziliră și bună sporire întru toate.

După ce întreaga asistență intonează «Mulți ani trăiască», ia cuvîntul Prea Sfințitul Episcop Dr. Antim Angelescu.

Cu glasul-i domol și cald, afirmînd că un bilanț sincer este plin de lecții utile cu privire la viitor, P. S. Sa subliniază tilcul marilor evenimente care au punctat luminos viața noastră națională și bisericească din anul ce se încheie acum. În continuare, motivat de textul I Ioan II, 17 — Lumea însă trece și pofta ei — P. S. Sa, ca întotdeauna la această ocazie,

face interesante reflecții pe marginea textului amintit: «Lumea nu va fi mereu ce-a fost. Omenirea va ajunge la un stadiu superior. Viața umană în ansamblul ei și existența particulară a fiecăruia din noi se va degaja de toate mizeriile și neajunsurile ei și se va înălța mai sus», afirmă, plin de optimism, P. S. Sa. Și din punctul de vedere spiritual există o posibilitate de dezvoltare, spune P. S. Sa. Aceasta, pentru că «duhul lui Hristos, acest germen divin care fecundează sufletele nu se poate opri să nu se dezvolte. El este capabil să facă toate lucrurile noi». Dar și noi avem partea noastră de contribuție la această realizare, însă trebuie să recunoaștem, adaugă P. S. Sa, că noi, ucenicii lui Hristos, nu sîntem încă ceea ce ar trebui să fim. «Depinde de noi ca nădejtile noastre să se realizeze, după posibilitatea și entuziasmul nostru, de activitatea sau inerția noastră. În aceste ultime zile să ne întrebăm dacă ceea ce trebuie să fim s-a arătat deplin în această perioadă de viață care se sfîrșește acum. Să ne întrebăm dacă am dat toată măsura noastră, dacă talentul nostru a dat toate roadele lui, dacă am realizat speranța pe care Dumnezeu și-a pus-o în noi».

Îndreptindu-ne acum spre anul care vine, afirmă P. S. Sa, dorința noastră arzătoare este ca să se întemeieze pacea pe pămînt, pentru ca «veacurile să nu mai defileze înaintea ecranului istoriei ca niște spectre dureroase».

În ceea ce privește «Bisericile creștine fac toate eforturile pentru întronarea păcii pe pămînt, subliniază P. S. Sa. Biserica noastră a înscris un frumos capitol de .Apostolat Social' consacrat păcii în lumea toată, calobararea și înfrățirea tuturor popoarelor. Pacea pe pămînt nu este numai o promisiune pe care Crăciunul ne-a adus-o odată mai mult, ci este o rugăciune smerită din partea omenirii, care suferă. Este porunca Dumnezeului iubirii care vrea să salveze omenirea. Această rugăciune și această poruncă se adreasează nouă, ucenicii Mîntuitorului Hristos. De ce oare ucenicii «Domnului păcii» nu s-ar arunca cu toată credința lor și cu toată dragostea lor într-o dramă de care atîrnă soarta lumii?» Mai ales că «Fiul Omului, Domnul Păcii ne-a descoperit aspectul vieții de renunțare la sine și de bunădate compătimitoare, de stăruință în sacrificiul pentru rascumparările colective».

Amintind în continuare despre timp și ani, P. S. arată că «omenirea nu poate decît să binecuvînteze pe toți cărora ea le datorează, «un an nou» pentru popasurile binefăcătoare, care i-au dat posibilitatea în mersul veșnic, pentru minutele de reculegere și pentru avertismentele salutare prin care an de an i-a adus aminte că viața este scurtă și că trebuie s-o folosim bine».

În ceea ce privește anul pe care peste cîteva ore îl vom întîmpina cu bucurie, adaugă P. S. Sa, el ni se înfățișează ca o pagină albă în care vom înscris un nou capitol al istoriei noastre. Întotdeauna, începutul unui nou an ne aduce sentimentul reconfortant de-a avea timpul înaintea noastră. Esențialul însă este acum de a decide ce vom înscris pe această pagină albă a anului 1969. Noi nu vedem Anul nou «ca o mergere înclinată spre mormînt, ci ca o etapă spre un viitor reparator. În el se verifică cuvîntul apostolic — dacă omul cel din afară se ruinează, omul lăuntric

se reînnoiește zi de zi. «Fără acea privire înălțată către viitor, cortegiul uman nu este decît o turmă care bate pe loc, în răz bunări și decăderi. Gîndul spre viitor ne conduce spre destinul nostru prin darul Celui ce ne ocîrmuiește acest destin și se va realiza făgăduința «iată toate lucrurile sînt noi».

PRĂZNUIREA PEA CUVIOSULUI ANTONIE CEL MARE

An de an, la 17 ianuarie, Biserica Ortodoxă face amintirea, cu laude și cu cîntări, a celui ce a fost luceafăr al monahismului, prea cuviosul Antonie cel Mare.

La Episcopia Buzăului această dată este subliniată în mod deosebit, pentru că Prea Sfințitul Episcop Antim, înainte de arhierie, a purtat numele acestui mare îmbunătățit duhovnicește. Anul acesta salariائی Centrului Eparhial și corpul didactic al Seminarului teologic au ținut să se înfățișeze înaintea Prea Sfinției Sale, în această zi, spre a-i aduce respectuoase felicitări pentru deosebitele realizări înfăptuite într-un pătrar de veac de cînd păstorește această istorică episcopie.

Cu 75 de ani în urmă, al treilea din cei opt copii ai preotului Voicu Angelescu din cătunul Nisipurile, comuna Moșești, astăzi în județul Buzău, primea la botez numele de Anton. Crescînd cu vîrsta și cu înțelepciunea, după absolvirea Seminarului Central, tînărul Anton a fost hirotonit preot pe seama parohiei Căbești-Tutova. Trecînd apoi pe la parohiile Cîndești și Rușetu din județul Buzău și Sfîntul Ilie din Brăila, începînd cu anul 1920 a fost preot la biserica Sfîntul Petru și Pavel din Municipiul Brăila. Din 1927 și pînă în 1942, cînd e chemat arhieriu vicar la Mitropolia Olteniei, P. S. Sa a funcționat și ca profesor la liceul N. Bălcescu din Brăila.

Evidențîndu-se ca un activ gazetar bisericesc, cunoscut ca un adept fervent al aposolatului social, și remarcat ca un militant pe terenul cultural-social, toate dublate de o deosebită pregătire teologică, subliniată de trecerea P. S. Sale pe la Facultatea de teologie din Montpellier și obținerea doctoratului la Facultatea de teologie din București, la 11 ianuarie 1944 părintele profesor Anton Angelescu a fost ales episcop al Buzăului.

Amintirea a 25 de ani de la acest important eveniment s-a făcut într-un cadru sobru și restrîns. În numele participanților a luat cuvîntul P. C. Preot Profesor Ion Constantinescu de la Seminarul teologic, care, după ce amintește de prăznuirea Sfîntului Anonie cel Mare, arată că la 11 ianuarie anul acesta s-au împlinit 25 de ani de cînd P. S. Sa păstorește această Eparhie, inaugurînd «un spirit nou».

«În primul rînd — spune P. C. Sa — ne-ați apărut și așa ați rămas ca un părinte apropiat față de preoți și popor, de la cei mai în vîrstă pînă la cei mai tineri. Distanța de la vlădică și pînă la preoți ați anihilat-o prin acea caldă apropiere, care o arătați față de toți, prin acea metodă cu adevărat creștină, de a sta de vorbă cu fiecare în parte, a-i cunoaște, a-i apropia și a-i înțelege și a-i dobîndi pe toți pentru Prea Sfîntul nostru Stăpîn, Domnul nostru Iisus Hristos».

După ce vorbitorul arată rîvna pe care P. S. Sa a pus-o în a-și cunoaște cele mai îndepărtate parohii și subliniază completa renovare a Centrului Eparhial, referindu-se la Seminarul teologic, situat în incinta Episcopiei, adaugă: «Cît am ucenicit în această școală, odată l-am văzut pe episcopul locului și niciodată nu i-am auzit cuvîntul. Prea Sfinția Voastră, ca un bun părinte și mare dascăl creștin de obște, nu lipșiți niciodată din mijlocul nostru și la ocazii festive și la consiliile pedagogice și în celelalte momente privegheați cu părintească dragoste asupra schimbului de mîine al Bisericii noastre. Același spirit al comuniunii creștine, pe care-l simt preoții aici la soanul arhieresc, îl înțeleg și elevii noștri seminariști și smeriții cateheți. Grija P. S. Voastre, ca în toate actele pe care le faceți s-a cristalizat în fapte. Seminarul n-a avut niciodată corecta stare de astăzi: reparații, încălzire centrală, burse pentru elevi — toate acestea au făcut pe cei ce ne-au vizitat să exprime admirație pentru înaltul spirit gospodăresc. Deci ne păstoriți P. S. Părinte și cu povața, dar mai ales cu înalta elocvență a faptelor, pe care le împlețiți, în mod armonios cu învățătura».

Amintind, în continuare despre acțiunea socială pe care P. S. Sa o are la inimă, vorbitorul subliniază că P. S. Sa a sfătuit și povățuiește, neîncetat, preoțimea la o pastorație actuală în lămurirea marilor probleme ale vremilor. Preoțimea, ascultîndu-i povețele, stă alături de popor și s-a încadrat cu convingere și loialitate în viața nouă a Republicii Socialiste România. Conducerea de stat, prețuind munca pe teren social a P. S. Sale, i-a conferit un înalt ordin, a fost și este propus deputat în Consiliul județean.

În încheiere, în numele celor prezenți, P. C. Preot Ion Constantinescu urcăză P. S. Sale mulți ani, plini de roade, ca să păstorească și de aici înainte cu aceleași rezultate turma cuvîntătoare peste care Duhul Sfînt l-a orînduit episcop.

Răspunzînd, P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu, arată că tot ceea ce a făcut nu socotește că sînt merite, ci datorii, după spuse Mîntuitorului prin Sfîntul Evanghelist Luca, care scrie că «ceea ce trebuie să faceți ați făcut». Și de aici înainte, deși e la vîrsta Psalmistului, nu va înceta de a fi același privighetor al treburilor Eparhiei, cu convingerea că preoțimea îi va urma, în continuare, sfaturile de a contribui cu ceea ce ni se cuvine la propășirea spirituală și materială a scumpei noastre patrii.

ANIVERSAREA ZILEI DE 24 IANUARIE LA SEMINARUL TEOLOGIC

Împlinirea a 110 ani de la înfăptuirea mărețului act al Unirii Principatelor a fost subliniată la Seminarul teologic printr-o entuziastă și caldă manifestare, desfășurată în cadrul unei reușite serbări.

Importanța acestui act epocal, cît mai ales consecințele lui pe plan social-politic, au fost expuse într-o substanțială conferință de către Prea Cuviosul Arhimandrit Ghenadie Nițoiu, profesor de limba română. A urmat apoi recitări și coruri patriotice, din care n-au lipsit *Hora Unirii* și *Pe-al nostru steag e scris unire*.

La urmă a luat cuvîntul, P. C. Părinte Vicar Gabriel Cocora, reprezentantul P. S. Episcop Antim, care, subliniind tilcul acestor momente aniversare din viața neamului nostru, arată elevilor că ele au rolul de a reîmprospăta în memoria celor de azi numele și acțiunile oamenilor de seamă de ieri, care, ca exponenți ai maselor populare, au militat pentru idealuri mărețe. Praznicile acestea naționale, pe care le facem an de an, sînt exemple luminoase de cald patriotism și călăuze sigure pentru ceea ce avem noi azi de înfăptuit.

Subliniind, în continuare, că marea unire s-a înfăptuit abia în 1918, iar adevărata unire sufletească, cimentată pe substratul social, realizat abia după 1944, e oglindită azi în Frontul Unității Socialiste, din care fac parte și reprezentanți ai cultelor, P. C. Sa arată că Prea Sfințitul nostru Episcop Antim, nu numai că face parte din acest front, dar a și fost propus deputat în Consiliul popular județean.

În continuare, P. C. Sa subliniază aportul deosebit pe care episcopul buzoian Filotei l-a adus în această îndirjită luptă, contribuție reliefată public de către Comitetul Național al Unirii, cît și lupta lui Costache Moglean, cîntăreț bisericesc și învățător la Grăbicina, deputat în Divanul Ad-hoc.

În încheiere, transmițînd arhierestele binecuvîntări ale P. S. Episcop, care se îngrijește îndeaproape și în mod deosebit de bunul mers al acestei școli și mulțumind realizatorilor acestei simțite manifestări, P. C. Sa îndeamnă elevii să adîncească mai bine tilcul acestor aniversări și să ia exemplul de patriotism luminat de la acești eminenți luptători, iubindu-și patria cu ardoare.

La sfîrșit, a luat cuvîntul P. C. Director Dumitru Luca, care, mulțumind participanților, scoate în relief că actuala jurisdicție teritorială a Eparhiei Buzăului întinzîndu-se de o parte și de alta a Mileovului, pe băncile acestei școli teologice învață și trăiesc laolaltă munteni și moldoveni, care n-au și nici n-au avut vreodată o deosebire de limbă, pentru că toți sîntem din același izvor genealogic, fiind despărțiți în trecut, doar, de vitregia timpurilor.

GRIJI SPORITE PENTRU BUNA PODOABĂ A CASEI DOMNULUI

Recunoașterea publică a înțeleptei și buneii chivernisiri a Centrului Eparhial de către P. S. Episcop Antim s-a răsfrînt, după cum era normal, asupra întregii vieți gospodărești a Eparhiei. Și în anul încheiat — 1968 — s-a constatat dorința preoțimii în a-și întreține locașurile de cult în bună stare. Centrul Eparhial a susținut această acțiune nu numai cu îndemnul și supravegherea, ci a contribuit și materialmente prin acordarea, drept ajutor, a sumei dorite.

Un capitol deosebit în această preocupare îl constituie bisericile monumente istorice, prin care se întreține viu cultul trecutului, care e cea mai de seamă virtute a unui popor, pentru că, după cum spunea învățatul Vasile Pârvan «tradiția istorică și cultul trecutului au la neamuri luminate rostul de a hrăni sentimentul de continuitate spirituală cu strămoșii».

PRĂZNUIREA PATRONILOR SEMINARULUI TEOLOGIC

Cum e îndeobște cunoscut, în strădaniile de formare a viitorilor slujitori ai lui Hristos, Sfinții Trei Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur, sint ocrotitorii și îndrumătorii școlilor de învățămînt teologic. Aceasta, pentru că chipurile și viața acestei «Treimi de arhieriei» constituie totdeauna un model și un imbold pentru năzuințele celor ce se pregătesc să fie nu numai slujitori ai lui Hristos, ci și iubitori ai poporului, ai dreptății și păcii în lume.

La Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Buzău prăznuirea acestor «mari luminători» s-a făcut, și în acest an, într-o atmosferă de caldă însuflețire și evlavie.

În ajunul praznicului s-a oficiat în Catedrala Sfintei Episcopii Vecernia cea Mare cu Litie, iar a doua zi dimineața, tot în Catedrală, în prezența P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu și P. C. vicar Ieronim Motoc de la Episcopia Galați și Gabriel Cocora de la Episcopia noastră, a părinților consilieri și a inspectorului bisericesc, s-a oficiat sfînta liturghie de către un sobor de preoți în frunte cu Părintele Profesor Dr. Vasile Sibiescu, ajutați de soborul diaconilor de la Catedrală. Răspunsurile liturgice au fost date de corul elevilor seminarisți, conduși de părintele diacon profesor Mihalache Tudor.

Predica zilei a fost rostită de elevul Jerpălău Gheorghe din anul al V-lea, care a scos în evidență faptele mai importante din viața Sfinților Trei Ierarhi, îndeosebi cele pastorale, care privesc direct pe viitori slujitori ai altarelor.

După oficierea parastasului pentru ctitorii și profesorii decedați, întreaga asistență a luat parte la festivitatea din sala de sus a seminarului.

Programul festiv a fost deschis de P. C. Preot Dumitru Luca, directorul seminarului, care, în cuvinte simțite și calde, salută prezența persoanelor invitate la această îndătinată prăznuire, făcînd, în același timp și scurte considerații asupra vieții acestor trei mari dascăli și ierarhi ai lumii, raportate la pregătirea viitorilor slujitori ai altarelor. După intonarea unui cor, a luat, în continuare, cuvîntul P. C. Preot Profesor Ion Constantinescu, care, într-o amplă conferință, a dezvoltat tema: *Desăvîrșirea creștină după Sfîntul Ioan Gură de Aur*.

În realizarea desăvîrșirii creștine, Sfîntul Ioan Gură de Aur dă ca model creștinilor desăvîrșirea lui Dumnezeu, după îndemnul Domnului Hristos. Pentru a atinge acest ideal, desigur că practicarea tuturor virtuților creștine este obligatorie, dar dintre toate se detașează trei: deslipirea de toate cele trecătoare, stăpînirea de sine și iubirea. Deslipirea de toate cele trecătoare, deoarece Dumnezeu fiind o ființă indestructibilă și imuabilă, o mărire neschimbătoare și nemuritoare, noi ne asemănăm cu El cînd sîntem detașați sufletește de toate. Stăpînirea de sine, pentru că dacă omul e stăpînul pămîntului, trebuie să fie stăpîn și peste sine însuși, adică peste toate patimile, care se zămislESC într-însul, iar iubirea, întrucît Dumnezeu s-a descoperit lumii prin iubire și tot prin ea ne apropiem de El. Celelalte virtuți îi sint inferioare, sint proprii omului, pe cînd a iubi este ceva comun cu Dumnezeu. Se precizează însă că nu este vorba de o

iubire singulară, pe verticală, ci de o iubire fiască, pe Dumnezeu și de o iubire frățească, pe semenii. Idealul desăvârșirii creștine este ca peste tot, în cer și pe pământ, să stăpânească iubirea deplină, iubirea care se pogoră din cer ca să schimbe pământul în cer.

După ce vorbitorul a înfățișat căile care duc la desăvârșire, în continuare, arată că aceasta se realizează prin botez, «nașterea din nou» și prin Sfânta Euharistie.

Răspunzînd apoi la întrebarea cine poate realiza această desăvârșire, conferențiarul subliniază că Sfîntul Ioan Gură de Aur spune că chemarea este universală. Dar, deși este adresată tuturor creștinilor, un deosebit efort se cere din partea preoților, pentru că preoția, fiind starea cea mai desăvârșită, cere și o desăvârșire superioară decît a altora.

În încheiere, adresîndu-se elevilor, vorbitorul le amintește că ei sînt pregătiți pentru preoție, idealul desăvârșirii creștine, «nu în pustie și retragere, ci în lume și pentru lume, nu pentru o viață inactivă și egoistă, ci pentru muncă neîncetată și sacrificiu, în ritmul vieții sociale, în care azi se călește omul marilor realizări. Aici, în acest sfînt laborator al nostru — spune P.C. Sa — în școală și în biserică, noi vă stimulăm, vă cultivăm năzuințele spre continuă perfecționare.

După încheierea programului serbării, alcătuit din coruri și recitări adecvate momentului sărbătorit, luînd cuvîntul, P. S. Sa Dr. Antim Angelescu, printre altele, a subliniat că acest popas duhovnicesc în drumul osirdiilor creștinești, cărturărești și educative ale corpului didactic și ale ucenicilor este, de fiecare dată, bun prilej de analiză și verificare a metodelor și strădaniilor, făcute la lumina vieții și înțelepciunii celor Trei Ierarhi.

După ce face cîteva interesante considerații asupra metodei de afirmație, care se folosește în învățămîntul nostru teologic, despre educația elevilor și de ținerea pasului cu stadiul disciplinelor, în ceea ce privește justa informare cultural-științifică a elevilor, P. S. Sa subliniază că idealul pe care îl slujesc cele două școli teologice este să dea Bisericii slujitori vrednici de chemarea lor și, totodată, cetățeni devotați scumpei noastre patrii, Republica Socialistă România, sprijinitori activi ai triumfului păcii.

Prezentînd apoi asistenței pe părintele vicar de la Episcopia Galați, arhimandritul Ieronim, P. S. Sa mulțumește, în încheiere Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru înalta grijă pe care o are față de învățămîntul nostru teologic, Departamentului Cultelor pentru sprijinul acordat acestor instituții de învățămînt, cit și Prea Sfințitului Episcop Chesarie, pentru sollicitudinea pe care o are, întotdeauna, față de această școală în care se pregătesc și elevii din cuprinsul Eparhiei Galaților.

Serbarea a luat sfîrșit prin cuvîntul părintelui vicar de la Galați, ca reprezentant al Prea Sfințitului Chesarie, care, împărțînd mai întii arhierestile binecuvîntări, remarcă apoi condițiile materiale optime în care își petrec elevii viața în aceste două școli. Pentru această deosebită grijă mulțumește Prea Sfințitului Episcop Antim și corpului profesoral pentru strădaniile depuse, încheind prin îndemnuri adresate elevilor.

CRONICAR

REVISTA REVISTELOR

UN VOLUM DEDICAT CENTENARULUI BIBLIOTECII ACADEMIEI

Revista *Studii și Cercetări de documentare și Bibliologie*, publicată de Centrul de Documentare Științifică al Academiei Republicii Socialiste România și Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, nr. 2—3, 290 p., e în întregime dedicat sărbătoririi Centenarului Bibliotecii Academiei, care a avut loc în toamna trecută.

Academicianul Șerban Cioculescu directorul general al Bibliotecii, *Biblioteca Academiei la o sută de ani*, p. 37—149, trecând în revistă momentele importante din viața Bibliotecii, arată că primul fond de cărți al Bibliotecii (81 cărți) e constituit din donația bibliotecii Oitelniceanu, făcută, de episcopul Buzăului, Dionisie Romano. Creșterea fondului de cărți s-a realizat treptat prin donații și achiziții, iar odată cu venirea lui Ion Bianu în fruntea Bibliotecii, ea avea să răspundă, «trebuințelor culturii naționale, avînd toate izvoarele pentru istoria națională și a popoarelor vecine, precum și principalele opere și izvoare ale istoriei generale».

Dintre inițiativele creatoare ale lui Ion Bianu, sînt amintite: monumentală *Bibliografie românească veche*, 1508—1830, în colaborare cu Nerva Hodoș, continuată de Dan Simonescu, *Publicațiile periodice românești, descriere bibliografică*, t. I, *Catalog alfabetic*, 1820—1906, București, 1913, *Catalogul manuscriselor românești*, în colaborare cu Remus Caracaș și G. Nicolăiasa, apoi de asemeni o serie de publicații de texte vechi, de la Coresi la Antim Ivireanul și alte numeroase studii de istoria literaturii române vechi. Astăzi Biblioteca e organizată în 5 secții: 1. Completarea fondurilor de publicații și a Colecțiilor speciale, 2. Organizarea fondurilor de publicații și a cataioagelor, 3. Colecții speciale: manuscrise, documente, cartea rară, hărți, atlase, stampe, muzică, microfilme, numismatică, 4. Consultarea și conservarea colecțiilor, 5. Bibliografie.

Academicienii Ștefan Milcu, *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România în slujba științelor medicale*, p. 146—149, Ștefan Rădulet, *Activitatea Bibliotecii Academiei în sprijinul cercetării științifice în domeniul științelor tehnice*, arată nivelul contribuției Bibliotecii la îmbogățirea fondului de cărți și periodice medicale și tehnice, menționînd că astăzi ponderea lor e de 40% în totalul de titluri. Mircea Malița, *Biblioteca — memoria culturii*, p. 155—159, definind funcția esențială a culturii, prezintă nivelul modern al unei biblioteci, în care aparatele de lectură mobile, conectate la centre mari, vor transmite prin televiziune tot ceea ce va avea nevoie cercetătorul, utilizîndu-se centre mari de memorii cibernetice. În această perspectivă, bibliotecarii români, ai căror premergători au contribuit peste un secol la evidența patrimoniului cultural prin organizarea și valorificarea bogatelor colecții, sînt chemați să-și armonizeze activitatea și studiul cu progresul și modernizarea celorlalte funcții ale culturii românești.

Acad. Emil Pop, *Biblioteca Academiei și sprijinul dat cercetării din domeniul biologiei la Cluj*, p. 161—163, acad. David Prodan, *Contribuția Bibliotecii Filialei Academiei din Cluj la dezvoltarea științei noastre istorice*, p. 169—172, enumeră donațiile de reviste științifice, seriile de dotări pe care Biblioteca centenară din București le-a făcut de-a lungul anilor Filialei Cluj a Academiei. La temelie Biblioteca Filialei Cluj a stat Biblioteca Centrală din Blaj, cea mai prețioasă din vechile biblioteci românești din Transilvania, încorporând cărțile și manuscrisele lui Inochentie Micu, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu etc., biblioteca savantului Emil G. Racoviță, bibliotecile fostelor licee romano-catolice, reformat și unitarian. Acad. Aurel Avramescu și Pia Atanasiu, *Colaborarea dintre Biblioteca Academiei și Centrul de documentare științifică*, p. 169—172, menționează contribuția Bibliotecii în procurarea publicațiilor primare, punerea lor la dispoziția cercetătorilor. Acad. Gh. Oprescu, *Amintiri, Biblioteca Academiei împlinește 100 de ani*, p. 173—175, Const. Moțaș, *Evocări*, p. 177—179, deschid un unghi de perspectivă, memorialistic. Acad. Gh. Oprescu amintește de donația de 50.000 de desene și gravuri pe care a făcut-o Bibliotecii, de donațiile Acad. C. Ionescu-Mihăiești, Mihai Ciucă. Dan Simonescu, *Ion Bianu — bibliograf*, p. 183—190, evocând anii în care a lucrat cu Ion Bianu, 1921—1935, ca student, asistent al catedrei de istoria literaturii române și colaborator la cel de al treilea volum al *Bibliografiei românești vechi*, ne furnizează prețioase știri privind marcanta personalitate, a celui care a condus Biblioteca aproape 40 de ani. Împreună cu colaboratorii săi Auxențiu Petruțiu (1842—1899), excelent paleograf, Ștefan Orășanu (1869—1903), Al. Sadi Ionescu (1876—1926), Al. T. Dumitrescu (1879—1919) organizează Biblioteca într-un mod exemplar. Planul lui bibliografic din 1895 prevedea un vast orizont de valorificare și editare a culturii și literaturii românești. Ileana Băncilă, *Nerva Hodoș și Biblioteca Academiei*, p. 192—201, subliniază activitatea bibliografică în cadrul Bibliotecii Academiei. Se menționează că la Expoziția din 1906, Publicațiile Academiei au obținut medalia de aur. Alături de Ion Bianu el editează *Bibliografia românească veche*, iar împreună cu Al. Sadi Ionescu — *Publicațiunile periodice românești*, t. I, 1820—1906, București, 1913, 812 p., Ioachim Crăciun, *Alexandru-Sadî Ionescu*, p. 197—201, analizează activitatea lui Al. Sadi Ionescu în cadrul activității de catalogare, introducerea sistemului de clasificare zecimală universală, elaborat la Bruxelles. Nicolae Istrae, *Gheorghe Nicolăiașu*, p. 203—205, prezintă figura unui bibliograf însemnat, conducător al secției de manuscrise, care a avut o contribuție însemnată la alcătuirea *Catalogului manuscriselor românești*, vol. I (1907), vol. II (1913), vol. III (1931). Elena Ciornea, *Ioan C. Băcilă*, p. 207—208, prezintă persoana și activitatea istoricului și geografului, care a organizat fondul de hărți din colecțiile Bibliotecii. Gabriel Ștrempel, *Gheorghe Viășceanu*, p. 209—210, evocă figura unui bibliograf din cei mai competenți, care a activat în Secția Manuscriselor. C. Bărbulescu, *Tudor Vianu*, p. 211—215, prezintă figura luminoasă a uneia dintre cei mai mari reprezentanți ai culturii românești moderne, și care între anii 1969—1964, a condus ca director general, Biblioteca. Irina Rădulescu-Valasoglu, *Andrei Rădulescu și Biblioteca Academiei*, p. 217—219 arată sprijinul pe care l-a dat A. Rădulescu Bibliotecii, ca președinte al Academiei. Aurelian Sacerdoțianu, *Biblioteca Academiei și istoria scrișului și tipăritului în România*, p. 221—229, precizează rolul de centru puternic, creator al Bibliotecii, în opera de conservare a tipăriturilor și de adunare a manuscriselor. Dan Simonescu, *Biblioteca Academiei și istoria Bibliotecilor din România*, p. 231—239, tratează schița unui studiu istoric al bibliotecilor, începând cu cele minăstirești, prezentând și o listă a cataloagelor de biblioteci păstrate în formă de manuscris în Biblioteca Academiei și studiile despre ele.

După cele două părți cuprinzând articole de semnificație generală și din istoricul Bibliotecii, urmează: *Din Colecțiile Bibliotecii Academiei*, p. 243—352, și *Din activitatea Bibliotecii Academiei*, p. 353—414. Ioan Lupu, *Biblioteca Academiei — Bibliotecă națională, deținătoare a fondului românesc de publicații*, p. 243—250, definește conceptul de național urmărind etapele de creștere a fondurilor, încheind prin

constatarea că Biblioteca Academiei posedă cel mai mare și mai complet — se poate spune unicul — fond național de publicații românești. Gabriel Ștrempel, *Fondul de manuscrise românești al Bibliotecii Academiei*, p. 251—263, menționează momentele importante pe parcursul celor o sută de ani, care au marcat îmbogățirea fondului de manuscrise, care astăzi a ajuns la numărul de 6000. Cea mai mare parte a lor provine de la minăstiri. În ele strălucesc un *Slujebnic arhieresc* (sec. XVIII), (*ms. 1790*), capodoperă a miniaturisticii românești, primele noastre texte religioase, rotacizante, alături de manuscrisele poezilor și scriitorilor români (Eminescu, Sadoveanu, Caragiale, Coșbuc, Slavici, Titu Maiorescu, etc.). Alexandru Elian, *Manuscrisele grecești din Biblioteca Academiei*, p. 271—276, descrie cele mai importante manuscrise din fondul respectiv (1490), printre care se numără *codicele grecesc 1294, Canon de pocăință*, (secolul XI), studiat și prezentat de I. Barnea, *Imnul Acatist*, cod. gr. 113, (secolul XVII) etc. Continuarea Catalogului manuscriselor grecești (C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești*, București, 1909, Nestor Comariano, *Catalogul manuscriptelor grecești*, vol. II, București, 1940) va aduce noi lămuriri asupra «rolului Țărilor Românești în cadrul istoriei sud-estului european, al relațiilor culturale, religioase și artistice cu întreg Orientul elenic». Mihail Guboglu, *Despre manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei*, p. 277—287, notează cifra de 400 de manuscrise islamice (turco-arabo-persane), de asemenea Filiala din Cluj posedând o serie însemnată de astfel de piese. Unele dintre miniaturile manuscriselor de aici rivalizează prin forma lor estetică cu cele din muzeul din palatul Sultanilor din Istanbul. George Baiculescu, *Fondul de publicații periodice al Bibliotecii Academiei*, p. 289—304, enumeră donațiile prime, amintește de înființarea în 1885 a legii depozitului legal, cât și de transferarea în 1901 la Academie, a Colecțiilor de periodice și cărți ce aparținuseră Bibliotecii Centrale din București. Fondul de periodice cuprinde astăzi 34.000 de colecții, dintre care 18.000 apărute în țară, iar 16.000 de periodice străine, din toate domeniile de activitate. Corneliu Dima-Drăgan și Mihai Caratașu, *Vechi periodice italiene în Biblioteca Academiei*, p. 301—304, prezintă trei ziare italiene, apărute la Veneția și Foligno, 1686 și 1700, care au aparținut inițial marelui umanist român, stolnicul Constantin Cantacuzino. Nicolae Liu, *Cartea cu însemnări manuscrise*, p. 305—312, prezintă din fondul de cărți cu însemnări manuscrise, câteva volume, cu semnătura lui Nicolae Mavrocordat (1726), stolnicul Cantacuzino, cărți religioase cu însemnări și «blesteme», pentru a opri înstrăinarea lor, etc. Elena Niculescu, *Cabinetul de stampe, dezvoltarea și structura colecțiilor*, p. 313—327 prezintă fondul alcătuit din gravură, desen, fotografii, publicații iconografice, posedând piese de valoare universală, semnate de Albrecht Dürer, Rembrandt, gravuri franceze, japoneze, acuarele, desene de N. Grigorescu, Manet, etc. Octavian Iliescu, *Colecțiile cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei*, p. 329—331, prezintă istoricul cabinetului, care a luat ființă încă din 1871 prin donații de monede, medalii și sigilii vechi. Conducătorul a fost aproape 47 de ani de Constantin Moisil, apoi de semnatarul articolului. Cabinetul conține un valoros tezaur, a cărui faimă a trecut de mult granițele țării. El cuprinde 155.306 de monede, 17.900 medalii, 706 sigilii, 646 pietre gravate, geme și camee, printre care și celebra camee Orghidan, lingouri, podoabe antice, aproape 40.000 mărci poștale, totalizând 218.184 de piese, reunind monede și semne monetare, emise începând din secolul al VII-lea înaintea erei noastre până astăzi. Ion Măgnea, *Piese de valoare artistică universală din fondul cabinetului de muzică al Bibliotecii Academiei*, p. 333—335, enumeră câteva piese mai importante din cele 25.000 de tipărituri, 5000 de manuscrise și 5000 de discuri: simfoniile beethoveniene, creațiile lui George Enescu, Dinu Lipatti, etc. Mihai Triteanu, *Piese de valoare științifică universală în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei*, p. 337—341, amintește de câteva cărți celebre din fondul păstrat la Cluj: opere, semnate de Martin Luther, Erasmus, Copernic, Newton, Descartes, Comenius, Jean Jacques Rousseau, etc.

Ion Domsa, *Incunabilele Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei*, p. 343—347, prezintă câteva incunabile din cele 161, păstrate aici, dintre care 75 volume tipărite

la Veneția, 21 la Nürnberg, 12 la Strasbourg, 8 Basel, 6 Parma, etc.: cele mai vechi incunabile cu data de 1470, cu inițiale miniaturale, elegantele tipărituri ale lui Aldus Manutius, Veneția 1499. Paul Simionescu, *Cîteva date în legătură cu Biblioteca Institutului de istorie «Nicolae Iorga»*, p. 349—352, semnalează lucrările de mare importanță, ce se găsesc în respectiva bibliotecă, în care marele Nicolae Iorga a strâns cu grijă tot ceea ce socotea mai valoros pentru «viitorime». Donația prof. N. Iorga cuprinde 40.000 volume, astăzi fondul numărînd 114.000 volume.

Despre ele Nicolae Iorga spunea: «O sfințele mele cărți... cît vă datoresc... o, biserica celor 40.000 de glasuri!».

I. S. Firu, *Cîteva cifre privind activitatea Bibliotecii Academiei (1867—1967)*, p. 352—358, prezintă creșterile succesive ale fondurilor: de la cele 73 de volume din 1868, fondul arh. Ghenadie Popescu (anul 1876), 1903 volume, fondul art. Nifon Bălășescu (1887), 2570 volume, fondul episcopul Dionisie Romano (1897), 6261 volume, fondul Bibliotecii Centrale a Statului — București (1901), constînd în 47.736, conținînd Biblioteca de la Sfîntul Sava, Biblioteca Mavrocordatilor, etc. Astăzi Biblioteca posedă 7.563.254 unități, dintre care 5.790.594 (cărți, periodice, foi volante, manuscrise, documente istorice, hărți, numismatică, etc.) și 1.772.660 (cărți. 1.154.076, restul periodice) în rețeaua bibliotecilor filialelor. Dacă în 1899, numărul cititorilor era de 1686, al publicațiilor consultate, de 4920, în 1930, — 20.294 cititori și 65.915 publicații consultate, în 1966 constatăm 100.387 de cititori, care au consultat 452.941 de publicații. Editorialul *Activitatea bibliografică și informarea științifică în Biblioteca Academiei*, p. 359—373, constă într-o trecere în revistă a publicațiilor Bibliotecii, semnalîndu-se instrumentele bibliografice, cataloage: Creșterea colecțiilor Bibliotecii, Bibliografia analitică a periodicelor românești, Bibliografia română modernă, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei* de P. P. Panaitescu (1959), *Copiști de manuscrise românești, pînă la 1800*, vol. I, de G. Ștrempel (1959), *Cataloage de corespondență*, a lui Vasile Alecsandri, semnate de Marta Anineanu (1957), a lui Mihai Kogălniceanu, de Augustin Z. N. Pop (1959), a lui Ion Ghica, de Nicolae Liu, (1962), *Catalogul Manuscriselor românești*, vol. IV, de G. Ștrempel, Florica Moisil și L. Stoianovici (1967), etc. Dimitrie Drăgulănescu, *Rolul Bibliotecii Academiei în dezvoltarea documentării în țara noastră*, Alice Sterescu, *Schimbul internațional de publicații al Bibliotecii Academiei, acorduri de schimb cu 96 de țări*, Simona Nistor, *Rețeaua de biblioteci a Academiei*, (45) biblioteci de institute, 20 biblioteci de centre, 9 biblioteci ale Filialelor și colectivelor de cercetare), Dora Daisa și Sidona Fărcaș, *Aspecte din activitatea de documentare a Bibliotecii Filialei din Cluj*, prezintă aspecte din activitatea multilaterală a Bibliotecii și filialelor.

Ion Stoica, *Din relațiile Bibliotecii Academiei cu Biblioteca Centrală Universitară din București*, Constantin Negulescu, *Biblioteca Academiei și Biblioteca Centrală Universitară din Cluj*, Theodor Ludu, *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România și Biblioteca Academiei de Studii economice*, Nicolae Oprea, *Biblioteca Academiei și Biblioteca regională*, V. A. Urechia» din Galați, consemnează diferite aspecte din relațiile privind repartiția și înzestrarea fondurilor, conservarea lor, colaborarea între biblioteci. Varietatea aspectelor prezentate în volumul omagial arată ce rol important i-a revenit Bibliotecii Academiei, în păstrarea și valorificarea fondului național de imprimate și manuscrise, contribuția ei activă în ansamblul vieții culturale și artistice din țara noastră, ce perspective tot mai luminoase are astăzi, pășind în cel de al doilea secol al existenței sale, sprijinind dezvoltarea multilaterală a cercetărilor și afirmării culturii și spiritualității românești pe plan mondial.

Probleme teologice contemporane. Revista franceză «La Table ronde», Paris 1967/1968 déc.—janv., 320 p., e dedicată problemelor teologice contemporane, Henri Cavanna, *La foi aujourd'hui*, definind cîteva aspecte ale teologiei, arată că «Dumnezeu teologului e Dumnezeu credinței luminată de inteligență, însă credința e deja dragostea în afirmare». Efortul intelectual trebuie să se dubleze cu un spirit de

adoratie. Teologul se apropie de subiectul său, Dumnezeu «sub ratione Deitatis», în poziția de creatură care primește ființa sa de la «Cel de Sus», ca și rațiunea sa de a fi, tot de la Dumnezeu. Pentru a-L cunoaște, pentru a-L simți mai bine, omul are nevoie de lumina pe care El singur i-o poate da. Teologia nu pornește numai de la rațiune, astfel ar risca să nu fie decât ultimul capitol al unei cosmologii. Dumnezeu nu e într-adevăr, cum și-l imaginau filozofii greci, numai cheia de boltă a universului. Dumnezeu e Dumnezeu viu și adevărat, e Dumnezeu meu, Dumnezeuul mântuirii mele, care se dăruiește într-un plan al mântuirii. Gustave Thils, *Des convictions faciles aux certitudes austeres*, consideră că cele patru Evanghelii conțin cu adevărat istoria lui Iisus și mesajul Bunevestiri. Astăzi exegeza teologică trebuie să ajungă pînă la «mesajul pur revelat», pentru a putea depăși modul de gândire și reprezentările imaginilor, metaforele, aluziile, ce se găsesc în evanghelii. Mesajul revelat ne face să cunoaștem adevăratele de credință cu claritate și putere. Exprimînd necesitatea, după concepția catolică, de a înțelege utilitatea Magisteriului catolic, prezent în catehisme, Scrisorile pontificale, Enciclice, Discursurile papale și episcopale, G. Thils precizează că trebuie să distingem între autoritatea absolută și adevărul definitiv al unei «definiții dogmatice», între autoritatea restrînsă și adevărul ce poate fi revizuit privind o ipoteză teologică. Învățătura comună a Magisteriului se exprimă prin documentul bisericesc. Claude Tresmontant, *Le problème de l'existence de Dieu*, analizează datele științei privind cosmogeneza și finalitățile existenței noastre. Josef Pieper, *La difficulté de croire*, privește de aproape fenomenul credinței, afirmînd că acesta nu e o concluzie silogistică, un calcul în finalul căruia adevărul se impune. Credința e singurul răspuns înțelept pe care omul îl poate adresa Revelației. Gabriel Marcel, *Remarques pour une problématique de la foi*, apreciază sensul credinței subliniind nuanța lui îndeosebi privind pe Iisus Hristos cel înviat. În religiile orientale avem în genere de a face cu forme diverse de gnoză. Reluînd argumentul Sfîntului Pavel: «dacă Hristos nu a înviat, credința noastră e zadarnică», Gabriel Marcel, consideră că acest enunț e problema centrală a unei filozofii a creștinismului. Numai într-un climat ontologic reînnoit, o fenomenologie a credinței își poate căpăta întreaga sa semnificație. J. B. Torello, *Psychologie et foi*, analizînd concepția lui Freud și Jung, diversele teorii psihanalitice, cit și ultimele date ale istoriei religiilor (Schmidt, Otto, Van der Leeuw, Mircea Eliade, de Wach) probează că nu se mai poate vorbi astăzi de o «mentalitate prelogică», așa cum spunea Lévy-Bruhl ci de o «mentalitate metalogică» (Van der Leeuw). Dincolo de logică, de tehnică, există o altă realitate insondabilă, absolut originală, ireductibilă, divină pe care Rudolf Otto o numea «Mysterium tremendum». Experiența misterului existenței, experiența inevitabilă și trăită ca acceptare a realității proprii, — ne conduce la răspunsul religios al credinței, ca liberă acceptare a tainei lui Dumnezeu. Reștinul de astăzi, care se mărturisește psihoterapeutului și care are unele îndoeli cu privire la funcția sacramentală a preotului, ar trebui pentru «rațiuni psihologice serioase», să se întoarcă la «vechi tehnici», la reformarea caracterului, la umilință, la un limbaj ascetic, astăzi atât de puțin utilizat. Trebuie să recunoaștem limitele analizei psihologice. Stanislas Fumet, *La victoire sur le monde*, afirmă că credința e paradoxală și taumaturgică. În credința noastră creștină Hristos participă la toate actele noastre. Aceasta e realitatea euharistică: iată trupul Meu, iată sîngele Meu. Fără ajutorul Harului nici Învierea, nici Sfînta Euharistie nu pot fi înțelese, apropiate. În privința teologiei catafactice (numele divine), Stanislas Fumet consideră că ele ne redau puțin din «taina teologală», în timp ce teologia apofatică e mai conformă cu adevărul mistic, sacru. Jean Daniélou, *Langage et foi*, opiniază că Logosul divin, cuvîntul lui Dumnezeu trebuie să reînștăieție inima omenească, experiențele omenești fundamentate trebuie retrăite pentru a înțlni Divinitatea. Ceea ce are în vedere limbajul teologic rămîne o realitate permanentă. Există o unitate a spiritului, a realului și obstacolele limbajului nu trebuie să devină un balast pentru a transmite mesajul permanent al lui Hristos. El a trecut dintr-o structură lingvistică semită (ebraica și aramaica) în care fusese prima dată exprimat, la o structură și un limbaj elenistic. Aceasta mutație a limbajului creștin e esențială.

Unitatea și continuitatea conținutului s-a asigurat, rămînînd de-a lungul veacurilor mesajul evanghelic, îmbrăcînd o structură și apoi alta. Astăzi intrăm

Într-un tip de civilizație nouă, profund modificat de descoperirile științei și dezvoltarea societății. Acest fapt implică din nou pentru creștinism, o schimbare de limbaj, adică descoperirea unuia, potrivit omului modern. Nimic nu s-a schimbat nici în structura spiritului, nici în structura realului. Mesajul creștin nu trebuie să modifice absolut nimic în substanța sa, în timp ce mutația lingvistică e pe cale de a se realiza. Jean-Claude Barreau, *Comment parler de la foi aujourd'hui?*, oferă un dialog între credincioși și lumea necreștină. Trăim cu toții aceeași realitate adâncă: nașterea, dragostea, curajul, moartea suferință, însă interpretarea fiecăruia e alta. Eu pot trăi aceste realități într-un chip deschis, cu bunăvoință, cum spune teologia morală, sau cu dragoste, cum ne cheamă Evanghelia. În această ipostază realitatea e deja o cunoaștere a lui Dumnezeu. Necredincioșii dacă sînt în bună credință, dacă sînt deschiși, cunosc pe Dumnezeu. Iată sensul Sfîntului Evanghelist Ioan: cine iubeste cunoaște pe Dumnezeu. Care e în acest caz trăsătura specifică a credinței? Creștinul binevoitor recunoaște pe Dumnezeu, pentru că Iisus l-a învățat aceasta. Pelerinii de pe drumul Emausului ilustrează gradul de convertire creștină. Toți oamenii cu bună voință cunosc pe Dumnezeu. Cel care are o voință rea nu poate nici cunoaște, nici recunoaște ceea ce se-ntîmplă. Acesta e rolul dragostei în credință. Credința e o recunoaștere: recunoașterea prezenței altuia, a prezenței lui Dumnezeu personal în inima înseși a unei realități care este comună tuturor oamenilor. Și această recunoaștere, cunoașterea lui Dumnezeu nu e posibilă decît prin Revelația lui Iisus Hristos.

«Dumnezeu îmi este mai intim decît propria-mi intimitate» spunea Augustin. Acest aspect subiectiv e foarte important. O tendință a teologiei contemporane ar voi totuși să se limiteze la un pur subiectivism: teologia «morții lui Dumnezeu». Credința e o recunoaștere care schimbă profund viața omului, ea transfigurează totul. Creștinul care crede în Hristos și știe că El a împărțait suferința omenească și moartea, știe că există un sens tainic. Dacă credința e o astfel de putere de transfigurare, ea e necesară vieții omului, care nu poate trăi din plin, dacă nu are sens, de a recunoaște pe Mîntuitorul Iisus. Noi trebuie să încercăm să comunicăm fraților noștri ceea ce a transfigurat viața noastră. Sfîntul Apostol Pavel predica Evanghelia spunînd: «nenorocire mie dacă nu predic Evanghelia lui Hristos». O astfel de pasiune e credința. Dacă ea nu se mai comunică, aceasta se datorează faptului că creștinii nu mai sînt pasionați. A. Haman, *Les aspects sociaux de la foi*, investigînd aspectele credinței în viața omului modern, afirmă că solidaritatea creștinilor, unitatea și fraternitatea lor nu au altă motivație decît «agapia», iubirea Tatălui, care le cimentează. Pentru a descoperi dimensiunile sociale ale credinței, nu e deloc nevoie, să modificăm învățătura tradițională, ci să-i percepem mai bine implicațiile. Părinții bisericești înfățișînd creșterea omului și a universului au prezentat pe Dumnezeu creînd în primul om — omenirea întregă, ca un tot. O dată cu apariția primului om începe lungul lanț al ființelor, care crește pentru a forma o familie unică, destinată a fi cetatea lui Dumnezeu. Sfîntul Grigore de Nissa arată «geneza naturală și necesară a ființelor», care se desfășoară treptat. El descrie într-o măreață frescă omenirea, de la primii oameni pînă la cei din urmă, care se termină cu ultima ființă și se identifică cu Hristos total, îmbrățișînd astfel omenirea întregă.

Efortul pastoral în ultima vreme trebuie să pună în lumină dimensiunea socială a greșelii și a păcatului, care-și găsește vindecarea în taina Pocăinței. Fiecare om e Adamul timpului său, în desfășurarea secolelor, sub arborele binelui și al răului, opțiunea sa se răsfrînge asupra comunității întregi, el construiește, sau distruge. Fiecare din actele sale are răsunet în univers, îi deschide paradisul sau jungla, după cum spune Claudel, în *L'Epée et le miroir*. Omul-Dumnezeu, Iisus Hristos e arhetipul universal. Temelia raportului persoană-comunitate, pus în relief prin credință și rugăciune, trebuie căutat în taina lui Hristos. Credința creștină angajează omul cu toată existența sa. Creștinul așa după cum au arătat Clement Alexandrinul și Crigen e permanent într-o stare liturgică. Existența sa prelungește cultul sau îl prepară. Creștinul făcînd parte din Biserică e apostol și credincios, prin aceeași acțiune el e creștin și misionar. El aparține Bisericii în măsura în care participă la vocația El, care e creșterea Trupului tainic al lui Hristos. «Întreaga suferință care există în această lume, spune Paul Claudel, nu e durerea agoniei, ci aceea a furerii». Credința obligă pe creștin să refacă fără încetare drumul care din moarte și suferință duce la Înviere, care din singurătate și spaimă, duce

spre cetele celor drepti din împărăția divină. Ori de câte ori un om de credință a răsărit în istoria Bisericii, el a adunat oamenii în jurul său. Aceasta a fost experiența monahilor ca și a apostolilor, a lui Antonie, Bernard, Francis din Assisi și mai de curând a lui Charles de Foucauld. Credința lor a schimbat deșertul în grădină, singurătatea în comunitate. Găsind pe Dumnezeu, ei au găsit pe oameni.

Card. A. Renard, *Foi et vie de foi*, dezbate sensurile credinței. Reluând definiția ei din Epistola către Evrei, XI, 1, sensurile ei în Evangheliile sinoptice și în Evanghelia lui Ioan, consideră că încrederea și credința sînt evasi-echivalente. Există o interdependență vitală a virtuților în viața teologală. Oare întreaga viață a creștinului nu e binecuvîntată de har și condusă de Duhul Sfînt — pentru a crede, a spera, a iubi, pe tot parcursul condiției noastre pămîntești de pelerini și de răs-cumpărați? Dincolo credința va înceta. «Astăzi vedem ca prin oglindă, într-un chip amestecat, însă atunci va fi față în față... Pe scurt, credința, speranța și dragostea rămîind toate trei, însă cea mai mare dintre ele e dragostea» (I Cor. XIII, 12—13). În viziunea celestă, ea va fi pentru toți cei mîntuiți, o plenitudine de laudă și extaz, contemplînd Sfînta Treime, Tatăl, Fiu și Duhul Sfînt, într-un singur Dumnezeu, al cărui nume e Dragostea.

Jacques de Bourbon (Busset), *Foi et amour humain*, afirmă că dragostea pentru om e înainte de toate o afirmare a vieții în fața morții. Dragostea fizică îndepărtează pentru un moment frica de moarte, însă spaima revine cu mai mare putere mai tirziu. Problema raportului între suflet și trup, calvar al atîtor metafizicieni, nu-și capătă adevărata sa dimensiune decît în perspectiva misterului pascal. A muri pentru a învia, acest fapt e inexplicabil, însă el are un sens. Ar fi bine ca mulți să mediteze asupra acestei reflexii a lui Kafka: «Chiar dacă nu e mîntuire în viitor, vreau ca în orice moment să fiu demn». Școala cea mai eficace a auten-ticeii uitări de sine, a depășirii e ceea ce alegi — ca dragoste durabilă. Dragostea omenească ne arată că ajungi la universal prin singular. Călea cea mai sigură în căutarea lui Dumnezeu, e să te interesezi de altul. Iată principiul raționaliștilor, exprimat de Spinoza: «Cu cît înțelegem mai mult lucrurile singulare, cu atît înțelegem mai mult pe Dumnezeu».

Milka Lodetti, *La contemplation, l'amour et la foi*. Punînd problema raportului între cele trei idei, contemplație, dragoste și credință, se arată nuanțele specifice fiecăreia. Toate conduc către apostolat și sacerdotiu. Apostolatul e o artă, nu numai opera dăinuirii a harului, ci și a inspirației. Ca și harul, inspirația apostolică, arta pastorală e de origină supranaturală, căci Domnul e stăpînul tuturor. Și pînă la sfîrșitul veacurilor, Mîntuitorul amintește ucenicilor, că e nevoie de rugăciune și post. Voluntar sau numai acceptat, postul e renunțare. Postești doar lipsindu-te de pîine, lipsindu-te de lume. Prin rugăciune, îmbrățișezi pe Dumnezeu. Mistica la rîndul său comportă o artă care se învață, pentru că are doctorii săi. Olivier Clément, *L'autre soleil*, meditează asupra diferitelor faze din viața sa, scrie că prin lectură descoperi deodată o altă lume, frumusețea bisericii medievale, descoperi lumea spiritului, a interiorității, această enormă experiență a invizibilului care se revărsă în toată istoria omenească și devine seva celor mai înalte creații. Dumnezeu există și e deajuns să ascuți cîntecul secret, irezistibil, de-a lungul secolelor și milenilor, a nenumăraților adoratori ai Numelui Sfînt, creatorii de dragoste și frumusețe, sfinții, înțelepții, misticii Orientului și Occidentului. Dumnezeu e spațiul meu și libertatea mea. Prin credință se deschide o cunoaștere, inseparabilă de o transmutare a în-tregei ființe prin focul Duhului Sfînt. Georges I. Béné, *Science et foi: réflexions d'un physicien*, Joseph Meurers, *Science et foi*, reiau teme, în care dezbate aspecte din știința modernă, rolul ei în progresul omierii de astăzi și perspectivele unei societăți mai bune, datorită marilor descoperiri din diferite domenii. Georges M. M. Cottier, *Positions philosophiques face à la foi*, susține că orice gînditor e condiționat de o cultură și un limbaj, iar structuralismul e o luare de cunoștință a pluralismului cultural. Trebuie să reflectăm asupra caracterului personal al aderării la credință. Există o criză filozofică a credinței, filozofii atee ridicînd argumente, cărora adevărurile revelate trebuie să le facă față.

Christian Duquoc, *La mort de Dieu, signification d'une théologie*, dezbate tezele teologiei lui D. Bonhoeffer, God is dead (Dumnezeu a murit). El refuză valorile unei religii tradiționale, închisate, procesul de secularizare făcînd să apară conceptul unui Dumnezeu transcendent mai pur, neinstituțional și care pînă acum a fost

compromis în formulele vetuste ale bisericilor oficiale. Ne apropiem astfel prin fenomenul cultural «al morții lui Dumnezeu» de esența creștinismului, eliminând obstacolele în care creștinismul istoric, cu impasurile sale metafizice o înfundase. A seculariza religia creștină înseamnă a o întoarce din direcția ei iluzorie, care mult timp a alientat-o, redându-i faniilitatea imediată: cercetarea omului de lângă tine. Bonhoeffer e un teolog al secularizării. El constată dispariția culturală a divinității în civilizația modernă. Conformismele religiei trebuiesc respinse, pentru ca legătura între Dumnezeu și om să fie redată în condițiile adevărate în colectivitate. Orice înaintare în spiritualitate e datul unei interpretări, al dăruirii față de cel de lângă tine. Conștiința colectivă e un dat esențial pentru eliminarea obstacolelor dintre Dumnezeu și om. Cornelio Fabro, *La fin de la religion selon D. Bonhoeffer*, expune concepția lui Bonhoeffer, «sfârșitul religiei», «teologia morții lui Dumnezeu», cum este numită într-un sens mai larg. Hristos ne cheamă la o nouă viață nu la o nouă religie. Dumnezeu vrea să fie cunoscut în viață, nu la limitele posibilităților noastre, nu în moarte. Revelația lui Dumnezeu în Iisus-Hristos constituie esențialul. În el nu există nici o «problemă creștină». Dumnezeu e alungat într-o măsură tot mai mare din viața modernă, iar această perioadă constituie «vârsta adultă» a omului modern, pe care istoricii catolici și protestanți o numesc «apostazie a lui Dumnezeu». Conștiința teologică contemporană se exprimă într-o revizuire fundamentală a Creștinismului, prin mișcarea protestantă, prin teologia dialectică, care pune sub semnul întrebării adevărurile încremenite ale creștinismului istoric din dogmă și cult.

În interiorul imanenței, transcendența lui Dumnezeu nu mai are sensul pe care Bonhoeffer îl elimină cu vehemență. Autorul articolului încheie, afirmând că Dumnezeu nu se află pe marginea lucrurilor (an den Grenzen), cum afirmă Bonhoeffer, ci în creații și în har, fiind sufletul tuturor și părintele lor. Imanența și transcendența sînt două momente, prinse unul în altul. Din ele ia naștere subiectivitatea metafizică prin care se formează libertatea. Lumii care s-a emancipat de Dumnezeu pe toate planurile spiritului, prezentînd aspecte de apostazie universală trebuie să-i prezentăm mărturia pe care însuși Mîntuitorul ne-o cere.

Aristotelismul în Principatele Române în secolele al XVII-lea—al XVIII-lea. Constantin Noica, *Aristotelismul în Principatele Române în secolele al XVII-lea—al XVIII-lea*. Pentru valorificarea filozofică a lui Teofil Coridaleu, în Studii Clasice, București IX (1967), p. 253—266, readeuce în actualitate pe Teofil Coridaleu și prezența discipolilor lui în Academiiile de la București și Iași. Teofil Coridaleu se naște la Atena în 1560, urmează filozofia și medicina la Padova cu Cremonini, e profesor la comunitatea greacă din Veneția, 1609—1614, apoi la Atena, unde ține prelegeri în limba veche grecească a lui Aristotel. După ce se preoțește în 1625 ajunge conducătorul vestitei Academii patriarhale din Constantinopol, unde rămîne pînă în 1641. Aici predă învățămîntul pe bază filozofiei aristotelice. În 1641 e numit mitropolit, dar e revocat peste doi ani. În ultimii ani, înainte de moartea sa (1646) e rechemat de ateniensi, cărora le ține cursuri, prezentînd filozofia aristotelică. El crează o școală filozofică destul de importantă, din care se vor ridica mulți discipoli, unii din ei ajungînd să fie profesori la Academiiile din București și Iași. În timpul vieții sale i-a apărut doar, o lucrare epistolară la Londra în 1624, reeditată în secolul al XVIII-lea de trei ori. Alte lucrări: 1. *Comentarii și cercetări asupra întregii logici a lui Aristotel*, 500 p., Veneția, 1729; 2. *Expunerea rezumativă a logicei* (inedit). 3. *Introducere la cursul de fizică după Aristotel*, Veneția, 1779, 625 p.; 4. *Despre nașterea și piere după Aristotel*, Veneția 1780; 5. *Comentarii și cercetări asupra operei Despre cer* (inedit); 6. *Comentarii la Despre suflet* (inedit); 7. *Comentarii la Metafizică* (inedit); 8. *Tratat de geografie sau Despre Univers și părțile lui* (inedit) (Vezi Cleoboul Tzurcoas, *Les débuts de l'enseignement philosophiques et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Theophile Corydalée (1560—1646)*, Bucarest, 1948, Thessalonique, 1967). Constantin Noica arată ce reprezintă opera lui Coridaleu, care săvîrșește un act de citorie cu fiecare operă a sa, redînd din Aristotel: Categoriile, Analiticele prime, Analiticele secunde, Metafizica, Despre suflet, Etica, Poetica, Politică. După cum Goethe reprezintă un dar fără echivalent în alte culturi, tot astfel despre Aristotel se poate afirma că reprezintă cunoașterea

umană desfășurată pînă la capăt, ceva probabil fără echivalent în alte culturi. Înăuntrul culturii europene nimeni n-a fost, o «Universitate», așa cum în termeni originali, poate fi întîlnit în cultura românească din secolul al XVIII-lea. Unicitatea aristotelismului e binecunoscută în cultura europeană, iar în cultura noastră l-am primit într-o versiune minoră în aparență, dar mai vie decît oricare alta la timpul ei. Cultura noastră s-a manifestat o receptivitate deosebită, semnificativă, așa cum a fost cazul și în privința artei bizantine. Calitatea receptării românești e definitivă, chiar în lipsa creației. Poate că universitatea grecească de la București și din Moldova (asemănătoare celei latinești din Apusul Europei) ar fi dat alte roade mai autentice românești, dacă altul ar fi fost destinul stolnicului Cantacuzino și al lui Brîncoveanu.

Coridaleu (*Comentariile la logică*, 1729) e tributar altora. În opera sa pot fi descifrate atvuiunile latine și arabe (comentariile latine caŃe au circulat în Occident și interpretările arabe). În *Comentariile la logică*, 1729, se pot descifra împrumuturi directe din David Armeanul, comentator al operei lui Aristotel, din secolul al VII-lea, care scrie Prolegomena la filozofie. C. Noica așează pe două coloane textele pentru a se putea compara gradul de apropiere dintre ele. La fel s-ar putea prezenta alte texte în care împrumuturile sînt considerabile. Aceste fapte nu trebuie să ne mire. Chiar în cazul culturii noastre, *Învățăturile lui Neagoe* nu sînt decît parțial o lucrare originală. Chiar în opera lui Dimitrie Cantemir s-ar putea găsi unele împrumuturi. Cercetătorii moderni ai operei lui Coridaleu găsesc cu cale să afirme că această revela o personalitate «impressionantă», de o «uimătoare informație», în ceea ce privește scrierile antice, descoperind în el și dimensiunea platonico-augustiniană. Este interesant de constatat cum a fost comentat în Răsărit, Aristotel, după o mie de ani și aspectele sintezei sale. Dacă în Occident Sextus Empiricus, Simplicius, ori Diogene Laerțiu au avut un rol deosebit, dacă toți comentarii aristotelici au fost editați, cu atît mai mult reeditarea lui Coridaleu, în Grecia și România ar constitui o contribuție importantă la prezența lui Aristotel în lumea noastră. El este ultimul mare comentator grec reflectînd toate interpretările vechi, și noi, reînsușeînd întreg aristotelismul în spiritul unei Renașteri caracteristice Răsăritului, pe care-l domină două veacuri cu suflul său progresist. Pe noi românii, scrie mai departe Constantin Noica, — ne interesează gradul de superioritate a învățămîntului nostru universitar din cele două Academii, cu nimic mai prejos decît cel din Italia ori Germania, din timpul său, cit și aspectul său luminat și raționalist. (A se vedea studiile lui V. Papacostea, I. Ionașcu, Birsănescu, Virgil Cîndea). Învățămîntul superior aproape ca și învățămîntul simplu, a laut la noi un caracter aproape de fiecare dată, — de curerie, fiind un act de mare ctitorie (Vasile Lupu — Academia din Iași și Stolnicul Cantacuzino — Academia din București). În această privință se poate stabili o mare deosebire între o țară ortodoxă și țările catolice. Învățămîntul în acestea din urmă a fost inițiat, preluat și pînă la urmă blocat de Biserică, pe cînd la noi și în general în Răsărit, învățămîntul a fost întotdeauna un act ca și revoluționar și progresist. La noi cel mult se învața și teologie, făcîndu-se aceasta independent de Biserică, chiar cînd învățămîntul era ocrotit de patriarhi ai Bisericii, cum a fost în cazul lui Hrisant Notara, coridaleanul. În țara noastră școala n-a fost niciodată simplă școală, ci a fost și un act de afirmare națională, mijloc de luptă, unul nespun mai activ decît mult răbdătoarea, însă păsărătoarea, ortodoxie. (Arată aceasta din plin școala latinistă, Gheorghe Lazăr și tot începutul secolului al XIX-lea). Încă din secolul al XVII-lea, școala a fost un act de afirmare spirituală, o pornire către cultura izvorită din realități sociale și spirituale autentice. Așa au apărut cele două Academii românești, ele nefiind cerute nici de Biserică, nici de turci, nici de grecii din Fanar sau de trufia vreunui domnitor. Erbiceanu pe bună dreptate scrie că profesorii de aici, unii chiar de origină română, «au ținut instrucția la aceste două Academii, la înălțimea științei occidentale. Nu existau școli pe acele vremuri grele aiurea decît în apusul Europei și la noi la români. Cele din Constantinopol și din tot Orientul erau de aproape privegheate și aspru cenzurate de autoritatea turcească. La români însă, școlile s-au bucurat de toată libertatea în învățămînt și pentru aceea năvăleau aicea toți cei din Orient, ori de ce nație erau»... «Dacă Italia a fost cîntată și laudată de istorici ca adăpostitoare și cultivatoare Muzelor după căderea Constantinopolului, acum cu drept cuvînt, cunoscînd faptele se cuvine să fie recunoscut că și noi românii sîntem cultivatorii, educatorii și eliberatorii popoa-

relor orientale... mai ales în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea» (Vezi C. Erbi-ceanu, *Discurs asupra școlii grece și române din timpurile lui Vasile Lupu și Matei Basarab până la 1828* (Iași, 1885); *Idem, Bărbați culti, greci și români și profesori din Academii de Iași și București din epoca fanarioasă*, București, 1905). Cu treizeci de ani în urmă Nicolae Iorga publică în franceză și română: *Comemorarea a 250 de ani de la întemeierea unei Facultăți de litere la București*, subliniind că întemeierea ei, în spiritul Universității din Padova, se cuvine a fi atribuită indirect Stolnicului Constantin Cantacuzino. Greci sau români, conducătorii și profesorii Academiei domnești din București, dovedeau o solidaritate intelectuală în spiritul culturii Renașterii, dezvoltând tendințe înnoitoare prin cultivarea filozofiei aristotelice și a științelor (Vezi G. Cronț, *Academia domnească din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, în «Studii», București, 1965, nr. 4).

S-a arătat de asemeni că lumea grecească din secolul al XVII-lea conținea două direcții de cultură: una progresistă, neoaristotelică, cuprinzând pe Chiril Lucaric și Coridaleu, iar alta tradiționalistă, intransigentă și retrogardă. «Judecând după cursurile păstrate în caietele studenților (e vorba de manuscrisele coridaleene) nu mai regăsim pe acel Aristotel falsificat de scolastică și pus în serviciul teologiei, ci de noul Aristotel, așa cum rezultase din munca de reconstituire a tratatelor originale, întreprinsă de profesorii padovienii» (Victor Papacostea, *Originile învățământului superior în Țara Românească*, în Studii, București, 1961, nr. 5). C. Noica reproduce un fragment din *Rînduiala dascălilor de la Sfintu Sava din București*, august 1707, tradus de Nicolae Iorga: „Dascălii școlii să fie trei, deosebiți prin cucernicie și bune năravuri, dintre care cel dintâi să învețe după rînduiala aceasta: 1) logica, 2) retorica, 3) fizica, 4) despre cer, 5) despre naștere și pîiere, 6) despre suflet și 7) despre metafizică. Dimineața, să se tîlmăcească două cărți, logica împreună și cu lecția despre cer, ori fizica și cea despre suflet, ori retorica și metafizica, dar nu acelorași ucenici amîndouă, ci celor mai înaintași cele mai înalte, iar celor mai neisprăviți cele mai de jos; căci nu se va preda celor ce n-au ieșit încă din fizică lucrurile metafizice, ce acei care învață și fizica, aceluia li se va tîlmăci despre naștere și pîiere, și așa mai departe în cele două clase ale ucenicilor va preda și științele...». Continuă cu dispoziții pentru cursurile de teologie, de istorie, de literatură. Această rînduială venea din dispozițiile patriarhului Hrisant Notara. Parcurgînd *De caelo* al lui Aristotel în comentariul lui Coridaleu, constăți că sufletul cel nemuritor e împlîntat în natură, iar urmărind concepția lui Coridaleu constăți că el aduce un plus de elemente științifice, acordă o mai mare parte sferei pămîntești, materialității. Cursurile universitare de la Academii românești, în deosebi la începutul lor nu erau decît lucrările lui Coridaleu, copiate mereu, iar abundența lor arată faptul că opera lui Coridaleu se transformase în manual. Autoul articolului prezintă manuscrisele grecești, adevărate „cursuri univesitare”, unele anterioare anului 1700, majoritatea fiind din secolul al XVIII-lea, ce se află în Biblioteca Academiei: 13 manuscrise (49, 180, 376, 420, 430, 440, 674, 707). etc. (Vezi de asemeni *Catalogul manuscriselor grecești*, întocmit de C. Litizica, în lucrarea lui Tzurcas și Cameriano). Remarcăm numărul mare de manuscrise, cu texte despre fizică și științele naturii. Întocmirea unei ediții complete, prezentînd aceste manuscrise, cu o analiză de istorie a filozofiei respective, ar constitui un act de dreptate făcut culturii românești. O astfel de lucrare ar prezenta lumii, operele complete ale lui Coridaleu, ultimul comentator de seamă al lui Aristotel din istoria culturii europene. În afară de prestigiul evident al întocmirii unui astfel de corpus, actul de editare ar însemna îmbogățirea istoriei gîndirii europene cu o pagină scrisă în același spirit înnoitor, umanist, care în Apus se manifesta împotriva aristotelismului, în timp ce în țările românești învățații aristotelici persecutați de Constantinopol își găseau aici nu numai un adăpost, ci și o patrie a libertății de cultură. În jurul anului 1700 dînd lumii cîțiva mari și recunoscuți români, noi am fost contemporani cu Europa. Aristotelismul a avut o ultimă înflorire în Răsărit prin epigonul său de o mare fosforescență, Coridaleu. S-a afirmat despre Răsărit că e mai degrabă platonician, în timp ce Apusul ar fi aristotelic. Însă amîndoi reprezintă o polaritate originală și activă. E necesară o întoarcere la izvoare în filozofia noastră recentă, o angajare în cercetări istorice de respirație largă.

DIN DOMENIUL ARHEOLOGIEI: 1. ÎN JURUL PAPIRILOR DE LA DERVENI ȘI CALLATIS; 2. DOMUS DIVINA ÎN DACIA.

1. D. M. Pippidi, *În jurul papirilor de la Derveni și Callatis*, în *Studii clasice*, București, IX (1967), p. 203—210, prezintă câteva date interesante în legătură cu papirii menționați. În 1959—1960, într-un mormânt din Mangalia s-a descoperit un papir grec, dar care nu a putut fi salvat. Se știe că în Italia, la Herculaneum, asemenea documente celebre au fost scoase la iveală. La puțin timp după descoperirea de la Mangalia, la Derveni, în Grecia, lângă Salonic a avut loc o descoperire simi-lară. În cursul unor săpături, făcute de Serviciul grec de Antichități, în mantaua-unui tumul, ce acoperea un mormânt de piatră, printre resturile rugului de incinerare, s-a găsit un sul de papirus, în parte carbonizat. O parte din text a putut fi salvat, iar prin revista *Gnomon*, 1963, filologii și istoricii din lumea întreagă au putut lua cunoștință de text. Profesorul S. G. Kapsomenos de la Universitatea din Salonic, în Congresul Internațional de Studii clasice de la Philadelphia din anul 1964, a adus informații suplimentare (Vezi *The Bulletin of the America Society of Papyrologists*, II, 1964, p. 1—12). Kapsomenos opinează că sulul ar fi făcut parte din obiectele de uz personal, destinate să piară o dată cu cadavrul. Ceea ce a rămas reprezintă resturile unui sul care la origine avea 59 cm, redus la un număr de 150 fragmente de mărimi inegale, distribuite între 22 coloane, păstrându-se mai bine în partea superioară. Unele cuvinte descifrate, miste, teis, tein, haos, indică faptul că textul ar avea un caracter religios. Studiul ulterior al textului oferă concluzia limpede că ne aflăm în fața unui comentariu de poem orfic. S-au păstrat în total 18 versuri. Două din ele sînt identificate ca făcînd parte dintr-un tratat pseudo-aristotelic, *De mundo*, (cap. VII, 25), iar trei versuri sînt homerice, (unul din *Odiseea* și două din *Iliada*). Textul e anterior activității celor mai vechi filologi alexandrinii. Nu e exclus ca autorul să fi fost *Epigenes*, cunoscut ca alcătuitoare de formule obscure ale simbolismului orfic, din secolul al IV-lea, înaintea erei noastre. În această lumină privind datele oferite de mormânt, tumulul nu ar putea fi mai nou decît anul 300 înaintea erei noastre. Discuțiile ce au avut loc după expunerea profesorului Kapsomenos au relevat obiectii serioase împotriva datei, apreciată ca timpurie. Totuși pare probabil ca papirusul de la Derveni să fie cel mai vechi din cîte au ajuns pînă la noi, chiar comparat cu descoperirile din Egipt. El e mai vechi decît papirusul Timotheos, mai vechi și decît contractul din 311, care erau apreciate pînă acum ca cele mai timpurii documente papiracee transmise din antichitate.

Cu atît pare mai regretabil faptul că *papirusul calatian*, distrus înainte de a fi fost identificat, se apropia mai mult de cel descoperit în Grecia. Observațiile culese de exploratorii necropolei calatiene (1959) au arătat că frumosul mormânt în care a fost găsit papirusul (un spațiu, închis ermetic prin lespezi de calcar, acoperit cu o movilă strînsă într-un inel de piatră), se plasa cronologic în ultima treime a secolului al IV-lea î. e. n., aproape în aceeași perioadă, constatată la mormintele de la Derveni (Vezi datele prezentate de Em. Popescu, P. Diaconu, C. Preda, în «Materiale de arheologie», VIII..., p. 447—448; Const. Preda, în «Dacia», V (1961), p. 295—297). La fel cu Comentariul de la Derveni, papirusul calatian era scris cu caractere *epigrafice*. Puținele litere văzute (de D. M. Pippidi) păreau lipsite de ligaturi, caligrafice, — deci anterioare formării scrierii cursive, care începe să se răspîndească în secolul al III-lea, înaintea erei noastre.

Dacă papirusul din Mangalia ar fi putut fi salvat, el s-ar fi numărat printre *cei dintii ca dată*, din cîți ne-au parvenit pînă astăzi, poate chiar mai vechi ca mormîntul, dacă presupunem că sulul era proprietatea defunctului și desigur achiziționarea lui nefăcîndu-se chiar în ultimul an al vieții sale O informație din Xenofon (*Anab.* VII, 5, 14) arată că pe tîrîmul de la Salmydessos, printre alte epave ale unor corăbii naufragiate, care asigurau legăturile coloniilor pontice cu porturile metropolitane, ar fi fost văzute și «multe suluri de papirus scrise» (*pollai bibloi ghegramenai*). Ele constituie mărturii ale unui comerț înfloritor oît și ale unei vieți culturale în cetățile de pe tîrîmurile de vest și de nord ale Mării Negre. În continuare D. M. Pippidi respinge interpretarea lui Ch. Picard, (*Rev. arch.*, 1963, I, p. 179), care consedără că la Callatis și la Derveni nu e vorba de «cărți» propriu-zise, ci de «talismane pentru viața de apoi».

Care a putut fi caracterul textului îngropat cu defunctul, ce conținea? O afirmație categorică nu poate fi făcută.

Radu Vulpe, (*Vechi focare de civilizație: Istria, Tomis, Callatis*, București, 1966, p. 86), afirmase că e vorba aici de textul grecesc al unui decret de cinstire, de care beneficiase defunctul. În continuare R. Vulpe adaugă, că datînd din secolul al IV-lea î. e. n., papirusul este unul din cele mai vechi documente din această materie, în limba elenă, cunoscute pînă acum.

Datarea papirusului în secolul al IV-lea î. e. n. nu ridică îndoieli. D. M. Pippidi, apreciază că nu avem de a face cu un decret de cinstire, astfel de dovezi de prețuire din partea unei cetăți se materializau prin inscripții în piatră. Decretele de cinstire erau redactate scurt, în timp ce papirusul din Mangalia, se înfățișa ca un sul de o oarecare grosime. Faptul că sulul era ținut în mîna dreaptă a scheletului, însemna că textul era pus în așa fel ca să-l însoțească în lumea de dincolo. Probabil că e vorba de vreo lucrare mult îndrăgită în cursul vieții, sau care ar fi aparținut defunctului (Vezi D. M. Pippidi, *Geți și greci la Dunărea-de-jos*, București, 1965, unde prezintă lista literaturilor și cărturarilor din Callatis, care și-au oștigat un loc de cinstire în literatura greacă, de la Demetrios la Satyros și la Heracleides Lembos). De-a lungul întregii antichități, pornind de la tăblițele orifice pînă la mormîntul gnostic din Viale Manzoni, se puneau la îndemîna celor decedați, care făceau parte din secte mistice, — sub formă de texte sau imagini, îndrumări, cugetări, referitoare la fericire și veșnicie (Vezi Otto Kern, *Orphicorum fragmenta*, 1922; J. Carcopino, *De Pythagore aux Apôtres*, Paris, 1956, p. 85—221, prezintă toată literatura mai veche). La Dervenî, alegerea textului ars cu cadavrul, nu a fost întimplătoare iar papirusul n-a fost pur și simplu depus în cutia de piatră, ca atîtea texte literare aflate în Egipt. La Mangalia, în mormîntul respectiv, în preajma scheletului s-au aflat presărate boabe de grîu iar pe capacul de lespezi al cutiei funerare, coji de ouă. Desigur că aceste noi elemente ne conduc către semnificațiile mistice care pun în evidență legăturile dintre simbolismul oului și riturile dionisiace. Cu mai bine de o jumătate de secol în urmă studii valoroase semnalau prezența unor ouă, naturale sau artificiale, de lut, sau de piatră, în mormînte din Grecia și Italia (Vezi M. P. Nilsson, *Das Ei im Totenkultus der Alten*, in ARW. 1908, XI = Opuscula selecta, I, Lund, 1951; H. Metzger, *Collection Hélène Statatos*, III, Strasbourg, 1963; G. Roux, *L'architecture de l'Argolide aux IV-e et III-e siècles a V. J. C.*, Paris 1961). Se poate constata răspîndirea intensă a unei practici, de la tîrmul de nord al Mării Negre pînă în vestul mediteranean și din zorile istoriei, pînă în epoca imperială romană — în centrul căreia se află simbolismul oului, (viața veșnică), ca și prezența lui Dionysos, devenit din zeu al naturii care moare și reînvie, — stăpîn al sufletelor și chezaș al veșniciei (Vezi M. P. Nilsson, *Griechische Religionsgeschichte*, München, 1954, p. 598; P. Alexandrescu, în «Studii Clasice», VIII (1966), p. 75—86). Mărturii numeroase epigrafice și arheologice mărturisesc la Callatis cultul public și cultul tainic al religiei dionisiace. Mențiuni repetate ale unor temple și grote destinate cultului, construite prin jertfele bănești ale credincioșilor, existența unui mare număr de inițiați în misteriele fiului Semelei, — toate acestea dovedesc persistența în Callatis a unei atmosfere a cultului dionisiac, întreținut le-a lungul vieții, ca o pregătire în vederea morții. Într-o astfel de perspectivă poate fi îndreptățită presupunerea că defunctul din mormîntul descoperit la Callatis în 1959, a putut fi un adept al Zeului, probabil chiar un demnitar din ierarhia secretă. E îndreptățită o astfel de afirmație, întrucît proporțiile tumulului, calitatea construcției de piatră și cele două coroanțe îngropate cu el, indică un rang sacerdotal. Aceasta constituie o ipoteză de lucru, desigur păstrînd proporțiile naturii subiectului. 2. I. L. Russu, *Domus in Dacia*, în «Studii clasice», București, IX (1967), p. 211—218, cercetează două plăci de marmoră, una la Peșteana, de unde a fost transportată la Lugoj, iar alta pe malul Mureșului central. Ele conțin forme grafice și plastice impunătoare, formînd la origină o singură piesă de mari proporții, închinată în *honorem Domus Divinae*. Regruparea grafică a fragmentelor permite restabilirea unui armonios ansamblu epigrafic-arheologic, atestînd forma unui cult imperial, al așa-numitei domus divina. Lespedea fragmentară de marmoră albă are un chenar cu profilatură frumoasă pe marginea de sus și de jos, lungime 116, lățime 76, grosime 25 m. Scrierea e cu litere clasice, descrescînd în cele patru litere. Piesa fragmentară a fost descoperită încă din 1935, la est de Deva. Textul

păstrat pe fragmentul a este următorul: *onorem Dom... (Onivs pap Dom...I I...Col dacic pavn...)* LDD.

b) Lespedea întregă de marmură albă, tăiată simetric la marginea stângă, de 145×76×25 cm, avînd chenar identic celui precedent, are textul în patru rînduri de aceleași dimensiuni, păstrîndu-se întreg. La capăt într-un triunghi se află un bust de femeie cu coafură tipică pentru secolul al II-lea al erei noastre, de modă romană. Piesa se păstrează astăzi în Muzeul raional de istorie din Lugoj, unde fusese dusă de către episcopul locului în anul 1901, de la Ulpia Traiana. Ea e semnalată în 1903 în sematism istoric (Diocesa Lugosului). Lugoj, 1903. Cele două piese au fost descoperite succesiv, la date necunoscute, în zona centrală arheologică a Ulpiei Traianii și transportate în direcții diverse, una la Mureș, alta la Peșteana, apoi la Lugoj, în anul 1901. Cele două piese alăturate însă, se racordează perfect, două litere ale textului, repartizîndu-se pe ambele fragmente, oferind o legătură de continuitate, evidentă. Deoarece deocamdată bucățile nu pot fi alăturate efectiv, prin fotografiere s-au făcut reconstituirea grafică, obținîndu-se un ansamblu lung de 350—360 cm, cu următorul text integral:

(Inh)onorem Domus Divinae

?(L. Antonius Pap(iria tribu) Domitius Priscus

?(dec(urio) col(oniae) Dacic(ae) pecunia sua fecit.

L(ocus) d(atus) d(ecurionum) d(ecveto).

În traducere: «în cinstea casei divine (imperiale)? L(ucius) Antonius Domitius Priscus, din tribul Papiria, decurion (?) al coloniei dacice, pe cheltuiala sa a făcut (această lucrare, construcție); loc acordat prin decretul decurionilor».

Piesa epigrafic-arhitectonică, înălțată în *honorem domus divinae*, cu 3,5 m lungime, document de proporții, forme și eleganță glicptică remarcabile, desigur printre cele mai de seamă din toată provincia Dacia, trebuie să fi fost așezată în chenar cu tipica tabula ansata, pe un edificiu, terme, basilică ori un sanctuar destinat cultului imperial, pe fața principală, deasupra intrării. Probabil că locașul să fi fost dedicat casei imperiale, prin îngrijirea și cheltuielile unui bogătaş din aristocrația provincială a coloniei dacice. Prezența mențiune despre *Domus Divina* în Dacia, e a cincea, două fiind identice: 1. Inscricția fost descoperită în nord-estul provinciei, între Călugăreni și Dămieni, înscrisă pe ofrandă. În lespede, al cărei rost aproape de castrul roman de aici, nu pare clar (Vezi D. Protase, *Castrul roman de la Călugăreni*, în «Acta Musei Napocensis», II, 1965 (1966), p. 209—214). 2. la Apulum (Alba Iulia), pe un altar, fragment. *In honor Domus Divin...* (Vezi «Studii și Comunicări» (Apulum, IV), București, 1961, p. 104, nr. 12);

3. La Micia (Vețel), un altar votiv frumos scris, un ornamente: «pro salute domus divinae sacrum...» (În Dolgozatok Kolozsvár, Cluj, IV, 1913, p. 260). Un roman greco-mental a înălțat pentru sănătatea dinastiei romane un altar de marmoră.

4. La Ulpia Traiana o inscripție fragmentară pe altar, închinată «duhului casei imperiale» (Vezi în «Dacia», I, 1924, p. 240—250), de asemenea în «Revista istorică română», XVII (1947), p. 75—76.

5. Epigrafia reconstituită a ansamblului prezentat cu formula în *honorem domus divinae* are o deosebită importanță social-religioasă, întrucît ea se referă la cultul oficial al Romei, al împăratului, care în Ulpia Traiana, metropola Daciei se bucura de o mare cinste. *Domus Divina* (*Domus Augusti*) «casa imperială» designa întreaga familie imperială, dinastia, care apare frecvent în epigrafele, conținînd invocatii. Formula în *honorem domus divinae* apare frecvent mai tîrziu, după anul 180—192.

Inscricția sarmisegetuzensă de față, reconstituită, nu pare a fi anterioară ultimelor două decenii ale secolului al II-lea al imperiului, probabil din vremea lui Commodus (180—192), eventual din vremea lui Septimius Sever. Femeia reprezentată în tabula ansata, pare a fi o persoană din aristocrația locală, de la Ulpia Traiana, chir soții lui Antonius Domitius Priscus, care a ridicat construcția cu inscripția monumentală. Între inscripția de față și un fragment de pe cornișa unui templu din forul din Philippi (Macedonia de est) poate fi stabilită o analogie. Ca și la Ulpia Traiana, ne aflăm în fața unui sanctuar, dedicat dinastiei, întrucît *Domus Divina* era considerat ca o zeitate, cult bine organizat în capitala provinciei carpatice. Dedicatii și invocări de genul *domus divina* sînt mai frecvente în zonele-

occidentale, Italia, Galia, Germania, Britania, Raetia, Africa romană de nord-vest, provinciile renane și danubiene, mai rare însă în răsărit.

În marea majoritate a cazurilor Domus divina apare ca formulă asociată cu vreo zeitate mai importantă: Aesculapius, Apollo, Concordia, Diana, Matres, Fortuna, Jupiter, Mars, Mercurius, Minerva, Mithras, Neptunus, Victoria, etc. Antonius Domitius Priscus putea fi un fruntaș bogat al provinciei carpătice, decurion, ori eventual augustalis. Numele gentilic, Antonius, arată că aparținea unei familii (ginte) cu numeroși reprezentanți în provincie, și marile centre urbane, Ulpia Traiana și Apulum. Piesa prezentată se impune ca una din cele mai remarcabile dintre materialele epigrafice și gliptice, din marea metropolă a Daciei romane (Vezi cu privire la Arheologia, monumentele și istoria coloniei Ulpia Traiana Dacia Sarmizegetusa: în «Dacia» I, 1924; III—IV, p. 516—556; IX—X, 1941—1944, p. 431—448; XI—XII, 1945—1947, p. 275—280; Sargetia (Deva), I, 1937; II, 1941; ACMIT. IV, p. 355—413 (C. Daicoviciu); C. Daicoviciu — H. Daicoviciu, Ulpia Traiana, București, 1962; O. Floca, Muzeul de arheologie Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Deva, 1967). Construcția ridicată de Antonius Domitius Priscus în capitala politico-religioasă a provinciei, relevă o deosebită nouate din punct de vedere arheologic, epigrafic și arhitectonic. Faptul că au fost descoperite în mod separat cele două fragmente de marmură, studiul ruinelor și terenului, unde ar fi fost amplasată clădirea — nu pot îndreptăți nici un indiciu în fixarea punctului topografic respectiv.

UNIREA BISERICILOR ȘI ECUMENISMUL ORTODOX. — Ion Bria, *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine*, în «Studii Teologice», București, 1968, nr. 1/2, p. 3—170, dezbate pentru prima dată în țara noastră o problemă atât de vastă, în contextul larg al mișcării ecumenismului. În partea I sînt analizate aspecte ale eclesiologiei contemporane. Unitatea Bisericilor constituie astăzi o problemă complexă, în care dialogul ecumenic apare ca o confruntare de structuri dogmatice constitutive ale Bisericii, în care valorile teologiei, liturgice, valorile apostolatului trebuie să facă față lumii într-un proces de transformare ireversibil. Pentru Ortodoxie ființa Bisericii, «trup tainic» al Mîntuitorului e mediul optim în care sîntem chemați să ne mîntuim. Catholicismul prezintă Biserica sub formă de instituție cu structură jurisdicțională, cu conducere cvasiomonarhică—papală, protestantismul — o consideră mai mult ca «eveniment al credinței», în care subiectivismul credinciosului depășește cu mult îndreptarul Sfințelor Scripturi, tradiția și normele Sinoadelor Ecumenice. Eclesiologia ortodoxă însă și-a păstrat intacte valențele patristice, în puritatea doctrinară a Sinoadelor Ecumenice și a tradiției vii. Teologia patristică e aceea care acordă o înțelegere vastă asupra ființei omului a istoriei, a cosmosului și deci a Bisericii. Biserica are un principiu fundamental hristologic pentru că întreaga fire, creația în desfășurarea ei pe toate planurile, are o maximă convergență hristocentrică. Modul teandric, realizat prin Întruparea Fiului, e izvorul întregului proces de îndumnezeire, de perfecțiune fără sfîrșit, de viață în Biserică, iar cultul creștin cu cele șapte Taine, împrospătează permanent Biserica, înlăuntrul căreia descoperim sensul vieții noastre. — plinitudinea divină și viața veșnică. Duhul Sfînt e cel ce actualizează și menține unitatea Bisericii, mișcă întreaga făptură și istoria, realizînd «uniunile și unghiurile», pentru ca toate existențele, toate formele la diverse niveluri, — să se lege între ele, să realizeze armonia, legătura tuturor fiind Hristos Logosul (Vezi Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 43). În Teologia ortodoxă, Biserica e o comunitate de credință, ierarhic-liturgică, totul concurînd la înălțarea ființei omenestii, energiile divine ale harului dînd omului suflul mîntuitor pentru ca prin ajutorul luminii supranaturale, să-și înnoiască făptura. În liturghie avem prezentă «istoria mîntuirii», «anamneza» dîndu-ne relația cu evenimentele mîntuirii, iar «epiclesa» realizează «comuniunea totală» prin Duhul Sfînt. În concepția ortodoxă, Biserica e viață nouă cu Hristos și în El, însuflețită de Duhul Sfînt.

«...Sînt felurite lucrări, dar este același Dumnezeu, Care lucrează totul în toți» (I Cor. XII, 4—6). În acest fragment ne este redată unitatea organică și sociologică a bisericii, comunitatea de vocații, de slujiri, de experiențe, de daruri, ca o comunitate harismatică. Ortodoxia cuprinde istoria și societatea în comple-

xitatea lor infinită, considerînd succesiunea apostolică ca o realitate fundamentală și sacramentală. Unitatea de conducere monarhică pe care catolicismul o impune, cu primatul său papal nu are nici o bază biblică și nici o justificare teologică. În protestantism, atît teologia ouvîntului «a lui Karl Barth, cît și demitologizarea» lui R. Bultmann, reclamă o înnoire a sensurilor noi de recercetare a Evangheliei, de redescoperirea esențialității mesajului Mîntuitorului. Ecumenismul, ca mișcare spre refacerea unității bisericii trebuie să aibă ca finalitate apropierea confesiunilor de sensul original, autentic, primar al Bisericii, pe linia Tradiției patristice, a revelației evanghelice.

În ecleziologia ortodoxă modernă deși n-a păstrat doctrina tradițională despre «Trupul tainic al Domnului», totuși au apărut puncte noi de vedere: «biserica — prelungire a Întrupării» (S. Bulgakov, D. Stăniloae); Biserica și cele două «iconomii» a Fiului și a Sfîntului Duh (D. Florovsky. (VI. Lossky). ecleziologie euharistică (N. Afanasiev). Biserica are un principiu hristocentric ontologic, întrucît actele răsculpărătoare ale Mîntuitorului sînt nu numai «evenimente», integrate într-o «istorie a mîntuirii», ci totodeodată trepte, în care se realizează «schimb ontologic dintre Dumnezeu și umanitate». În ea descoperim «iconomia îndumnezeirii», prin care umanitatea asimilează harul lui Dumnezeu, devenind «pliroana» lui Hristos, «comuniunea» Duhului Sfînt. Biserica de asemeni are un principiu pneumatologic. Cîncizecimea rămîne actul constitutiv al Bisericii, pentru că Duhul Sfînt — Duhul Koinoniei, crează «eclesia», «noul popor al lui Dumnezeu», din comunitatea care mărturisește pe Iisus Hristos cel înviat ca Domn și Mîntuitor.

Astfel, Biserica se află în relație organică atît ou iconomia Fiului cît și ou iconomia Duhului. Nu se poate spune că există o Biserică-instituțională a lui Hristos și o Biserică-harismatică a Duhului Sfînt. Pe de o parte, aspectul instituțional al Bisericii nu reprezintă o limitare pentru acțiunea mîntuitoare a lui Hristos și pentru prezența harismatică a Duhului Sfînt; pe de altă parte, lucrarea și misiunea Bisericii depinde de puterea Duhului Sfînt, de aceea epicleza are o semnificație fundamentală pentru cultul și spiritualitatea creștină. Așadar, comunitatea care mărturisește pe Iisus Hristos este comunitatea care invocă Duhul Sfînt.

A doua relație ecleziologică o formează Biserica și Bisericile. Ecleziologia euharistică a demonstrat că orice comunitate locală, prin cultul ei euharistic exprimă în mod văzut Biserica universală în acel loc. Orice Biserică locală prin mărturisirea ei ortodoxă, prin realitatea ei sacramentală și, în special, prin succesiunea ei apostolică se află în Biserica universală. Prin aceste realități ecleziale fiecare Biserică locală are în ea însăși un sens propriu al sobornicității.

Relația dintre Biserică și lume nu trebuie să fie interpretată ca o simplă extensiune universală a Bisericii văzute. Eclesia și oekumene nu sînt limitate și concentrate în ele însele ca două realități separate, ci fiecare există pentru cealaltă, pentru că Hristos strînge toate lucrurile separate într-o unitate organică. Oekumene va deveni eclesia lui Hristos, de aceea Biserica are o deschidere structurală față de lume. În viața trupului tainic al lui Hristos este implicată însăși viața umanității.

Unitatea Bisericii este în legătură cu aspectul cosmic al lucrării lui Hristos, aspect pe care Ortodoxia pune un accent deosebit. Sfîntul Maxim Mărturisitorul a dezvoltat învățătura despre Iisus Hristos ca centrul unificator spre care converge întreaga creație. Prin întruparea Sa, întreaga umanitate are o relație și o orientare hristocentrică. Lumea devine astfel Biserica lui Hristos: toate lucrurile sînt chemate să intre în Biserică.

În capitolul «Unitatea și intercomuniunea» se precizează că slujirea și comuniunea euharistică interbisericească ridică nu numai problema unei mărturisiri de credință comune, ci și pe aceea a semnificației ecleziologice a comunităților neortodoxe. Teza despre prezența harismatică a Bisericii în afară de limitele ei canonice nu este realistă și duce la o Biserică nevăzută, după cum teza despre lipsa de har în afară de Biserica Ortodoxă nu ia în considerare diferitele forme de prezență și de relație între Ortodoxie și celelalte Biserici creștine. De aceea și principiul «iconomiei» se poate aplica numai în mod condiționat, adică recunoașterea tainelor neortodoxe este dependentă de recunoașterea statutului de Biserică

«comunităților ce le-a săvârșit, statut pe care îl dă, desigur, prezența unor structuri apostolice.

Definirea unei sinteze în doctrina despre Biserică rămîne o datorie a teologiei ecumenice prezente. Ortodoxia aduce în această sinteză datele ecleziologiei patristice, care a pus un accent puternic pe corelația dintre Trupul tainic al Domnului și procesul îndumnezeirii. Din catolicism ar putea fi preluate unele aspecte ale «ecleziologiei sacramentale». Mai noi, în special, teza despre «Biserica-sacrament»), iar din protestantism unele date ale concepției dintre integrarea Bisericii în «istoria mîntuirii».

Desigur că acceptînd doctrina despre primatul papal, ecleziologia romano-catolică minimalizează nu numai principiul hristocentric al Bisericii universale, ci și realitatea Bisericii locale. Iar în protestantism, prin nerecunoașterea existenței și necesității unor instituții și structuri care țin de constituția Bisericii, se diminuează însăși realitatea eclezială a Bisericii.

În partea doua se studiază Aspectele dogmatice ale ecumenismului. Ținînd seamă de relațiile în care este implicată Biserica, s-au format trei criterii sau principii ale ecumenismului; Adevărul comun sau tradiția apostolică; sobornicitatea sau integrarea Bisericilor locale în Biserica totală; slujirea Bisericii față de lume.

Există o corelație fundamentală între ecumenism și ortodoxie (de altfel, această corelație justifică participarea Bisericilor Ortodoxe la Mișcarea ecumenică), deoarece Biserica fiind concepută ca o comunitate de credință, ecumenismul tinde la restaurarea continuității de doctrină, adică la recunoașterea caracterului apostolic al tradițiilor bisericesti. Biserica Veche s-a definit pe baza mărturisirii de credință, primită de la Apostoli. Conflictul între tradiții a apărut cînd Bisericile au părăsit norma lor comună: tradiția apostolică. Restaurarea unității creștine implică acceptarea în comun a unei mărturisiri de credință a cărei substanță o formează tradiția apostolică păstrată de Biserica nedivizată, cea «regula fidei» formulată de Sinoadele Ecumenice. Deoarece Biserica nu numai că păstrează tradiția apostolică, ci și o asimilează, o comunică și o trăiește pentru fiecare epocă, urmează ca tradițiile bisericesti să fie preluate în această sinteză, dar trebuie să se cerceteze dacă ele reprezintă o fidelitate credința apostolică, sau dacă ele sînt reprezentări donaturate ale acesteia.

Raportul dintre «ecumenism și sobornicitate» permite să se dea valoare Bisericii locale și diversității vieții spirituale și exprimării teologice. Integrarea Bisericilor locale în Biserica universală nu este o simplă chestiune de organizare bisericască și nu presupune centralizarea juridicțională monarhică, cum susține catolicismul. Federația ca și sistemul pluralității confesionale nu asigură o unitate organică interbisericească, deși ele pot avea a valoare practică provizorie. Ortodoxia consideră că natura de organism sacramental al Bisericii impune «koinonia» Bisericilor locale prin comuniunea de credință și cea euharistică, fiecare Biserică păstrînd organizarea autocefală locală. Diversitatea locală nu trebuie înțeleasă ca un proces nelimitat care să ducă la separarea între «local» și «Catholic». «Catholicitatea» autentică există acolo unde diversitatea nu distruge «ortodoxia».

Relația dintre ecumenism și slujirea Bisericii față de lume constituie o latură importantă a Mișcării Ecumenice contemporane. Astăzi se recunoaște că ecumenismul tinde nu numai la refacerea unității văzute a creștinilor, ci și la colaborarea Bisericilor în problemele vitale ale omenirii din fiecare epocă, deoarece Biserica e o realitate dinamică, un organism care respiră fenomenele lumii și participă la ele.

Ecumenismul romano-catolic minimalizează principiul hristocentric al Bisericii, nu recunoaște Bisericile din afara jurisdicției episcopului de Roma ca «Biserică», evită colaborarea cu societatea. Primatul papal nu poate fi tolerat ca o tradiție specifică Apusului, deoarece e în contradicție cu însăși natura hristocentrică a Bisericii și anulează valoarea Bisericilor locale.

Ecumenismul protestant deși aduce un element pozitiv în Mișcarea Ecumenică și anume accentul pe aspectul harismatic al Bisericii, totuși nu recunoaște o corelație directă între restaurarea unității văzute și păstrarea structurilor instituționale constitutive Bisericii apostolice.

Ecumenismul anglican are o tendință pozitivă deoarece caută o bază «catholică» (identificată cu «Lambeth Quadrilateral»), nu una «confesională», în dialogul inter-

bisericesc. Recunoașterea validității hirotoniilor anglicane, nu prin economie, nu duce însă în mod mecanic, în starea actuală, la intercomuniunea euharistică.

În procesul apropierii interbisericești sînt de parcurs două stadii importante: cel în care comunitățile creștine își recunosc reciproc un statut de «Biserici», într-un oarecare înțeles al cuvîntului și cel în care Bisericile ajung la un consens în ceea ce privește conținutul mărturisirii de credință comune. De-abia după aceste stadii se va putea trece la comuniunea euharistică.

În concluzie, se subliniază faptul că este necesară o continuă aprofundare a aspectului dogmatic al ecumenismului, pentru a evita două atitudini care amenință teologia ecumenică, anume: profesionalismul negativ, care conține confesiunile ca poli opuși, ca termeni ireconciliabili, între care nu există nici o formă de relație; neutralismul teologic, care nu ia în seamă aspectul doctrinar al relațiilor interbisericești. Din teama de a nu fi «confesional» însuși Consiliul Ecumenic al Bisericilor se retranșează pe o poziție de «neutralitate teologică». Dar ecumenismul doctrinar este o acțiune fără sens pentru că relativizează însăși doctrina ortodoxă comună, adică semnul apostolicității Tradiției și elementul indispensabil continuității și unității văzute a Bisericii sobornicești.

Sanctitatea Sa Justinian, Patriarhul României în repetate rînduri a accentuat că singura formă autentică de dialog, în lumea de astăzi, este «dialogul slujirii», angajînd Biserica în slujirea complexă a lumii. Biserica e un organism teandric, iar colaborarea tuturor «bisericilor» în problemele vitale ale epocii noastre constituie un imperativ al dragostei eterne a Fiului lui Dumnezeu, pentru mîntuire. Studiul dens al lui I. Bria, cu bibliografia la zi a celor mai subtile idei din teologia ecumenică, constătuie o contribuție valoroasă, o introducere competentă la cunoașterea și dezbaterea problemelor, cărora teologia românească le aduce noi lumini și nuanțe.

LECTOR

SEMNIFICAȚIA ȘI LIMITELE EDIȚIILOR MODERNE ALE NOULUI TESTAMENT

Articolul publicat de Profesorul Kurt Aland de la Universitatea din Mûnster, în Westphalia, în «Revue d'histoire et de philosophie religieuses», publicată trimestrial de facultatea de teologie protestantă a Universității din Strasbourg, cu colaborarea facultăților de teologie protestantă din Montpellier și din Paris și cu concursul Centrului Național de cercetare științifică din Franța (48-e année, no 2/1968, p. 113—123), constituie *raportul susținut de autor la Institutul de cercetări asupra textului Noului Testament, asupra lucrărilor acestui institut în cei nouă ani de la înființarea lui.*

După cum se va înțelege din cuprinsul acestui raport, Prof. Kurt Aland este unul din cei mai cunoscuți co-editori ai textului Noului Testament (amintim spre exemplu: *The Greek New Testament*, editat de: Kurt Aland, Matthew Black, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren, publicat în excepționale condiții tehnice de Societățile Biblice Unite (americană, britanică, scoțiană, a Țărilor de Jos și cea din Württemberg), la Stuttgart în 1966).

Intrucît mulțimea de date cuprinse în acest raport constituie, pe de o parte, o prezentare a muncii științifice desfășurate în ultima sută de ani pentru precizarea textului critic al Noului Testament, iar, pe de altă parte, constituie o dezvăluire a perspectivelor pentru apariția în spirit ecumenist a viitoarelor ediții critice ale textului Noului Testament, socotim folositoare publicarea în continuare a traducerii integrale a cuprinsului acestui raport.

*

Iată aproape exact o sută de ani, de când, cu apariția ediției mari («octava major») a lui Tischendorf, s-a deschis era edițiilor moderne ale Noului Testament. În 1881 a început, în adevăr, această «eră a edițiilor critice», când a apărut *New Testament in the Original Greek* de Westcott și Hort, care în 1898 și-a definitivat calea ca ediție de bază. Ea nu prezenta în realitate nimic mai mult decât un text care era rezultatul unei comparări între edițiile lui Tischendorf, a lui Westcott-Hort și a lui Weymouth, iar mai târziu și a lui Bernhard Weiss. Însă această ediție a fost prima care a detronat textul recept; când Societatea biblică britanică (Biblish and Foreign Bible Society), care pînă atunci difuzase *textul recept*, ia pe contul său, în 1904, textul lui Nestle, a fost limpede pentru oricine că situația s-a schimbat. Desigur, această nouă epocă începe încă cu Griesbach și mai ales cu Lachmann, ca și cu Tregelles, a cărui importanță nu a fost niciodată apreciată cum trebuie. Însă neținind seama de marea difuzare de ediții stereotipe pe care, de exemplu Tischendorf și Gebhard le-au publicat în veacul al XIX-lea, Nestle a reușit cel dintîi să facă spărtură în poziția preponderentă a *textului recept*, care dura de mai mult de patru sute de ani. Edițiile lui Griesbach, Lachmann, Tregelles, Tischendorf și Westcott și Hort nu s-au răspîndit decât în cercul restrîns al cercetătorilor Noului Testament; Nestle însă a fost cel dintîi care a pus rezultatul cercetărilor sale la îndemîna tuturor celor care erau capabili să folosească Noul Testament în grecește, — iar la începutul veacului al XX-lea orice teolog era în această situație.

De atunci au avut loc transformări fundamentale în privința materialului, dar și în privința metodelor folosite pentru munca critică asupra textelor Noului Testament. S-a încercat de cîteva ori să se înglobeze materialul nou într-o ediție mare. Ediția lui Von Soden nu a putut răzbate, iar cea a lui Legg a trebuit să fie întreruptă. Din cei doi savanți, Von Soden era cel mai exigent; el nu numai că a constituit un nou text, dar a încercat totodată să sesizeze istoria completă a textelor Noului Testament, inclusiv ramificațiile dialectului *koinè*. El a îndeplinit fără îndoială o muncă mult mai importantă — pe care adesea nu vor s-o recunoască cei ce l-au criticat —, dar care muncă, cu toate acestea (și s-a spus acest lucru chiar de la apariția ediției sale), trebuie refăcută.

Legg dimpotrivă s-a mulțumit să reimprime textul lui Westcott și Hort și a adunat în notele sale critice materialul pe care l-a putut afla. Fiecare cercetător este mulțumit să se folosească de ajutorul pe care-l reprezintă cele două volume ale lui Legg, dar nimeni nu se poate dispensa de notele critice ale lui Tischendorf, care, cu toată vîrsta lor de o sută de ani, constituie încă baza oricărei munci critice asupra textelor.

Nestle este mai mult decât un concurent în edițiile de buzunar. Souter, Vogels, Merk, Bøver, Tasker au publicat, unul după altul, ediții ale Noului Testament, dintre care unele au cunoscut un număr considerabil de reeditări. Las la o parte cele ce s-ar putea spune despre fiecare dintre ele; mai ales că de 15 ani ediția Nestle a devenit Nestle-Aland.

Însă există o altă rațiune care face superfluu un examen al acestei ediții: dacă înțelegem bine lucrurile, ne aflăm de fapt la începutul unei perioade cu totul nouă, cel puțin în ceea ce privește edițiile de buzunar ale Noului Testament în grecește. În mai 1966 a apărut *Greek New Testament*, publicat sub responsabilitatea unui grup de editori pentru Societățile Biblice Unite (ediția amintită: Kurt Aland, Matthew Black, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren, n.n.). Aceste două fapte se vedeau la fel de noi și de neobișnuite. Ediția din mai 1966 a avut un

succes considerabil, încît a necesitat mai multe reimprimări. O a doua ediție urma să apară în primăvara anului 1968, aducînd o serie de transformări în text, dintre care unele destul de importante. De altfel se va acorda în note o cu totul eltă importanță unora din variantele textului, urmînd a fi corijate o primă serie de indicații eronate sau care duc la confuzie. Aceste transformări nu vor putea fi observate decît la o lectură aprofundată; alte transformări vor sări în ochi imediat; cele care conțin titlul.

La comitetul de editură a fost adăugat un nume: cel al Prof. Dr. Carlo Martini, S. J., o dată cu mențiunea: «in Cooperation with the Institute for New Testament Textual Research». Această mențiune este datorată muncii considerabile a «Institutului de cercetări asupra textului Noului Testament» din Münster asupra notelor, ceea ce înseamnă că revizuirea și sarcina științifică asupra notelor au fost încredințate Institutului din Münster. Iar numele Prof. Martini are o semnificație programatică: Carlo Martini este profesor de critica textului Noului Testament la «Institutul pontifical» din Roma; încît *Greek New Testament* nu se mai află numai sub patronajul unic al Societăților Biblice Unite, ci și sub acela al *Institutului biblic pontifical*.

O identică dezvoltare este în curs și pentru textul Nestle-Aland: și el va fi de asemenea difuzat de către Societățile biblice internaționale și de către Institutul biblic pontifical, sub responsabilitatea unui comitet de editură, cu toate că cea mai mare parte a responsabilității revine lui Kurt Aland, în conformitate cu planul general al ediției. Pentru că în textul Nestle-Aland, care va continua să apară sub această denumire, notele au aceeași importanță ca și textul; de altfel și celelalte adaosuri joacă un rol nu neglijabil. Desigur există o serie de probleme, mai ales cea a formelor textului, care diferă în chip frecvent.

Comitetul de editură va discuta în 1968 asupra tuturor pasajelor în care dovezile sau manuscrisul lui Nestle-Aland diferă de *Greek New Testament*. În caz de acord, textul *Greek New Testament* va fi transformat și invers. Astfel cea de a doua ediție care va continua să apară neîntrerupt, prezentînd deja o serie de transformări anticipate, va fi probabil urmată în 1970 de o a treia ediție care va transforma textul în așa măsură încît va deveni identic cu cel al ediției a XXVI-a a textului Nestle-Aland. Va exista, bineînțeles, o serie de mici divergențe în îmbinarea paragrafelor, în ortografie, în folosirea literelor majuscule și minuscule, etc. Aceste divergențe rezultă din formele diferite în cele două ediții. Nestle-Aland, de exemplu, nu se împarte în pericope bisericesti, ci, în Evangheliu; el se împarte după diferențele *logia* (cuvîntări) și după rezultatele istoriei formelor etc. În detaliile de punctuație Nestle-Aland urmează mai fidel regulile de filologie clasică pentru că este destinat pentru a fi folosit în universități și de specialiștii de Noul Testament, în timp ce *Greek New Testament* se adresează unui cerc mult mai larg, începînd cu traducătorii pentru care el a fost în special făcut.

Nivelul textului Nestle-Aland, comparat cu edițiile anterioare, va fi sensibil superior, urmărind să pună la dispoziția tuturor celor care lucrează asupra textului Noului Testament tot materialul de care aceștia pot avea nevoie. Numărul mediu de variante pe pagină va fi în jur de douăzeci; dacă voi aminti că numărul de variante în *Greek New Testament* este în medie de cel puțin două pe pagină, devine limpede diferența între cele două ediții.

Textul Nestle-Aland va prezenta, de exemplu, materialul manuscris pentru toate pasajele care, de la Tischendorf pînă în zilele noastre au rămas controversate, — edițiile din ultima sută de ani oprindu-se fiecare la soluții diferite. A-

ceste pasaje cuprind nu numai — cum este firesc — toate pasajele importante pentru exegeză, ci și pe acelea în care manuscrisele importante diferă, ca și toate divergențele care prezintă un interes, inclusiv variantele speciale ale papirusurilor. În acest fel cel ce va folosi această ediție Nestle-Aland va avea la dispoziție nu numai întreg materialul necesar pentru ca el însuși să ia hotărâri cu privire la text, ci de asemenea va avea la îndemână tot ceea ce-i va face posibilă reconstrucția istorică a textului.

Noi am renunțat la a face cu puțință reconstrucția dezvoltării dialectului *koinè* în toate detaliile sale. Ceea ce este numit manuscrise bizantine va apărea sub *sigla M* — cu semnificația: text majoritar. Bineînțeles că se va arăta în introducere care sînt manuscrisele care fac parte din acest text majoritar (după colațiunile făcute, noi putem cita astăzi deja cîteva sute); de asemenea se va arăta cînd acest text majoritar se împarte în două sau mai multe grupe. Însă nu poate fi scopul unei ediții portative de a face pe de-a întregul înțelesă istoria textului bizantin. O asemenea ediție trebuie să pună materialul necesar la dispoziția celui care vrea să-și dea seama de textul original în forma sub care au apărut scrierile Noului Testament pentru prima dată.

Noua ediție Nestle-Aland nu se va mulțumi să înfățișeze un număr mai mare de variante decît edițiile anterioare; ea va face acest lucru într-un mod diferit, cu o mai mare precizie decît altă dată. *Sigla H* (însemnînd: text hesychian, text egiptean) va dispărea pentru a face loc desemnării manuscriselor care intră în cele ce trebuie ținute în seamă. Fără a vorbi de faptul că de asemenea vom menționa atît de des cît va fi necesar atestările pentru și contra, se va putea concluda «e silentio» care sînt manuscrisele de ținut în seamă pentru lectura imprimată în textul ediției, acolo unde singura atestare a variantei va fi dată. Căci un oarecare număr de manuscrise este în întregime colaționat cu toate lecturile. Pentru Evanghelii, în afară de totalitatea papirusurilor, este cazul manuscriselor majuscule: A B C D W Θ K L Z P Q R Γ Δ E Ψ, ca și toate manuscrisele majuscule din care nu au rămas decît fragmente (în total aproape 125 de manuscrise majuscule); iar din manuscrisele minuscule: f 1, 13, 28, 33, 565, 700, 892, 1010, 1241, 1424. Trebuie adăugate, bineînțeles, celelalte manuscrise grecești importante pentru lectură, dar după cazurile diferit compuse. Pentru vechile traduceri, traducerile siriace sînt menționate nominal, una cîte una, ca și pentru mărturiile copte și vechi-latine. Cu toate acestea, s-a putut evita ca aparatul critic să nu devină excesiv de dezvoltat: mărirea lui va rămîne în limitele rezonabile, și am urmărit ca aparatul să devină lizibil și clar.

Această ediție va apărea, de asemenea, în 1970. Vom avea atunci două ediții cu text identic, dintre care una va fi făcută în special pentru traducătorii din lumea întreagă a Noului Testament. Importanța, caracterul indispensabil chiar, al unei astfel de ediții se explică prin faptul că traducerile actuale ale Noului Testament în 800 de limbi sînt supuse în prezent unei revizuii capitale; comitetele și institutele care lucrează la aceasta au nu mai puțin de 3000 de membri.

Socotesc că modul în care a fost elaborată ediția *Greek New Testament* este cel bun: cu note critice numai pentru pasajele importante pentru traducere sau pentru conținutul teologic, ori pentru textul însuși, sau mai degrabă pentru că atestarea manuscriselor este împărțită în așa fel că două sau trei lecturi pot fi concurente pentru stabilirea textului primitiv. Notele privind variantele de punctuație, după aprecierea hotărîrilor comitetului — după gradul de siguranță cu

care ele au fost luate —, au fost de asemenea necesare și justificate, chiar dacă unii specialiști în Noul Testament au unele scrupule în privința valorii acestora, din punctul lor de vedere. Comitetul de editură a procedat astfel, lăsându-se convins de necesitatea acestor două dispoziții. Căci de acest ajutor au nevoie grupele de revizuire a lucrului la începutul muncii lor, în Bisericile tinere, de exemplu. Pentru aceasta, hotărârile luate de comitetul de editură au fost reunite, motivate și explicate într-un volum complimentar de către Bruce M. Metzger, în numele comitetului de editură.

Acest text *Greek New Testament*, care — împreună cu textul Nestle-Aland — va fi supus din timp în timp unei revizuirii, are o importanță care depășește cercul de traducători, după cum dovedește difuzarea pe care a avut-o deja până acum. Acest text va fi folosit de toți studenții și teologii care se interesează în chip esențial de textul grec al Noului Testament și care nu recurg la tradiția manuscrisă decât în unele locuri cu deosebire importante.

Dimpotrivă textul Nestle-Aland va fi rezervat acelor care doresc să poată controla permanent siguranța și autenticitatea textului consultând manuscrisele și care vor să-și facă o idee de felul în care a evoluat textul și de întinderea variantelor.

În acest fel vor fi satisfăcute necesitățile urgente. Rămîne însă chestiunea capitală : este, oare, îndeajuns această muncă ?

*

La această întrebare se poate răspunde — după părerea mea — numai negativ. Textul Nestle-Aland nu poate fi altceva decât o ediție de buzunar care oferă cercetătorului materialul de care are nevoie pentru munca sa zilnică : pentru a lua o hotărîre cînd există mai multe lecturi concurente, pentru a vedea de ansamblu asupra diferitelor variante pe care le oferă manuscrisele determinante ale Noului Testament. Însă textul Nestle-Aland nici nu poate și nici nu vrea să înlocuiască o ediție mare a Noului Testament. Și pentru a face o comparație, textul Nestle-Aland este, față de o ediție mare a Noului Testament, ceea ce este ediția unui dicționar latin redus față de *Thesaurus linguae latinae*. Desigur că dicționarul redus oferă un extras sigur și esențial pentru ceea ce este necesar zilnic, dar el nu poate în nici un fel înlocui *Thesaurus*, chiar dacă pentru nevoile zilnice este suficient dicționarul redus. Și ceea ce s-a demonstrat pentru textul Nestle-Aland este valabil cu atît mai mult pentru celelalte ediții de buzunar care sînt folosite astăzi. Pentru aceasta eu nu intru acum în detalii asupra acestor ediții, cu atît mai mult cu cît mi-am exprimat de mai multe ori părerea asupra acestor ediții și asupra legăturilor ce există între ele (*The Gospels reconsidered*, p. 8—9 ; *Studien zur Überlieferung des Neuen Testaments und seines Textes*, 1967, p. 58—80).

Au trecut o sută de ani de la apariția ultimei ediții care punea punct asupra textului transmis al Noului Testament. Munca lui Tischendorf a fost, fără nici o îndoială, enormă ; dar ce manuscrise a utilizat pentru notele sale critice ? Din cele 81 de papirusuri cunoscute astăzi, el a folosit unul, în parte, P. 11 (la epoca aceea numai o treime din acest papirus era accesibilă) ; din manuscrisele majuscule cunoscute astăzi (maximum 80), fără îndoială mai puține, adică 30%, precizînd lucrurile mai bine. Numărul manuscriselor minuscule pe care le-a folosit nu poate fi determinat și precizat cu certitudine ; însă nu poate fi prea ridicat, în-

trucit Westcott și Hort explică (t. II, p. 77) că în epoca lor numai conținutul a 150 dintre ele era cunoscut în întregime, ceea ce face 5% din cele 2764 de manuscrise minuscule cunoscute astăzi. Tischendorf a consultat câteva lecționare, dar în foarte mic număr. Dintre traduceri, Tischendorf cunoștea și a folosit traducerea siriacă a lui Cureton, dar nu pe cea de la Sinai, care a fost descoperită abia în 1892. În ceea ce privește traducerea *Vetus Latina*, toate edițiile folosite de Tischendorf sînt total perimate, fără a vorbi de manuscrisele care au fost descoperite după aceea.

În legătură cu aceasta, situația este următoarea: chiar edițiile pe care le-a folosit generația noastră, pînă la apariția ediției *Itala* de Jülicher și a ediției *Vetus Latina* de Beuron, erau foarte puțin sigure; este suficient să cităm ca referință numele lui Belsheim. Tischendorf nu cunoștea decît fragmente din textul copt al Noului Testament; după cum se știe situația se prezintă, de fapt, astfel: chiar edițiile lui Horner, al cărei ultim volum a apărut acum peste patruzeci de ani, sînt total perimate și insuficiente. Edițiile critice ale Părinților Bisericii au început toate să apară numai după moartea lui Tischendorf.

Cu toate acestea ediția lui Tischendorf este și rămîne, după cum am spus mai înainte, baza indispensabilă pentru cel care vrea să dea o lucrare critică asupra textelor, întrucît ediția lui Von Soden, ca și cea a lui Legg, nu sînt sigure în indicațiile pe care le dau, iar cea a lui von Soden este greu de folosit din cauza sistemului complicat de sigle. Însă chiar cînd sînt folosite ediția lui Von Soden sau a lui Legg, situația nu se schimbă fundamental. Încă în 1957 se spunea la Congresul de cercetări pentru Noul Testament, la Oxford: «În notele critice ale tuturor edițiilor, inclusiv cea a lui Von Soden, nu sînt utilizate mai puțin de 1938 de manuscrise minuscule (sau 77%). Este probabil că majoritatea dintre ele aparțin seriei tardive, imediat precedente *textului recept*; însă în afară de faptul că aceasta a fost în general admis dar nu dovedit real, o cercetare mai riguroasă arată că 735 din aceste manuscrise — care n-au fost utilizate în edițiile din ultima sută de ani — au fost scrise înainte de secolul al XII-lea» (*The Gospels reconsidered*, p. 7).

În cei zece ani scurși de atunci, numărul manuscriselor cunoscute a crescut cu mai mult de 250, încît cifrele epocii sînt cu atît mai mari.

Și în ceea ce privește manuscrisele majuscule — cu excepția edițiilor *Greek New Testament*, Nestle-Aland și a Sinopsei celor patru Evanghelii, îndeosebi în ediția IV-a revăzută și corijată care urmează să apară și care a inclus în notele sale critice 68 de manuscrise majuscule (și cele mai adesea complete) —, nici una din edițiile existente nu depășește 50% din manuscrisele cunoscute astăzi, și rămîn adesea sub aceasta. De altfel, în cea mai mare parte dintre cazuri (cînd, de exemplu, Merk menționează cifra de 121 de manuscrise majuscule folosite și Bover pe cea de 120), nu poate fi vorba decît de o folosire foarte sporadică.

Este necesar să precizăm câteva lucruri despre ediția lui Legg, care în 1935 socotea 57 de manuscrise în volumul la Evanghelia după Marcu și în 1940, 62 de manuscrise la Evanghelia după Matei, și corespunzător cu douăzeci de manuscrise minuscule sau douăzeci și șapte de manuscrise minuscule, pe care le-a folosit în chip sistematic. Aceasta frizează escrocheria, căci ceea ce se anunță ca folosit constituie în chip practic toate manuscrisele majuscule, care la epoca respectivă se găseau pe lista manuscriselor. Este fapt sigur că autorul ediției n-a avut acces la toate manuscrisele epocii; iar noi, cu toate eforturile depuse, nu

am reușit să obținem filmul sau fotografia tuturor manuscriselor pentru Institutul de cercetări asupra Noului Testament. Încît 26 dintre aceste manuscrise rămîn inedite pînă astăzi.

În introducerea la Evanghelia după Marcu, Legg se arăta mult mai modest, vorbind despre 29 de manuscrise majuscule, care sînt în întregime citate, — ceea ce reprezintă o proporție de mai puțin de 50% ; la Evanghelia după Matei, Legg nu are o astfel de introducere. Indicația de 17 manuscrise minuscule pentru Evanghelia după Matei — dintre care 11 se încadrează în familiile 1 și 13 — arată că numărul de manuscrise, într-adevăr folosite, este modest. În afară de aceste două familii de texte, el a folosit într-adevăr șase manuscrise minuscule integrale, cărora trebuie adăugate *permulti codices*, din care el a luat variante importante din alte ediții (ale lui Scrivener, Matthaei, Griesbach), pînă la cea a lui Tischendorf și cea a lui Von Soden. Dar el nu indică de fiecare dată de ce manuscris este vorba. La Evanghelia după Marcu el face aceasta pînă la un oarecare punct: numește nouă manuscrise cu cifrele pe care le reia din vechile colațiuni, însă începînd cu edițiile lui Weststein el zice din nou — în general — *et alii plurimi*. El indică doar că a folosit 20 de manuscrise minuscule, dintre care 11 se încadrează în familiile 1 și 13, iar în afară de acestea numai nouă au fost în adevăr folosite de Legg.

Aceasta este situația. Aceste expuneri nu au nevoie de detalii — orice specialist în Noul Testament știe că de multă vreme se simte nevoia urgentă a unei mari ediții critice a Noului Testament. Von Soden intuise că momentul este potrivit, dar își propusese un scop inaccesibil și încercase să-l realizeze în condiții nefavorabile. Cînd au fost cunoscute papiusurile lui Chester Beathy, sarcina a devenit și mai urgentă încă. Se înțelege entuziasmul cercetătorilor Noului Testament, cînd, în 1942, în Statele Unite s-a pus la cale înfăptuirea unui proiect internațional pentru stabilirea unui nou aparat critic la textul grec al Noului Testament. La început urma să se întocmească și să apară în cîțiva ani un volum asupra Sfintului Luca, iar după alți cîțiva ani urma să fie gata textul critic la Evanghelia după Luca. Au trecut de atunci 25 de ani, și tot ce a apărut din ce fusese plănuțit constă într-o mostră de text critic la șase versete din Evanghelia după Luca. Nu vreau să angajez nici un fel de discuție asupra textului din această mostră.

Pentru că chiar cînd va apărea volumul asupra Sfintului Luca, el nu va înlocui marea ediție critică despre care discutăm acum. Împreună cu *textul recept*, acest volum va forma o colecție de material — adică o etapă preliminară, la ediția critică a Evangheliei după Luca. Același lucru este valabil și pentru volumele care, eventual, vor urma.

Din momentul în care avem la dispoziție papiusul Bodner, lipsa unei mari ediții critice a Noului Testament se face din ce în ce mai simțită în ultimii zece ani, încît cu cîțiva ani în urmă această situație era socotită ca imposibil de acceptat. Așa se explică faptul că în ultima vreme au avut loc discuții preliminare cu privire la organizarea unor astfel de ediții între grupurile de muncă critică asupra textelor din Germania și o serie de specialiști în transmiterea textului grec — cum sînt vechile traduceri și cum sînt citațiile Sfinților Părinți. Cercul acestor cercetători este restrîns la Europa, dar poate fi oricînd lărgit. Pentru că trebuie spus că o astfel de muncă nu este cu puțință să fie înfăptuită decît prin unirea tuturor forțelor posibile.

În 1968, în legătură cu Congresul anual al «Societății de studii asupra Noului Testament, va avea loc un seminar, care — sub direcția lui Kurt Aland — va analiza principiile unei astfel de mari ediții critice. Preparativele ce vor fi făcute pînă atunci vor face ca ținerea acestui seminar să fie posibilă.

Pentru a evita orice fel de părută concurență cu «International Project», ediția critică nu va începe în nici un caz cu Evangheliile, ci cu Epistolele sobornicești sau cu Epistolele Sfintului Apostol Pavel.

*

Munca în «Institutul de cercetări asupra textelor Noului Testament» de la Münster nu a avut de la început, ca obiectiv o astfel de mare ediție critică, întrucît în momentul fondării sale, acum nouă ani, asemenea lucru era total cu neputință. Astăzi însă situația se prezintă cu totul altfel. Sarcinile primordiale sînt hotărîte sau vor fi în curînd: *Sinopsa celor patru Evanghelii* este terminată, la a patra ediție a sa, după cum am spus; o ediție mică greco-engleză se află sub tipar; o a doua ediție a textului *Greek New Testament* va apărea în curînd; o a treia ediție a aceluiași *Greek New Testament*, ca și desăvîrșirea celei de a XXVI-a ediții a textului Nestle-Aland, sînt în pregătire. Primul volum al catalogului de manuscrise a apărut, iar lucrările pentru al doilea volum, sînt în curs.

În seria de publicații ale Institutului au apărut, în afară de catalogul de manuscrise: *Studien zur Überlieferung des Neuen Testaments und seines Textes* de Kurt Aland, care conține o dare de seamă asupra rezultatelor practice și a rezultatelor de principiu obținute de autor și de colaboratorii săi în cursul lucrărilor efectuate pînă în prezent. Volumul al III-lea din această serie se află sub tipar și va cuprinde — pe lîngă cea de-a șaptea armare a catalogului manuscriselor, care conține nu mai puțin de 286 de manuscrise grecești ale Noului Testament, cunoscute pînă în 1963 — editarea a 14 papirusuri și manuscrise majuscule care pînă în prezent n-au mai fost editate integral sau parțial.

În cursul lucrărilor de fondare a Institutului a fost indirect creată una din condițiile hotărîtoare pentru ca astăzi să poată fi întreprinsă o mare ediție critică a Noului Testament. Această condiție pentru înfăptuirea unei asemenea ediții constă în chip evident în cunoașterea cît mai complet cu putință a manuscriselor. Iar cifrele atinse astăzi vorbesc de la sine; iată în paralelă cifrele menționate în catalogul al IV-lea (al lui Dobschütz) și cifrele menționate în catalogul al VII-lea (catalogul al V-lea și al VII-lea sînt ale lui Kurt Aland):

	Catal. IV	Catal. VII
Papirusuri	48	81
Manuscrise majuscule	208	267
Manuscrise minuscule	2370*	2764
Lectionare	1609	2143
Total	4235	5255

Aceasta reprezintă o creștere a catalogului cu 1020 de manuscrise din 1954 (cînd a fost întocmit catalogul al V-lea) pînă în 1967. Desigur că încă nu am ajuns la capăt cu aceste cifre. S-a dovedit justă prezviunea făcută de mine în 1957 (*The Gospels reconsidered*, p. 6) că în cîțiva ani numărul manuscriselor se va

* Dobschütz socotește pînă la 2401 manuscrise minuscule, însă el nu a folosit numerele 2362 pînă la 2392 (Kurt Aland le-a folosit mai tîrziu), încît se obține numărul de 2370.

urca la 5000. Dacă îndrăznesc astăzi să spun că numărul total al manuscriselor nu va depăși cu mult 5500, s-ar putea ca această cifră să fie prea scăzută, întrucît există cîteva locuri importante (Ierusalim, Sinai, Egipt) pe care «Institutul de cercetări asupra textului Noului Testament» nu le-a călcat încă în călătoriile sale de studii; iar partea cea mai mare a creșterii atît de rapide a catalogului de manuscrise (în jur de 75%) revine călătoriilor pe care le întreprinde Institutul pentru a căuta manuscrise.

Savanții americani au vizitat aceste trei locuri și probabil au găsit ceea ce este esențial, dacă nu va apare ceva cu totul nou. Desigur că se vor descoperi alte manuscrise, dar noi nu avansăm prea mult spunînd că începuturile lucrărilor pentru o mare ediție critică sînt asigurate prin cunoștințele pe care le avem despre transmiterea manuscriselor. Aceste manuscrise nu sînt cunoscute — ca altă dată — în mare parte numai după nume: 80% dintre ele se află la «Institutul de cercetări asupra textului Noului Testament», între altele sub formă de fotografii și de microfилme. Posedăm în acest moment:

78 de papirusuri;
239 de manuscrise majuscule;
2385 de manuscrise minuscule;
1778 de lecționare,

adică un total de 4478 de manuscrise, mai mult chiar decît numărul de manuscrise cunoscute la începutul lucrului nostru. Și acest număr crește constant.

Stadiul următor în munca noastră a început de asemenea de multă vreme. Desigur, fiecare ediție critică mare trebuie să pună în numărul textelor din apendice toate papirusurile și toate manuscrisele majuscule, dar nu poate în nici un caz să dea cele 2764 de manuscrise minuscule în totalitatea lor. Acest lucru este cu neputință nu numai din motive de loc și de claritate, ci și din pricina muncii pe care o reprezintă, muncă ce ar fi de nejustificat. Întrucît cea mai mare parte din manuscrisele minuscule înfățișează sau textul bizantin în starea originală, sau reflectă numai dezvoltarea sa posteroară.

Ediția critică pe care vrem s-o publicăm și-a fixat ca scop să stabilească textul original al Noului Testament, adică textul în care scrierile Noului Testament și-au făcut intrarea în lume, datorită autorului sau colecționarului (cum este cazul pentru Epistolele Sfîntului Apostol Pavel), și să stabilească materialul care are un rol important. De aceea am început — de cîteva ani deja — să cercetăm manuscrisele minuscule după o metodă critică.

Au fost alese din Noul Testament 1000 de pasaje, pentru care manuscrisele arată divergențe caracteristice: adică cu mult mai mult decît prezintă un filolog ca pasaje-martor pentru a clasifica un manuscris oarecare de autor clasic. Noi socotim că putem să nu ținem cont de un manuscris care urmează în toate aceste pasaje textul bizantin (pe care-l numim text majoritar) sau care prezintă variante infime care se explică prin formarea manuscrisului. Mai mult de 1000 de manuscrise minuscule au fost deja analizate în acest chip; iar materialul privitor la rezultatele acestor cercetări este în pregătire: controlurile permanente refinoate la care sînt supuse manuscrisele pentru securitatea lor au întîrziat imprimarea materialului.

Am spus deja că Institutul a început să cerceteze și să publice papirusuri și manuscrise majuscule pînă în prezent inedite sau insuficient publicate. Papirusurile

care trebuie să fie editate în seria «Noul Testament după papirusuri» vor fi editate cu excepțională grijă; ele vor fi grupate după scrierile Noului Testament.

Pe de altă parte un mare număr de manuscrise majuscule este deja în întregime colajonat (aceasta numai este necesară pentru edițiile pregătitoare ale Institutului).

Leccionarele continuă însă să constituie o problemă și va trebui ca și în acest caz să procedăm la o alegere ca în cazul manuscriselor minuscule. Desigur că nu va fi necesar un sistem de 1000 de pasaje ca în cazul manuscriselor minuscule, dar va trebui neapărat luat un mult mai mare număr de pasaje-martor decât s-a făcut pînă acum. Nu am găsit pînă în prezent soluția la această problemă, pentru că am fost împiedicați de celelalte lucrări în legătură cu Noul Testament.

Pentru că, pe lângă studiile și editarea textului grec al Noului Testament, Institutul este ocupat de multă vreme cu traducerea Noului Testament. Ediția *Itala* de Jülicher este aproape terminată. Noile ediții ale Sfintului Luca și Sfintului Ioan au apărut deja de multă vreme. Manuscrisul ediției Sfintului Marcu este terminat, iar cel al ediției Sfintului Matei se află în stare avansată.

Pe lângă aceasta, Institutul a început de multă vreme să adune informații asupra manuscriselor copte ale Noului Testament care au crescut în acești ultimi ani într-un chip foarte important printr-o serie de descoperiri și publicații foarte importante: nu menționez decât exemplarele aflate în posesia muzeului Pierpont Morgan și a Bibliotecii Bodmereana. Un catalog al acestor manuscrise copte, asemănător catalogului manuscriselor grecești, este în pregătire, ca și o ediție critică a Epistolelor sobornicești al căror manuscris este ca și terminat. De altfel a fost începută o colectare de informații asupra traducerii etiopiene a Noului Testament.

Citațiile Sfinților Părinți prezintă o problemă foarte delicată. Institutul posedă colecții considerabile în acest domeniu; însă esențialul rămîne încă de făcut. Și aici după conversațiile pe care le-am avut cu colegii noștri din Strasbourg vom avea puțința să lucrăm cu mijloacele tehnicii moderne pentru a împlini și această regretabilă lacună. Indicațiile tuturor edițiilor — inclusiv *Greek New Testament* — duce în chip final tot la Tischendorf și nu se întemeiază pe folosirea edițiilor critice moderne a Sfinților Părinți din care, pentru istoria textelor vechi ale Noului Testament, este nevoie de o întreagă serie.

Dacă citez, pentru a încheia, concordanța la Noul Testament și revizuirea *Dicționarului Noului Testament* de Walter Bauer, vorbesc de auxiliarele care au importanța lor dincolo de critica textelor; însă ele sînt foarte importante și pentru critica textelor. Concordanța este importantă întrucît pentru prima dată textul Noului Testament este menționat după toate edițiile moderne (inclusiv *textul recept*), în opoziție cu concordanța lui Bruder și Moulton, care se întemeiază pe edițiile veacului al XIX-lea, vechi de o sută de ani.

Hotărîrile care trebuie luate în materie de critica textelor presupune o bună cunoaștere a limbii scrierilor Noului Testament, ca și a transmițerii manuscriselor. Dicționarul lui Walter Bauer pentru Noul Testament capătă astfel importanța sa pentru critica textuală, care trebuie să știe dacă un cuvînt sau forma unui cuvînt au fost folosite și sub ce formă, în epoca în care Noul Testament a fost scris: ediția *Greek New Testament* și ediția a XXVI-a Nestle-Aland nu sînt, fără justificare, considerate în raport cu Dicționarul lui Bauer. Revizuirea sa va aduce divergențe esențiale în raport cu ediția așa cum era pînă în prezent. Toate edițiile moderne ale Noului Testament — și nu numai Nestle-Aland, ca pînă acum — și

vor servi integral de bază. Părinții apostolici nu pot servi de bază cu un text vechi de peste o sută de ani — cum a fost pînă în prezent — ci sub forma ultimei lor ediții. Vor trebui luate în considerare integral textele apocrife ale Noului Testament, și papirusurile Noului Testament pînă la ultimele descoperiri. Papirusurile care nu datau din această epocă au fost în întregime revăzute de către un specialist, ca și toate învățămintele scoase din literatura clasică au fost verificate. A șasea ediție a Dicționarului lui Bauer va fi deci în mare parte o operă nouă.

Aceasta nu constituie o critică adusă muncii lui Walter Bauer care a fost enormă; însă o echipă de cercetători poate în chip sigur produce o muncă mult mai aprofundată decît o singură persoană, al cărei lucru rămîne în chip necesar limitată. Lucrările în legătură cu Dicționarul lui Bauer sînt foarte avansate, concordanța completă a Noului Testament va putea fi pusă sub tipar îndată ce textul celei de a XXVI-a ediții Nestle-Aland și al celei de a III-a ediții *Greek New Testament* vor fi fixate.

*

Erudiția a fost totdeauna internațională, dar se poate spune fără exagerare că ea a descoperit în epoca noastră caracterul internațional pe care nu l-a cunoscut din vremea Renașterii și a Umanismului. Munca critică asupra textului Noului Testament se face cu bucurie dincolo de barierele pe care le impun limbile, națiunile și confesiunile. Marea ediție critică a Noului Testament, de care a fost vorba acum, — scopul și încununarea eforturilor noastre —, nu va fi cu puțință decît în acest spirit.

Dacă munca noastră va ajunge la rezultatul final, această ediție va determina pentru generații întregi munca asupra textului Noului Testament, și nu numai munca exegeților, ci și pe cea a tuturor celor care folosesc un Nou Testament, în oricare limbă modernă. Această certitudine acordă acțiunii noastre o atît de zdrobitoare responsabilitate încît, după părerea mea, își găsește expresia în rugăciunea: *Dumnezeu să o ducă la bun sfîrșit.*

Prezentare și traducere de
PARASCHIV V. ION

R E C E N Z I I

Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești*, Editura Științifică, București, 1968, 216 p.

Întrebarea «*Cînd s-a născut prima carte?*» a preocupat din totdeauna oamenii de știință. S-au scris în această problemă numeroase lucrări, căci așa cum nota Mihail Sadoveanu (*Evocări*, 1954) «Cartea îndeplinește nu numai minunea de a ne pune în contact cu semenii noștri depărtați în timp și spațiu; cartea îndeplinește fapta de mirare de a ne face să trăim în afară de minciună, nedreptate și prejudecăți. În aceste urne sacre, în care poezii și cugetătorii și-au închis inimile, găsim acea putere fără moarte care mișcă umanitatea înainte în progresul ei necontenit. Între calamități și catastrofe, oamenii nobili care nu mai sînt ne dau putere acumulată în operele lor ca să răzvim spre adevăr, justiție socială și pace...».

Pentru literatura noastră națională prima sinteză științifică asupra istoriei cărții românești o realizează dl. Mircea Tomescu prin lucrarea de față.

Autorul și-a propus să scrie această istorie, privind cartea ca produs spiritual și material izvorit din faptele și aspirațiile omului și ca factor activ în dezvoltarea societății românești.

În partea introductivă — *Inceputurile scrisului pe teritoriul României* — folosind rezultatele celor mai recente săpături arheologice, autorul ajunge la concluzia că teritoriul României constituie un vechi leagăn al civilizației scrise, europene.

Sub o formă rudimentară, scrierea a fost cunoscută în mileniul trei î.e.n.¹. Dacii, strămoșii noștri, au folosit forma evoluată a scrierii întrebuițind caracterele grecești² și apoi latine³. Din timpul lor, scrierea a fost folosită în mod constant pe teritoriul României; dovada acestei neîntrerupte existențe constituind-o

1. Săpăturile arheologice de la Tărtăria, județul Alba, au dat la iveală în 1961, printre altele, trei tăblițe de argilă cu semne pictografice și ideografice și cu o formă asemănătoare scrisului sumerienilor. Semnele ce acoperă aceste tăblițe aparțin unei scrieri «protoliterate» din perioada culturii Uruk IV (circa 3500—3200 î.e.n.) și Dejendet Nasr (circa 3200—3000 î.e.n.).

2. Cu ocazia săpăturilor de pe dealul Grădiștei, vechea Sarmizegetuză, de pe terasa cu sanctuare au fost date la iveală mai multe blocuri de piatră pe care sînt săpate litere scrise cu caractere grecești. Aceste litere ce alcătuiesc rînduri verticale se citeau de sus în jos, trei consoane dintre ele avînd valoarea lui Z. P și R indicînd probabil numele geto-dac *Zopir* sau *Ziper*, fiul lui Zi. Aceste dovezi de folosire a scrierii geto-dacice cu alfabet grecesc sînt datate din secolul I î.e.n.

3. Tot pe dealul Grădiștei a fost descoperit un vas mare de lut ars, pe care se află o inscripție dacică cu caractere latine. Textul inscripției este următorul: *Decebaluș per scorilo*, ceea ce se poate traduce prin *Decebal fiul lui Scorilo*.

păstrarea în limba română a cuvintelor de origine latină *a scrie* și *carte* cu sensul de text scris, scrisoare.

Procesul de romanizare a populației băștinașe continuă și după părăsirea oficială a Daciei de către stăpînirea romană.

Din secolul al VII-lea populația romanizată din provinciile dunărene vorbea o limbă diferită de latină: limba română comună a cărei formare este influențată între secolele al VII-lea și al X-lea de triburile slave așezate în Dacia Romană.

Din secolul al X-lea prezența poporului român este atestată în regiunile carpatodunărene ca un important element etnic și politic. Manifestările culturale din această perioadă sînt, mai mult sau mai puțin, sporadice⁴. În acest moment, limba slavonă este adoptată ca limbă de cult în biserica românească și ca limbă oficială în cancelariile de formații prestatale române.

Pentru scrierea limbii slavone — spune autorul — s-a folosit inițial alfabetul glagolitic, înlocuit, datorită trăsăturilor greoaie, cu alfabetul chirilic încă din secolul al X-lea. În acest fel alfabetul chirilic a fost folosit în țările românești și menținut chiar după folosirea limbii române ca limbă a culturii.

Pe măsura dezvoltării societății române, se cristalizează și cultura noastră, conturată încă din perioada formațiilor prestatale, a voievodatelor lui Menumorut, Glad și Gelu din Transilvania.

«În chiliile bisericilor și ale schiturilor existente pe teritoriul patriei noastre în secolele anterioare întemeierii principatelor s-au copiat desigur texte religioase, în limba slavonă, necesare cultului». *Savina Kniga* și *Codex Suprasliensis* — cele mai vechi texte slavone cunoscute, sînt considerate de slaviști ca fiind scrise pe teritoriul României.

Cultura feudală se concretizează în evangheliare, apostole, octoihuri, minee, cazanii, psaltiri, ceasloave, liturghiere, într-un cuvînt, din cartea religioasă copiată și difuzată pentru necesitățile oficierii cultului religios și pentru învățarea buchiilor și chiar pentru lectură.

Cărturarii români din secolele al XIV-lea — al XVI-lea nu s-au rezumat numai la copierea și difuzarea cărților în limba slavonă, ci fac și o serie de traduceri și creații originale, contribuind la creșterea patrimoniului culturii române⁵.

Tot acum își fac apariția primele texte de legi, pravilele bisericesti sau nomocanoanele, cele mai multe copiate din porunca domnitorilor⁶.

Caracter original are și cartea istorică românească, apărută și dezvoltată la curtea voievozilor, scrisă, mai întii, în limba slavă. Așa a apărut cronică oficială a domniei lui Ștefan cel Mare, pierdută, și cunoscută doar din versurile ce ni s-au păstrat în limbile polonă, rusă și germană și din cronicile interne în limba slavă în care a fost intercalată: *Letopisețul anonim al Moldovei*, *Letopisețul de la Putna* și *Letopisețul lui Așchie*. În secolul al XVI-lea Macarie, Eftimie și Azarie au compus cronicile domniilor lui Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu și, respectiv, Petru Șchiopul.

4. Prezența acestor manifestări culturale este dovedită de inscripțiile cu caractere runice, glagolitice și chirilice din secolele al IX-lea și al X-lea de la Schitul din Basarabi (județul Constanța), inscripția chirilică din anul 943 a jupanului Dimitrie descoperită în comuna Mircea Vodă (județul Constanța), însemnările în chirilică făcute pe pereții unui atelier de fierărie din secolul al X-lea la Bucov (județul Prahova).

5. În secolul al XV-lea în Moldova s-a tradus din limba greacă în cea slavă un *Sbornic* (ms. slav, nr. 296 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România); Călugărul Filotei, fostul logofăt Filos al lui Mircea cel Mare, a compus un *Polieleu* (imnuri religioase); Simion Dedulovici, vîstier al Țării Românești, a scris la sfîrșitul secolului al XV-lea un imn de laudă Sfîntului Mihail al Sinadelor, Grigore Țambălac compune cîteva predici și *Viața Sfîntului Ioan cel Nou* din Suceava.

6. În 1451 grămăticul Dragomir scrie pentru Vladislav, domnul Țării, Românești, un *Zaconic*; grămăticul Damian, din porunca lui Ștefan cel Mare, copiază în 1495, *Syntagma* (colecția de legi): a lui Matei Vlastares.

Cronici în limba slavonă s-au scris la începutul secolului al XVI-lea și în Țara Românească, dar originalele lor s-au pierdut.

Tot acum, la îndemnul lui Neagoe Basarab, protul Gavriil a scris în grecește *Viața patriarhului Nifon*⁷ iar voievodul însuși, om cu o aleasă cultură, a scris *Învățăturile către fiul său Teodosie*.

Prin strădania preoților cărturari de la Scheii Brașovului, apare în Transilvania o cronică a românilor al cărui original s-a pierdut.

În perioada secolelor al XIV-lea — al XV-lea sînt copiate și circulă sbornicele cu sfaturi și istorisiri morale, povestiri din viața pustnicilor, legende hagiografice; legende apocrife și bogomilice, scrieri populare⁸.

Centrele culturii române erau minăstirile, ridicate cu sprijinul voievozilor și al marilor boieri. Aici au lucrat scriitorii, caligrafi, miniaturişti și legătorii; au funcționat biblioteci și școli pentru pregătirea preoților, pisarilor sau grămăticilor. Cele mai renumite centre culturale au fost cele de pe lângă Mînăstirea Neamț, unde Alexandru cel Bun înființase o școală de caligrafi și miniaturişti, Mînăstirea Bistrița, Mînăstirea Feleacului⁹ și Biserica Scheilor.

Pustiirile pricinuite de năvălirile tătarilor și turcilor, în timpurile noastre, au făcut ca numeroase manuscrise românești să se piardă sau să fie împrăștiate în lumea întreagă.

Cel mai vechi manuscris slavo-român datat în anii 1404—1405, după cum arată însemnarea făcută la sfîrșitul textului lui «*Popa Nicodim*», este *Evangheliarul lui Nicodim* «scris pe pergament cu literă mică semiuncială înghesuită».

Un înalt nivel artistic este atins de arta caligrafică și miniaturistică moldo-venească în timpul lui Alexandru cel Bun. Este cunoscută activitatea monahului Gavriil Uricovici care a ridicat pe o înaltă treaptă școala caligrafico-miniaturistică de la Neamț. Printre manuscrisele scrise și ilustrate de el se numără *Evangheliarul slavo-grecesc* din 1429¹⁰, lucrat la porunca doamnei Marina a Moldovei și păstrat astăzi în Biblioteca Bodleiană din Oxford. Manuscrisul, bogat împodobit, constituie o adevărată operă de artă.

Alături de *Evangheliarul lui Gavriil Urik*, mai sînt amintite *Evangheliarul de la Humor* (1473) de ieromonahul Nicodim, executat în atelierul de la Putna și *Minetul* grecesc al lui Constantin Brîncoveanu.

Folosind elemente decorative ce amintesc de miniatura bizantină și sud slavă, elemente armonios îmbinate cu cele de artă populară românească, miniaturişții români au creat opere caligrafice și miniaturale cu puternice trăsături originale ceea ce a făcut ca aceste manuscrise să fie mult apreciate și căutate peste hotare¹¹.

Realizarea manuscriselor necesitau cheltuieli însemnate, fapt care a făcut să se simtă lipsa cărților bisericești. Dorința de a înzestra bisericile cu textele de cult necesare, l-a îndemnat pe Radu cel Mare, voievodul Țării Românești, de a aduce în țară pe fostul patriarh Nifon, cu sprijinul căruia a înzestrat Biserica cu «izvoare de învățătură limpede». Cu ajutorul ieromonahului Macarie sosit în Țara Românească la începutul secolului al XVI-lea, Radu cel Mare a organizat o tipografie.

7. Această lucrare a fost dată într-o ediție critică, de I.P.S. Mitropolit Tit Sîmedrea: (Gavriil Protul), *Viața și traiul Sfințului Nifon, patriarhul Constantinopolului*, București, 1937.

8. Între acestea sînt amintite *Apocalpsul Apostolului Pavel* și *Călătoria Maicii Domnului în Iad*, romanele *Varlaam și Ioasa* și *Alexandria*.

9. La Mînăstirea Feleacului s-au copiat un *Liturghier* slavon, în 1481 și un *Tetraevanghel*, în 1488.

10. Cf. Plansa I. *Evangheliarul slavo-grecesc*, scris în 1429 de ieromonahul Gavriil Urik, pagină ornamentală.

11. Prin caligrafla și ornamentația lor, manuscrisele românești au servit ea modele caligrafiilor ruși și sud-slavi.

Din teasurile ei vor ieși primele cărți slavone. Macarie devenind «primul tipograf al țărilor românești»¹².

Macarie ajuns metropolit în timpul domniei lui Neogoe Basarab, așa cum susțin cei mai mulți cercetători, sau plecat din țară, nu a lăsat ucenici care să-i fi continuat opera. Ca urmare, cu toate străduințele lui Neogoe Basarab, activitatea tipografică din Țara Românească a încetat pentru cîtva timp. Abia în 1544, chemat de voievodul Pătrașcu cel Bun, va veni la Țirgoviște Dimitrie Liubavici care își va aduce cu el și matricele de la Gracianița. Liubavici ajutat de ucenicii localnici, Oprea și Petre, a continuat tipărirea unui *Apostol* început de călugărul Moisi «în cetatea de scaun Țirgoviște, cu matricele lui Dimitrie Liubavici». *Apostolul* a fost tipărit de Liubavici, într-o ediție, și pentru Moldova.

Tipăriturile lui Liubavici au avut o largă circulație, mărturisită de prezența unor exemplare din *Molitvenic* și *Apostol*, în bibliotecile din Atos, Moscova, Lenin-grad, Belgrad, Sofia. Singurul exemplar din *Apostol*, cunoscut în țara noastră, a fost descoperit de curind în satul Sibiel din depresiunea munților Sebeșului.

O altă tipografie a funcționat la Sibiu, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, de sub teasurile ei ieșind *Gramatica latină* a lui Thomas Gemmarius, tratat în limba germană despre ciumă al medicului Sebastian Pauschner.

Aici, în această tipografie a existat și o secție românească sub supravegherea lui Filip Moldoveanu, identificat cu numele de Philippus Pictor (sau Maler). El va tipări în 1546 un *Tetraevangheliar* slavon, dovedindu-se totodată un talentat gravor și desenator.

În ultimele patru decenii ale secolului al XVI-lea tipografiile românești de la Țirgoviște și Sibiu își vor fi încetat probabil activitatea. Este perioada în care Diaconul Coresi și ucenicii săi desfășoară o intensă activitate tipografică la Brașov, Alba-Iulia, Sas-Sebeș și Orășrie.

Un moment important în evoluția cărții și tipăriturii în țările române a fost marcat de începuturile tipăriturii cărților în limba română.

Limba română a fost folosită în scris mai întii în documentele oficiale¹³ în secolul al XV-lea ca o cerință socială impusă de nevoile de cultură ale cetățenilor și micii nobilimi care începuse să aibe un important rol politic și economic.

Tipografia română atinge apogeul în secolul al XV-lea prin intensa activitate a diaconului Coresi, «erudit cu idei umaniste» și continuator al operei începută de Filip Moldoveanu: primul tipograf de cărți în limba română. Coresi și-a început ucenicia tipografică la Țirgoviște, în atelierul lui Dimitrie Liubavici.

În a doua jumătate a anului 1558 diaconul Coresi a trecut munții, la Brașov, la chemarea lui Johannes Bekner, judele orașului.

Cu ajutorul acestuia Coresi va tipări în noul atelier cărți religioase în limba română (*Intrebare crestinească*, 1559, *Apostolul*, 1565) și în slavonă (*Evangheliar*,

12. În Țara Românească, Macarie o tipărit în limba slavonă: un *Liturgier* în 1508, un *Octoih* în 1510 și un *Evangheliar* în 1512. Litera din aceste tipărituri este înaltă, spațioasă și «modelată după scrierea vechilor manuscrise românești». Autorul consideră că această literă a fost luată de meșteri din Sibiu sau Brașov și că hirtia tipăriturilor provine din cinci fabrici din Italia și una din Saxonia, hirtie aduse spre vânzare în Sibiu de către negustorii transilvăneni.

Aceste prime tipărituri românești au un format mijlociu, în — 4° mic, cu cîte 15—20 rînduri pe pagină; ele încep direct cu textul, nu au paginație ci numai o însemnare cu litere chirilice au valoare de cifre. Textul acestora este în două culori: cel obișnuit imprimat cu negru, iar titlurile capitolului și subcapitolului, tipărite cu roșu, vezi Plansa II. «*Liturgierul* tipărit de Macarie, în Țara Românească, 1508; pagină ornamentală».

13. Cea mai veche știre despre existența scrisului în limba română este găsită în manualul de ortografie chirilică scris de Constantin Kostenschi pe la 1420. Faptul că acest cărturar sîrb amintește în manualul său de regula ortografică pentru scrierea literei «r» în limba română, duce la presupunerea că în acel timp scrierea în limba noastră avea vechime din moment ce se ajunsese la reguli ortografice proprii. Cel mai vechi text scris în românește și păstrat este scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung, trimisă în 1521 a «jupanului Haneș Begner», judele Brașovului.

1562). O altă carte executată este *Tilcul evangheliilor* însoțit de un *Molitvenic*. În anul 1569 diaconul Coresi tipărește *Sbornicul* slavon. El va imprima, pe cont propriu cărți în limba română: *Psaltirea*, în 1570, *Pravila sfinților oteți* (părinți). Tipărirea acestor cărți în limba română a fost determinată nu numai de cerințele culturale ale vremii, ci și de conștiința umană a editorului, care arată că «dacă văzui că mai toate limbile (popoarele) au cuvintul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi românii n-avem... începutu-s-au a se scrie (tipări) aceste sfinite Psaltiri».

În anul tipăririi Psaltirii, în atelierul lui Coresi apare *Liturghierul* român. Activitatea lui Coresi se intensifică după 1574 fiind încununată cu lucrarea *Evanghelia cu învățătură*, 1581. Ultima carte tipărită de diaconul Coresi este un *Evangheliar* slavon, 1583.

În cursul celor 30 de ani de activitate tipografică diaconul Coresi și ucenicii săi au tipărit 36 de cărți din care: 9 în limba română, 3 bilingve (română și slavonă) și 24 slavone.

Cărțile imprimate de Coresi au fost răspândite în toate provinciile române contribuind astfel la formarea limbii române literare.

Procesul de răspândire a cărții pe teritoriul țării noastre se intensifică în secolele al XVII-lea — al XVIII-lea. Se imprimau cărți de cult și scrieri juridice din care autorul menționează în mod special *Pravilele împărătești* (Carte de lege, Iași, 1646), socotită unul dintre primele coduri juridice din Europa în limba națională.

Treptat, scrisul și cartea în limba română dezvoltându-se determină înlocuirea limbii slavone cu limba română.

Un rol de seamă în răspândirea scrisului în limba română l-au avut lucrările cronicarilor Grigore Ureche, Miron Costin, lucrări menite «să rămâie feciorilor și nepoților să le fie de învățătură»¹⁴.

Indemnați de aceste gânduri au scris Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, de la Dragoș Vodă pînă la Aron Vodă și Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, de la Aron Vodă înapoi, *De neamul Moldovenilor* și poezia *Viață lumii*.

Din istoriografia transilvăneană, în limba română, este amintită *Cronica bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului* a lui popa Vasile, iar dintre cronicile muntene sînt amintite *Istoria Țării Românești*, și *Cronica* lui Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*.

Aceste cărți manuscrise cunosc o largă circulație de o parte și de alta a Carpaților.

Activitatea tipografică din țările românești cunoaște o nouă epocă de dezvoltare în timpul domniilor lui Matei Basarab în Țara Românească și Vasile Lupu în Moldova.

În scopul înzestrării bisericilor cu cărți Matei Basarab sprijină activitatea tipografului Meletie Macedoneanu trimis de mitropolitul Petru Movilă. Prima carte tipărită în tipografia stabilită în orașul Cîmpulung este *Molitvenicul* slavonesc, 1635.

Tot în timpul lui Matei Basarab a existat o tipografie la Govora transferată, în 1644, la Mînăstirea Dealu și apoi la Tîrgoviște.

Și în Moldova, la îndemnul mitropolitului Varlaam, care avea sub tipar, încă din 1637, *Cartea românească de învățătură duminecelor preste an*, Vasile Lupu organizează prima tipografie la Iași în chiliile Mînăstirii Trisfetitele (Trei Ierarhi). Aici au fost tipărite în anul 1642 *Decretul patriarhului Partenie*, în limba greacă și lucrarea lui Varlaam cunoscută și sub numele de *Cazania lui Varlaam*.

Tot din inițiativa lui Vasile Lupu apare în 1646 *Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești* sau *Pravila lui Vasile Lupu*.

În Țara Românească în timpul lui Matei Basarab apare la Govora, în 1640, *Pravila* iar în 1652, la Tîrgoviște *Indreptarea legii*.

14. Grigorie Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 57.

În această perioadă și în Transilvania se intensifică activitatea tipografică. În 1640 în satul Prisac, pe lângă Alba Iulia, a apărut *Catehismul Calvinesc* iar în 1648 din grija Mitropolitului Simion Ștefan este tipărit la Alba Iulia, Noul Testament.

Epoca intensei activități culturale din timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu este urmată de o perioadă de stagnare ce se prelungește aproape un sfert de veac. Abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea din inițiativa unor înalți cărturari, asemenea lui Dosoftei, se fac încercări de tipărire de cărți românești și de instalare a unor noi tipografii în țările românești. Astfel apare la Iași, prin osteneala Mitropolitului Dosoftei, o tiparniță refăcută în care se tipărește în limba română o *Liturghie*, 1679.

Din dorința de a se introduce limba română în biserică, înaltul prelat, tipărește în limba română cărți necesare oficerii serviciului religios: o nouă ediție a liturghierului din 1679, *Psaltirea slavo-română*, 1680, *Molitvnic*, 1681, *Viața și petrecerea sfinților*, 1682—1686, în patru volume, *Octoi*, 1683.

În timpul activității mitropolitului Dosoftei în Moldova, o intensă activitate a desfășurat mitropolitul Varlaam în capitala Țării Românești prin înființarea în 1678, a primei tipografii așezată în incinta Mitropoliei. Aici a fost tipărită *Cheia înțelesului*, în timpul voievodului Șerban Cantacuzino. Această activitate se continuă cu oarecari greutăți sub mitropolitul Teodosie. În 1682 este tipărită *Evanghelia*, iar în anul următor, tot în limba română, apare *Apostolul*.

Numeroasele încercări ale traducătorilor români de a scrie într-o limbă înțeleasă de toți românii sînt încununate de succes prin apariția Bibliei, la anul 1688. Această lucrare monumentală este deschizătoare a unei epoci de intensă activitate culturală și tipografică din timpul domnitorului Constantin Brîncoveanu. Om de aleasă cultură, Brîncoveanu, în scopul reorganizării și dezvoltării tiparului, aduce în Țara Românească pe Antim din Ivir (Gruzia). În 1693 Antim tipărește o frumoasă *Evanghelia* greco-română, iar în anul următor, o *Psaltire* în limba română în care sînt înserate și versuri originale închinat domnitorului.

Ca expresie a înclinației clasei dominante spre cultura în haină grecească, apar acum patruzeci și două cărți grecești în raport cu 38 românești și 22 slavo-române.

Înțelegînd dorința poporului român de a avea cărți pe limba sa, Antim Ivireanul se străduiește și tipărește cît mai multe cărți pe limba românească. Așa apar *Alexandria*, *Antologhionul*, *Evangheliu*, Rîmnic, 1705, *Molitvenic*, Rîmnic, 1706, *Osmoglasnic*, Rîmnic, 1706, *Octoih*, Tîrgoviște, 1712, *Liturghie*, Tîrgoviște, 1713, etc.

Tot din inițiativa sa a luat naștere la Snagov (1696) o tipografie, alta la Rîmnicu-Vilcea (1705), la Tîrgoviște (1709), și la Mînaștirea Antim din București. Experiența tipografică i-a permis lui Antim Ivireanu să sapa «cu îngrijire litere arabe și făcînd nouă holecografie arabică a creat posibilitatea tipăririi de cărți în limba arabă»¹⁵. El a imprimat în limba arabă două cărți la Snagov și București. Apoi tipografia arabă a fost dăruită poporului arab, instalată fiind mai întîi la Alep în Siria.

Această tipografie ajunsă în cele din urmă în localitatea Al Sareg (Surr) a fost folosită pentru imprimarea cărților bisericești și școlare.

Talentatul și destoinicul tipograf, Antim Ivireanul a transformat tipografiile din Snagov și București în adevărate centre culturale cunoscute nu numai în Europa ci și în Orientul Apropiat. La Snagov, Rîmnic și Tîrgoviște s-au format vestiți meșteri tipografi ce se adaugă celor formați de harnicul Mitrofan pe cînd a lucrat în Moldova sau în Țara Românească. Unii dintre acești ucenici au ajutat la reînvierea tiparului românesc din Transilvania. Alții au fost trimiși peste hotare, așa cum s-a întîmplat cu Mihail Ștefan cel care a pus bazele primei tipografii gruzine instalată în Tiflis (Tibilisi).

15. Vezi studiul Dan Simonescu, *Impression des livres arabes et Karamanlis en Valachie et en Moldavie au XVIII-e siècle*, tirage à part de «Studia et acta orientalia», V—VI Bucarest, 1967.

Autorul își propune în continuare să prezinte tipăriurile românești din secolul al XVII-lea din punct de vedere al *forme grafice*. Aceste tipăriuri se apropie mai mult de aspectul cărții de astăzi. Apare foaia de titlu, precum și numerotarea folioarelor și mai tirziu a paginilor¹⁶. Foaia de titlu este în general ornamentată. Din acest punct de vedere tipăriurile moldovenești și cele din Transilvania au pagini de titlu mai simple, mai sobre în raport cu cele din Țara Românească care sînt mai încărcate și decorate cu elemente ce vădesc o artă tipografică înaintată¹⁷.

În general tipăriurile din prima jumătate a secolului al XVII-lea sînt mai bogat împodobite decît cele din secolul anterior. Artă de realizare a cărților românești a atins o treaptă superioară în timpul lui Antim Ivireanu¹⁸. Tot acum se dă o atenție deosebită legării cărții tipărite și manuscrisului. Apare așa numita «legătură minăstirească»: scoarțe de lemn îmbrăcate în piele vopsită într-o culoare închisă și împodobită cu ornamente presate la rece». Scoarțele sînt artistic împodobite cu diferite motive, legătura fiind prevăzută cu încuietori¹⁹.

Tot din secolul al XVII-lea ni s-au păstrat o ferecătură în argint aurit²⁰, în a doua jumătate a secolului apărînd și legături în piele, ornamentate cu elemente imprimate în aur.

Ultima parte a primului capitol, o constituie *Cartea în anii 1716—1780*.

Pentru țările românești secolul al XVIII-lea constituie o perioadă de mari frământări social-politice: Transilvania este încorporată imperiului habsburgic (1699), în Moldova și Țara Românească se instaurează regimul fanariot, crește exploatarea economică. Cu toate acestea, cultura românească merge înainte, lent, dar continuu.

Impunerea limbii române ca limbă a culturii și bisericii, extinderea învățămîntului, prin crearea de școli în județe pentru pregătirea preoților, grămăticilor și a altor funcționari oficiali, sînt fapte culturale de o deosebită importanță. Grigore Alexandru Ghica în Moldova (1766) și Alexandru Ipsilanti în Țara Românească (1776), reorganizează academiile de la Iași și București; se introduc acum discipline ca aritmetica, algebra, geometria și limbile moderne.

În Transilvania prin rîvna cărturarilor ca Inochentie Micu, se organizează numeroase școli, un gimnaziu și un seminar teologic.

Toate aceste transformări culturale poartă pecetea lumînismului cunoscut în Țările Românești prin pătrunderea unor lucrări ale lui Voltaire, Rousseau, Machiaveli, Erasim, Pascal, etc.

În perioada secolului al XVIII-lea de o largă circulație se bucură cărțile manuscrise cu toate greutățile de transmitere și de copiere. Sînt copiate și răspîndite cărțile populare ca: *Alexandria*, *Archirie* și *Anadan*, *Esopia*, *Halimaua*, *Sindipa*, *Bertoldo*, *Bertoldine*, *Istoria poamelor*, precum și scrierile istorice ca: *De neamul moldovenilor* din care s-au păstrat 27 de copii, *Letopiseșul cantacuzinesc*, păstrat în 43 de copii, *Istoriile domnilor Țării Românești* de Radu Popescu, 22 de copii, *Leto-*

16. *Evanghelia învățătoare* apărută la Govora în anul 1642, este prima carte românească cu paginile numerotate. Vezi fig. 62. *Evanghelia învățătoare*, Govora, 1612, ilustrația «Parabola fiului risipitor».

17. Vezi figurile 45 — *Cronica lui Miron Costin*, pagina de titlu (ms. nr. 2601, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România). 47 — *Pravila* de la Govora, 1640; pagina de titlu; 48 — *Pravila lui Vasile Lupu*, Iași, 1646, pagină de titlu; 51 — *Cheia înțelesului*, București, 1674, pagina de titlu; 56 — *Indreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652, pagină de titlu; 57 — *Octoihul*, Buzău, 1700, pagină de titlu; 58 — *Evanghelia greco-română*, București 1693, pagină de titlu.

18. Printre cărțile din această perioadă care se disting prin combinarea măiestrită a ornamentelor și ilustrațiilor cu textul și prin eleganta punere în pagină, se numără: *Biblia* (1699), *Evanghelia greco-română* (1698), *Lituighia*, Buzău, (1702).

Octoihul și *Triodul* apărute la Buzău în 1700 sînt cărțile cele mai bogat ilustrate din această perioadă.

19. O asemenea legătură are *Psaltirea*, 1616, păstrată acum la Mînăstirea Dragomirna: «scoarțe de lemn, îmbrăcate în piele de porc, cu ornamente presate la rece, cu colțurile acoperite cu plăci de argint aurit și avînd în centru aplicată o placă în formă de cruce poliglobată».

20. Vezi planșa IV. Ferecătura *Tetraevangheliarului* din 1609, de la Dragomirna, lucrată de meșterul argintar Grigore Merieșiu.

pisețul lui Ion Neculce, *Hronicul vechimei a româno moldovlahilor*, a lui Cantemir, *Stihurile despreuciderea lui Grigore Ghica*, copiată de 23 de ori, *Stihurile despreuciderea lui Constantin Brîncoveanu*, de 11 ori.

Cele mai multe din aceste manuscrise erau copiate la cerere sau poruncă de către căligrافی-copiști al căror număr ajunsese în secolul al XVIII-lea la 189, în raport cu 45 din secolul trecut²¹.

Arta caligrafiei și ornamentării era învățată pe lângă biserici sau în mînăstiri. Caligrafia caracteristică fiind cursiva minusculă, măruntă și elegantă. Textul este scris cu negru, titlul și uneori inițialele cu roșu, foarte rar cu aur sau galben. Ornamentația manuscriselor este mai săracă și tributară tiparului.

Ilustrația manuscriselor reprezintă în general o reproducere a ilustrației cărții tipărite.

În secolul al XVIII-lea, continuînd tradiția de la sfîrșitul veacului precedent se cunoaște o intensă activitate tipografică, predominînd cartea religioasă. Explicația constă în funcționarea pe lângă mitropolii, episcopii și mînăstiri a tipografiilor. În această privință o muncă intensă desfășoară episcopii Rîmnicului — Damaschin, Chesarie și Filaret. Chesarie și Filaret au fost aceia care au îndrumat imprimarea pentru prima oară în limba noastră, a Muneelor în 12 volume (Rîmnic 1776—1780), retipărite la Buda în 1805 într-o ediție pentru Transilvania și alta pentru Țara Românească.

Pentru a se înfăptui desăvîrșirea operei de introducere a limbii române în cultura română și în biserică se impunea o extindere a învățămîntului elementar în limba română, fapt ce se putea realiza în primul rînd prin alcătuirea și editarea de manuale școlare. În aceste condiții a fost tipărită în 1726 la Rîmnicul Vilcea *Iniția învățatură pentru tineri*, în limbile slavonă și română, iar mai tîrziu, la Iași (1755) și la Blaj (1759) a apărut cite o bucovună românească.

Odată cu scrierile bisericești încep să fie tipărite și cărți pentru lectură²² al căror conținut se referă la vieți și minuni ale sfinților sau la fapte cu aspecte morale.

De-a lungul secolului al XVIII-lea cartea tipărită a cunoscut o largă răspîndire. Cărțile erau imprimate cu «blagoslovenia și cheltuiala», mitropolitului sau episcopului care avea în grijă atelierul tipografic respectiv. Aceste tipărituri românești au circulat dintr-o provincie în alta²³. Răspîndirea cărții tipărite se datorește în mare parte existenței unui număr apreciabil de tipografii în țările românești²⁴.

21. A se vedea lista copiștilor pe secole la: G. Ștrempele, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, Editura Academiei, 1959, p. 323—328.

22. În 1747 a fost tipărită la București cartea *Mărgăritarele* iar în 1755, la Iași, apare *Alfavită suflătească*. Cerința de lectură impune tipărirea la Cluj, în anul 1786, în limbile română și maghiară a unor *Cîntece cîmpenești cu glasuri românești* — versuri populare.

23. Așa de exemplu copite facute după tipărirea calendarului dascălului Petcu Șoan din 1733 au circulat în regiunile sau localitățile Bacău, Gorj, Banat, Suceava, Țara Românească, Brașov.

24. În perioada amintită, au existat la București o tipografie instalată la Mînăstirea Toții sînții, ctitorie a lui Antim, la Mînăstirea Sîntului Sava numită «tipografia Școlii Văcăreștilor», unde a lucrat ca tipograf popa Stoica Iacovici. Acesta a reușit să pună bazele unei alte tipografii la Mînăstirea Colțea. Utilajul acestei tiparnițe este transferat în 1749 la Mitropolie.

Un alt centru tipografic era Rîmnicul-Vilcea, unde Antim Ivireanul a înființat o tipografie în 1705. El a mutat această tipografie, după doi ani, la Tîrgoviște. La Buzău s-a desfășurat o intensă activitate tipografică.

În Moldova era renumită tipografia Mitropoliei din Iași, care își va înceta activitatea din 1735 pînă în 1749.

În Transilvania, în timpul mitropolitului Atanasie își desfășoară activitatea pentru scurt timp tipografia mitropolitană din Alba Iulia. Abia în 1747 începe să funcționeze tipografia din Blaj, sub organizarea lui Dimitrie Pandovici, care lucrase la Rîmnic și la București. Cît privește activitatea vechiului centru tipografic brașovean, aceasta în secolul al XVIII-lea este atestată de cele două ediții ale calendarului lui Petcu Șoanul.

Pe lângă vechile tipografii cu tradiție, de pe lângă centrele mitropolitane și episcopale, apar tipografiile particulare²⁵.

În ceea ce privește aspectul grafic al cărții tipărite, secolul al XVIII-lea, se constată o mai mică preocupare pentru originalitate. Cele mai multe tipăriri sînt reproduceri fidele ale tipăriturilor mai vechi. Sînt întrebuițate chiar și vechile clișee de gravuri.²⁶ Chiar atunci cînd asemenea clișee nu mai există, gravorii își fac singuri, altele, după modelul tipăriturilor din timpul lui Antim Ivireanul²⁷.

Documentele dovedesc că în secolul al XVIII-lea legarea²⁸ cărților se făcea chiar în atelierele tipografice. Destul de răspindite sînt și cărțile broșate sau legate în coperte de carton, ceea ce dă o mai mare accesibilitate a cumpărătorilor.

Partea a doua a volumului de față o constituie *Cartea românească modernă*. O primă perioadă a evoluției cărții românești este cuprinsă între anii 1780—1830.

Puternicele transformări sociale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor își pun amprenta și asupra culturii.

Are loc acum, un puternic proces de formare și consolidare a culturii naționale. În Țara Românească și Moldova mișcarea culturală este susținută de «o pătură suprapusă, încă firavă și neconsistentă îndeajuns dar capabilă să promoveze o mișcare ideologică națională», pătura ridicată din rîndurile orășenimii, ale țărănimii și chiar din masa iobăgimii. Acestei mișcări i se alătură și o parte din boieri.

În Transilvania, activitatea culturală se împletește și este subordonată luptei pentru obținerea egalității în drepturi a românilor cu «națiunile favorite». În aceste împrejurări apare mișcarea culturală cunoscută sub numele de Școala ardeleană, ai cărei reprezentanți de seamă sînt: Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Ei vor desfășura o intensă activitate editorială în scopul răspîndirii științei în rîndul maselor.

În deceniul al nouălea se fac dese încercări de editare a unei gazete românești. Rezultatul acestor strădanii îl constituie apariția *Crostomaticului românesc* și a *Bibliotecii românești*.

Animați de aceeași idee a răspîndirii culturii, cărturarilor constituie numeroase biblioteci, și ajută la îmbogățirea celor existente²⁹.

În această perioadă, 1780—1830 cea mai intensă activitate tipografică se desfășoară în Transilvania sub conducerea Școlii ardelenene.

Reprezentanții săi au răspîndit slova tipărită în rîndul maselor. În acest scop au tipărit manuale școlare, un merit deosebit avîndu-l Gheorghe Șincai³⁰, Dimitrie Eustatievici și Radu Tempea.

Și în Țara Românească numărul abecedarelor și manualelor didactice este în continuă creștere. În rîndul poporului de un larg ecou se bucură almanahurile populare. Unul dintre acestea este tipărit în 1785 la Iași de către Mihail Strîlbițchi

25. *Liturgia* tipărită la București, 1728, are frontispiciile și figurile Sfinților Ioan și Grigore Sotirovici.

26. *Liturgia* tipărită la București, 1728, are frontispiciile și figurile Sfinților Ioan și Grigore reproduce cu ajutorul clișeeilor de gravuri folosite la imprimarea *Liturgiei* de la Buzău din 1702. Aceleași procedee sînt folosite și la ediția din 1746 a *Liturgiei*.

27. Pentru *Penticostarul* de la Blaj, 1758, Petru Papavici, tipograful din Rîmnicu-Vîlcea, își construiește modele imitate.

28. «Cărțile erau legate în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele colorată și ornamentată prin presare la rece». Ornamentele chenarelor conțin motive botanice, în mijlocul chenarului aflîndu-se imprimată figura unui sfînt sau o scenă religioasă.

Mai tîrziu încep să apară legăturile cu ornamente, presate «cu fierul cald» și aurite.

29. În 1792, printr-o Anaioră, mitropolitul Iacob Stamati al Moldovei a obligat pe negustori să cedeze Mitropoliei din Iași cite un exemplar din cărțile aduse în țară spre vînzare.

La București se îmbogățește biblioteca școlii de la Sf. Sava, și se crează în 1829, la Craiova, o nouă bibliotecă.

30. Ca director al școlilor românești din Transilvania, Gheorghe Șincai a întocmit abecedare și cărți de aritmetică: *Îndreptare către aritmetică*, Blaj, 1785, *Alfavit sau Bucoavna*, Blaj, 1796.

cu numele de *Calendariu pe 112 ani* și cuprinde texte astrologice, sfaturi practice, rețete, anecdote.

Prin aria sa de răspîndire, cartea românească devine un instrument de educare și instruire. Cel mai mare tiraj îl au manualele școlare.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea tipografiile care activează sînt cele de la Blaj, București, Iași și Rîmnic. Dar, primul atelier tipografico-editorial manufacturier este organizat la Iași de Mihail Strilbițki. Aici apare în 1782, *Psaltirea*.

La București, frații Nicolae și Ioan Lazaru își întemeiază un atelier tipografic propriu cu o existență scurtă.

O importantă activitate este desfășurată de noua tipografie grecească și românească de la casele domnești. Ea își începe activitatea în 1819. Aici au fost imprimate cărți religioase dar și lucrări cu conținut laic³¹.

Alte tipografii sînt: tipografia de la Blaj și tipografia particulară de la Brașov renumite prin numărul mare de manuale școlare și cărți științifice editate.

Forma grafică a cărților editate în perioada 1780—1830 nu cunoaște schimbări esențiale. Importantă este însă străduința meșterilor tipografi de a imprima cărți cit mai frumoase și mai plăcute³².

Se păstrează același vechi sistem de săpare a unor gravuri noi după modelele anterioare, dar apar și altele cu elemente noi. Talentatul gravor Mihail Strilbițki introduce acum gravura în umbre și lumină, de o înaltă ținută artistică.

Activitatea tipografică cunoaște o creștere susținută în perioada 1830—1878. Sub influența ideilor democratice, mișcarea culturală cunoaște un avînt continuu. Devine din ce în ce mai accesibil învățămîntul, mai ales în formele primare. Aceasta crează posibilitatea apariției multor elemente capabile să creeze și să răspîndească cultura națională. În același timp apar în țările române și cunosc o largă răspîndire, cărțile progresiste în limbi străine. După 1830 într-o serie de orașe sînt organizate biblioteci lîngă școlile județene, iar domnitorul Alexandru Ioan Cuza prin *Regulamentul bibliotecilor publice* din 1864 dispune crearea de biblioteci școlare și comunale.

Tot acest avînt cultural determină o nouă orientare a activității tipografice.

În activitatea tipografică-editorială merite deosebite și-au dobîndit Ion Heliade Rădulescu și Gheorghe Asachi. Aceștia traduc și tipăresc în limba română scrieri liberare și științifice străine.

Sub influența lui Kogălniceanu care se ridică împotriva traducerilor slabe, tipografiile vremii editează acum operele unor scriitori ca: Vasile Cîrlova, Ion Heliade Rădulescu, Gheorghe Asachi, Grigore Alexandrescu, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Cezar Bolliac, D. Bolintineanu și alții. Aceasta este perioada de început a tiparului modern laic.

Din deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea este amintită intensă activitate editorială desfășurată de Ion V. Socec care a publicat un mare număr de manuale școlare și din 1873 a început publicarea colecției «Mica bibliotecă ilustrată pentru copii» precum și a operelor complete ale scriitorilor noștri.

După revoluția de la 1848 activitatea tipografică se restrînge cunoscînd o nouă înflorire în timpul lui Alexandru Ioan Cuza. Funcționau acum în România 27 de stabilimente grafice. În Transilvania, ca urmare a asuprașirii naționale și sociale, tipografia românească desfășoară o activitate restrînsă.

31. Între acestea sînt citate: Scrierile lui Paris Mumuleanu și *Proclamația* lui Tudor Vladimirescu.

32. Dintre cărțile cel mai artistic executate sînt enumerate cele editate la Blaj, Sibiu și Neamț. Din cele imprimate la Neamț se distinge Noul Testament (1818) «Îngrijit imprimat în două culori, bogat ornamentat cu chenare și frontispicii din frunze și flori, și ilustrat cu numeroase gravuri, dintre care ne rețin atenția figurile evangheliștilor» în altitudini ce sugerează mișcare.

De reținut este străduința ce se depune de editori pentru publicarea cărților ilustrate și bine prezentate din punct de vedere grafic. Astfel își face apariția ilustrația de carte, — la început imitată sau copiată după cea străină, iar apoi originală.

După cucerirea independenței de stat a României, viața economică și industrială se intensifică, proces care își pune amprenta și asupra domeniului cultural și științific. Noua intelectualitate progresistă organizează asociații științifice și culturale și ia măsuri în scopul promovării și dezvoltării culturii, prin sporirea numărului cărților tipărite din domenii cât mai diverse. Manualele școlare, cartea literară și cartea științifică, cunosc acum un tiraj impresionant. La răspîndirea acestor cărți o contribuție de seamă a adus-o Casa Școalelor.

Cărțile imprimate în România cunosc o largă răspîndire și în Transilvania³³.

Puternicele edituri ce activează în această perioadă sînt : «Socec» — înzestrată acum cu mașini moderne și «Minerva» înființată în 1898, Casa Școalelor, înființată în 1896 — organ al Ministerului Instrucțiunii publice.

În 1901 numărul tipografiilor și litografiilor din România ajunsesse la 172 pentru ca în 1912 numărul lor să ajungă la 241. Se folosesc tot mai mult mașinile moderne ce permitau imprimarea cărților în bune condiții grafice. Acum apar copertele ilustrate³⁴. Se afirmă acum, printre graficieni, artiști de seamă ca Th. Aman, Sava Henția, C. Jikidi, etc.

Treptat în ilustrarea cărților apar elemente de artă populară și de inspirație realistă³⁵.

Lucrarea D-lui Mircea Tomescu vine să împlinească un gol ce se resimțea în literatura de specialitate, — acela al unei lucrări de sinteză. Meritul este al autorului de a se fi încumetat să trateze un astfel de subiect care cere o muncă susținută și nu lipsită de riscuri.

Materialul volumului este bine selecționat. Divizarea pe capitole și subcapitole corespunde unei bune cunoașteri și înțelegeri a etapei respective.

Se reține cu aprecieri elogioase grafica cărții.

Cu aceleași aprecieri notăm și cele 16 reproduceri alb-negru la care se adaugă alte 8, de data aceasta colorate, notate : I—VIII.

Pentru a înțelege anumite perioade ale dezvoltării cărții și tiparului la români, autorul înserează în paginile lucrării (p. 167—181) și o *bibliografie* cuprinzînd studii de specialitate cu privire la istoria cărții în sens larg. Studiile care se referă la mai multe etape ale dezvoltării cărții sînt înserate la rubrica : *Lucrări generale cu privire la istoria cărții românești*.

Cît privește bibliografia, aceasta este una din cele mai complete.

Un alt element care ridică valoarea lucrării este rezumatul în limbile : engleză, franceză și rusă.

Paginile 199—214 cuprind un indice general.

N. STĂNCULESCU

33. Printre cei ce au răspîndit cartea românească dincolo de munți se numără Badea Gheorghe Cîrțan. Autoritățile, făcînd o percheziție, în 1904, au găsit la locuința sa, 4858 de cărți în 76621 de exemplare.

34. De exemplu Pseudo-Kinegheticos de Al. Odobescu are pe copertă motive de vînătoare din antichitate și un peisaj contemporan din Bărăgan.

35. Se disting din acest punct de vedere copertele ilustrate în culori ale cărților editate de «Minerva».

Radu Crețeanu, *Bisericile de lemn din Muntenia*, București, Ed. Meridiane (colecția «Monumentele patriei noastre»), 1968, 88 p., planuri în text, 1 hartă și 40 ilustrații în afară de text.

Apariția volumului *Bisericile de lemn din Muntenia* reprezintă o etapă însemnată în cunoașterea unui domeniu al artei noastre populare încă insuficient cercetat, fiind prima încercare de a înfățișa într-o publicație de largă popularizare un studiu științific în legătură cu bisericile de lemn din această parte a țării. Trebuie să amintim că, pînă în ultimii zece ani interesul specialiștilor s-a îndreptat aproape exclusiv asupra sectorului transilvănean¹, unde se găsesc într-adevăr cele mai strălucite exemplare de biserici de lemn din țară și poate din întreaga Europa, atît sub aspectul monumentalității cît și al valorii picturii interioare pe lemn. În schimb, arhitectura religioasă populară atît a Moldovei cît și a Țării Românești nu s-a făcut cunoscută decît prin cercetări izolate și ocazionale². Abia în ultima vreme au fost întreprinse cercetări sistematice — încă nepublicate — în Moldova, iar pentru Țara Românească sînt cunoscute publicațiile D-lui Radu Crețeanu din «Mitropolia Olteniei» consacrate bisericilor de lemn din vestul Olteniei³, precum și substanțialul articol publicat tot de dînsul în «Glasul Bisericii», privind bisericile de lemn din fosta regiune București⁴. Materialul din această din urmă lucrare este acum reluat de autor, împreună cu acel inedit cules în ținuturile deosebit de bogate al Argeșului și al Buzăului, într-o sinteză. Meritul este al autorului de a fi adus la lumină date cu totul noi privind arhitectura religioasă populară din Muntenia, a cărei bogăție — mai cu seamă în domeniul tipologiei și al decorației sculptate — constituie, chiar pentru specialiști, o adevărată revelație.

Lucrarea este împărțită în două părți distincte: prima tratează probleme de ordin general privind materialul cercetat și elemente caracteristice ale acestuia, iar cea de a doua este o prezentare pe zone geografice a monumentelor.

O primă constatare: cele 130 de edificii pe care le cercetează autorul pe dublul temei al vechimii și al conservării formelor originare sînt răspîndite în mod foarte inegal pe teritoriul Munteniei. După cum se poate constata și din harta de la sfîrșitul volumului, există două zone de densitate mare, corespunzînd unor ținuturi deluroase, bine împădurite (Argeșul și Buzăul), precum și o zonă de densitate mijlocie în partea vest-centrală a Cîmpiei Muntene, dispunînd de lemn de construcție de bună calitate prin prezența faimosului codru al Vlăsiei. Alături de acestea, alte zone sînt sărace sau chiar lipsite de biserici de lemn, fie din penuria

1. A se vedea mai ales: Coriolan Pelranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927; idem, *Monumentele istorice ale județului Bihor. I. Bisericile de lemn*, Sibiu, 1931; Anastasie Popa, *Bisericile vechi de lemn românești din Ardeal*, în «Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania», 1930—1931, Cluj, 1932, p. 161—311. Idem, *Bisericile vechi de lemn din Transilvania și Maramureș*, doc. cit. 1932—1936, Cluj, 1937, p. 5—99; Victor Brătulescu, *Bisericile de lemn din Maramureș*, în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», 1944.

2. Pentru Moldova se poate menționa: Paul Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord*, Paris, 1930, vol. I, p. 27—34; Virgil Vătășianu, *Pentru originea arhitecturii moldovenești*, în «Junimea Literară», Cernăuți, 1927; idem, *Contribuții la cunoașterea bisericilor de lemn din Moldova*, în «Inchinare lui Nicolae Iorga», Cluj, 1931, p. 402—419. Pentru Țara Românească: I. Ionașcu, *Bisericile, chipuri și documente din Olț*, Ed. Ramuri, f. dată, *passim*; articolele lui N. Iorga, V. Drăghiceanu, V. Brătulescu ș.a. din «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», precum și unele materiale din revistele «Arhivela Olteniei» și «Ingerul» — Buzău.

3. Vezi «Mitropolia Olteniei», 1959, nr. 5—6, p. 286—309; 1961, nr. 10—12, p. 682—687; 1962, nr. 10—12, p. 701—714; 1964, nr. 1—2, p. 79—76; 1964, nr. 5—6, p. 387—427.

4. R. Crețeanu, *Bisericile de lemn din regiunea București*, în «Glasul Bisericii», 1964, nr. 1—2, p. 50—104.

materialului lemnos, fie prin influența modernizatoare a unor centre urbane apropiate: Brașovul și Bucureștiul⁵.

Se aduc apoi unele lămuriri asupra ctitorilor, rămași de cele mai multe ori necunoscuți din lipsa pisanilor sau a altor documente scrise, bisericile de lemn reprezentând, în afară de rare excepții, rezultatul efortului colectiv al întregului sau al unei grupări de familii. Cei care le-au lucrat par a fi fost în majoritatea cazurilor meșteri de țară specializați în această meserie, deși se simte uneori mîna mai puțin dibace a unor nespecialiști. Esențialul este caracterul popular al monumentelor, «ridicate de țărani pentru țărani» (p. 8). Ca vechime, bisericile cercetate nu depășesc în general două sute de ani. Marea lor majoritate au fost construite în cea de a doua jumătate a veacului al XVIII-lea sau în prima jumătate a veacului trecut; doar două biserici datează sigur din veacul al XVII-lea cel mai vechi edificiu datat în mod cert prin pisană originală fiind biserica din Muscel, județul Buzău (p. 8 și 33).

Un capitol de bază al lucrării este acela consacrat genezei și evoluției tipologice a bisericilor de lemn din Muntenia, interpretată — în sensul tezelor susținute de Prof. Virgil Vătășianu — ca o adaptare a casei țărănești celei mai simple la necesitățile liturgice, prin însușirea de la est la vest a celor trei încăperi specifice bisericilor ortodoxe: pronaosul, naosul și altarul. Cu vremea, biserica tinde să se deosebească de casa de locuit de la care a luat naștere printr-o serie de modificări afectînd cele trei încăperi obligatorii, cit și prin adăugirea unor elemente noi de plan sau de elevație, ca pridvorul, clopotnița, bolți, etc. Lăsînd la o parte elementele facultative ale clădirii, autorul deosebește pe bază planului nucleului original patru tipuri de biserici, ce reprezintă tot atâtea monumente în procesul de evoluție, încît astăzi coexistă forme arhaice — dar a căror construcție poate fi de dată relativ recentă — cu altele mai evoluate. Redate schematic, cu variantele respective, prin cîte o planșă, cele patru tipuri menționate sînt următoarele: 1. biserica de plan dreptunghiular simplu cu absida nedecroșată, — forma cea mai puțin evoluată, cea mai arhaică; 2. biserica de plan dreptunghiular simplu cu absida decroșată — cea mai răspîdită în Muntenia, ca de altfel în cea mai mare parte a țării; 3. biserica de plan dreptunghiular compus, adică avînd noasul sau uneori pronaosul supralărgit față de restul clădirii, tip extrem de interesant, specific pentru partea vestică și vest-centrală a Munteniei (zonele Pitești—Costești și Găiești); 4. biserica de plan trilobat sau treflat, tip mai rar întîlnit în Muntenia, în partea vestică a căruia (ținutul Buzăului) a pătruns din Moldova. Schema evolutivă și determinarea tipologică propusă de Radu Crețeanu reprezintă o reală contribuție la cunoașterea arhitecturii lemnului în țara noastră. Deosebit de interesante ni s-au părut considerentele în legătură cu tipul de plan dreptunghiular compus și cu înfrîngerile sale asupra arhitecturii de zid din zona respectivă, evidențiate prin două exemple (p. 13—14 și pl. III)⁶.

5. În capitolul din *Istoria artelor plastice în România* (București, Ed. Meridiane, 1968) consacrat artei populare, Paul Petrescu stabilește pentru Muntenia următoarele grupe principale de biserici de lemn: bariul Argeșului; valea Ialomiței; valea Teleajenului; ținutul Buzăului; Vlașca; Ilfov (p. 31). Aceste grupe corespund mai mult sau mai puțin cu zonele de densitate mare sau mijlocie relevate de Radu Crețeanu, cu excepția văii Ialomiței, pe care acesta nu a aflat decît două biserici de lemn (Dridu-Snagov și Poiana) și pe care o consideră ca făcînd parte, împreună cu valea Prahovei, din zona de slabă densitate a bisericilor de lemn, în legătură cu Brașovul. Nici noi nu cunoaștem alte biserici de lemn pe valea Ialomiței, în afară de aceea a Schitului Ialomicioara, pe care presupunem că Dl. Radu Crețeanu nu a inclus-o în lucrare pentru motivul că este de dată recentă și necaracteristică. Trebuie să spunem că împărțirea în grupe din *Istoria artelor plastice* nu pare prea concludentă, cu alții mai mult cu cit, pentru Oltenia, Paul Petrescu citează printre altele și grupul de biserici din Romanși, județ în cuprinsul căruia, după știința noastră, nu există decît o singură biserică de lemn (aceea din Jieni), și aceea adusă din Teleorman.

6. V. Vătășianu, *Vechile Biserici de piatră românești din județul Hunedoara*, Cluj, 1930, și — mai recent — *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române*, în «Anuarul Institutului de Istorie din Cluj», III, 1960.

Capitolele următoare aduc lămuriri asupra elementelor caracteristice adăugate nucleului originar în decursul secolelor: elemente de plan — pridvorul, relevat la 120 din cele 130 de biserici publicate — și elemente de elevație — bolțile și clopotnița. În ceea ce privește bolțile, subliniem interesul variantei întâlnite cu precădere la bisericile de tip dreptunghiular compus, constând în acoperirea interioară a naosului și a pronaosului cu bolți cilindrice independente, precum și acela al pătrunderii, în estul Munteniei, concomitent cu planul trilobat, a acoperirilor interioare cu bolți sau tavane octogonale de tip moldovenesc.

Sînt analizate apoi tehnica construcției și elementele decorative, mult mai bogate decît se presupune îndeobște, mai ales în partea de apus a Munteniei, în ținutul Argeșului, unde se întîlnesc biserici ce pot rivaliza, prin bogăția ornamentației sculptate, cu cele mai valoroase exemplare din Gorj, Principalele elemente decorative sînt stîlpii și grinziile de sus ale pridvorului, consolele (capetele de grinzi) exterioare și interioare, printre care o mențiune specială se cuvine acelorora în formă de cap de cal, briul în formă de funie împletită, uneori îmbogățit cu rozete sau terminat de o parte și de alta a ușii de intrare prin motive zoomorfe, precum și ancadramentele de uși și de ferestre. Singurul ansamblu pictat valoros se află la biserica veche din Starchiojd, județul Prahova (p. 22 și 31—32).

În partea a II-a a volumului, după cum am mai menționat, autorul prezintă bisericile de lemn din Muntenia pe zone naturale, zone în cadrul cărora sînt evidențiate unele variante sau preferințe locale în materie de plan, boltire, decorație, tehnica construcției, etc. Aceste zone sînt: zona dealurilor înalte de la răsărit de Olt; zona de dealuri mijlocii, Pitești—Costești; zona Găești—valea mijlocie a Dimboviței; zona deluroasă, Vălenii de Munte — Urlați; bazinul superior al Buzăului și al Rîmnicului; Cîmpia Munteană. Spațiul nu ne îngăduie să ne oprim asupra fiecărui monument în parte, nici asupra interesantelor probleme de datare ridicate de unele din ele. Nu putem decît să indicăm cîteva din trăsăturile caracteristice ale diferitelor zone.

Astfel, în zona deluroasă de la răsărit de Olt, se relevă două trăsături proprii bisericilor din Oltenia: uniformitatea planului, care este întotdeauna cel dreptunghiular simplu cu absida altarului retrasă, și marea bogăție a decorului sculptat. Aici și numai aici se întîlnește și un interesant element constructiv, un antepridvor sprijinit pe doi sau pe patru stîlpi, care contribuie să dea bisericilor din acest grup o înfățișare din cele mai pitorești. Cele mai caracteristice exemplare sînt bisericile din Ștefănești, județul Olt (p. 23—24 și fig. 5) și din Valea Cucii, județul Argeș (p. 24 și fig. 4).

Zona Pitești—Costești este remarcabilă prin marea diversitate a tipurilor, inclusiv unele variante cu absidă dreptunghiulară, vădind un caracter foarte arhaic.

În zona Găești — valea mijlocie a Dimboviței se relevă cel mai mare procent de biserici de plan dreptunghiular compus (9 din 11), precum și răspîndirea, încă din primii ani ai veacului al XIX-lea, a unui original sistem de decorație a pridvorului, constînd din grinzi decupate în bogate volute cu fierăstrău și în stîlpi executați la strung în formă de baluștri, decor ce se regăsește aidoma la prispele unor case vechi din zonă. Exemplarele cele mai caracteristice sînt bisericile din Cîndești-Vale și din Frasin-Deal, județul Dimbovița (p. 28—30, fig. 19—24 și 36).

Zona străbătută de văile Teleajenului și Oricovului are caracterul unei zone de tranziție, în care încep să apară elemente de plan și de elevație de proveniență orientală.

Acestea se fac cel mai puternic simțite — și cu intensitate crescîndă de la vest spre est — în ținutul Buzăului și al Rîmnicului Sărat, în aceeași măsură în care scade bogăția decorativă. Aici, după cum am mai arătat, se află și cea mai veche biserică datată sigur (din 1666) din Muntenia, biserica din Muscel, județul Buzău (p. 33), care păstrează de altfel și interesante elemente arhaice, inclusiv urmele ușii vechi pe latura de miazăzi a pronaosului, caz unic în Muntenia.

În Cîmpia Munteană, în sfîrșit, se întîlnesc biserici de dimensiuni importante, în raport cu satele compacte specifice regiunilor de șes. Unele din ele prezintă și elemente arhitectonice de mare efect, ca pridvorul în chip de portic al bisericii din Drăcești (p. 35 și fig. 31). Ultimul monument menționat în acest capitol (care scăpase cercetărilor anterioare ale autorului), biserica din Poiana, județul Ialomița, clădită acum două sute de ani «în pragul Bărăganului», este impre-

sionant — avînd în vedere mai ales situația sa periferică — prin masivitatea materialului, cu grinzi de 0,70 m lățime, și bogăția elementelor decorative (p. 37 și fig. 29).

Volumul este întregit cu un tabel al celor 130 de monumente cuprinse în lucrare, în care sînt consemnate localizarea, data construcției și tipul arhitectonic al fiecărui.

Descrierile autorului sînt bine puse în valoare prin excelența ilustrație, alcătuită din 40 de fotografii alb-negru, în afară de text, cu vederi variate, frumoase — unele fermecătoare — alternînd cu detalii semnificative.

Incheind aceste observații, ne rămîne a sublinia meritul deosebit al unei lucrări dificile, rodul unei munci îndelungate de detectare, constatare, analiză și sinteză, lucrare ce aduce lumină într-un sector al artei populare române aflat încă în faza primelor cercetări. Nădăjduim că noi contribuții, de aceeași ținută științifică, privind alte regiuni ale țării, nu vor întîrzia să urmeze.

Pr. ION ST. CRISTACHE

Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*, Teză de doctorat în Teologie, Sibiu, 1968, 204 p. + 36 planșe. (Extras din Revista «Mitropolia Ardealului», XIII (1968), nr. 1—3).

«Cărțile ne delectează pînă în măduva oaselor, ne grăiesc, ne dau sfaturi și sînt unite cu noi printr-o familiaritate vie și armonioasă», scria cu șase secole în urmă, Francesco Petrarca (1304—1374), (*Epistolae familiares*, III, 18). Cuvintele marelui umanist exprimă și astăzi un adevăr de netăgăduit pentru noi, românii, mai ales cînd aceste cărți se referă la istoria, cultura, civilizația și religia poporului nostru, la efortul și la jertfelnicia lui pentru păstrarea unității neamului și a credinței dreptmăritoare, în spațiul geografic moștenit de la străbuni. O astfel de carte, «unită cu noi printr-o familiaritate vie și armonioasă», a dat la iveală tînărul teolog Mircea Păcurariu, asistent la Institutul teologic din Sibiu, ca primos al unor osteneți de mai mulți ani depuse cu pasiune ca să adune, să sistematizeze și să prezinte un bogat și interesant material privind *legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*.

În «Cuvînt înainte», cu care Înalț Prea Sfințitul Dr. Nicolae Mladin, mitropolitul Ardealului, onorează această lucrare, se spune printre altele: «Într-adevăr, ne este prezentată o epocă de mari frămîntări, în care legăturile bisericești dintre Transilvania și țările române de peste Carpați au fost foarte intense. Se evidențiază osmoza sufletească între românii ortodocși de pretutindeni, circulația vlădicilor, preoților, călugărilor, artiștilor, cărților etc. făcîndu-se pe întreg teritoriul locuit de poporul român — deși el era împărțit în trei provincii. De la tipăriturile lui Coresi la Cazania lui Varlaam, de la Noul Testament al lui Simion Ștefan la Biblia de la București, ca și multe alte cărți bisericești tipărite în diferite centre pentru toți cei de «semîntie românească» — există o unanimă mărturisire a conștiinței de unitate bisericească, de limbă și naționalitate. Biserica Ortodoxă Română — cuprinzînd pe toți românii din Transilvania, Țara Românească și Moldova — era astfel un factor nu numai de unitate în aceeași «lege strămoșească», ci și de unitate națională. Era un singur corp, însuflețit de aceeași credință dreptmăritoare și de aceeași conștiință românească» (p. V).

Lucrarea d-lui Mircea Păcurariu este prefăcută de P.C. Pr. Prof. Dr. Alexandru I. Ciurea, profesor de Istoria Bisericii Române la Institutul teologic din București, care subliniază că «în pofida vitregiilor realității istorice, românii din cele trei mari provincii românești (Țara Românească, Moldova și Transilvania) au ținut în mod constant și sub variate și multiple forme legătura cu frații lor, nesocotînd, cu toate riscurile, barierele geografice și opreliștile impuse, într-ajutorîndu-se în toate domeniile, păstrîndu-și cu scumpătate coeziunea și conștiința

națională nealterată și tinzând fără încetare către făurirea unui stat, care să-i cuprindă pe toți cei de un neam, o limbă și o «lege» (p. VII).

Autorul a expus materialul în patru mari capitole, acestea fiind împărțite la rândul lor în subcapitole, reușind să-l prezinte sistematic într-un tot organic.

Capitolul I este intitulat: *Legăturile Bisericii Ortodoxe transilvănene cu ierarchia și Domnitorii de peste munți*, având două subcapitole: 1. *Legăturile cu Mitropolia Ungrovlahiei și Domnitorii Țării Românești* și 2. *Legăturile Episcopilor de Vad și Maramureș cu Vlădiciei și Domnii din Moldova*. Domnitorii munteni și moldoveni, mari sprijinitori ai Ortodoxiei din Răsărit, au acordat un însemnat ajutor material și moral, credincioșilor de peste Carpați, a căror Biserică nu era recunoscută în mod oficial de către autoritățile de stat. Astfel, Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Mihai Viteazul și-au manifestat dărnicia ctitorind unele biserici episcopale din Transilvania. La fel, Vlădiciei din Țara Românească și Moldova au privilegheat cu rivnă și evlavie creștinească la păstrarea credinței ortodoxe, hirotonind episcopi și preoți și trimițând cărți de slujbă bisericească, creștinilor ortodocși din Transilvania.

Capitolul II prezintă *Contribuția Țării Românești și a Moldovei la apărarea Ortodoxiei în Transilvania*. Sînt analizate: 1. *Acțiunea de combatere a prozelitismului calvin*, în urma apariției în anul 1640 la Alba Iulia, a *Catehismului calvinesc*; 2. *Acțiunea de combatere a prozelitismului catolic*; 3. *Ajutorul dat credincioșilor scheieeni pentru păstrarea ortodoxiei*; 4. *Hirotonii de preoți transilvăneni peste munți*; 5. *Credincioșii transilvăneni în viața minăstirească a Țării Românești și a Moldovei*; 6. *Credincioșii transilvăneni trecuți peste munți*.

Un ajutor neprețuit acordat de țările române Bisericii transilvănene a constat din numeroasele tipărituri trimise peste munți, mai cu seamă în secolul al XVIII-lea cînd Biserica Ortodoxă de acolo rămăsese fără o tipografie proprie. Scrise — după cum reiese din prefețele vechilor cărți de slujbă bisericească — pentru toți românii de pretutindeni, aceste tipărituri au avut o influență deosebit de importantă pentru întărirea unității de limbă și de neam a românilor din Transilvania, Muntenia și Moldova. Acest fapt a fost studiat cu toată atenția de către autor în capitolul al III-lea al lucrării, intitulat: *Schimburi culturale-bisericești între românii din Transilvania și cei de dincolo de Carpați*, care se împarte în următoarele subcapitole: 1. *Circulația tipăriturilor în cele trei țări românești*; 2. *Schimburi de tipografi*; 3. *Schimburi de dascăli, copişti, zugravi, tineri la învățătură*: A. *Dascăli și copişti din Transilvania peste munți*; B. *Dascăli și copişti din Țara Românească și Moldova în Transilvania*; C. *Schimburi de zugravi*; D. *Tineri transilvăneni la învățătură în țările române*; 4. *Vlădici, preoți și călugări din Țara Românească și Moldova în Transilvania*.

Capitolul IV prezintă *Ajutoarele materiale acordate de Țara Românească și Moldova Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, care au constat din: 1. *Ctitorii muntenii și moldovenii în Transilvania*; 2. *Daniile în mosii*; 3. *Daniile în hani*; 4. *Daniile în veșminte și obiecte de cult*. Multe biserici ortodoxe din Transilvania au fost zidite sau refăcute și înzestrate cu cele de trebuință pentru cult, de către voievozii munteni și moldoveni și de către alți credincioși înstăriți.

În *Concluzii*, autorul subliniază următoarele: «Din cele expuse reiese limpede că între Biserica și credincioșii români din Transilvania și între Biserica și credincioșii de peste munți au existat legături puternice și neîntrerupte în tot cursul secolelor XVI, XVII și XVIII. Munții Carpați n-au fost niciodată zid despărțitor între românii din Transilvania și cei de peste munți, cu toate că au trăit sub stăpînire politică cu totul diferite și cu toate măsurile luate de autoritățile din Transilvania ca să împiedice orice legături între ei. Aceste legături s-au întărit prin mijlocirea domnitorilor din Țara Românească și Moldova, a vlădicilor din aceste două țări, dar și prin unii smeriți preoți, călugări tipografi, copişti și zugravi, care treceau dintr-o țară în alta... Prin toate aceste legături, Biserica Ortodoxă a adus o contribuție însemnată la trezirea conștiinței de unitate națională. Iar prin cărțile tipărite de Coresi, precum și prin întregul șir de tipărituri care au urmat, s-a ajuns la formarea unei limbi literare românești unitare. Rupti de frații lor din Țara Românească și Moldova prin vitregia vremurilor, credincioșii din Transilvania au făcut din credința ortodoxă un zid puternic de apărare contra

celor care voiau desființarea lor ca neam, Biserica ținând pentru ei locul unei organizații de Stat. Deci, s-a ajuns la întărirea conștiinței că moldovenii, muntenii și «ungureni» formează același popor român, vorbesc aceeași limbă românească și mărturisesc aceeași credință ortodoxă. Iar prin munca, jertfa, suferințele și luptele tuturor celor pomeniți în paginile lucrării de față, ei ne-au lăsat o mare zestre sufletească, pe care trebuie s-o cinstim și s-o prețuim: conștiința ortodoxă și românească» (p. 158—159).

Eforturile strămoșilor noștri din Transilvania, Țara Românească și Moldova, adăugăm noi, pentru a trezi conștiința unității lor, unite de neam, de limbă și de credință, n-au fost zadarnice. Ele și-au găsit împlinire prin înfăptuirea unității teritoriale a României, la 1 Decembrie 1918 și a unității spirituale într-o singură Biserică Ortodoxă, la 1 Octombrie 1948.

La baza lucrării d-lui Mircea Păcurariu stă un vast material bibliografic, așa cum rezultă din *Bibliografia* de la sfârșitul cărții, fiind împărțit în *Izvoare documentare*, *Izvoare narrative*, *Statistici*, *Catagrafii*, *Lucrări generale* și *Lucrări speciale*. O listă de abrevieri, (p. XI), înlesnește urmărirea lucrărilor menționate în aparatul critic. De asemenea, valoarea științifică a lucrării este sporită de cele trei *Indice*: *de persoane*, *de locuri*, și *de lucrări*, care facilitează mînuirea cărții în problemele ce interesează pe cercetător.

Un rezumat în limbile franceză și germană lărgiște perimetrul cercetărilor.

La sfârșitul lucrării, autorul dă numeroase reproduceri (36 planșe), care ilustrează legăturile neîntrerupte dintre Biserica Ortodoxă din Transilvania, Țara Românească și Moldova. Dacă unele dintre aceste reproduceri ne sînt mai familiare, ca *Ștefan cel Mare, tablou votiv din Evangheliarul de la Humor*, sau *Petru Rareș și familia, tablou votiv la Mănăstirea Vatra Moldoviței*, sau unele fresce de la Hurez, Polovraci, Govora și Iași, în schimb, altele sînt mai puțin cunoscute, deși ele constituie prețioase mărturii ale activității spirituale comune celor trei țări române. Dintre acestea amintim: *Biserica din Vad, ctitoria lui Ștefan cel Mare sau Petru Rareș* (fig. 26); *Biserica Sfîntul Nicolae din Șcheii Brașovului* (fig. 27); *Biserica din Porcești (Furnu Roșu), ctitoria lui Matei Basarab* (fig. 28); *Biserica mănăstirii Prislop, ctitoria domniței Zamfira* (fig. 31); Ctitoriile lui Constantin Brîncoveanu: *Biserica mănăstirii Sîmbăta de Sus, Biserica din Făgăraș și Biserica din Ocna Sibiului* (fig. 32, 33, 34); *Biserica Buna Vestire din Rîmnicul Vilcii, rectificată de doi negustori sibieni* (fig. 35); *Biserica Sfîntul Nicolae din Roman, ctitoria negustorilor brașoveni și lipscani* (fig. 36); *Pagină din Cazania lui Varlaam*, cu însemnarea că este proprietatea unui Petru din Brașov (8 sept. 1670), (fig. 14); *Chiriadromion, Alba-Iulia, 1699, foaia de titlu* (fig. 16); *Pagină din Miscelaneul copiat în Poiana Sibiului, în 1766, de Ioan Magistrator din Țara Românească* (fig. 18); *Hrisovul lui Antonie Vodă din Popești, din aprilie 1670, pentru Mitropolia Transilvaniei* (fig. 19); *Hrisovul lui Constantin Brîncoveanu, din 25 mai 1698, pentru Mitropolia Transilvaniei* (fig. 20); *Hrisov al lui Constantin Brîncoveanu pentru biserica Sfîntul Nicolae din Șcheii Brașovului* (fig. 21); *Hrisovul lui Ștefan Cantacuzino, din 22 noiembrie 1714, pentru biserica din Făgăraș* (fig. 22); *Pomelnic al bisericii Sfîntul Nicolae din Șcheii Brașovului, în care apar Domnii Țării Românești și ai Moldovei* (fig. 23); *Antimis de la Mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei (1672—1679), dăruit bisericii din Făgăraș* (fig. 24) și *Antimis de la Mitropolitul Leon Gheucă al Moldovei (1786—1788), dăruit unei biserici din jurul Sibiului* (fig. 25).

Desigur că în viitor pot fi descoperite și alte documente privind legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII, studiate de d-l Mircea Păcurariu. Autorul însuși mărturiseste aceasta. Meritul de seamă al acestei lucrări constă în aceea de a ne fi prezentat problema în cauză într-un studiu unitar..., bogat documentat și adus la zi cu ultimile referințe și informații» (Pr. Prof. Dr. Alexandru I. Ciurea, *Prefață*, p. VIII).

Lucrarea: *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*, a fost prezentată de autor și susținută ca teză de doctorat, conferindu-i d-lui Mircea Păcurariu, cel mai înalt titlu științific, Doctor în Teologie — Secția Istorică. Este o binemeritată cunună a unor stăruitoare și laborioase cercetări științifice, care constituie pentru tînăra pleiadă a teologilor un viu stimulent. Pentru aceea, d-l Mircea Păcurariu își atrage o

îndoită felicitare, dar îi revine și o legitimă obligație, aceea de a continua cercetările istorice spre a se face lumină și în alte perioade mai puțin cunoscute din Istoria Bisericii noastre Ortodoxe.

Indemnul nostru către cititorii acestei Reviste privind cercetarea cărții d-lui asistent Mircea Păcurariu este același cu cel al Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Ardealului: «Fie ca tot oel ce o citește cu inimă deschisă și suflet românesc să înțeleagă tălcurile ei și să fie și mai însuflețit de a sluji cu toate forțele sale Patriei și Bisericii strămoșești!» (*Cuvînt înainte*, p. VI).

Asist. ȘTEFAN C. ALEXE

Linde Günther și Edmund Brettschneider, *Înainte de venirea omului alb (Africa își descoperă trecutul)*, traducerea de C. Ianculescu, Editura Științifică, București, 1967, 392 p., + schițe, hărți, clisee ș.a.

În *Prefața* cărții, semnată de Nicolae Minei, se arată scopul acestei lucrări de știință, de artă, de filologie și de arheologie, căutînd să evidențieze izvoarele culturii moderne care se găsesc în vechile civilizații ale Africii, Asiei, Americii Latine. Scopul acestei lucrări, se precizează de autori în *Cuvînt înainte*, este să dea cititorului o idee despre această realitate, sfătuiindu-l să-și îndrepte gândurile către Africa «și să-și corecteze părerile de pînă acum» (p. 14).

Capitolul *Pășim înainte* arată poziția popoarelor africane în O.N.U. (*Noi stindarde flutură în vînt: Cuvîntări vechi, cuvîntări noi; Ce spun africanii înșiși; Vid cultural?*), și aportul lor la cauza scumpă a omeniirii, pacea pe pămînt.

Adam a fost african? este capitolul unde se demonstrează că după ultimele descoperiri arheologice, prima grupă de oameni ar fi apărut pe pămîntul african (p. 33—40).

În capitolul *De la toporul de piatră la furnal*, autorii arată posibilitățile naturale, neexploatate încă, ce se află în pămîntul african. Bogății minerale imense, pămînt fertil incomparabil. Pentru exemplificare autorii recurg la Vechiul Testament, autentic izvor de informații, unde se istorisește *Plecarea evreilor din Egipt*: «Se spune că poporul evreu, înfometat și însetat, trecînd sub conducerea lui Moise prin deșertul lipsit de apă din peninsula Sinai, se gîdea cu jînd la bucatele cele bune de care se bucurase în Egipt. Vechiul Testament o afirmă categoric în cartea a IV-a a lui Moise (Numeni XI, 5): «Ne amintim de peștii pe care îi mîncam fără plată în Egipt, ne amintim de dovleci, pepeni, praz, ceapă și usturoi» (p. 49—50). Alte capitole importante ale cărții: *Continent al contrastelor* (p. 53—63), *Imagini rupestre în Tassili* (p. 65—81), *Piramide și heroglife*, aici se subliniază subcapitolul «Preoții cu dragoste de scris». «Chimiștii din temple», «Sulurile de papirus» etc. În paragraful «Socotitorul de cereale și Biblia» se face o paralelă între *Scrisoarea lui Amenemope*, (slubaș cadastral și socotitor de cereale, către fiul său, în care-i transmite acestuia o seamă de sfaturi părintești) și *Înțelepciunea lui Solomon*.

Comentariul «Iahwe, Dumnezeu-creștin ni se pare în afara subiectului (p. 93).

Enigma de la Meroe; în acest capitol sînt prezentate ultimele descoperiri arheologice cu implicațiile lor sociale și politice ale trecutului îndepărtat. Nimeni nu știe cine a înființat și organizat acest regat, cert este că în secolul I d.Hr. creștinismul pătrunsesse și a fost o epocă înfloritoare pînă în secolul al VII-lea, cînd se formează regatul Aloa. «El a dăinuit pînă în secolul al XV-lea. Apoi mohamedanismul a reușit să înlăture definitiv creștinismul din această zonă și locul organizațiilor statale de pînă atunci a fost luate de sultanate islamice» (p. 109).

Vechea lume a Maghrêbului face obiectul unui capitol al cărții, în mijlocul căruia se află orașul Cartagina, fașul Africii Occidentale. Autorii arată că după

persecutiile ce au avut loc pînă la *Edictul de la Milan 313*, «în secolul al III-lea are loc o răscoală a *agoniștilor*, adică luptători pentru adevărata credință creștină» (p. 117). În afară de acestea se dau informații că mulți europeni (în special greci și romani) studiau la școlile din aceste orașe ale Africii». Numeroase biblioteci din țările Maghrebului erau pline cu sute de mii de cărți elegante-scrise și splendide-legate, — afară de cărțile creștinilor. — Printre ele se găseau traduceri din Euclid, Apollonios, Ptolomeu, Hipocrate și Galen, Platon și Aristotel. Înfloreau arta, astronomia, fizica, chimia, matematica, medicina și filozofia. Nimeni n-a recunoscut încă în Europa că arta egipteană și filozofia greacă au rămas posterității, datorită în mare parte Africii de Nord. Pînă la *Marile învățături* ale cărturarilor chinezi și indieni din Evul mediu, au pătruns în Europa prin intermediul Africii. Acolo se întretaieau legături întinse și se valorificau știința și învățăturile altor popoare (p. 121).

Călăreții Saharei. — Aci este vorba de felahii și conducătorii de caravane în pustiu, dintre care mai importante erau ale *tuaregilor*. În afara preocupărilor lor zilnice, la loc de cinste, și situiază și viața lor religioasă, la început creștină-ortodoxă apoi musulmană. «Cu toate acestea la ei există o zicală: «Islamul e bun, dar noi avem islamul nostru». Ei au amestecat mahomedanismul cu elemente ale vechii lor religii totemice, și ale creștinismului (primar), cu care luaseră contact în Alexandria, în epoca preislamică. În ornamentele și podoabele lor se găsește adesea semnul crucii în forma în care este reprezentat de biserica coptă. Un targi (singurul de la tuaregi) nu cunoaște poligamia, el este monogam. Spre deosebire de restul țărilor islamice, femeea tuaregă n-a fost niciodată în stare de subordonare și nici nu-și ascunde fața (p. 137). Iată deci puternica influență a predicii Sfinților Firmilian și Ciprian ai Cartaginei, dar și morala exagerată a montaniștilor și Fericitului Augustin. Tot neamului tuareg îi aparțin și cei ce au întemeiat în anul 1000 colonia din care s-a născut mai târziu orașul universitar de renume mondial Tombouctou. «Tuaregii au fost înfrinți abia în 1928, în Bătălia de la Tit, iar în ultimul timp, au dat ajutor prețios Algeriei pentru cîștigarea independenței naționale (p. 140—141).

Ghana — țară milenară, capitol consacrat populației negre, care și-a dobîndit independența în ultima vreme. Locuitorii ei sînt harnici și cinștiți. Ei au fost supuși colonialiștilor și crunt exploatați. Creștinismul a pătruns în aceste locuri din primele secole și a ființat pînă la secolul al XI-lea, cînd s-au impus cu forța mahomedanismului și cînd s-a distrus și vechea civilizație (p. 148—149).

Numele lui era Kankan Mussa, capitol ce arată străvechiul Imperiu Mali, cu o uimitoare civilizație (p. 153—160). Alte capitole: *În țara unde suveranii se numesc Askia*, *Bronzurile de la Benin*, *Jilțul de aur al poporului Așanti* (p. 163—200).

Manikongo și creștinii nelegiuți este capitolul de tragică amintire unde autorii, indignați de propaganda creștinismului catolic-portughez, demască atrocități pe care singele african nu le va ierta niciodată. «După propriile lor afirmații, misionarii convertiseră la creștinism peste o sută de mii de «păgîni». Însă în urma misionarilor veneau neguțătorii de sclavi. Ei își ridicau factoriile pe țărmul oceanului, iar în interiorul țării își căutau marfa printre recent-convenții creștini congolezi». Din ce în ce mai mulți indigeni erau botezați și duși imediat după aceea în cătușe, pe corăbiile de sclavi aflate în port. Afacerile erau mai importante decît creștinarea... Regiile congolezi au intervenit cu numeroase cereri la papa dar în zadar...». «Cu timpul au dispărut și Colegiile iezuite și Bisericile lor» revenind la vechea artă liberă și edificatoare (p. 208—209).

Renașterea în lumea nouă, capitol consacrat noilor transformări africane, transformări ce au costat milioane de vieți umane. Aceste jertfe provin, cum arată autorii, «de la cucernicii părinți catolici» stăpîniți complet de avarie, uind cel mai elementar sentiment uman, respectul pentru viață (p. 211—218).

Țara megusului negești-Etiopia, parte importantă a cărții care trezește un interes deosebit cititorului pentru Etiopia și cultura ei, al cărei început este din milenii: de la Regina din Sabba pînă la actualul împărat Haile Selasie I. (A se

vedea pe larg *Vizita Majestății Sale Haile Sellasié I, împăratul Etiopiei, la Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 9—10, p. 798—808.

Etiopia a primit creștinismul încă din primul secol al erei creștine (*O carte despre Etiopia*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 5—6, p. 639—640), iar în secolul al VII-lea, când regatul Axum se afla în culmea înfloririi sale, s-a dezlănțuit puhoiul cuceririlor islamice (p. 224), totuși Etiopia a rămas ca un creștinism precalcedonian. Bogățiile Etiopiei au fost ispita multor năvălitori. «Indiile africane», cum se spunea Etiopiei, au fost ținta cuceritorilor (de la Cezar și Nero) și chiar a fasciștilor lui Musolini (p. 219—234).

Antica țară a aurului. — Autorii caută să descopere enigma construirii *Templului lui Solomon* și sursele sale de aur și imensele materiale neînțelese de omul timpurilor noastre. Problema este reluată de cercetătorii moderni: de la Thomas Lopez, unul dintre însoțitorii lui da Gama, care scria: «Neguțătorii mauri ne povestesc că în Sofala se găsește o mină cum nici nu se poate închipui, și că, după cum relatează cărțile lor, regele Solomon punea să i se aducă de acolo, din trei în trei ani, uriașe cantități de aur». Această localitate este veche și faraonii Egiptului exportau aur de aici. *Vechiul Testament* o numește Ofir și așa a fost înregistrată de istorie până la descoperirea inscripțiilor templului. Dar-el-Bahri, care menționează localitatea (mina de aur) *Sofala* (p. 240—241).

«*De unde venea comoara lui Solomon?*» (După cum se știe o expediție de arheologi a descoperit ruinele unui templu din secolul al X-lea î. d. Hr., în regiunea Arad, de nord de Beershaba (Israel). Acest templu prezintă asemănări cu renumitul *Templu* început de David și terminat de Solomon (III Regi V—IX, în «Scinteia tineretului», nr. 4743/1964, p. 4).

În golful de la Akaba, noul regat izraelian a întemeiat un port foarte bine fortificat, Ezeon-Geber. Cu ajutorul constructorilor navali fenicieni ai regelui Hiram din Ti¹, aliatul său, Solomon și-a făcut o flotă puternică, compusă din 10 corăbii. Această flotă a stat la originea unei bogății de neînchipuit, pe care istoria a consacrat-o. Pe măsură ce splendoarea curții sale crește, «toată lumea râvnea să-l vadă pe Solomon ca să se împărtășească din înțelepciunea sa... și fiecare îi aducea an de an, daruri — unele de argint și aur, veșminte și arme, mirodenii, cai, asini».

«Această măreție a lui Solomon, atât de atrăgătoare pentru cîrmuitorii de atunci, era adusă de corăbiile sale, care, asemenea celor egiptene odinioară, făceau legătura cu Africa de răsărit prin strîmtoarea de la Bab el Mandeb. Țara aurului se numea acum Ofir și tot așa îi vor spune mai târziu arabii». Și Hiram și-a trimis cu corabia argații săi, care erau navigatori buni și pricepuți în ale mării — împreună cu argații lui Solomon. Și ei au ajuns în Ofir și au luat chiar de acolo patru sute douăzeci chintale de aur și le-au adus regelui Solomon. Iar corăbiile lui Hiram, care cărau aur din Ofir, au adus foarte mult lemn de santal și pietre prețioase... Asemenea lemn de santal nu mai venise și nici nu-l mai văzuse nimeni pînă în ziua aceea.

«Căci, pe lângă corăbiile lui Hiram, regele avea pe mare corăbii care mergeau la Tarsis. Ele se înapoiau o dată la trei ani și aduceau aur, argint, fildeș, maimuțe și pînă...». Autorii precizează că «Tarsis al lui Solomon nu era altceva decît un port de pe coasta răsăriteană, corespunzînd celui pe care portughezii îl numeau Sofala și Beisei din actuala Rhodesie. *Ofirul nu este o legendă, altminteri n-ar fi fost pomenit atât de des și nu i s-ar fi dedicat texte în templele egiptene și capitole întregi în Biblie. Este o realitate ca multe altele pe care nu le-a păstrat decît Biblia* (p. 246—247).

Trecutul reinvie și prin el ies la iveală viitoare civilizații, care au avut o cultură înaltă și o industrie destul de avansată acum 4—5 milenii în urmă. Popoarele din jurul lacului *Tanganica*, râului *Zambezi*, fluviului *Congo* etc. cunoscteau

utilizarea cărbunelui și a altor bogății subpământene, lăsînd la o parte comerțul și flota, Yonclele chinezești navigau către Africa pînă la venirea cuceritorilor (p. 267).

Triburile bantu pornesc la drum. — Autorii exemplifică lupta pe toate fronturile și în special prin reînvierea vechilor obiceiuri bune și revenirea la credința adevărată care au făcut civilizațiile africane, reținîndu-se numai ce este bun din noile «Predicii» (p. 273—298).

Campania de exterminare, capitol care pune în față fapte de neconceput pentru o conștiință omenească, dar mai ales pentru un creștin. Africanii au ajuns la concluzia că «nimic nu este mai primejdios decît omul alb» (p. 299).

Colonialismul și neocolonialismul își trăiesc ultimele clipe și respiră prin apartheid (p. 306), iar totul se va sfîrși rămînînd triste celebrități acei «creștini» care au răstignit pe fratele lor Hristos, reprezentat prin populațiile asuprite.

Tobele nu amuțesc, se intitulează capitolul care relevă trezirea vechilor tradiții africane în timpare noi, înflorește arta, știința, cultura, ia noi contururi folclorului african de o bogăție rară. La *lumina focurilor de tabără*, jazzul se întoarce acasă cu *Ritm și fantezie* în măști imobile cu mij de podoabe ce apar atît în costumație, cît și pe instrumentele și ustensilele de fiecare zi (p. 312—343).

Despre taburi și legi tribale, aci autorii pun față în față tradiții și obiceiuri africane cu «concepte creștine» catolice (niște speculații interesate în a cîștiga bogăția pămînturilor africanilor), străine duhului Evangheliei și simțului uman. Misionarii, trimiși de regi și bogătași, au prezentat «păgînătatea» popoarelor africane prin prisma închiziției, ignoranței și mai ales prin optica Vaticanului de a împune romano-catolicismul țărilor ortodoxe sau islamice din Africa, excepție făcînd Etiopia (p. 346). Autorii arată că «Astăzi instituțiile misionarilor creștini (catolici) din Africa se găsesc într-o situație dificilă, în care ele însele au intrat. Se răz-bună vechea îngîmfare cu care Europa s-a plasat pînă acum în postura celui ce aduce cultura, făcînd din Africa un continent minor, lipsit de cultură și de istorie proprie și probabil că tot misionarilor li se datorează falsă imagine pe care și-o mai fac încă oamenii de rînd din Europa despre africani. Mult timp noțiunea de negru a fost legată numai de fetișuri, dansuri exotice și jertfe rituale. Din acest fel de a gîndi s-a alimentat agresivitatea camuflată sau fătîșă împotriva tuturor oamenilor de culoare, despre care se credea că pot fi asupriți și exploatați, fără ca cei ce o fac să riște vreo sancțiune (p. 347).

Sînt menționați în carte și predicatori ai creștinismului cu o înaltă concepție despre creștinism și cu o justă privire asupra culturii popoarelor. Astfel călugărul belgian-franțescan Placide Tempels spunea, referitor la triburile bantu din Africa «...păgînii batu sînt mai aproape de creștinism decît Europa (apuseană) creștină» (p. 347).

Sînt menționate, în continuare, diferite aprecieri ale creștinismului răsăritean din Africa, creștinism care a urmărit mintuirea credincioșilor africani, nu exploatarea pămînturilor și bogățiilor lor așa cum au făcut-o predicatorii apuseni. Mai mult, predicatorii apuseni căutau să deruteze încrederea africanilor în *creștinismul răsăritean prezentîndu-l ca împotriva Evangheliei, influențat de concepții comuniste* (p. 348—349).

Literatura este o armă, capitol care arată posibilitățile uriașe ale unei grandioase literaturi din tradițiile africane. Totodată se preconizează o limbă uniformă și traducerea în limba autohtonă a marilor opere africane impropriate de alte popoare în afara continentului african (p. 357—376).

Cartea se încheie cu *Citeva date cultural-istorice în legătură cu civilizațiile africane* (p. 375—380); *Glosar* (p. 381—384) și o bogată și instructivă *Bibliografie* (p. 385—386).

I. D. Ștefănescu, *Les monuments d'art, sources de l'histoire. Byzance, l'art d'Occident et les origines de l'art roumain*. «Extrait de Byzantion» t. XXXVI (1966) p. 174—200 + 14 figuri. Bruxelles, 1966.

Autorul pornește de la constatarea că s-au atenționat destul de târziu, monumentele de artă, în istoria țării noastre. În această privință citează cazul ilustrului istoric român A. D. Xenopol, care nu rezervă nici un fel de spațiu artei în monumentală sa istorie, cu toate că a redactat-o în bună măsură la M-rea Neamțului și cu toate că a străbătut Transilvania, unde a înfălțit atâtea biserici, ruine fortificate și așezăminte feudale. Al. Odobescu, episcopul Melchisedec și N. Iorga sînt cei dintîi — după părerea autorului — care au studiat monumentele de artă «ca martori ai epocilor trecute». De aceea, atunci cînd cercetătorul se află în fața unei opere de arhitectură el trebuie să degajeze «glasul monumentului», chiar dacă este vorba de niște ruine. La aceasta se poate ajunge cercetîndu-se cu grijă materialele folosite, procedeele, formele, planul, proporțiile, stilul etc., ceea ce desigur pretinde aprofundate cunoștințe de arhitectură, dar care pot duce la stabilirea de relații, de interferențe artistice, sau chiar la descoperirea unor adevărate creații naționale. Pictura murală care este o «scriere», are aceeași importanță, deși nici ea nu poate vorbi decît celor ce cunosc bine procedeele ei și mai ales iconografia.

Analiza atentă a monumentelor pictate din sudul Transilvaniei, provenind din secolele XIV—XV și chiar XIII, ne poate duce pînă la epoca iconoclasmului și a unor înfrîngeri asiatice. În timp ce aceeași acțiune aplicată Marii și Micii Valahii, cu picturile lor murale, ne pot îndrepta către arta bizantină renăscută la Mîstra, despre care înainte nu aveam nici o idee. Moldova descoperă factori orientali și armeni perfect discernabili.

Referindu-se în continuare, la cea dintîi istorie a artei române, țipărită în străinătate (Paris, 1922) de către N. Iorga în colaborare cu G. Balș, autorul analizează cu justetă, pasajul acesteia din care reiese că nu poate fi vorba de o artă românească înainte de întemeierea statelor românești, deci înainte de sec. XIV, precizînd că: «Impusă de autoritatea marelui savant, această afirmație a condus și a dat naștere la confuzii». Într-adevăr, referindu-se la monumentele de arhitectură din sec. XIV din Muntenia și Moldova (Sin-Nicoară și Sf. Nicolae Domnesc de la C. de Argeș, Cotmeanca și Cozia, apoi M-rea Neamț otăria lui Petru Mușat, Sf. Treime din Siret și monumentele ridicare de Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare), care pe de o parte se atașează artei bizantine, iar pe de alta celei occidentale, autorul constată — cu bună dreptate — că în construcția acestora «nu se poate descoperi nici una din lipsurile și ezităările proprii înepeturilor unei epoci, și tatonărilor», căci soliditatea lor, planul, sinceritatea formelor, discreția decorului organic și silueta toate sînt admirabile.

Prin aceasta se ajunge la însăși formularea temei fundamentale a studiului care constă în «a demonstra că lucrările de artă plasate de către istorici la originea creațiilor noastre sînt în fond produsele superioare a unei evoluții ale cărei începuturi trebuie căutate într-un trecut mai îndepărtat, cu două sau trei secole». Cu acest gînd anunță că se va ocupa de cele mai vechi monumente de artă din Transilvania, care sînt legate de istoria poporului român și care sînt decorate cu picturi.

În prealabil, însă mai face o scurtă incursiune în recente și importante descoperiri din muntele de cretă de la Basarabi, despre care nu s-a spus pînă acum ultimul cuvînt, și unde autorul găsește unele asemănări de simboale și creștături cu motivele folosite în monumentele din Transilvania de la Stei, Sîntă Măria-Orlea ș.a. Trecînd în Polonia la localitatea Wislica, monument bisericesc din secolul IX și distrus de tălari în 1241, află și aici unele asemănări cu cele mai vechi picturi din Transilvania, în special cu cele executate în prima jumătate a secolului al XIII-lea la Stei de către meșterul Ambrozio, cel mai vechi zugrav bisericesc cunoscut acolo, și cu cele de la Basarabi.

În continuare, cercetează mai multe biserici din Transilvania ajungînd la concluzii foarte interesante privind istoria țării și poporului român, locuitor străvechi al acestor ținuturi.

Prima dintre acestea este Biserica romanică din Remetea din Nord-Vestul Transilvaniei (aproape de Beiuș) și care datează după tradiție din sec. XIII, sau

începutul celui de al XIV-lea, tradiție care se confirmă după prezentarea făcută de autor a picturilor mai de seamă.

La catedrala romano-catolică din *Cluj* remarcabilele picturi murale, atât din punct de vedere cromatic cât și compozițional, ne duc la tradițiile veacului al XIV-lea din Transilvania, în care se încadrează, în ciuda unor caracteristici particulare și acestea.

La *Seghiște* în regiunea Beiuș se vedeau, în primele decenii ale secolului nostru, ruinele unei biserici pe lângă care a funcționat — după afirmațiile autorului — un horepiscop în sec. al XIV-lea și un protopop român începând din sec. al XVI-lea. Picturile ce se puteau vedea aici încă în 1935, și care astăzi nu mai există, erau ușor databile ca aparținând secolului al XIV-lea.

Capela *Sînta Ana pe Mureș* databilă din primii ani ai secolului al XIV-lea, în ciuda unor condamnabile văruiri ale picturii, ne duce, sub raportul reprezentărilor, la biserica din *Strei* și la o veche tradiție bizantină proprie Italiei din evul-mediu. După o predanie bine conturată, ctitorul a fost o domniță română.

Biserica *Sîntă Măria Orlea* din apropierea Hafeșului este monumentul cel mai important din regiune, fiind legată de numele vestitei familii românești Cindea, cea care a dăruit frumosul evangheliar miniat *Minăstirii Neamțul*, datat din 1436. Pictura ei din interiorul bisericii, în mare măsură nerefăcută și bine conservată, oferă un interes deosebit prin aceea că se grupează la un loc cu cele de la *Strei* și mai ales cu cele ale Italiei (Trieste, Parenzo și monumentele din Sud).

Orașul *Deva* se mîndrește de multe secole, pînă acum vrei 60 și ceva de ani, că posedă o frumoasă biserică care păstra mormintele huniazilor. Monumentul a fost însă complet distrus către 1905. N-au rămas decît pietrele de mormînt cu inscripțiile lor și frescele detașate de pe ziduri și depuse în muzeele din *Deva* și *Budapesta*. Costumația și felul de mișcare al personajilor de pe aceste fresce ne duc la o veche tradiție bizantină din secolul XII. Necropolă a Corvinilor această biserică evoca glorioase amintiri.

Către aceeași datare ne conduce și biserica din *Strei Sîn Georgiu*, prin dispoziția iconografică înrudită cu cea a Italiei meridionale și prin chipurile cnezilor români destinați cu inscripții lizibile.

Biserica din *Crișcior* din apropierea orașelului Brad ctitoria jupînului *Belea* și a soției sale *Vișa* din sec. XIV, ne îndreaptă către costumele naționale folosite sărbătoarea la *Arborea* în *Moldova* și în *Nordul Munteniei*; iar ca decorație exterioară, la tradiția romană a monumentelor italiene, franceze și elvețiene din veacurile XII și XIII, ajutîndu-ne în același timp la înțelegerea monumentelor din *Moldova* (pictate pe dinafară).

Bisericiuța din *Ribița*, de la începutul sec. XV, ctitoria jupînului *Vladislav* și a soției sale *Stana* și a jupînului *Miclăuș* și *Sora*, pictată de preotul *Drăgușin* (1417), ne oferă prin drapajul ctitorilor, costumele apocii cnezilor, căpeteniile românilor liberi din evul-mediu.

Biserica din *Densuș* ridicată după tradiție în sec. VI sau VII, prin turla sa ne duce la unele edificii din sec. XII și XIII din Italia meridională, iar prin programul iconografic de la biserica *Sf. Fecioară* din *Salonic* (*Kalzandjlar-Djami*).

Biserica din *Cinciș* databilă în sec. XV, cu picturile sale în frescă de stil roman și inscripții latine, operă a pictorilor «lombarzi», care se întîlnesc din sec. XII—XV în diferite țări occidentale și în sudul și centrul Transilvaniei, constituie un document istoric de prim ordin, în acest sat românesc, document care a păstrat aceeași semnificație în decursul secolelor ce au trecut.

În continuare, este prezentată mai amplu biserica din *Ghelința*, care din punct de vedere arhitectonic ne vorbește de unele influențe occidentale, iar din punct de vedere iconografic de inspirație orientală (sec. XI—XIV).

Descriind bisericile din *Dirjiu* și *Murgeni* (ultima fortificată), autorul insistă asupra reprezentărilor istorice, care sînt aici destul de dezvoltate în comparație cu ciclul evanghelic caracteristic tradiției bizantine și orientale.

Trecînd la pictura istorică, lucrarea evidențiază că aceasta a fost folosită și în celelalte două țări române. Astfel la *Minăstirea Pătrăuți* pe zidul de la *Apus*,

deasupra uşii, se vede împăratul Constantin cel Mare în fruntea armatelor sale la intrarea Ierusalimului, apoi la *Bistriţa* (Moldova) şi *Proboata* se observă resturi de pictură ilustrând istoria lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş. În Muntenia s-a pictat în propoasul M-rii Hurezi scene din istoria lui Constantin cel Mare. În Maramureş picturi din secolele XVII—XVIII, inspirate sau copiate după modelele mai vechi din secolele XIV şi XV, acum dispărute ne redau scene istorice. La aceasta se adaugă aluziile picturale, mai mult sau mai puţin discrete, care se referă la evenimentele contemporane şi la situaţia politică şi socială a românilor în raport cu alte neamuri, de care monumentele religioase din Maramureş nu sînt de loc lipsite, acestea ţinînd pasul cu cele din Principate.

În consideraţiile finale, autorul conchide că din analiza monumentelor de mai sus şi a altora din Transilvania se desprinde în chip luminos, şi în primul rînd, ideea persistenţei artei bizantine, cu tehnica atelierelor iconografice constantinopolitane, macedonene sau balcanice şi spiritul tradiţiei bizantine şi balcanice. Cîteva monumente, dintre care Strei în primul rînd, atestă arta occidentală şi spiritul germanic al Bibliiei ilustrate şi al stampelor.

Cînd este vorba de relaţiile artei transilvane cu aceea a Valahiei şi Moldovei, atenţia cercetătorului este atrasă, înainte de toate, de portretele oţilor, care sînt înfăţişate cînd în picioare (tradiţia munteană şi balcanică) cînd înghionchiate (tradiţia moldoveană) şi întoldeauna în frumoase costume de epocă şi cu trăsături foarte vii şi expresive, ceea ce trădează atentă observaţie şi remarcabilă sinceritate de inspiraţie.

Portretele jupanilor români cu numele indicate de inscripţii speciale, mărturisesc despre rolul pe care aceştia l-au jucat în formaţiile sociale şi politice ale vechilor organizaţii româneşti independente încă două sau trei secole, după intrarea ungarilor în Transilvania, întărind astfel totodată, adevărul istoric al continuităţii şi atestînd puterea de creaţie a geniului românesc.

Picturile murale din Transilvania ne permit să considerăm viaţa şi civilizaţia românească înfloritoare din secolele XIII, XIV şi XV; însă originile sale trebuie plasate, în chip necesar, cu două sau trei secole mai devreme, deci într-o epocă cu mult anterioară celei de care s-au ocupat cea mai mare parte din istoricii mai vechi. Acestea ne asigură de asemenea, înţelegerea unităţii de limbă şi gîndire a poporului român. Vocea acestor monumente ne conduce, fără greşeală, către o epocă de unitate artistică, anterioară cu mult întemeierii Principatelor, în care Bizanţul şi geniul naţional nu numai că erau aceleaşi pe toate plaiurile locuite de români, dar au constituit cu certitudine, elementele unificatoare ale românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor.

Acestea sînt concluziile cele mai de seamă ale studiului menţionat, şi trebuie să recunoaştem că nu sînt cîtuşi de puţin lipsite de interes. Monumentele de artă, incontestabil, atunci cînd sînt studiate cu pricepere şi competenţă şi cînd cercetarea lor este efectuată cu ajutorul metodei comparative, metodă ce se aplică tot mai intens şi în acest domeniu, graţie unor mari descoperitori de drumul (J. Strzygowski, Ch. Diehl etc.), pot să devină surse vrednice de luat în seamă ale istoriei. Monumentele noastre religioase din trecut, atît de legate de viaţa şi înfăptuirile talentatului popor român, ar putea ele oare să vorbească altă limbă şi să facă altă istorie, decît aceea a poporului, care le-a zămislit cu atîta rîvnă sfîntă ?

Pr. Proi. AL. I. CIUREA

RĂSPUNSURI MARI LITURGICE

GLAS IV LEGHETOS

Moderato

NICOLAE LUNGU

S. *p* Mi - la pas - cii jert - fa la - u -

A. *p* Mi - la pas - cii jert - fa la - u -

T. *p* Mi - la pas - cii jert - fa la - u -

B. *p* Mi - la pas - cii jert - fa la - u -

— dei. Si cu du - rul tau

— dei. si cu du - rue tau

— dei. Si cu du - rul tau

dei si cu du - rul tau

mf

A- vem ca- tre Dom- nul.

mf

A- vem ca- tre Dom- nul.

mf

A- vem ca- tre Dom- nul.

mf

A- vem ca- tre Dom- nul.

Piu mosso

mp

Cu vred-ni- ci- e si cu drep- ta- te

mp

Cu vred-ni- ci- e si cu drep- ta- te

mp

Cu vred-ni- ci- e si cu drep- ta- te

mp

Si cu drep- ta- te

es- te ne in- cri- na

es- te ne in- cri- na

es- te ne in- cri- na

es- te ne in- cri- na

Ta-tă-lui și Fi-u-lui și Sfîn-tu-lui
 Ta-tă-lui și Fi-u-lui și Sfîn-tu-lui
 și Sfîn-tu-lui
 și Sfîn-tu-lui

Duh, Tre-i-mei cei de o-fi-
 Duh, Tre-i-mei cei de o-fi-
 Duh, Tre-i-mei cei de o-fi-
 Duh, Tre-i-mei cei de o-fi-

în-tă și ne-des-păr-ti tă.
 în-tă și ne-des-păr-ti tă.
 în-tă și ne-des-păr-ti tă.
 în-tă și ne-des-păr-ti tă.

SFÎNȚ, DOMNUL SAVAOȚ !

Moderato

Handwritten musical score for the first system. It consists of four staves. The first three staves are vocal parts, and the fourth is a basso continuo line. The tempo is marked 'Moderato'. The score is divided into two measures by a double bar line. The first measure contains three measures of music, and the second measure contains two. Dynamics are marked as *p* (piano) and *mp* (mezzo-piano). The lyrics are: *Sfînt! Sfînt! Sfînt! Dom-nul Sa-va-ot!*

Handwritten musical score for the second system. It consists of four staves. The first three staves are vocal parts, and the fourth is a basso continuo line. Dynamics are marked as *mf* (mezzo-forte) and *f* (forte). The lyrics are: *Sfînt! Sfînt! Sfînt! Dom nul Sa-va-ot!*

mf > Plin es-te ce-rul, plin si pă-

mf > Plin es-te ce-rul, plin si pă-

mp Plin e ce-rul, plin si pă-

mîn-tul de mă-ri-rea Tu;

mîn-tul de mă-ri-rea Tu;

mîn-tul de mă-ri-rea Tu;

mf Plin

mp > Plin e ce-rul, plin si pă-

mf > Plin es-te ce-rul, plin si pă-

mf Plin es-te ce-rul, plin si pă-

mf Plin es-te ce-rul, plin si pă-

mf Plin e ce-rul, plin si pă-

-mîn-tul de mă-ri-rea Tă, O sa-

-mîn-tul de mă-ri-rea Tă, O sa-

-mîn-tul de mă-ri-rea Tă, O sa-

-mîn-tul de mă-ri-rea Tă, O sa-

poco rit.

-no în-fru cei de sus!

-no în-fru cei de sus!

-no în-fru cei de sus, O sa-

-no în-fru cei de sus, O sa-

Piu mosso

Bi-ne es-te cu-vîn-tat Cel ce

Bi-ne es-te cu-vîn-tat Cel ce

-na! Cel ce

-na!

vi-ne in-tru nu-me-le

vi-ne in-tru nu-me-le

vi-ne in-tru nu-me-le

vi-ne in-tru nu-me-le

Dom nu lui O sa-na!

Dom nu lui

Dom nu lui Bi-ne

O-sa-na!

es-te cu-vin-tat Cel ce vi-ne

es-te cu-vin-tat Cel ce vi-ne

es-te cu-vin-tat Cel ce vi-ne

es-te cu-vin-tat Cel ce vi-ne

în-tru nu-me-le Dom nu lui

în-tru nu-me-le Dom-nu-lui

în-tru nu-me-le Dom nu lui

rit.
O sa no-n tru cei de sus! O sa-

O sa no-n tru cei de sus! O sa-

O sa no-n tru cei de sus! O sa-

O sa no-n tru cei de sus O sa-

ff
no! O sa no!

no! O sa no!

no! O sa no!

no! O sa no!

AXIOMUL RUMINICAL

GLAS V

arr. de
NICOLAE LUNGU

Moderato

SOLO

The first system of the musical score is for the SOLO part. It is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). The melody begins with a whole rest, followed by a quarter rest, then a quarter note G4, and a half note A4. The lyrics 'cu - vi' are written under the notes. A dynamic marking of *mf* is placed above the first note. A fermata is placed over the final notes, with an 'X' above it.

S.
A.

The Soprano part (S.A.) begins with a quarter note G4, followed by a half note A4. The lyrics 'cu - vi' are written under the notes. A dynamic marking of *mf* is placed above the first note. A fermata is placed over the final notes.

T.

The Tenor part (T.) begins with a quarter note G4, followed by a half note A4. The lyrics 'cu - vi' are written under the notes. A dynamic marking of *mf* is placed above the first note. A fermata is placed over the final notes.

B.

The Bass part (B.) begins with a quarter note G4, followed by a half note A4. The lyrics 'cu - vi' are written under the notes. A dynamic marking of *mf* is placed above the first note. A fermata is placed over the final notes.

The second system of the musical score continues the vocal parts. It is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). The lyrics 'ne se cu - a' are written under the notes. A dynamic marking of *mf* is placed above the first note. A fermata is placed over the final notes, with an 'X' above it.

ne - se

The Soprano part (S.A.) continues with the lyrics 'ne - se, cu - vi - ne - se'. A dynamic marking of *mf* is placed above the first note. A fermata is placed over the final notes.

ne - se, cu - vi - ne - se

The Tenor part (T.) continues with the lyrics 'ne - se, cu - vi - ne - se'. A dynamic marking of *mf* is placed above the first note. A fermata is placed over the final notes.

ne - se, cu - vi - ne - se

The Bass part (B.) continues with the lyrics 'ne - se'. A dynamic marking of *mf* is placed above the first note. A fermata is placed over the final notes.

ne - se

3
de vă

rot să te fe-ri-

cim Naș- că- toa

re de Dum — ne

zeu Ceo pu

ru — iea fe — ri — ci

to- si prea ne- vi- no-

vo to- si mai-

co Dum- ne- ze

u- lui nos

u- lui nos

u- lui nos

u- lui nos

stru *mf* > ce-ia ce esti

mf > Pstru ce-ia ce esti

stru *M*

stru *M*

mai cir- sti tu- de

M

M

M

M

cit He ru

This system contains the first three measures of the piece. The vocal line is written in a treble clef with a key signature of one sharp (F#). The lyrics 'cit He ru' are placed below the notes. The piano accompaniment consists of four staves: a right-hand treble staff and a left-hand bass staff, both in the same key signature. The piano part features a steady accompaniment with some melodic lines.

vi mii si

This system contains the next three measures. The vocal line continues with the lyrics 'vi mii si'. A triplet of eighth notes is marked with a '3' above it in the first measure. The piano accompaniment continues with similar textures, including some chords and melodic fragments.

moi mō- yi

This system contains the final three measures. The vocal line concludes with the lyrics 'moi mō- yi'. The piano accompaniment provides a harmonic and rhythmic foundation for the vocal line.

Musical score for the first system. It consists of a vocal line and three piano accompaniment staves. The key signature has one sharp (F#). The vocal line begins with a fermata over the word "fai". The piano accompaniment features chords and moving lines. Dynamic markings include *mp* (mezzo-piano) and *p* (piano). The lyrics "fai" and "fai-ra" are written below the vocal line.

Musical score for the second system. It consists of a vocal line and three piano accompaniment staves. The key signature has one sharp (F#). The vocal line begins with a fermata over the word "de". The piano accompaniment features chords and moving lines. Dynamic markings include *p* (piano). The lyrics "de o-se-mo-no" are written below the vocal line.

Musical score for the third system. It consists of a vocal line and three piano accompaniment staves. The key signature has one sharp (F#). The vocal line begins with a fermata over the word "re". The piano accompaniment features chords and moving lines. Dynamic markings include *p* (piano). The lyrics "re de-cit" are written below the vocal line.

se ra fi
 de-cit se-ra-fi
 de-cit se-ra-fi
 de-cit se-ra-fi

pp

mii
 mii
 mii
 mii

mf

rea fu-ra sti-ca
 fu-ra
 fu-ra

p

First system of musical notation with four staves. The lyrics are:

 Stave 1: *ciu* — *ne- pre*

 Stave 2: *stri- cǎ-* *ciu* — *ne, pre*

 Stave 3: *stri- cǎ-* *ciu* — *ne, pre*

 Stave 4: *stri- cǎ-* *ciu* — *ne, pre*

Second system of musical notation with four staves. The lyrics are:

 Stave 1: *Dum ne zeu, cu- vîn* — *tul*

 Stave 2: *Dum ne zeu, cu- vîn* — *tul*

 Stave 3: *Dum ne zeu, cu- vîn* — *tul*

 Stave 4: *Dum ne zeu, cu- vîn* — *tul*

Third system of musical notation with four staves. The lyrics are:

 Stave 1: *ci* — *noș* — *cut*

 Stave 2: *ci* — *noș* — *cut*

 Stave 3: *ci* — *noș* — *cut*

 Stave 4: *ci* — *noș* — *cut*

Re Ti ne

Ti ne

Ti ne

cea cu a de

va' rat Naș-că'

Naș-că'

Naș-că'

Naș-că'

Naș-că'

toa re de Dum

toa re de Dum

toa

toa

ne zeu Te mo-

ne zeu

ne zeu

rim

Te mă-

p Te mă-

p Te mă-

p Te mă-

p Te mă-

rall.

irr.

pp Te mă- *rim!*

rim

pp Te mă- *rim!*

rim

pp Te mă- *rim!*

rim!